

Res. 520 bis

Este libro me dio el N.º. Fran^{co}
de sancta memoria pidiendose
lo yo de la libreria de la ci:
sa professa por medio del
Pr Dionysio Vazquez
Su secretario año 1568

Hieronimo
de Ripalda

T. 1682 39

IC 5 12235

Si la Casa profesa de que habla
Ripalda, no es la de Madrid sino
la de Toledo, donde mixió y dejó es-
te libro; dixiamos q. S. Fran.^{co} de
Bozza, que es el Francisco aquí men-
cionado, y cuyo Secretario fue el P.
Vazquez; estuvo en esta imperial
Ciudad, siendo ya General de la Com-
pañia.

Por los célebres n.ñes. de Ripalda
y Vazquez, y mucho mas por el de
un Santo tan ilustre; es mui digno
de conservarse este libro sin otro
adorno q. el de su venerable antigüedad.

16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

DIVIPAV
LI APOSTOLI
EPISTOLAE BRE
uissimis & facillimis scho
lijs per Ioannē Gagnæiū
Parisinum Theologum
Christianissimi Francorū
regis Ecclesiasten & do
ctorem illustratæ.

PARISIIS
Apud Simonē Colinæū,
& Galliotum à Prato.

1 5 3 9

Cum priuilegio

libreria de la Campañia de la Compañia de yvy

ILLVSTRISSIMO

PRINCIPI ET REVERENDISSIMO DOMINO D.

Ioanni à Lotharingia sacrosan-

ctæ Romanæ ecclesiæ T. T.

sãcti Onofrij Cardinali di-

gniss. Ioãnes Gagnæius

Theologus sa-

5. a 15 - 3. litem in
Christo.

vi dedicari inscribi-
que oportere lucubra-
tiones suas putant,
Princeps illustrissime,
magni aliquem nomi-
nis uirum deligere so-
lent, cuius prodeant
auspicio in publicum:

neque ut mihi quidem uidetur, iniuria:
quòd bonis literis ac disciplinis non leui præ-
sidio sint uindices illarum principes ac no-
biles homines, qui plerunque à mediocriter
doctis ingenijs extorquent, quod existimare

A.ij.

EPISTOLA

fieri ut possit, uel summæ eruditionis homines non ausint. Id enim nouissime mihi contigit in horum scholiorum lucubratione: quæ (ita me deus amet) nisi tu exegisses, & ego facturum me tibi recepissem, nunquam arbitror præstari mihi potuisse: adeo indefessi laboris opus est. Quapropter si turbulentam & salebrosam Pauli lectionē, aliquanto luculentiorē magisq; peruiam redditura hæc sunt, uni tibi acceptum ferre debēt sacrarum literarum studiosi, diuīq; Pauli amantes homines. quippe qui horū cōminiscēdi mihi auctor extitisti, simul & ædendi. Nam quum ante menses aliquot Paulum tibi prælegere cœpissem, cæterum egregie oceptam prælectionem interciperent auocarētq; innumeri pp̄e ex hac aulicorum turba homines importuni, suæq; rei potius quàm tuæ dignitatis studiosi: tu uerò quo candore morūmq; facilitate es, explicare te huiusmodi turba non posses, etiam omnibus ad te ingressu ante finitam prælectionem interdicto: uidens eiusmodi me hominibus, atq; inter eos non pœnitendæ autoritatis quibusdam haudquaquam gratum facere, quod in rem modo suam est spectantibus illis, existimaui aliam mihi ineundam uiam, quæ satisfacere animo tuo possem Paulinæ lectio-

nis sitientissimo . Itaq; dum identidem occasio-
 nes , quæ tibi mihiq; faciam satis quærito , rei
 unius in mentem uenit : ex commentariorum
 scilicet inexhaustis farraginibus plus tenebra-
 rum quàm lucis accedere autorum explicatio-
 ni difficilium: contra, nulla re adiuuari magis
 eorum intellectu, q̄ scholijs breuibus & di-
 lucidis: ea qui præstare in Paulum posset, uiam
 facturū intelligendo Paulo facillimam . Verūm
 scripturarum sanctarum ingeniū ac naturam
 consideranti mihi multiplicis atq; inexhaustæ
 interpretationis : omniūmq; illarum ex nume-
 ro, salebrosas illas Pauli epistolas plerumq; le-
 titati, tam longis hyperbatis hiulcas, tot ana-
 podotis inabsolutas, tanta sensuū profunditate
 inaccessas, & inuias: uisum est non hic diuina-
 tore Apollinis Pythone, sed diuino Pauli spiri-
 tu opus esse. vnde non possum illorum non ad-
 mirari impudentiam, qui quum nō Pauli, id est
 pacis ac quietis, sed schismatum ac dissensio-
 nis spiritū habeant, confestim nullo interpre-
 te, absq; sanctorū & doctorum hominum com-
 mētarijs (quæ cauillari solent) unos sese Pauli
 mētem tenere impudēter arrogant, quasi sub-
 lime ipsi cum Paulo rapti, & inscrutabilia di-
 uinæ sapientiæ arcana spectatum admissi, soli

Paulinæ lectionis notionem habeant, quam re-
 lictis aliorum interpretamentis omnium, suo
 ipsi arbitrato explicant, imò nulla opus esse
 explicatione fingunt, quasi in re multo omniū
 facillima & clarissima: quum tamen diuino ille
 spiritu afflatus Petrus salebras agnoscat in
 Paulo, & locos admodum difficiles ab hære-
 ticis conqueratur deprauatos. dum inquit, si-
 cut charissimus frater noster Paulus secundum
 datam sibi sapiētiam scripsit uobis, sicut & in
 omnibus epistolis loquens in eis de his: in qui-
 bus sunt quædam difficilia intellectu, quæ in-
 docti & instabiles deprauant, sicut & cæteras
 scripturas, ad suam ipsorum perditionem. Cer-
 tē quàm se entheis illis & pneumaticis fami-
 liarē Paulus exhibeat, ipsi uiderint: ego præle-
 ctis in Academia Parisiēsi quanta maxima fie-
 ri potuit diligētia Pauli epistolis, post euolutos
 latinorū ōniū & græcorū aliquot cōmētarios,
 quos latinis hominibus nondū uisos mihi mu-
 tuauit. N. Boerius Maclouiēsis episcopus, homo
 doctrina pariter & fide spectatissimis, non pa-
 rum gloriabor, si quid lucis Pauli tenebris ad-
 iecisse inueniar, ut multi putant de industria
 affectatis. Nam præterq̄ quòd scripturas sa-
 cras hominibus deus esse noluit usquequaque

peruias, cum ut inde prophani arceretur, tum etiam ut subacta improbo labore hominum ingenia, illarum à deo suppliciter intellectum peterent: propria quaedam est ipsi Paulo & peculiaris obscuritas: nimirum quod qui archana se uidisse testatur homini ineffabilia, sic instituere suos uolebat, ut subobscurè tractatis locis impios arceret, fideles autem multo labore deique implorato auxilio, ad earum cognitionem adspirare doceret. Quapropter si quid nos in Pauli explicatione fugerit, ut fugisse multa necesse est homines, non diffidimus aliquando quum deus dederit, id nos intellectu-ros. Quanquam nullum non moui lapidem, ut quatenus assequi potui spinosa difficiliâque loca interpretatione aliqua, dum meliorem ex-pecto, explicarem. Quantum autem ea in re promoueri, ijs iudicandum relinquo, qui post re-lectos aliorum integros commentarios, ad hæc nostra scholia accedere non dedignabuntur: quæ in enchiridij formam emittenda curauimus, primum ut uoluntati tuæ morem gererem sic optanti: deinde omnium in aula doctorum hominum commoditati studerem, quibus grauem esse scio magnorum librorum sarcinam. Quod si dignitati tuæ qualiacumque hæc nostra scho-

EPISTOLA NUNCUPATORIA.

lia non displicuisse intellexero, pergam in reliquos novi testamenti libros, atque si ita iusseris, in uetus omne instrumentum adornare similia. Nihil est enim quod impulsore te, patrono ac mæcenate meo, non ausim: dicam amplius, quod etiam nō possim. Perge igitur Princeps illustrissime, qua cœpisti humanitate bonas literas adiuuare & literatos prosequi, ita & nominis tibi immortalitatem paries, & nunquam intermorituram apud deum & homines inibis gratiam.

ARGUMENTVM IN EPISTOLAM
ad Romanos.

Qui præfantur in epistolam ad Romanos, à Pauli nomine ordiri solent, quibusdam à Sergio Paulo proconsule conuerso, nomen eum accepisse, alijs binominem, Paulum scilicet & Saulum dictum fuisse asserentibus. Nominis ἑθουμουσῆν quod ex omnibus penè cōmentarijs facile inuenias, tum etiam quia non multum ad rem faciat omittimus. Primum illud declarandum est, de quo aliàs in epitome nostra paraphrastica in epistolam ad Romanos disseruimus (vnde & nūc repetemus) quĩnam hoc loco Romanorum nomine censeantur, quòdque argumentum & occasio Paulo extiterit ad illos nondum visos scribendi. Igitur Romanos hac epistola non Romæ tantum natos, aut ciuitate donatos intelligere oportet, sed quotquot Romæ habitabant, seu Romanorum ciues essent, aut municipes, seu Itali aut Græci aduenæ: quos omnes diui Petri prædicatione probabile est fuisse conuersos. Erant enim id ætatis Romæ cōplures Iudæi, siue quòd multum illò numerum spoliata Hierusalem Pompeius deduxisset, siue quòd Romanorum prouincia esset Iudæa, ipsique iamdudum in Romanorum amicitiam recepti Iudæi essent, eorũque fratres appellati: prout manifestum est ex multis Romanorum ad Iudæos literis, lib. Machabeo. primo, cap. 8. Quotquot ergo Romæ credentes habitabant seu Iudæi, seu alterius omnino nationis, quos generali vocabulo modò gentes, modo ἔθνη & græcos vocat apostolus, hac epistola Romanorum nomine censeantur. Iudæorum autem natio institutorum suorum patriarũque legum semper fuit tenacissima, adeò vt recepto euangelio, circumcisione adhuc carnali baptizatis opus esse mordicus asseuerarent. Quinimo incircuncisum hominem velut anáthema & impurũ exeerabantur. Sua vero statuta, ac ceremonias quum iniquius

A R G V M E N T V M

ferrent gentibus negligi, Romanas etiam leges aspernabantur, ut docet Iuuenalis satyra decimaquarta dicens,

*Quidam sortiti metuentem sabbata patrem,
 Nil præter nubes, & cæli numen adorant.
 Nec distare putant humana carne suillam,
 Qua pater abstinnit: mox & præputia ponunt.
 Romanas autem soliti contemnere leges,
 Iudaicum ediscunt, & seruant ac metuunt ius,
 Tradidit archano quodcumque volumine Moses.*

His aperte verbis aliquantò post Christi mortem, Iudæorum superbiam & superstitionem Iuuenalis arguit, quæ intoleranda superbia effecit ut imperante Claudio Roma exularent, sicut actorum 18. cap. legimus. Cæterum reuocato per Claudij mortem edicto, existimandum est Iudæos qui familiaritatem cum Romanis inierant, esse reuersos: quod de Prisca & Aquila indubiè verum est. Iudæi ergo (sicut semper natio ceruicosa fuit, aliorumq; despectrix) negabant ad euangelij fidem recipiendas esse gentes, nisi Iudaicis omnino ceremonijs atq; institutis adhærescerent. Gentiles autem à Peccato (ut credere par est) aut ab alio instituti, asseuerabant antiquatas esse ceremonias ac legem euanidam: pro qua quum tantopere gloriarentur Iudæi, ipsi contrà suam ostentabant philosophiam: quæ id ætatis per Ciceronis aliorumq; Romanorum hominum vigilias, à Græcis ad Romanos defecerat. Itaque dum suum utraq; natio viuendi institutum mordicus tutatur, grauissimæ non sine fidei & Christianæ religionis incommodo sectæ nascebantur & factiones. Circumcisionem enim quum negligerent gentes, qui etiam in Christum crederant Iudæi, necessariam putabant: illinc & ceremonijs aliquot, externisque ac sine gratia aut fide operibus iustitiam assequi posse credentes, quemadmodum Phariseus ille in euangelio elato stans animo orabat, dicens, Deus gratias ago tibi

bi, quia non sum sicut ceteri hominū, raptores, iniusti, adul-
 teri, velut etiam hic publicanus. Ieiuno bis in sabbato, decimas
 do omnium quæ possideo. Ad huius instar Pharisei qui
 Romæ erant Iudæi, satis putabant factum, si carnalem ias-
 tarent circumcisionem, interim animo incircumcisi, si ab ex-
 ternis operibus sabbato feriarentur, & reliquas in speciem
 ceremonias curiosius observarent: quum tamen ira, invidia,
 adulterio, rapina, ac similibus non vacaret animus, ipsique
 vel Christi fidem negligerent, vel illi quàm minimū tribue-
 rent. igitur Paulus apostolus *νεοφύτος* ac *νεοτρωστος* ad quos
 scriberet nactus, omni studio contendit, & illorum glorias-
 tionem eleuare, & recens credentium animis altius fidem
 inferere. Vnde posteaquam nihil suam profuisse gentibus
 philosophiam, nihil suas valuisse ratiocinationes & argua-
 tias ostendit, quo minus in abominanda flagitia ob ingra-
 titudinis vitium inciderent: Iudæos quoque iisdem, ac gena-
 tes & fortasse grauioribus criminibus constringi docet, in-
 anemque philosophiam, & irritam legem nihil obstitisse,
 quin grauius omnes peccarent, deique gratia & gloria
 indigerent. Quòd vero ex infidelitate ad fidem sunt vocas-
 ti, non philosophiæ, non carnalibus legis operibus, sed Chris-
 ti gratiæ tribuendum. Atque hic est totius epistolæ status,
 & firmamentum, Nihil iam mortuo Christo legem profos-
 re, sed fide Christi gratiam esse ac iustificationem. Neque
 admodum mirum est, hoc loco tantopere fidem ab apostolo
 commendari, de charitatis operibus pauca dici. Habenda
 est enim eorum ad quos scribis ratio. Philosophorum, vel
 Ethnicorum libri, nihil quàm iustitiæ, fortitudinis, prudens-
 tiæ, ac temperantiæ commendant actiones: ad huiusmo-
 di qui Romæ habitabant scribebat Paulus. Porro teste Aus-
 gustino Romani quondam citra Christi fidem omni virtus-
 tum genere abundabant. Nihil iam igitur supererat, nisi

A R G V M E N T V M

qui suapte natura laudabiles ac studiosas sectarentur actio-
 nes, non suorum meritorum dignitati, sed dei gratiæ ut
 tribuerent, quicquid agerent boni: & in Christum crederent.
 Perinde & Iudæi præclaram vitam in lege docti, fidei præ-
 dicatione opus habebant, per quam à Mose deficerent ad
 Christum. Itaque toties hac epistola fidem Paulus inculcat.
 nec dissimiliter in epistola ad Galatas. Contrà vero Chris-
 stus Iesus quum apostolis ac discipulis verba faceret, fides
 les se discipulos nactum esse intelligens, ac fide instructissis-
 mos, vno tantum atque altero loco fidei verba facit, &
 idem morti proximus, sub cœnæ tempus quum extrema
 illis verba faceret, ac salutiferam illam haberet concio-
 nem: nimirum cum iam fidei sciret esse plenos, Mandatum
 inquit, nouum do vobis ut diligatis inuicem. In hoc cognos-
 scent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habue-
 ritis adinuicem. Et alibi, Hoc est præceptum meum ut dili-
 gatis adinuicem. Rursum, Hæc mando vobis, ut diligatis
 inuicem. Ecce nusquam non dilectionis & charitatis memi-
 nit. Quòd si indiuisa est à fide charitas ut perperam som-
 niant hæretici: quorsum toties iam credentibus dilectionis
 & charitatis verba? Quum autem rudes adhuc aut infideles
 vel Neophytos Christus alloquitur, fidei meminit. Hinc
 illa, fides tua te saluum fecit, secundum fidem vestram fiat
 vobis, & similia multa. Quum vero fideles alloquitur dis-
 cipulos, dilectionis magis meminisse solet: quanquam &
 fidei nonnunquam. Nostra verò tempestate qui nihil mi-
 nus sunt quàm fideles, illis semper fides & Christus, ac
 spiritus in ore. Rem indubie bonam esse intelligimus fidei
 prædicationem, cæterum (nisi præter paucos huiusmodi ip-
 sorum opinione infideles omnes sumus) non vsquequaque
 necessariam, ut interim de studiosis operibus sileatur, aut
 frigide admodum dicatur. Arbitror nullos esse inter nos qui

christiani dicimur, qui non in Christum credant, seseque ab
 illo saluari & iustificari putent, atque in vnum illum collo-
 candam nostram fiduciam, & certò credant peccatorum fieri
 remissionem per illum: verum qui huic fidei respondentia
 faciat opera, per paucos: adeò mutuis alter in alterum odijs
 inhiamus, adeò nostra quærimus, ventri indulgemus ac caro-
 ni, falso libertatis enāgelicæ titulo voluptuaria sectamur &
 placentia. Huiusmodi ergo insectari vitia & ad contraria
 ijs opera adhortari, doceréq; ne ea nobis tribuamus sed vni
 deo feramus accepta, veri sunt euangelistæ partes. Verum vt
 vnde digressa est sese referat oratio, pertinaciã Indæorum
 Paulus intelligens, qui nihil nõ carnalibus legis operibus tri-
 buebant, & ijsdem christianos onerare satagebāt, hac tota
 penè epistola contendit, vt doceat non legis operibus, sed dei
 fide ac gratia iustificandos esse Indæos, exēplo Abrahamæ quæ
 sine legis operibus, fide iustificatum ostendit. Quòd si quis
 contendit quum aliquoties & in hac epistola & alijs per fi-
 dem sine operibus nos iustificari Paulus dicit, non modo legi-
 sis opera excludi, sed & alia quæcūque: non admodum refra-
 gabor, si quidem patienter audire sustinet iustificationem in
 scripturis duobus modis sumi. Primum iustificari, est ex im-
 pio fieri iustum, quod fit in momento absque vllis operum me-
 ritis. imò absq; vllò nostro præcedente opere. Attende autem
 quod dico præcedente: nam vnà cum huiusmodi iustificatio-
 ne motus necesse est accedat liberi arbitrij in Iesum creden-
 tis & veteris vitæ pœnitētis, in eum quidē motum diuinitus atq;
 tracti atq; pulsati de hac iustificatiōe intelligēdus est Paulus
 quoties hoīem sine opibus & iustificari asserit & saluari, quā
 nulla nostra opa mereri nemo neq; veterum neq; recentium theo-
 logorum negavit, & de hac loquitur ad Romanos apostolus,
 ostēdēs nulla opa sine naturæ sine legis iustificationē ipij me

ARGUMENTVM

ruisse, adeoque & Iudeos & gentiles quantum ad eam rem
 attinet, pares esse: illósque de lege, istos de naturalibus frus-
 tra gloriari. Est ergo iustificatio quaedam & salus inchoa-
 ta, quum ab infidelitate & peccato ad gratiã resurgit ho-
 mo, quam nullis suis operibus meretur, sed non sine tamen
 bono opere, ac motu voluntatis qui illi gratis à deo infundis-
 tur. Est & alia iustificatio, qua iam accepta fide in iustitia
 proficimus, & iam per fidem gratis iustificati rursus iustifi-
 camur, id est, amplius iusti efficimur: de qua Apocalypsis vis-
 gesimo secundo, Qui iustus est iustificetur adhuc, & sanctus
 sanctificetur adhuc. ad hanc iustificationem exiguntur opera & p-
 hac secundo modo iustificamur, non ex dignitate operum nos-
 trorum in se, sed ex illis cum fide & dei gratia coniunctis,
 per quæ ex dei benignitate ita nobiscum paciscentis, etiam &
 salutem mereri dicimur: vnde plenæ sunt apostolicæ literæ,
 bene operantibus pro mercede salutem reddi ac vitam eternam:
 quinimo & meriti vocabulum, quod tãto opere auersantur hæ-
 retici, præterquam quod summis viris græcis & latinis Hie-
 ronymo, Augustino, & Ambrosio, quos hic breuitatis gratia
 tacemus, placuit: etiã in sacris literis inuenimus, nimirum Eccle-
 siastici decimo sexto. quod ob id annotandum duxi, sic enim
 scriptum est eo loco, Misericordia faciet locum unicuique se-
 cundum meritum operum suorum. Ex operibus ergo iuncta
 fide & gratia salutem meremur & iustificationem secundo
 modo acceptam. Quum autem legalium operum merito ad fidem
 sese vocatos & iustificatos Iudæi gloriarentur, neque ferrent
 ad euangelium gentes admitti, nisi eadem lege, eisdemque cere-
 moniis vtentes, quæ stare ipsi cum euangelio putabant, ostens-
 dit hac epistola Paulus omnes ex æquo peccato cõstrictos esse
 Iudeos & Græcos: & fide indigere deique misericordia. Itaque
 conciliato per Christi fidem utroque populo, obiterque nonnullis

EPISTOLAE.

lis de gentium vocatione & Iudæorum abiectioe interpos-
fitis nonnihil de moribus & mutua infirmitatum tolerans
tia differit. Demum varijs salutationibus epistolam claudit:
quam è Corintho per Phœben ecclesiæ Conchreësis ministrans
missam esse docet Origenes.

1917

Decasa

20 EPISTOLA DI

VI PAULI APOSTOLI,
AD ROMANOS.

ARGUMENTVM Cap. I.

Præposita epigraphæ cōsuetæ, ac salutatiōe, illorū fidei cōgratulatur, suam in illos benes uolentiā cōmemorans. Deinde Euangelij virtu te declarata, philosophorū ingratiudinem ar guit omnis idololatriæ fontem & caput, in quam prolapsi per omnia flagitiorum genes ra volutati sunt.

CAPVT

I.

PAVLVS seru⁹ IE⁹
SV CHRISTI VOC¹as
tus apostolus, segreg²as
tus in euangelij dei
(quod ante pmiserat
per prophetas suos in

1. vocatus. ad a² postolici muneris functionem vocatus. est autem græ ce κλητὸς nomen.

2. Euangelium dei. i. euageliū dei de filio suo: quod o nīm intercedit, le- gēdum est per pa- renthesim.

3. factus est. Tē- poraria natiuitate secundum carnem de matre patri fa- ctus est homo, ex quo erat ab æter- no sine matre ge- nitus deus.

4. Predestinatus. Predestinatum est fore aliquando, ut homo per humanā tatē à verbo assum- ptā dei filius esse in virtute dei ope- rantis, secundum spiritum sanctifica- tionis. i. p. spiritū sanctū virginī in- umbrantē. Græcorum sensus est ger-

Scripturis sanctis) de filio suo, qui ³ fa- ctus est ei ex semine David secundū carnē, qui ⁴ prædestinatus est filius dei in virtute secundum spiritū sanctifica- tiōis ex resurrectione mortuorū Iesu

Christi dñi nostri, per quē accepimus gratiā & apostolatū⁵ ad obediēdū fi-

manior qui legūt *ὁρισθέντος*. i. qui definitus ac declaratus est dei filius in virtute. i. per miraculorū virtutes quas operabatur, dicente ipso, opera quæ ego facio ipsa testimoniū perhibent de me. Et secundum spiritum sanctificationis. i. per spiritum sanctum quē (quod ad vnum deum pertinet) in se credentibus largiebatur.

Ex resurrectione mortuorum Iesu Christi. i. ex eo quod sua vtu te suscitāt mortuos, aut magis ex eo quod suapte vtu te surrexit à mor- tuis ipse Iesus Christus dominus noster.

s. Ad obediendum fidei. i. per quē cū gratia legationem accepimus, ut vice ipsius ad fidei obediētionem gentes omnes adduceremus.

* Filius Dei quatt hō factus. i. genitus ex posteritate David prædestinatus fuit a. j. prædestino futurū filium Dei, cum potentia per spm sanctū de quo conceptus est. i. quem exi- bebat et ex resurrectione ipis a mortuis iura y Deposte

1. originem duxit
nā humanam
cum. ex patre

2. posteritate
3. declarata

1. vocatio
2. selectus cum
3. genitus

4. loquor
5. resurrexit
6. a mortuis

7. apostolicum muneris functionem ut obediatur

6. In quibus. de quorum numero & vos estis a Christo vocati.

7. Sanctis. sub. salute dicit. atq; ita i omni penè reliqua rù epistolarù epigrapha: neq; enim verbù plurale sùt,ungi potest cum pronomine vobis.

8. Spiritu meo. non iudaicis ceremonijs.

9. Euangelio. in prædicatione euāgelij de filio eius.

10. Si quomodo. obsecrās si quomodo tādē fieri potest vt deo volente prosperum iter mihi ad vos contingat.

11. Simul consolari. Græcū verbum συμπαρακληθῆναι. id est simul consolari. refertur ad illud, desidero vos videre, id est simul consolari in vobis.

12. Et prohibitus. id est, sed hactenus inhibitus sū. sicut infra 15. propter quod impediebar plurimū venire ad vos. & prohibitus sum vsque adhuc.

13. In me promptum est. id est paratus sum quātum ad me attinet.

14. Non enim erubescō euāgelium. scilicet prædicare, id est nō me pudet euāgelij. Non enim res vsque adeo imbecilla est euāgelij, quin vno admirandæ est illud potentie, quod in se credentes saluare potest.

dei in omnib⁹ gētibus, p̄noie eius in qb⁹ estis & vos vocati IESV CHRI

STI, oibus qui sūt Romæ dilectis dei Vocatis sanctis, gratia vobis & pax à deo patre & dño n̄o IESV CHRI

STO. Primū quidem gratias ago deo meo per IESVM CHRISTVM pro omnibus vobis, quia fides vestra annū

tiatur in vniuerso mūdo. Testis enim mihi est de⁹, cui seruiō in spiritu meo

in euangelio filij eius: quòd sine intermissiōe memoriā vestri facio semp

in oratiōibus meis: obsecrans si quomodo tādē aliquādo prosperū iter habeā in voluntate dei, veniēdi ad vos.

Desidero enim videre vos, vt aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis, ad confirmandos vos: id est, simul consolari vobis per eā quæ inuicē est, fide

vestrā atq; meam. Nolo autē vos ignorare fratres quia sæpe proposui venire ad vos (& prohibitus sum vsq; adhuc) vt aliquē fructū habeā in vobis, sicut & in cæteris gētibus. Græcis ac barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum: ita q̄ in me proptū est, & vobis qui Romæ estis, euāgelizare.

Nō enim erubescō euāgelij: Vir⁹ enim dei est, in salute oī credēti: lucifer enim est ut conferat iustitiam et vitam eternam.

14. Nō enim erubescō euāgelij: Vir⁹ enim dei est, in salute oī credēti: lucifer enim est ut conferat iustitiam et vitam eternam.

14. Nō enim erubescō euāgelij: Vir⁹ enim dei est, in salute oī credēti: lucifer enim est ut conferat iustitiam et vitam eternam.

14. Nō enim erubescō euāgelij: Vir⁹ enim dei est, in salute oī credēti: lucifer enim est ut conferat iustitiam et vitam eternam.

14. Nō enim erubescō euāgelij: Vir⁹ enim dei est, in salute oī credēti: lucifer enim est ut conferat iustitiam et vitam eternam.

14. Nō enim erubescō euāgelij: Vir⁹ enim dei est, in salute oī credēti: lucifer enim est ut conferat iustitiam et vitam eternam.

14. Nō enim erubescō euāgelij: Vir⁹ enim dei est, in salute oī credēti: lucifer enim est ut conferat iustitiam et vitam eternam.

14. Nō enim erubescō euāgelij: Vir⁹ enim dei est, in salute oī credēti: lucifer enim est ut conferat iustitiam et vitam eternam.

14. Nō enim erubescō euāgelij: Vir⁹ enim dei est, in salute oī credēti: lucifer enim est ut conferat iustitiam et vitam eternam.

Grā danda erat iudicis ex pmissiōe sicut dicitur bene, et nō dicitur ex solamīa. J. c. 11. c. 15.
 f. nō dicitur in euāgelij p̄dicatione iusti quā factio iusti apud deū datur fidei, ita ut hinc
 incitentur hōies ad fidem acceptandam.

AD ROMANOS CAP. I.

15. Primum non dignitate, sed tempore.

16. Iustitia enim dei, vel iustitia dei qua nos iustificat, quæ est & cōstat ex fide in fidem. id est fide promouente ac subinde augete (qualis est ille hebraismus Psalmo 83. Ibūt de virtute in virtutem, id est in augmentū virtutis) reuelatur in euāgelio quo gratis p̄ Christū credētes

15. potissimum Deinde et qua induit iusti
 16. Iustitia enī dei i eo reuelatur ex fide in fide: sicut

scriptū est, Iustus aut ex fide viuit. Reuelatur enim ira dei de celo super omne impietate & iniustitiā hominū eorū qui veritate dei

17. in iniustitia detinet. quia 18. quod notū est dei, 19. manifestum est in illis. deus enim illis manifestauit. 20. Inuisibilia enim ipsius, & creatura mundi, per ea que facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas: ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt 21. in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorū: 22. dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam

17. in iniustitia detinet. quia 18. quod notū est dei, 19. manifestum est in illis. deus enim illis manifestauit. 20. Inuisibilia enim ipsius, & creatura mundi, per ea que facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas: ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt 21. in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorū: 22. dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam

17. in iniustitia detinet. quia 18. quod notū est dei, 19. manifestum est in illis. deus enim illis manifestauit. 20. Inuisibilia enim ipsius, & creatura mundi, per ea que facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas: ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt 21. in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorū: 22. dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam

17. in iniustitia detinet. quia 18. quod notū est dei, 19. manifestum est in illis. deus enim illis manifestauit. 20. Inuisibilia enim ipsius, & creatura mundi, per ea que facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas: ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt 21. in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorū: 22. dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam

17. in iniustitia detinet. quia 18. quod notū est dei, 19. manifestum est in illis. deus enim illis manifestauit. 20. Inuisibilia enim ipsius, & creatura mundi, per ea que facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas: ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt 21. in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorū: 22. dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam

17. in iniustitia detinet. quia 18. quod notū est dei, 19. manifestum est in illis. deus enim illis manifestauit. 20. Inuisibilia enim ipsius, & creatura mundi, per ea que facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas: ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt 21. in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorū: 22. dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam

17. in iniustitia detinet. quia 18. quod notū est dei, 19. manifestum est in illis. deus enim illis manifestauit. 20. Inuisibilia enim ipsius, & creatura mundi, per ea que facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas: ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt 21. in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorū: 22. dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam

17. in iniustitia detinet. quia 18. quod notū est dei, 19. manifestum est in illis. deus enim illis manifestauit. 20. Inuisibilia enim ipsius, & creatura mundi, per ea que facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas: ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt 21. in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorū: 22. dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam

17. in iniustitia detinet. quia 18. quod notū est dei, 19. manifestum est in illis. deus enim illis manifestauit. 20. Inuisibilia enim ipsius, & creatura mundi, per ea que facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas: ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt 21. in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorū: 22. dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam

17. in iniustitia detinet. quia 18. quod notū est dei, 19. manifestum est in illis. deus enim illis manifestauit. 20. Inuisibilia enim ipsius, & creatura mundi, per ea que facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas: ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt 21. in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorū: 22. dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam

17. in iniustitia detinet. quia 18. quod notū est dei, 19. manifestum est in illis. deus enim illis manifestauit. 20. Inuisibilia enim ipsius, & creatura mundi, per ea que facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas: ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt 21. in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorū: 22. dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam

iustificari intelligim^{us}. vel iustitia dei reuelatur in euāgelio ex fide in fidem, id est ex fide veteris testamenti in fidē noui. Quæ enim latebat in veteri testamēto sub vmbri & figuris Christi fides, plane reuelata est in nouo. Vel iustitia dei id est Christus in euangelio reuelatur ex fide veteris instrumēti in fidē, & per fidem noui. qui em̄ in lege ad umbrabatur, manifestatus est in euāgelio. Nam qui in lege non intelligebat illud Esaia, Ecce virgo cōcipiet, dum in euangelio legit, Ecce cōcipies & paries filiū: qui non capiebat illd Micheę, Egressus ei⁹ a diebus æternitatis, dum aus

Iudæo
 cui peculiariter promissa erat
 dæo
 fiont
 C²
 Aba.
 Hebr
 ro. d.
 Gal. 3
 nec exeat
 d. sepit
 a inquam
 epexage
 crediter
 pronam

1. quia Deo debitam gloriam Deo dederunt abo
 lis

ait Ioannē tonantē ac dicentē, In principio erat verbū: illi reuelatur iustitia dei Christus, qui ænigmatice tantum præferebatur in lege.

17. In iniustitia. veritate dei in iniustitia detinent, qui agnitā celāt.

18. Quod notum est dei. id est quod naturaliter de deo nosci potest.

19. Manifestum est illis. id est manifestatum est illis.

20. Inuisibilia enim ipsius. qualia sunt bonitas, sapientia & similia, per ea que facta sunt, id est ex ipsius effectis intellecta conspiciuntur a creatura mundi græce ἀπὸ τῆς κτίσεως. id est à cōditiōe mūdi scilicet ex quo mundus est conditus, vel à creatura mūdi, id est homine qui præcipuus est creaturarum omnium, intellecta conspiciuntur. Quomodo autem ex visibilium consideratione inuisibilia dei cognoscantur vide egregiū libellū 7. Hugonis à sancto Victore in suo didascalico.

21. Cogitatio ib⁹. ἡ διαλογισμοῖς. i. ratiocinationib⁹, dū dei notionē nō vni deo tribueat, sed suis argutijs & syllogismis ad eū se p̄uēisse gloriati sūt.

22. Dicentes φάσκοντες existimantes.

EPIST. PAULI

23. **Uoluerunt.** si cut anserē Roma ni, aipm bouem, & crocodilum serpē tē Aegyptij.

24. **Tradidit.** id est abire permisit. iuxta illud ps. 80 Dimisit eos secundū desideria cordis eorum, ibunt in adin uentionibus suis.

25. **Ut contume lijs,** id est ut euentū rei nō causam hic dicit. id est propter quam dei desertio nē cōtigit ut dere licti corpa sua con tumelijs afficerent ac dedecorarent.

26. **Tradidit.** id est, abire permisit subtrahēdo id quod erant demeritū au xilium, tradidit in: quā illos ī passio nes ignominie, id est libidines igno miniosas.

27. **Non proba uerunt,** id est deū deiq; beneficia no uerūt agnoscere.

28. **Tradidit.** de serendo, sicut indu rare dicitur dū suę malitię ac liberta ti prauę peccatorē derelinquit.

29. **Ut faciant.** hic quoq; id est ut eue tum dicit, id est p pter quod dereli cti fecerūt quę mi nime oportebat.

30. **Deo odibiles** græce θεοσυχῆς, id est deo odibiles vel dei osores.

31. **Incompositos.** ἀσυνθέτους, id est moribus inurbanis, vel factorū infractores & conuentis non stantes.

32. **Sine affectione.** græce ἀσέβητους, id est, humanitatis expertes &

incorruptibilis dei, in similitudinē ima gini corruptibilis hominis, & 23 volu crū, & quadrupedū, & serpentiū. Pro pter quod 24 tradidit illos deus in des ideria cordis eorū, in immunditiā: 25 ut cōtumelijs afficiant corpora sua in semetipsis. qui cōmutauerunt veritatē dei in mendacium: & coluerunt & ser uierūt creaturę potius q̄ creatori, qui est benedictus in secula. Amen. Pro pterea 26 tradidit illos deus in passio nes ignominie. Nā foeminae eorū im mutauerūt naturalē vsū in eū vsū qui est cōtra naturā. Similiter autē & masculi, relicto naturali vsū foeminae, exarserunt in desiderijs suis in inuicē, masculi ī masculos turpitudinem ope rantes, & mercedem (quam oportuit) erroris sui in semetipsis recipiētes. Et sicut 27 non probauerūt deū habere in notitia: 28 tradidit illos deus in repro bum sensum, 29 ut faciant ea quę non cōueniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia, nequis tia, plenos inuidia, homicidio, conten tiōe, dolo, malignitate, susurrone, de tractores, 30 deo odibiles, cōtumelio sos, superbos, elatos, inuetores malo rū, parentibus nō obedientes, insipien tes, 31 incompositos, 32 sine affectione,

simulachrū zep̄sentās corrupho nem, a volucrij

debitam Deo

tribuentē Deo imaginem ut nominis

zeph̄sim

24/02 dedecō

dehonestate

ignominia

intēsemurū

idolo

coluerunt

veram diuinitatem

benedictus

latū

culm Deo debito

id omnia creatore

laudat

vere

cupiditas

affect

26

infames ignominias

transmutauerunt

per appetentiam sui. aut alio in alium

premiū compensationem illudunt

nam

curant

agnoscere. excedit

ris

28

metem

29

inutilia

ipos de cebant

indio nocentia

scortatione

peruersitate

mozum appetitate

30

dei osores

feroces

31

super inflatos

sui altantes

32

immozgites

in hum. nos

32

in hum. nos

33 absque fœdere, sine misericordia.

34 Qui cum iustitiam dei cognouissent, non intellexerunt quoniam qui talia agunt, digni sunt morte: non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

ARGUMENTVM Cap. 2.

Non temere de proximo iudicandum, neque irritandam dei longanimitatem, sed bonis operibus insudandum, quæ sine personarum acceptione præmiaturus est deus. deinde nec gentiles pœnæ expertes futuros ostendit, quibus vice legis est conscientia: nec Indæos hypocrisis, quibus neque carnalis Abrahamæ profapia, nec externa circumcisio est profutura.

charitatis. Est enim *σοφία* affectio amicitie & maxime parentum erga filios & contra.

33. Absq; federe & *σύνδος*, id est, foedifragos.

34. Qui cum *τε* non intellexerunt id est, intelligere noluerunt. Græci legunt, Qui quum iustitiã dei cognouissent, nepe quod qui talia agunt digni sunt morte, nō solū ea faciunt, sed facientibus consentiunt.

CAPVT

II.

Roper quod inexcusabilis es

Propterea *ο* homo omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, te

ipsum condemnas: eadem enim agis

quæ iudicas. Scimus enim quoniã iudicium dei est secundum veritatem, in

eos qui talia agunt. Existimas autem

hoc *ο* homo qui iudicas eos qui talia

agunt & facis ea: quia tu effugies iudicium dei? An ^{diuitias bonitatis eius}

& patientie & longanimitatis contemnis? ignoras quoniã benignitas dei

ad pœnitentiam te adducit? Secundũ

autem duritiam tuam & impœnitens

cor, thesaurizas tibi iram in die ire &

cor, thesaurizas tibi iram in die ire &

cor, thesaurizas tibi iram in die ire &

cor, thesaurizas tibi iram in die ire &

1. Que iudicas vel qui iudicas pro ut est græce *ὁ κριτής* vel *ὁ κρινων*

2. Diuitias, exuberantiam.

1. quozatō de q. manifestabitur a. 11. suū iustū iudicium

EPIST. PAULI

2. **His quidem &c.** Græcum participium *ζητῶσιν*. id est, quærentibus referri potest ad τὸ gloriam & honorem & incorruptionem: vel ad vitam æternam. primo modo sensus est, ijs quidem secundum patientiam boni operis, id est in perseverantia bonorum operum gloriam & honorem querentibus, reddet sub. vitam æternam. Secundo modo sensus est, ijs quidem secundum patientiam boni operis. id est in bono opere perseverantibus, gloriam & honorem & incorruptionem sub. reddet querentibus vitam æternam. id est modo super omnia vitam æternam quæsierint, sicut scriptum est, Primum quærite regnum dei & iustitiam eius, & omnia adjicientur vobis. Romanis enim scribebat apostolus gloriæ & honoris appetitibus, ac nominis immortalitatem affectantibus: quæ oīa illis pollicetur Paulus, sed longe alterius generis atque excellentiora, nimirum gloriam æternam, honorem filiorum dei, & corporis immortalitatem, modo ante omnia vitam æternam quæsierint: proque hac opinione facit quod statim bonum operati p præmio redduntur ista quæ sequuntur: Gloria autem, honor, & pax oī operati bonū.

revelationis iusti iudicij dei, qui reddit unicuique secundum opera eius. ³ ijs quidem secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem, querentibus vitam æternam. ijs autem qui sunt ⁴ ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati: ira & indignatio. Tribulatio & angustia in omnem animam hominis operatis malum, Iudæi ⁵ primum & Græci: gloria autem & honor & pax, omni operanti bonum, Iudæo primum & Græco. non enim est acceptio personarum apud deum. Quicumque enim sine ⁶ lege peccaverunt: sine lege & peribunt. & quicumque in lege peccaverunt: per legem iudicantur. Non enim auditores legis iusti sunt apud deum: sed factores legis iustificabuntur. Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt: eiusmodi legem non habentes, ⁷ ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia

B
Matt.
16. d

Deut.
10.
Iob
37.
Acto.
10.

C
Matt.
7. d
Iacob.
1. d

- 4. **Ex contentione.** id est contentiosi.
- 5. **Primum.** tempore & vocatione, non merito ac dignitate.
- 6. **Lege.** lege scripta, id est nullo legis iudicio damnabuntur, sed ut postea dicitur, accusante eos conscientia.
- 7. **Ipsi sibi.** Gentibus lege scripta carentibus conscientia est vice legis quæ

legis instar quid faciendum fugiendumve indicat. Lex enim Mosaica in dicandi tantum, non item auferendi peccati vim habebat.

8. Cogitationum. græcus est genitiuus qui verti poterat in ablatiuū cogitationibus accusantibus aut etiam defendētibus: sed interpres qui legit *συνειδησέως αὐτῶν*. id est conscientia ipsorum, sequētes genitiuos

ipsoꝝ, & inter se inuicem ⁸ cogitatio num accusantium, aut etiā defenden tium, in die cū iudicabit deus occulta

hominū secundū euangeliū meū per

I E S U M, C H R I S T U M. ⁹ Si autem

tu Iudæus cognominaris, & requiescis

in lege, & gloriaris in deo, & nosti vo

luntatem eius, & probas vtiliora in

structus per legē, cōfidis te ipsum esse

ducem cæcorū, lumen eorū, qui in te

nebris sunt, eruditorem insipientium,

magistrum infantiuū, habentem forma

sciētiae & veritatis in lege. ¹⁰ Qui ergo

alium doces: te ipsum non doces?

qui prædicas non furandum: furaris?

qui dicis nō mœchandū mœcharis?

qui abominaris idōla: sacrilegiū facis?

qui in lege gloriaris: per præuaricatio

nem legis, deum inhonoras? Nomen

enim dei per vos blasphematur inter

gētes: sicut scriptum est. ¹¹ Circūcisio

quidem prodest, si legē obserues: si au

tem præuaricator legis sis, circūcisio

ferūt ad tēpus legis scriptæ, quasi Paulus hoc loco

refellit Iudæorū fas

stū qui de accepta circūcisione gloriabātur: quā nō statim elidere volēs,

prodest, inquit, suo tempore, sed si legem custodias, alioqui non plus vale

bat quā præputium. Quidam interpretantur circūcisionem, id est

genus & prosapiam circūcisi Abrahæ, de qua Iudæi tantopere glo

cum isto iunxit, te stimonium reddens te conscientia ipsoꝝ rum, & cogitatio num accusantium.

9. Si autem. qui dam græci codices habēt *idē*, id est ecce, noster legit *si*, id est si autem,

& tunc sensus est, si, id est, quia tu Iudæus cognominar is & requiescis in lege. et c. idcirco cō

fidis te ducē esse cæ corum. et c. habentem, id est, iactas te doctorem legis esse qui solus alios

veritatem legisque cognitionem docere possis, atq; illis iuxta legem viuendi normam præscribere.

10. Qui ergo. qui dam indefinite les gunt, quidam ino terrogatiue.

11. Circūcisio quidem. Sunt qui ppter id quod scrip tū est Gal. Si cir cuncidimini, Chri stus nihil vobis p

derit, hunc locū res

refellit Iudæorū fas

stū qui de accepta circūcisione gloriabātur: quā nō statim elidere volēs,

ut ego doceo

doctorem

dogmā deo de tāali

Isai. 52. b
Eze. 36. e

EPIST. PAULI

si gentilis esses. quinimo gentilis si legem seruat, præputium eius imputabitur ad circuncisionem, & ad Abrahæ profapia. Censebitur enim inter veros Abrahæ filios. Mihi videtur hic posse esse sensus, Circūcisio quidem prodest, non carnaliter, sed spiritualiter ad legis intellectum obseruata: per quam nimirum legem intelligimus ingressa per Christi fidē vera cordis circuncisione, cessare carnalē, quam qui mordicō spirituali neglecta retinet, præuaricator est legis, nec illi plus quam præputium valet. ^{De te in circuncisi loco habebit} ^{1. Gentilis} ¹² Si igitur præputiū iustitias legis custodiat: nonne præputium illius in circuncisione reputabitur, & iudicabit id quod ex natura est præputiū, legem cōsummans: te qui per literam & circuncisionē præuaricator legis es? ¹³ Non enim qui in manifesto, Iudæus est: neq; quæ in manifesto in carne, est circūcisio: sed qui in abscondito, Iudæus est: & circūcisio, cordis in spiritu, non litera. cuius laus non ex hominibus, sed ex deo est.

ARGVMENTVM Cap. 3.

Dei promissiones peccatis nostris non irritari docet, omnesq; sine discrimine peccato esse constrictos: à quibus non lex, sed dei gratia per Christi propitiatoris sanguinem iustificat.

CAP. V T ^{præcellat Iudæo} III.

Vid ergo ampli⁹ Iudæo est? aut que utilitas circūcisionis? Multum per omnē modum. Primū quidē: quia credita sunt illis eloquia

Quinimo ipse naturaliter præputatus, legem cōsummans, id est eā spiritualiter obseruans in Christi fide, & cordis circūcisione, iudicabit te qui per literam & circūcisionem id est carnalis legis obstinationē, præuaricator legis es. ¹³ Nō enim id est non qui palā ac manifesto se carne Iudæum esse iactat, sed qui in abscondito, id est corde ac spiritu per fidē Christum cōfiteatur, is vere Iudæus est, neq; que in manifesto in carne est circūcisio, id est non externa carnis, sed spiritalis vitiorū circūcisio, vera circūcisio est, quæ non litera cōstat, id est carnali intelligentia secundum rationem sectæ pelliculæ, sed in spiritu, id est spiritali intelligentia, vt est circūcidendi animi signum, quæ quidem spiritalis circūcisio etsi laudem non habet apud homines mentium ignaros, non tamen apud Deum cordium scrutatorem sua laude caret.

1. Credita sunt, id est dei promissiones, responsa & oracula illis credita sunt & commissa.

2. **Fidem dei euacuauit.** id est dei promissiones irritas fecit, aut eum mendacem constituit. Græci legunt *καταρῦσαι*. id est abolebit. Noster legit *κατήρυσαι*. id est aboleuit & antiquauit.

3. **Ut iustificeris** &c. Tibi soli peccaui, inquit David, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cū iudicaris. vbi, & vt

dei. Quid enim, si quidam illorum nō crediderunt? Nunquid incredulitas illorum

2 ^{Veritatem irritam facit} **fide dei euacuauit? Absit.** Est

autem deus verax: omnis autē homo

mendax, sicut scriptum est: ³ **Vt iustifi-**

ficeris in sermonib⁹ tuis: & vincas cū

iudicaris. ⁴ **Si autem iniquitas nostra,**

iustitiam dei cōmendat: quid dicem⁹?

Nunquid iniquus est deus, qui infert

iram? secūdm hominem dico. Absit.

alioquin quomodo iudicabit deus hūc

mundum? ⁵ **Si enim veritas dei in meo**

mendacio abundauit in gloriā ipsius,

quid adhuc & ego tanquam peccator

iudicor, & nō (sicut blasphemamur, &

sicut aiunt quidam nos dicere) faciamus

mala, vt veniant bona? quorum

damnatio iusta est. Quid ergo? precel

id est stabilem reddit atque illustrat, id enim significat græcum verbum *συνησθαι*, an ideo iniquus est deus qui ob peccata infert iram? absit, id est non propterea iniquus est. Non enim nostræ malitiæ, sed suæ clementiæ est quod nostra iniquitate in gloriā suā abutitur. alioqui si iniquus esset, quomodo iudicaret mundum, cū iudicis sit æquū se præbere? Quia autem impium aliquid conclusisse videbatur, correctione vtitur, dicens **secūdm hominem dico**, id est, more carnaliū & imprudētū loquor. Secundo modo sensus est, Si iniquitas nostra iustitiam dei commēdat, iniquus est deus qui in eam iustitiæ suæ commendatricem vindicat, sed non est iniquus, non ergo eius iustitiam nostra commendat iniquitas.

5. **Si enim veritas.** Et hoc dupliciter. id est, Si veritas dei promissa seruantis in meo mendacio & peccato abundauit, non debeo tāquam peccator damnari, qui eam promoueo & illustro: imò potius quid non, id est, quid ni faciamus mala, vt inde bona eueniant? quam blasphemiam quidam prædicare nos dicunt. Sed ego vere, vt peccator iudicari debeo, nec facienda sunt mala vt inde bona eueniant, non ergo dei veritas in meo

uentum rei dicit non causam, id est ac propterea factū est, vt dum vel mihi peccati promissa seruas, veracior appareres ac iustior, vincerēsque eorū impietatem, qui te ob mea peccata promissis non staturū mentiebātur. Probat autem Paulus Davidis exēplo nequā ob peccatum & incredulitatē populi, dei fidem & promissionem irritam fieri, sed veracem illum semper remanere, sicut de se testatur David, dicens deo, Tibi soli peccaui vt iustificeris.

4. **Si autem.** dupliciter id intelligi potest: Primū, Si iniquitas nostra iustitiā dei cōmendat,

facies Deū
nō veracem

Ioan. imo sit. maneat

3. d

Psal.

50. a sequans promissam inuenias

3. d

Psal.

50. a

3. d

Psal.

50. a

3. d

Psal.

50. a

3. d

Psal.

50. a

3. d

Psal.

50. a

3. d

Psal.

50. a

3. d

Psal.

50. a

3. d

Psal.

50. a

3. d

Psal.

50. a

3. d

Psal.

50. a

3. d

Psal.

50. a

3. d

Psal.

50. a

3. d

Psal.

50. a

3. d

Psal.

50. a

EPIST. PAULI

mendacio abundavit. Secūdo modo sensus est, si verum est vt David verba sonant quōd dei veritas in nostro mēdacio abundat, non debemus qui dei gloriā illustramus, tanq̄ peccatores damnari, quin potius faciēda sunt mala vnde bona veniant. Hæc in persona carnalium repetit Paul⁹, qui eū eiusmodi prædicare fingebat, ad quē supplendū est, Absit. vel tolluntur ista ex his verbis, quorum (scilicet, ita nos dicere asserentiū atq; ita prædicantium) damnatio iusta est.

6. **Causati.** græce *προτινάσκω* id est nam antea causam reddidim⁹, nimirum quōd omnes peccato sint constricti.

7. **Ueloces pedes.** id est affectus, vti Psalmo trigesimo quinto, Non veniat mihi pes superbiæ.

8. **Subditus fiat.** id est agnoscat se obnoxium deo.

9. **Omnis caro.** id est ōnis homo. Nam tum carnis, tum animæ nomine totum hominē scriptura sæpe intelligit: quale est illud, videbit omnis caro salutare dei. & Genes. 14. da mihi animas, id est redde mihi homines meos.

10. **Nūc autem.** id est, etsi lex olim & prophetæ testimoniū iustitiæ dei

^{nullo mō nā ante causis redditis reddim⁹}
limus eos? Nequaquā. ^{1. peccatores} 6. **Causati enim sumus Iudæos & Græcos, omnes sub peccato esse: sicut scriptum est, Quia non est iustus quisquam, non est intel^{vacat} ligens, aut requirens deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est vsq; ad vnum. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebāt: venenum aspidum sub labijs eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est: ^{execrationibus} 7. **veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Cōstritio & infelicitas in vijs eorum, & ^{calamitas} viam pacis non cognouerunt: non est timor dei ante oculos eorum. Scimus autē quoniā quæcunq; lex loquitur: ijs qui in lege sunt, loquitur: vt omne os obstruatur, & ^{obnoxia} 8. **subditus fiat omnis mundus deo: quia ex operibus legis non iustificabitur ^{merito operum} 9. omnis caro coram illo. Per legē enim, cognitio peccati. ^{illa homo} 10. **Nunc autem sine lege iustitia dei manifestata est: testificata a lege & prophetis. Iustitia autem dei, per fidem ^{agnitio} IESV CHRISTI in omnes & super omnes qui credunt in eum, non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt: & egent gloria dei iustificati ^{cauent. i. gratuita remissione peccatorum} gratis per gratiam ipsius, per redē********

Gal. 3. d

Psal. 13. a

Psal. 5. & 139

C. Psal. 9. Esa. 59

Gal. 2. d

D. deo glori

præbuerunt, nunc tamen absque villo legis adminiculo manifestata est & oblata.

II. Quem proposuit. id est in quo deus offensum sibi mundum reconciliare statuit, siquidem post hæc fiduciam haberet in passione & sanguine ipsius, cuius quidem opus erat effusione ad ostensionem, & manifestationem iustitiæ suæ (vt se iustum ostenderet, dum ad eluendam veteris Adæ noxam, etiam proprio filio non percutit) & ad remissionem veterum delictorum, quæ diloganimis sustinuerat vltionem dissimulans, vt in hoc tempore omnibus videlicet in infirmitate constitutis iustitiam suam ostenderet, seq; iustum esse in vlciscendo: & iustificantem in cõdonando ei qui in Christum credit.

12. Circunci. id est Iudæos.

13. Præputi. id est gentiles.

14. Legem statuimus. id est cõfirmamus, stabilizamus, ac perficimus, dum per fidem Christum venisse docemus finem legis ac perfectionem.

I. Secundum carnem. id est quid dicemus inuenisse Abrahamam patrem nostrum secundum carnalem circuncisionem, vel patrem secundum carnem? Erant enim carnales non spiritalis filij Abrahamæ.

1. p. christum
1. cuius præmium est christus
2. conciliatorum
3. a
2. aduentibus in morte ipsius iustificati
4. tollit
5. ad
6. ad
7. ad
8. ad
9. ad
10. ad
11. ad
12. ad
13. ad
14. ad

ARGUMENTVM Cap. 4.

¶ Non per legem ac circuncisionem sed Christi fidem nos iustificari Abrahamæ exemplo manifestat, quem ante circuncisionem acceptum & iustificatum fuisse cõstat, & promissionem accepisse.

CAPVT IIII.

¶ Vid ergo dicemus inuenisse Abrahamam patrem nostrum secundum carnem? Si enim Abraham

dicimus qd abraham iustificatus fuit per hominem et sensum et intellectu iustitiam et per fidem, et non per hominem et sensum et intellectu carnalem...

^{præputiū hñti} in præputio. ^{quo certior redderet per eundem iudicium} 8. Et signū accepit circuncisionis, signaculum iustitiæ fidei quæ ^{fuerat} est in præputio: ^{esset} 9. vt sit pater omnium ^{circuncisum} credentium per præputium, vt repute ^{u/ignis} tur & illis ad iustitiā: & sit pater circū ^{circuncisus solum modo} cisionis, non ijs tantum qui sunt ex cir ^{etiam} cuncisione, sed ijs qui sectantur vestigi ^{fuit} a fidei quæ est in præputio patris no ^{posteriori} stri Abrahæ. ^{obseruatores legis. i. iudæi} 10. Non enim per legem, ^{1. frustra predicatō} promissio Abrahæ aut semini eius, ^{irrita facta} vt hæres esset mundi: sed per iustitiā ^{1. indignationem contra deū} fidei. ^{transgressio} 11. Si enim qui ex lege, hæredes ^{propter iudæos hæreditas} sunt: exinanita est fides, abolita est ^{legem habuit. i. iudæo} promissio. Lex enim iram operatur. ^{habet fidem quam habet Abraham} Vbi enim non est lex, nec præuaricatio ^{vacat} 12. Ideo ex fide: vt secundū gratiam ^{13. spualiter non humano modo} firma sit promissio, omni semini. non ^{vitate hñuit} ei qui ex lege est solum, sed & ei ^{sint} qui ex fide est Abrahæ, qui pater est ^{1. cui omnia perinde sunt præsentia} omnium nostrum sicut scriptum est, ^{3. spualem} Quia patrem multarum gentium pos ^{13. spualiter non humano modo} sui te ante deum, cui credidisti, ^{vitate hñuit} qui viuificat mortuos: & vocat ea ^{sint} quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.

eius, id est Christum hæredem fore mundi.

11. Si enim. id est si tantum per legem additur hæreditas, nihil est fides Abrahæ, & promissio nulla, qua dictū est in semine ipsius benedicēdas gentes: tum quia nihil cōmune gentibus cum lege, tum quia nec Iudæis ipsis lex hæreditatem præstare poterat, quæ iram tantum ac vindictā afferre nouit.

12. Ideo ex fide sub. est hæreditas.

13. Ante deum, cñi. græce κατέναντι δὲ ἐπισηυσε θεοῦ. id est ad instar dei cui credidit, & refertur ad illud qui est pater omnium nostrū ad instar dei cui credidit, id est sicut deus omnium pater est creatione, ita Abraham spiritalis omnium pater est fide. sicut scriptum est, Quia patrem multarum gentium posui te, & debent per parenthesis hæc nouissima legi, vel qui est pater &c. ante deum cui tu ð gentilis credidisti.

8. Et signum. id est circuncisionem accepit non tāquā iustificantem, erat enim ante iustificatō, s3 tāquā signū discernens populū dei à populo gentium, & tanquam signaculum, notā & insigne iustitiæ in præputio habitæ.

9. Ut sit pater. id est vt per illud insigne iustitiæ in præputio habitæ sit, id ē, declaretur esse pater omnium etiam gentium credentium per præputium. id est fidē in præputio habitam, & pater circuncisionis, id est, Iudæorum: atque ita sit pater nō Iudæis modo circuncisus, sed quotquot vestigia fidei quam in præputio habuerat, imitarentur.

10. Non enim. id est nequaquā legis merito nondum acceptæ, sed per iustitiā fidei promissum est ei semen

cessum per fidem in gratiam istam, in qua stam⁹, & gloriamur in spe gloriæ

filiorum dei. Non solum autem ^{gloriamur} sed &

gloriamur in tribulationibus, scientes

q̄ tribulatio patientiam operatur, pa-

tientia autem probationem, probatio

verò spem, spes autem nō confundit,

quia charitas dei diffusa est in cordis

bus nostris per spiritū sanctum, qui da-

tus est nobis. Ut quid enim Christus

cum adhuc ¹ infirmi essemus ² secun-

cundum tempus pro impijs mortuus

est? ³ Vix enim pro iusto quis mori-

etur. nam pro bono forsitan quis aude-

at mori. ⁴ Commendat autem chari-

tatem suam deus in nobis: quoniam

cum adhuc peccatores essemus secun-

dum tempus, Christus pro nobis mor-

tuus est. Multo igitur magis, nunc ius-

tificati in sanguine ipsius, salui erim⁹

ab ira per ipsum. Si enim cum inimici

essemus, reconciliati sumus deo per

mortem filij eius: multo magis recon-

ciliati, salui erimus in vita ipsius. ⁵

Non solum autem: sed & gloriamur

in deo per dominum nostrum Iesum

Christum, per quem nunc reconcilia-

tionem accepimus. ⁶ Propterea, si-

cut per vnum hominem peccatum

Origenes hic putat esse eclipsim, vt sit sensus, sicut per vnum hominē &c. Et ita in omnes homines mors pertransijt, ita per vnum hominem iustificatio, & per iustificationē vita: vel sensus est, Sicut per vnum hominem peccatum intrauit in mūdum, ita per peccatum mors intrauit,

2. spe expectatē gloriā quam quā nos gloriosos est reddidit

grate nō legimus filioz

3. d. nō sū in spe futurorū bonorū sed in possessione presentium.

4. pati. probationē, cōfidentia.

5. pellit foras pudorē & ex afflic- tionibz oritur solēt coram ho-

minibz

6. amat nos vehementissime

1. Infirmi. id est peccatores & infideles.

2. Secundū tem- pus. id est præfini- to à patre tempo- re, vel ad tempus scilicet tridū, vel in tēpore & oppor- tune, cum omnia essent in infideli- ta- te conclusa.

3. Vix enim: id ē etiam si iuste quis mortē demeritus est, vix patiēter fa- rat. Nam pro bo- no. id est magno a- liquo bono & ma- gna aliqua vtilita- te consequēda fors- san se aliquis ausit morti opponere.

4. Commendat. id est nobilem atq; illustrem reddit & confirmat.

5. Non solū. sub. gloriamur in tribu- lationibus.

6. Propterea.

1a. I. a

benevolentia ex habet an dicitur

1. mori uelit

ve bona vt defensione patrie iustitiae

commendabilem ostendit

erga nos. i. in eo quod

per vitam

gloriamur abs spe et tribulationibus sed et

de i. quod deo nos esse sic

anguis pro- uice Hebr.

Deo facti su- mg amici

& sic in omnes homines mors peruasit, vt ad primum τὸ & suppleamus τὸ ita, & sit sensus, sicut per vnum hominem peccatum intrauit in mundum, ita & per peccatū mors intrauit. quemadmodum in oratione dominica, Sicut in cælo & ī terra, legimus: p sicut in cælo ita & ī terra: 7. **Usq; ad legem**, vsq; īclusiue, id est q̄ten⁹ lex viguit, viguit & p̄ctm.

8. **Peccatum autem**. id est peccatum internū, quū nemini externe noceret à multis nō imputabatur nescientibus illud esse peccatum, vel non imputabatur ad tātam p̄nam.

9. **Usq; ad moysem**. i. vsq; ad legē īclusiue vt pri⁹, sic Luc. 16. habēt Moysen & prophetas, id est legem. vult autē his verbis Paul⁹ quidd vsque ad legem īclusiue, id est quamdiu lex regnauit, fuit & regnauit peccatū & mors: a deo, vt in eos qui non peccauerāt in similitudinem p̄uaricationis Adæ, id est peccato actionis & proprio scilicet in paruulos, re

in hunc mundum intrauit, ^{erat ita et} & per peccatum mors: & ita in omnes homines mors pertransijt, in quo omnes peccauerunt. 7. ^{co quo?} Vsque ad legem enim peccatū erat in mundo. 8. peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset.

Sed regnauit mors ab Adam⁹ vsque ad Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinem p̄uaricationis Adæ, ^{ad eum modum quo Adam peccauerat} 10. qui est forma futuri.

Sed nō sicut delictum, ita & donum. Si enim vnus delicto, multi mortui sunt multo magis gratia dei & donū, in gratia vnus hominis Iesu Christi in plures abundauit. ^{multos} 11. Et non sicut p̄

vnus peccatum, ita & donum. nam ^{subiicit peccatum} iudicium ex vno, in cōdemnationem: ^{supplectum i. ex delicto vnus} gratia autem ex multis delictis, in iustificationem. Si enim vnus delicto ^{peccante i. qui peccauit} ^{donum i. remissio multo delictorum} ^{2. iudicij finis fuit cōdemnatio} ^{doni autem fuit iustificatio.}

gnauerit: cuius tamen per Christi fidem vis est extincta. Quod autem inquit peccatum non imputabatur quum lex non esset, Photius græc⁹ ita exponit ἢν οὐκ ἄμαρτία πρὸ τοῦ νόμου, καὶ ἐλογίζετο, ἀλλ' οὐκ οὕτως ὡς μετὰ τὸν νόμον. id est erat quidem ante legem peccatum & imputabatur, sed non vsque adeo atq; post legem.

10. **Qui est forma**. per dissimilitudinē, quia sicut Adam est fons mortis, sic Christus vitæ, & sicut per proprium Adæ peccatum, vel sine vilo proprio demerito morimur, ita per Christi gratiam sine vilo nostro merito iustificamur. per similitudinē quoq;, quia sicut Adam est caput & vir Euxæ, ita Christus caput & sponsus Ecclesiæ. Sicut in Adam omnes generati, sic in Christo omnes regenerati. Sicut Adam de terra virgine & non maledicta, sic Christus natus est de virgine benedicta.

11. **Et non sicut**. id est nō quale peccatum ab vno peccatore, tale donū est ab vno largitore: quia ex vno delicto iudicium in damnationē incur

rimus, ex pluribus delictis gratiam in iustificationem sumus assequuti. Nec quale peccatum, tale est donū. Maioris enim est efficaciam Christi donum in seruando, quam Adæ peccatum in damnando.

2. multo magis abundantem grām et donū per quod homines iustificantur accipientes

mors regnavit per vnum: multo magis abundantiam gratiam & donationis & iustitiam accipientes, in vita regnabunt per vnū Iesum Christū. Igitur sicut per vnus delictū, in omnes hoies

indignū fuit corde natio

¹² in condemnationem: sic & per vnus iustitiam, in omnes homines ¹³ in

doni gratia fuit iustificatio

iustificationē vitæ. Sicut enim per inobedientiam vnus hominis, peccatores cōstituti sunt multi: ita & per vnus obediētiā, iusti constituentur multi.

Lex autem subintravit, ¹⁴ vt abundaret delictum. Vbi autem abundavit delictum, superabundavit & gratia. vt sicut regnavit peccatum in mortē: ita & gratia regnet per iustitiam in vitā æternā p̄ Iesum Christū dñm nostrū.

ARGVMENTVM Cap. 6.

Semel per baptismum (qui est imitatio mortis Christi) peccato mortui, debemus nostre vestere homine in illum consepulto, peccati tyrannidem excutere, & in nouitate vitæ ambulantes deo seruire & fructificare.

CAPVT VI.

Vid ergo dicemus? Manebimus

in peccato, vt gratia abundet?

Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in illo? An ignoratis fratres quia quicumque baptizati sumus in Chri

12. In condemnatione. sub. mors peruenit.

13. In iustificatione. sub. gratia puenit.

14. Ut abundaret. id est propter ea factū est, vt delictum abundaret.

1. Mortui sumus peccato. id est peccato, si ablatius est, sensus erit, qui per peccatum mortem incurrimus, quomodo adhuc vivere in eo volumus? Si datius, qui peccato mortui sumus, id est, qui p̄ baptismum peccato tanquam illi mortui renuntiauimus, quomodo adhuc illi vivemus? Nam græca vox τὴ ἀμαρτιᾶ datiuo & ablatiuo reddi potest.

2. In Christo. græce εἰς Χριστόν. id est in Christum: quanquam idē sensus, id est in vitam mortis eius vel in Christi nomine, vt in primitiua ecclesia: nec dissimilis sententia sequitur in morte ipsius baptizati sumus aut græce εἰς τὸν θάνατον in mortem, id est per vim & efficaciam mortis eius baptizati & abluti sumus à peccato, vel in morte

b. j.

ad instar mortis illius. Sicut enim carne mortuus est, ita per baptismum carnis morimur affectibus.

3. **Consepulti.** id est, per baptismum Christo consepelimur ad effectum mortis, ita quod in illa baptismi consepultura Christo etiam comorimur. Si enim militudinarie enim illi comorimur & consepelimur, vesterem cum illo hominem sepelientes.

4. Si enim complantati si in Christum insiti mortem illius imitamus, taliter coinsiti etiam cum eo resurgemus. Nam ut ramus in arborem insitus mortem quodammodo per hyemem arbore illicomoritur, & vere illa resurgente, una resurgit: sic quoque Christo coinsitus peccato commoritur, ipsi quoque conresurget ad gloriam.

5. **vetus homo.** vetus homo fomes peccati & veteris Adae reliquie. Corpus autem peccati vel congeries peccatorum, vel corpus peccato obnoxium quod destrui oportet non substantia sed qualitate.

6. **Mortuus est semel.** Sicut semel mortuus nunquam ad mortalitatem rediit, ita semel peccato mortui nunquam redire ad illud debemus.

sto Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? ^{in christi nomine per. I. ad instar mortis} Consepulti enim sumus cum illo ^{igitur} per baptismum in mortem: ut quomodo ^{ut moriamur si peccato} Christus surrexit a mortuis per gloriam ^{potens} patris, ita & nos in novitate vite ambulemus. ^{in spiritu} Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius: simul ^{ut moriamur si peccato} & resurrectionis erimus. hoc scientes quia, ^{sicut ille resurrexit} vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat ^{obnoxium peccato} corpus peccati, ut ultra non seruiamus peccato. ^{liberatio} Qui enim mortuus est, iustificatus est a peccato. ^{velut} Si autem mortui sumus cum Christo: credimus quia simul etiam vivemus cum illo: scientes quod Christus resurgens a mortuis iam non moritur: mors illi ultra non dominabitur. ^{deleat peccatum destruendo} Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem vivit, vivit deo. ^{ad gloriam dei cuius} Ita & vos existimate, vos mortuos quidem ^{reputate} peccato: viventes autem deo in Christo Iesu. ^{ut agatis quod vult deo} Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore: ut ^{propensio ad peccatum} obediatis concupiscentiis eius. ^{corporis} Sed neque exhibeatis membra vestra, arma iniquitatis ^{in instrumenta servientia peccati} peccato: sed exhibete vos deo, tanquam ex mortuis viventes: & membra vestra, arma iustitiae deo. ^{qui prius mortui erant. et nunc vivunt} Peccatum enim vobis non dominabitur. non enim ^{instrumenta ad usum} sub lege estis: sed sub gratia. ^{non dicitur abstinere per illud} Quid ergo? ^{legi obnoxii} Peccabimus quoniam non sumus ^{participes}

Ioan.
8. d.
a. pet.
a. d

^{Subiecti legi} sub lege, sed ^{grā donati} sub gratia? Absit. An ne-
scitis quoniā cui exhibetis vos seruos
ad obediendū: serui eius estis cui obe-
ditis, siue peccati ad mortem, siue obe-
ditionis ad iustitiam? Gratias autem
deo, quōd fuistis serui peccati, obedi-
stis autem ex corde, in eam formam
doctrinæ, ⁷ in quam traditi estis. Libe-
rati autem à peccato, serui facti estis
iustitiæ. ⁸ Humanum dico propter in-
firmitatem carnis vestræ. sicut enī ex-
hibuistis mēbra vestra seruire immun-
ditiae & iniquitati, ad iniquitatem: ita
nunc exhibete membra vestra seruire
iustitiæ, in sanctificatione. Cum enim
serui essetis peccati, ⁹ liberi fuistis ius-
titiæ. Quem ergo fructum habuistis
tunc in illis, in quibus nūc erubescitis?
Nam finis illorum mors est. Nunc ve-
ro liberati à peccato, serui autem fa-
cti deo: habetis fructū vestrum in san-
ctificationem, finem vero vitam æter-
nam. Stipēdia enim peccati, mors. gra-
tia autem dei: vita æterna in Christo
Iesu domino nostro.

ARGVMENTVM Cap. 7.

Parabola viri & vxoris Iudeos à lege li-
beros docet, quæ licet in se bona & spirituas
lis esset, occasione tamen sumpta peccatum au-
xit. demū vim energiāque habitātis in vno
quoque peccati manifestat.

b. ij.

7. In quam. id est, in qua estis in-
stituti.

8. humanum. id est, rem exigo fa-
cilem qui maiora
possem, vt scilicet
tantum iustitiæ
presteris, quātum
immunditiæ pre-
stitistis. vel, q̄ vos
co vos seruos ius-
titiæ, humano mo-
re dico, quo eius il-
le seruus dicitur,
cui obedit: etsi ser-
uire deo regnare
est: crassi⁹ ergo ho-
minum more & ru-
dus loquor.

9. Liberi iusti-
tiæ. id est liberi ab
illa nihil ei seruire
batis.

1. An ignoratis. Metaphora viri & vxoris probat illos iam non esse legi obnoxios. quādiu enim viuit vir, obnoxia est legi illius mulier: mortuo autem viro, impune alteri nubit. Ita ante Christum viuēte lege populus Iudæorum, quem veluti vxorem legis facit, ad illius præscriptū obnoxius erat viuere: mortua vero per Christi mortem lege, alteri viro

id est Christo nubere debet. Ait ergo Paulus, mortuo viro iam nō est illius legi mulier obnoxia, sed lex quæ vobis erat vice mariti, mortua est per Christum: nihil ergo iam illi estis obnoxij. At Paulus ne Iudæos offenderet Nō plane inquit, lex mortua est: sed aliud simile, vos mortificati & mortui estis legi: quod perinde est ac si diceret, Lex in vobis mortua est, quippe defecta suis viribus & omni actione in mortuum priuata. Mortificati, inquit, estis per corpus Christi, id est mortem eius.

2. Essemus in carne. id est legē carnaliter seruare: nō affectu dei, vel cū carni seruiremus nō spiritui.

3. Passiones peccatorum, id est affectus peccandi ex illa primigenia veteris Adæ noxa relictis, *Que*, inquit, per legem erant. id est, per legis inhibitionem, irritabantur & acrius insurgabant.

4. A lege mortis, id est Moysi lege, quæ cū viuificare non posset, mortem transgressoribus inferebat. *Quidam* græci codices pro mortis legūe ἀποθνήσκοντες, id est mortui, nos scilicet Legi mortui, (sicut ante dicitur & vos mortificati estis legi) soluti sumus ab illa.

5. In qua detinebamur κατεχόμεθα: κατέχεσθαι dicuntur, qui alieno prorsum feruntur arbitrio: vt qui in dei alicuius redacti sunt potestatem, qui illos non sinit suo iure agere, sed pro sua potestate moderatur agitq; quod lubet: talis lex Moysi & mortis, quæ vinctos illos in finitibus ceremonijs tenebat.

CAPVT

VII.

1. N ignoratis fratres (sciētibus enim legem, loquor) quia lex

in homine dominatur quanto tempore viuit? Nam quæ sub viro est mulier, viuētē viro, alligata est legi: si autē mortuus fuerit vir ei⁹, soluta est à lege viri. Igitur viuente viro: vocatur adultera si fuerit cū alio viro. si autē mortu⁹ fuerit vir ei⁹, liberata est à lege viri: vt nō sit adultera, si fuerit cum alio viro. Itaq; fratres mei, & vos mortificati estis legi per corpus Christi: vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, vt fructificetis deo. Cum enī

2 essemus in carne: **3** passiones peccatorum quæ per legem erant, operabatur in membris nostris, vt fructificarētur morti. nunc autem soluti sumus **4** à lege mortis **5** in qua detinebamur: ita vt

6. **Vetustate.** vetustas literæ opera hypocritarum, quicquid sine spir^{itu} fit, neque ob dei gratiam.

7. **Peccatum non cognoui.** id est vim efficaciamque peccati, scilicet originalis nō noueram, nisi per legem: sed quando lex superuenit inhibens concupiscentiam, tunc occasione sumpta per peccatū vitiatæ natura inherēs, operatū est in me mā^{datum}, omnem, id est, consummatam cōcupiscentiā, quā do ardentius cōpī vetita concupiscesse. Nam sine lege mortuū erat. id est modicæ efficaciac, nec vim suā planè exerebat.

^{nono uiuendi genere spuali}
Seruiamus in nouitate spiritus, & nō in
vetustate literæ. Quid ergo dicem⁹?
Lex peccatum est? Absit. Sed ⁷ peccatum non cognoui: nisi per legem. nam concupiscētiam nesciebam nisi lex diceret, **Non cōcupisces.** Occasione autem accepta ^{affectū ad peccatum occasione legis}, peccatum per mā^{datum} operatum est in me omne concupiscētiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. ⁸ Ego autem uiuebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mā^{datum}, peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum: & inuētum est mihi mā^{datum} quod erat ad vitā, hoc esse ad ⁹ mortem. Nam peccatū, occasione accepta per mā^{datum}, seduxit me: & per illud occidit. Itaq; lex quidem sancta, & mā^{datum} sanctum & iustum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. ⁹ Sed peccatum vt appareat peccatū: per bonū operatū est mihi mortē, vt fiat supra modum peccans peccatum per mā^{datum}. Sci

Exod. 20. c
Deut. 5. b
ante consopitos
velut consopitog

8. **Ego autem.** vel in persona natura humanæ, vel sua ante vsum rationis & legis cognitionē loquitur. uiuebam, inquit, sine lege, quia nullo legis timore cohibitus, iure meo agebam: sed cū venisset mā^{datum}, statim ac notionem eius habere cōpī, peccatū quod i me latebat, vim ipsius ac pœnam ignorāte, reuixit: quod ante penè mortuū erat, ac nullius prope energie, sed occasione inhibitionis irritatius factū est, & quodāmodo reuixit: & tunc ego fui mortuus, effe-

ctum in me peccati sentiens, quia cōsiderata quæ illud sequitur animaduersione, factus sum velut mortuus.

9. **Sed peccatum.** id est peccatū, cuius energia latebat ante legē quasi mortui, vt appareret peccatum, id est vim efficaciamq; suam exereret p bonum, id est occasione boni mā^{dati}, operatum est mihi mortē, vt fiat. Id est, manifestetur supra modum peccās peccatum. i insigniter sceleratū peccatū. Nam græce nō est participiū sed ἀμαρτολόγ nomen.

b. iij.

EPIST. PAULI

10. **Vendatus**. id est sub tyrannide peccati degens factus sum tanquam seruus emptitius peccati. Qui enim facit peccatum, seruus est peccati.

11. **Quod enim operor**. duos hic facit homines ac duas leges: hominem

carnalem ac spirituales, legem carnis & membrorum, legem mentis & dei. Lex carnis quae & peccatum dicitur, est insitus oblaesae naturae peccati affectus, secundum quem vel inuitis nobis passionibus insurgunt, cuius effectus est spiritui resistere, carnem sequi, & placencia: Spiritualis autem hominis effectus deo se totum committere, ab uno illo pedere. Secundum carnalem hominem non intelligit homo quid agat, obducitur enim quibusdam peccati tenebris ut quid agat ignoret: & quod non vult iuxta spirituale hominem, id agat iuxta carnalem.

12. **Inuenio**. Inuenio legem mihi bonum facere volenti ad id exhortantem, sed alias auxiliari non valentem. Nam malum .i. peccandi affectus mihi adiacet quem tollere lex non potest, sed dei gratia: atque ita de lege Moysi intelligitur. Videtur autem posse accipi de lege membrorum: & tunc superplendum ad eclipsim,

Inuenio legem repugnantem mihi volenti bonum facere, ob malum mihi adiacens, id est, ob procliuitatem in peccatum, quae mihi inhaeret.

13. **De corpore**, id est de hoc corpore morti & peccandi affectibus obnoxio.

mus enim quia lex spiritualis est, ego autem carnalis sum, ^{quod} ^{i. affectu purum requirens} ^{obnoxio} ^{concupiscentia} ⁿⁱ ^{seruus emptitius} ^{probo} ^{adde} ^{i. non possum} ^{secundum} ^{quod est} ^{i. spiritum} ^{i. vim} ^{carne} ^{i. spiritus meo} ^{obnoxio} ^{reuerentem} ^{affectu} ^{carne mea} ^{mostam inferentem} ^{i. obnoxio} ^{gratia} ^{agere} ^{dantem} ^{i. concupiscentia} ^{i. concupiscentia} ⁿⁱ ^{repe} ^{legem} ^{instructi} ^{in vol} ^{bona fac} ^{in atca} ^{ua ui} ^{ni/im} ^{in poter} ^{abole} ^{ca} ^{aff}

Quod enim operor, non intelligo. non enim quod volo bonum, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio. Si autem quod nolo illud facio, consentio legi quoniam bona est. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Nam velle adiacet mihi, proficere autem bonum, non inuenio. Non enim quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo illud facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. ^{repe} ^{legem} ^{instructi} ^{in vol} ^{bona fac} ^{in atca} ^{ua ui} ^{ni/im} ^{in poter} ^{abole} ^{ca} ^{aff} Inuenio igitur legem, volenti mihi, facere bonum, quoniam mihi malum adiacet. Condelector enim legi dei secundum interiore hominem: video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & captiuam me in lege peccati, quae est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit ^{mostam inferentem} ^{i. obnoxio} ^{dantem} ^{i. concupiscentia} ⁿⁱ ^{repe} ^{legem} ^{instructi} ^{in vol} ^{bona fac} ^{in atca} ^{ua ui} ^{ni/im} ^{in poter} ^{abole} ^{ca} ^{aff} de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Igitur ego ipse me seruo legi dei: carne autem, legi peccati.

ARGUMENTVM Cap. 8.

Solutos nos per Christum à lege mortis ostendit. deinde prudentiam carnis à prudentia spiritus distinguens, ad ferendas cum Christo afflictiones ob spem resurrectionis, quam omnium creaturarum expectatione asseuerat, hortatur. Demum gratiam dei erga predestinatos enumerat, quibus nihil sit adiutore Christo verendum.

CAPVT VIII.

Nihil ergo nunc damnationis est in his qui sunt in Christo Iesu: qui non secundum carnem ambulant.

Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me¹ à lege peccati & mortis.

² Nā quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem: deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato dānauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.

³ Qui enim secundum carnem sunt: quæ carnis sunt, sapiunt. qui vero secundum spiritum sunt: que sunt spiritus, sentiunt. Nam ⁴ prudentia carnis, mors est: prudentia autem spiritus, vita & pax. quoniam sapientia carnis, inimica est deo: legi enim dei non est subiecta, nec enim potest. Qui autem in carne sunt: deo placere non possunt.

Vos autem in carne non estis, sed in spiritu: si tamen spiritus dei habitat in vobis. Si quis autem spiritum Christi non

1. A lege. lex peccati & mortis. lex membrorum & carnis, vel lex Moyse cuius finis Christus est, qui illi antiqua uit authoritatem.

2. Nam quod. nā deus misso in similitudine carnis peccati filio, qui carnem quidem peccati non habuit, sed omnia preter delictum illi simile de peccato dānauit peccatum i. de Christo, qui pro nobis peccatum i. ex piatrix peccati victima factus est, peccatum veteris Adæ damnauit in carne. id est, per carnem & corpus filij sui, quod impossibile erat legi facere. in quo. id est, quatenus infirmabatur per carnem. id est, per carnalem legis intellectum, siue carnis infirmitate: id quod deus effecit vt iustificatio legis, quæ nihil ad perfectum poterat adducere, impleretur & consummaretur per Christum in nobis, qui iam carnalia negligimus & spirituales sectamur.

3. Qui secundum. id est, secundum carnem viuunt.

4. Prudentia. id est, sapere secundum carnem.

5. Inimica est. græce χθρα εἰς

b. iij.

EPIST. PAULI

Θεός. græca vox autē si accētum habet in prima, inimicitiam significat & hoc modo legit Hieronymus & Augustinus, interpres videtur legisse ἡχθρός ἐς θεόν.

6. Mortuum est. id est, propter Adæ peccatum morti & afflictionibus obnoxium, sed interim nihili faciendæ corporis molestiæ, quia spiritus ob iustificationem viuit. Quidam legūt ζωή, id est, vita est, vt intelligamus de spiritu sancto, qui iustificādo nos viuificat, & corp⁹ mortuū obnoxiiū olim viuificabit.

7. Debitorum. Spiritui, non carni, sed quia carnē suam nemo vnquā odio habuit, ne videretur omnem inhibere corporis curam, subdidit, vt secundum carnē viuamus, id est quod alibi dicit, carnis curam ne feceritis in desiderijs.

8. In timore. ἐς φόβον, id est, ad timorem.

9. Abba. ab siue abbi, syris & Hebræis significat q̄d Græcis πατήρ, Latinis pater.

10. Nā expectatio græce ἀπὸς καρὰ δόξα. i. anxia & vehemēs expectatio, ipsa scilicet creatura vehementer anxia. vult multi ex Græcis hūc locum vsq; ad id quod sequitur, nō solū autē illa, &c. de creatura quacunque præter rationalē intelligi, essēq; hic prosopopœiam. vt sit sensus, quōd creatura rationis expers naturamque habēs corruptibilem & interituram reue-

habet: hic non est eius. Si autē Christus in vobis est: corpus quidem mortuum est propter peccatū, spiritus vero viuit ppter iustificationē. Quōd si spirit⁹ eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis: qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum eius in vobis. Ergo fratres, debitorum sumus: non carni, vt secundum carnem viuamus. Si enim secundum carnem vixeritis: moriemini. si autem spiritu, facta carnis mortificaueritis: viuetis. Quicumque enim spiritu dei aguntur: ij sunt filij dei. Nō enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore: sed accepistis spiritū adoptionis filiorū, in quo clamamus abba, pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quōd sum⁹ filij dei. Si autem filij: & hæredes. hæredes quidem dei: cohæredes autem Christi. si tamen compatimur: vt & conglorificemur. Existimo enim quōd non sunt cōdignæ passionēs huius temporis, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Nam expectatio

obnox

carne

2. ti. 1. b

Gal. 4. 2

D

quasi hoc est

lacionem filiorum dei expectat. id est, tempus iudicii & consummationem beatitudinis, quia interim vanitati subiacet & corruptioni vel inuita propter eum qui subiecit eam. id est, vel propter Adæ peccatū, ob quod & terra & creatura omnis maledictioni & corruptioni facta est obnoxia: vel propter Christum, qui sua potentia vel inuitam illam corruptioni tenet obnoxia.

1. totq; mūd; expellat anxiet; illud q; i; sūt filij dei manifestabuntur
 creaturæ: reuelationem filiorum dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est, non volens, sed propter eum qui subiecit eā in spe: quia & ipsa creatura liberabitur a seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum dei.

scilicet immat. lib. d; aione. i. cum liberabitur a corruptione
 Scimus enim quod omnis creatura in gemiscit, & parturit usque adhuc. ^{II} Nō

finem operat. i. ad in d; parturit in modum
 solum autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum dei, expectantes redemptionem corporis nostri.

ve manifestetur
ve liberetur corpus n; a corruptione
expectando
 E ¹² spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. nam quod videt quis: quid sperat? Si autem quod non videmus speramus: per patientiam expectamus. Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostram. nam quid oremus sicut oportet, nesci-

ve manifestetur
 id est, nō solum rationis expertes creaturæ, verum & nos qui primitias spiritus accepimus. i. qui naturale aliquod iudicium rationis, tãquam spiritus sancti primitias & delibamenta accepimus, ad illam libertatem suspiramus, adoptionem expectantes. non iniziale illam, quam iam assequuti baptismo sumus, sed consummatam, ipsam scilicet corporis nostri redemptionem, perfectamque tum anime tum corporis a *ἀπολύτρωσιν* & expeditam ab omnibus affectionibus & corruptionibus liberationem.

12. Spe enim. id est, non pertædeat quod huiusmodi redemptionem tandem expectes. Spes enim & certa illius expectatio nobis vergit ad salutem, neque tædeat q; eā nō vides. Nā spes que videtur nō est spes, nō est enim vera spes, cū ea speratur que videtur. quod enim videt quis quid sperat? Deum enim, in quem tantum vera spes est, qui videt, nō sperat: quia videndo iam adipiscitur quod sperarat.

ptioni tenet obnoxia, In spe tamē, id est nō sine spe interiturā illā naturā exuēdi. quippe que liberabitur a seruitute & necessitate corruptionis in libertatem gloriæ filiorum dei. id est, cum libertatem gloriæ filij dei assequentur. Scimus enim, inquit, quod omnis creatura ingemiscit et parturit. id est, quod omnes creaturæ quosdammodo libertatem nostram suspirant & instar parturiētis differri dolent. quippe que nō ante perfectionis gradum sortietur, quàm post iudicium reuelatione filiorū dei facta, noui cæli nouaque terræ creentur.

II. Non solum.

& nos qui primitias rationis, tãquam spiritus sancti primitias & delibamenta accepimus, ad illam libertatem suspiramus, adoptionem expectantes. non iniziale illam, quam iam assequuti baptismo sumus, sed consummatam, ipsam scilicet corporis nostri redemptionem, perfectamque tum anime tum corporis a *ἀπολύτρωσιν* & expeditam ab omnibus affectionibus & corruptionibus liberationem.

12. Spe enim. id est, non pertædeat quod huiusmodi redemptionem tandem expectes. Spes enim & certa illius expectatio nobis vergit ad salutem, neque tædeat q; eā nō vides. Nā spes que videtur nō est spes, nō est enim vera spes, cū ea speratur que videtur. quod enim videt quis quid sperat? Deum enim, in quem tantum vera spes est, qui videt, nō sperat: quia videndo iam adipiscitur quod sperarat.

13. Sed ipse spiritus. Chryso-
 stomus interpretatur
 animam hominis,
 quæ donum & gra-
 tiam orationis ac-
 cepisset à spū san-
 cto. Ipse autem De-
 us scrutator cordi-
 um scit quid de-
 sideret spiritus,
 i. spiritualis hō qui
 secundū deum nō
 iuxta noxiā cupidi-
 tatē postulat pro
 sanctis, id est, vel
 sanctis hominibus,
 vel salutaribus re-
 bus & puris. si de
 spiritu sancto inter-
 ptamur sensus est,
 Spiritus sanctus pos-
 tulat pro nobis. i.
 postulare nos doc-
 cet, quomodo Mat-
 th. 10. dicit Chri-
 stus apostolis, Non
 estis qui loquimur
 mi, sed spiritus pa-
 tris vestri, qui lo-
 quitur in vobis.

14. Conformes,
 id est, quodammo-
 do cōformes nos fi-
 lio suo faciet, quan-
 do reformabit cor-
 pus humilitatis no-
 stræ cōfiguratū cor-
 pori claritatis ip-
 sius in resurrectio-
 ne ut sit ipse pri-
 mogenitus in
 multis fratribus.

primogenitus, scilicet mortuorū & resurgētium, vel predestinavit cōfor-
 mes fieri &c. ut sicut Christus primogenitus est dei patris filius, ita &
 nos eiusdem per illum filij sumus: sed ille natura, nos adoptione.

15. Deus qui iustificat. Quidam interrogatiuè legunt, An deus qui
 iustificat, quasi dicat non. Quidam enuntiatuè, quis accusabit &c. quasi
 dicat nullus. deus enim iustificat

16. Neque instantia. id est, neque presentia neque futura bona.

mus: ¹³ sed ipse spiritus ^{intrecedit} postulat pro no-
 bis gemitibus inenarrabilibus. Qui au-
 tem scrutatur corda, ^{novit} scit quid ^{quis sit sensus} deside-
 ret spiritus: quia secundū deū ^{quæ deo accepta sunt} postulat p-
 sanctis. Scimus autē quoniā diligētibus ^{ad iudicium exto sunt} deū, oīa cooperātur in bonū, ijs qui se-
 cundū ppositū ^{iuxta} vocati sunt sancti. Nā
 quos ^{præcognovit} præsciuit: & pdestinavit ¹⁴ cōfor-
 mes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse pri-
 mogenitus ^{similes est enim} in multis fratribus. Quos autē
 pdestinavit: hos & ^{ad docendum salutem} vocavit. & quos vo-
 cavit: hos & ^{liberavit a peccatis} iustificavit. quos autē iusti-
 ficavit: illos & ^{illis vitam æternam dedit} glorificavit. Quid ergo
 dicemus ad hæc? Si deus p nobis: quæ cōtra
 nos? Qui etiā p proprio filio suo nō peccit
 sed p nobis oībus tradidit illū: quō nō
 etiā cū illo oīa nobis ^{laqueetur} donavit? Quis
 accusabit ^{accusationem in vobis} aduersus electos dei? ¹⁵ Deus
 qui iustificat. Quis est qui ^{peccata condonat} condēnet?
 Christus Iesus qui mortuus est, imò qui &
 resurrexit, qui & est ad dexterā dei, qui
 etiā interpellat p nobis. Quis ergo nos
 separabit à charitate Christi? Tribula-
 tio? an angustia? an fames? an nuditas?
 an periculum? an persecutio? an gladi-
 us? sicut scriptum est, ¹⁶ Quia propter te
 mortificamur tota die: estimati sumus

Psal.
43. d

^{destinatae mortificationi} sicut oves occisionis. Sed in his oibus
^{per} supam⁹ ppter eū q dilexit nos. Cert⁹
^{post hanc vitam neq in hac vita} sū enī quia neq mors, neq vita, neq
^{pacifacōe} āgeli, neq p̄cipatus, neq virtutes,
^{malis} neq instātia, neq futura, neq fortitudo,
^{vis a celo vt grande} neq ^{in aqis pericul} altitudo: neq p̄fundū, neq
 creatura alia poterit nos separe à cha-
^{per} ritate dei q̄ est in Ch̄o Iesu dño n̄o.

ARGUMENTVM Cap. 9.

Csum erga Iudæos affectū ostēdit, ostēdens
 nequaq̄ ob pluriū infidelitatē Dei promissioes
 irritas fieri, quippe quæ non Israelitis, neque
 omni Abrahamæ semini, sed his qui per fidē veri
 filij Abrahamæ sunt, factæ sint. deinde nullis me-
 ritis gentes vocatas Iudæis abiectis Iacob &
 Esau, Ismaelisque & Isaac exemplo ostendit.

CAPVT IX.

A V Eritatem dico in Christo Iesu,
 nō mētior, testimoniū mihi phi-
 bēte cōsciētia mea i spiritu s̄a
 cōtinuus ^{quod} dolor cordi meo. Optabā
 enī ego ipse anathema esse à Christo
 p̄ fratrib⁹ meis q sūt ^{ei} cognati mei se-
 cūdū carnē, q sūt Israelitē, quorū ^{ei} ad-
 optio est filiorū, & ^{ei} gloria, & ^{ei} testas

17 Altitudo aut
 profundū. id est
 cæli & inferi.

1. Optabā enim-
 Si de abalienatione
 à Chri gloria itelli-
 gim⁹, hypbolica est
 locutio, ad suū i Ius-
 daeos affectum desi-
 gnādū. Neq; enī q
 paulo añ dixit, Scio
 q̄ nulla creatura
 poterit me separe
 à charitate dei q̄ ē i
 Christo, statī reue-
 ra ab eo diuelli opa-
 taret, sed hypbolis-
 cus sermo est, quas
 lis ille Moyse exo-
 di 32. Aut dimitte
 eis hanc noxam,
 aut si nō facis, dele-
 me de libro tuo. Vt
 detur aut mihi sine
 hypbole posse legi.
 Nā anathēata gr̄c̄
 cis dicūtur sacri sce-
 lestiq; hoīes, q̄ ad vr-
 bis lustrationē dijs
 māib⁹ & i feris ma-
 stabātur, si q̄ lues
 aut calamitas i gru-
 eret quā hmōi ho-
 minū terneciōe pla-
 catis dijs sedatū iri
 putabant, ad cuius-
 modi sacrificia allu-
 dēs Paul⁹, vsq; adeo
 mihi dolet, iqt, Iu-
 deorū abiectio, q̄ si
 dei aduersum illos

irā, vel quouis meo malo placare possim, optari anathema esse, & quod
 gr̄ci dicūt ἀναθεματίζεισθαι. i. pessūdari & exterminari à Ch̄o, modo
 vel sic illis p̄sim. Certe Hierony. anathema sumit p̄ corporali occidiōe.
 2. Cognati. gr̄ce οὐσενεῖς. i. cōgnres siue eiusdē generis, aut affines.
 3. Adoptio. id est quos deus adoptauit in filios, sicut dicitur Exodi 4.
 filius meus primogenitus Israel.
 4. Gloria. scilicet magnificētia diuinæ in miraculis & reuelationibus.
 5. Testamētū. gr̄ce. διαθήκη. i. testamēta. διαθήκη aut significat testa-
 mētū & hereditatē quō hic sumi pōt. Nā Israel dicebatur hereditas dñi.

Magistrat

spūs etiā in phibete
 testimoniū
 opto p̄ ch̄m
 in cerfici dum
 m̄ lucrifaciam
 fr̄meos

de q̄ adoptiōnem filios fecit, honore i p̄secuti, q̄ b̄ p̄mi ch̄i saltac

EPIST. PAULI

6. Obsequium. græce λατρεία. id est, cultus Dei & sacrorum ritus.

7. Promissa. id est, ad quos factæ sunt promissiones.

8. Quorum patres. i. de quorū gēte scti patres ac p̄iarche fuerunt.

9. Non quod exciderit. i. non exprobro gēti meæ tot dei beneficia, ne que tātopere ob eam doleo, quasi exciderit verbum dei, id est quasi existi-

timē verbū illius & promissiones ir- ritas esse. Nā non si nō ad omnes de Israel, neq; ad ōne semen Abrahamæ pro-

missio puenit, falla- cem Deū esse oportet: solis enim ve-

ris Israelitis, & fi- lijs Abrahamæ facta est promissio, at nō omnes qui sunt ex Israel, scilicet secu-

dum carnē, hi sunt Israelitæ: neq; qui de semie sūt Abra- hæ ab eo secundum carnē descendētes, hi sunt Abrahamæ veri filij: sed solis Abra- hæ veris filijs ve-

risq; Israelitis fa- cta est pmissio. ne- quaquā igitur ver-

bum Dei excidit.

10. Sed in Isaac. Cōcisus est hic loc⁹, & ita nō nihil subaudiēdo ad pre- cedētia cōiungēdus: nō oēs qui semē sunt Abrahamæ, hi filij: sed qui ad in-

star Isaac illi per fidē geniti sunt, sicut scriptū est, In Isaac vocabitur tibi semen, id est, Isaac quem effœta iam Sarræ natura non poterat, non tam semen Abrahamæ quàm ipsius fides genuit. Itaque qui per imita-

tionem fidei Abrahamæ Christo ac Deo geniti sunt, inter veros censentur Abrahamæ filios, & illis facta est promissio. atque id est, quod explicat Pau-

mentum, & legislatio, & ^{1.} obsequium, ^{2.} & ^{3.} promissa, ^{4.} quorum patres, ex qui- bus est Christus secundum carnē, qui est super omnia deus benedictus in se-

cula. Amen. ^{5.} Non autem quod exci- derit verbum dei. Non enim omnes qui ex Israel sunt, ^{6.} ij sunt Israelitæ: neque qui semē sunt Abrahamæ, omnes filij. ^{7.} Sed in Isaac vocabitur tibi se-

men: id est, non qui filij carnis, hi filij dei: sed qui filij sunt promissionis, æsti- mantur in semine. Promissionis enim verbum hoc est, Secundum hoc tem-

pus veniam, & erit Sarræ filius. ^{8.} Nō solum autem illa: sed & Rebecca ex-

10. Sed in Isaac. Cōcisus est hic loc⁹, & ita nō nihil subaudiēdo ad pre- cedētia cōiungēdus: nō oēs qui semē sunt Abrahamæ, hi filij: sed qui ad in-

star Isaac illi per fidē geniti sunt, sicut scriptū est, In Isaac vocabitur tibi semen, id est, Isaac quem effœta iam Sarræ natura non poterat, non tam semen Abrahamæ quàm ipsius fides genuit. Itaque qui per imita-

tionem fidei Abrahamæ Christo ac Deo geniti sunt, inter veros censentur Abrahamæ filios, & illis facta est promissio. atque id est, quod explicat Pau-

lus, id est, non qui filij carnis hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine. Promissionis enim verbum hoc est, id est, de hac enim promissione sic scriptum est.

11. Non solum autem. & hic concisa sententia est. Non solum autem illa Sarræ filium habuit promissionis, sed & Rebecca habens. sub. in v te s

C vno cōcubitu habens, Isaac patris no-
 stri. Cum enim nondum nati fuissent,
 aut aliquid boni egissent aut mali, vt
 secundum electionem propositum dei
 maneret: nō ex operibus, sed ex vocā-
 te, dictum est ei, Quia maior seruiet
 minori, sicut scriptum est, Iacob dile-
 xi, Esau autē odio habui. Quid ergo
 dicemus? Nunquid iniquitas apud
 deū? Absit, Moyse enim dicit, Misere-
 bor cui¹² miserebor, & misericordiā p̄-
 stabo, cuius miserebor. Igitur non
 volentis, neq; currentis, sed miseren-
 tis est dei. Dicit enī scriptura Pharao-
 ni, Quia in hoc ipsum¹³ excitauit te,
 vt ostendā in te virtutē meā: & vt an-
 nuntietur nomen meum in vniuersa
 terra. Ergo cui vult, miseretur: &
 quem vult,¹⁴ indurat. Dicis itaque mi-
 hi: Quid adhuc¹⁵ queritur? voluntati
 enim ei⁹ quis resistit? O homo, tu quis
 es qui respondeas deo? Nunquid dicit
 figmentum ei qui se finxit, Quid me
 fecisti sic? An non habet potestatem
 figulus luti ex eadem massa facere al-
 liud quidem vas in honorem, aliud ve-
 ro in contumeliam? ¹⁶ Quod si deus
 volens ostendere iram, & notam face-
 re potentiam suam, sustinuit in multa
 patientia vasa iræ ¹⁷ apta in interitū,
 vt ostēderet diuitias gloriæ suæ in va-
 sa misericordiæ, quæ præparauit i glo-
 riam. ¹⁸ Quos & vocauit, nos: non so-

cuitam gentiū vo-
 cationem, cum si-
 ne vllis nondum
 natorum meritis
 Iacob minor ele-
 ctus, Esau maior est
 abiectus.

12. Volentis. vos
 lētis actu interno,
 currētis externo.

13. Excitauit te.
 Oecumenius ait, i
 hoc te regnare p̄-
 misi, vt demōstretur
 q̄ sim longanis-
 mis: potentia enī
 Dei longanimitas
 tē interpretatur.

14. Indurat. dese-
 rendo, & auxilium
 alioqui non debitū
 subtrahendo.

15. Queritur.
 μέρμεραι, id est
 quid homo cōque-
 ritur?

16. Quod si deo
 Eclipsis est, si
 Deus volēs &c. su-
 stinuit vasa iræ
 &c, quid ad te est
 enim eclipsis.

17. Aptata in inte-
 ritum græce κα-
 θηρτισμένα, id ē
 aptata in interitū.
 Deus quidem vas
 sa misericordiæ p̄-
 parauit, & vasa iræ
 sic aptata, longan-
 mis sustinuit.

18. Quos & vo-
 cauit quum præ-
 cesserit græce neu-
 tro genere σκῆυη,
 id est vasa, sequitur
 tamen masculino
 οὗς, id est, quos:
 quod non ad vers-
 bum sed significa-

Hæc orō de his sequētib; p̄ficiunt. quidḡ dicem; incertis hyperbato quos et vocauit

tum referre oportet. sensus est autem, inter quæ varia nunc & nos vocavit ut se Paulus Iudæis vnâ & græcis immisceat.

19. Et erit. id est fiet siue continget quod in loco vbi dictum est Israelitis non plebs mea vos, ibi vocabuntur scilicet gentes, filij dei viui.

20. Reliquie salue. Si ex tâto numero reliquias tâtū saluādas pphe-ta pdixit, satis indicat non omni Israel factā esse pro-missionem, in cuius locum successuræ essent gētes.

21. Verbū enim. Vbū accusandi casus est, quū græce sit λόγος. & sēsus est, Vbū enī & ser-monē consummās est. i. cōsummat & abbreviat dñs, qđ de Vbo incarnato iē-telligi pōt, qui de-curtatus & ad ho-minis vsq; naturā abbreviatus atque exinanitus, reliqas Israel saluas fecit. Vel Vbū pro lege Mosaica sumitur:

quod abbreviavit dominus, dum pro cunctis lacinosæ legis ceremonijs breuissimum dedit dilectionis & fidei præceptum.

22. Semen. vel semen Abrahæ Christum, vel semen verbi Dei.

23. Sectando legem iustitie. scilicet legalis, dū in externis operibus legis confidunt, in legē iustitiæ euāgelicæ, q̄ fide cōstat, nō peruenerūt.

24. Ex operibus. Græci addunt legis, & ita legit Ambrosius.

25. Lapidem offensionis. scilicet Christum in quem offenderunt & impegerunt Iudæi.

lum ex Iudæis, sed etiam ex gētibus, sicut in Osee dicit: Vocabo non plebē meam, plebem meam: & non dilectā, dilectam: & non misericordiam consecutam, misericordiam cōsecutā. 19 Et erit: in loco vbi dictū est eis, Nō plebs mea vos: ibi vocabuntur filij dei viui. Esaias autē clamatur p̄ Israel, Si fuerit numerus filiorum Israel tāquā arena maris, reliquæ saluæ 20 fiet. 21 Verbum autem consummans, & abbrevians in æquitate: quia verbum breuiatum faciet dominus super terrā. Et sicut prædixit Esaias, nisi dominus sabaoth reliquisset nobis 22 semē: sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuisset. Quid ergo dicemus? Quod gentes quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quæ ex fide est: Israel vero 23 sectando legem iustitiæ, in legē iustitiæ nō peruēnit. Quare? Quia non ex fide: sed quasi 24 ex operibus. Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est, Ecce pono in Sion 25 lapidem offensionis, & petra scandali: & omnis qui credit in eum,

Osee
2. d
I. pet
2. b

Osee
1. d
F

Esa.
10. c

accusati
verbum
Exequi

Esa. 2
c.
G

Hæc
peris
quod
uolēs

nō p̄ fide
lebant
Esa.
8. d
& 28.
c.
I. pet.
2. b

gitur. Nunc autem illi iustitiam fidei comparans ostendit non multo opus esse labore ad illam apprehendendam: quippe quæ proxime nos est. Ad hoc autem assumit verba Moysi ex Deuteronomij trigesimo capite, quibus hortabatur Moyses Iudæos ad legem seruandam. & illa de lege dicta, ad fidem transfert Paulus. Verba autem Moysi sic habent, **Mandatū hoc, quod**

ego tibi præcipio hodie, nō supra te est, nec procul positum, nec in cælo situm: vt possis dicere: **Quis nostrū valet in cælum ascendere, vt deferat illud ad nos, vt audiamus atque opere compleamus: neque trās mare positum, vt causeris & dicas, Quis ē nobis poterit trāsferre mare & illud ad nos deferre, vt possimus audire & facere quod præceptum est? Sed iuxta te est verbū valde in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illud. Quæ verba ad iustitiā dei trāsferret Paulus, quasi ipse Christus iustitia fidei qui nos fide iustificat, dicat vnicuique nostrū**

ne dixeris in corde tuo, quis

ascendet in celū? i. noli putare impossibilē esse factū, fidei iustitiam, aut tam difficilem, vt ad eam apprehendendam tibi sit opus in cælum ascendere. **Hoc est Christum deducere**, id est, à cælo auocare ad eā afferendam, quasi non eam attulerit iustificans nos sanguine suo. & ne dixeris, **Quis descendet in abyssum**, vel trāsferet mare (Nam abyssus immensa congregatio aquarum est) vt scilicet iustitiam adferat ad nos? id est, omnino noli existimare impossibile esse fidei iustitiam ad nos afferri: quia hoc esset Christum à mortuis reuocare, hoc est, è numero mortuorum eximere, & negare illum aliquando pro iustificandis nobis fuisse mortuum. Neque enim vsq; adeo difficilis est ac tam longe petenda iustificatio. **Quid enim dicit scriptura? Prope est verbū in ore tuo & in corde tuo.** id est, sicut Moyses Iudæis dicit pro-

cit scriptura? Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc est verbum fidei, quod prædicamus. Quia si confitearis in ore tuo dominum Iesum, & in corde tuo credideris quòd deus suscitauit illum à mortuis: saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam: ore autē confessio fit ad salutem. Dicit enim scriptura, Omnis qui credit in illum non confundetur. Non enim est distinctio Iudæi & Græci. Nam idem dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim quicumque inuocauerit nomē domini, saluus erit. Quomodo ergo inuocabunt eum in quem non crediderūt? Aut quomodo credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo vero prædicabunt, nisi

Deu. 30.6

Esa. 28.6

Ioel. 2. g. Act. 8. c.

almā esse illis legē vt complere eam possint: ita inquit, prope est verbum in ore tuo, verbum scilicet fidei quod prædicamus.

7. Sicut scriptum est, videtur hic esse eclipsis, & subaudiendū coniungendo præcedentibus, sed missi sunt & prædicauerunt sicut scriptū est, Quam speciosi pedes, &c.

Qua chariet accepti erunt auditoribus annūtiā. euang.

Esaiæ
52. b

mittantur? ^{membrum 2. 22/1011} sicut scriptum est, ^{22/1011} Quam speciosi pedes euangelizantium pacē, euangelizantium bona. Sed nō omnes

Esaiæ
53. a

obediunt euāgelio. Esaias enim dicit, Domine, quis credidit ^{502/1011. quem audiret} auditui nostro?

Ioan.
12. f
ps. 18
a

Ergo fides, ^{conscriptus} ex auditu: auditus autem, per verbum Christi. Sed dico, Nunquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exiuit sonus eorum: & in fines orbis terræ verba eorum. Sed dico, Nunquid Israel non cognouit? ^{euangelium gentiles} Primus

Deut.
32. c

^{verbum euangelii} Moyses dicit, Ego ad æmulationem vos adducā in non gente: in gentem insipientē, in ira vos mittā. Esaias autem audet & dicit, Inuentus sum a non quærentibus me: palam apparui ^{accidit in uorem} ijs qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit, Tota die expandi manus meas ad populum nō credentem & contradicentem. ^{quo dicitur in populum quem in faciam nos israel}

Esaiæ
55. a

^{foris et ardenti animo dicit} non quærentibus me: palam apparui ijs qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit, Tota die expandi manus meas ad populum nō credentem & contradicentem. ^{aduersus israel}

Ibidē.

^{auxilij facendi causam} & contradicentem. ^{et tñ ad me venire recusant}

ARGUMENTVM Cap. II.

¶ Nequaquam Iudæos omnes abiectos ex Hælia ostendit: quinimo cæterorum abiectiōnē nō sine dei dispensatione in salutem gentiū permissam ad tempus, donec completo credentiū gentiliū numero omnis Israel saluus fiat. neque tamen interim insolescendum gentibus, sed timendum ne in incredulitatem lapsi rursus in oleastrum redeant.

8. Auditui nostro. id est, his que abs te audiui & verbis nostris.

9. Moyses dicit, Ego ad æmulationem. Ostendit prædictū à Moysē vt etsi Iudæi Christum cognoscerent non tamē in eum crederēt, quin credentibus gentibus inuiderent. Ego, inquit ad æmulationem vos adducam. id est, pro uocabo ad æmulationem & inuidiam. in non gentem. id est, aduersus gentes, qui vix digni sunt appellatione gētis. vnde subdit, in gentem insipientem: in irā vos mittam. id est, excitabo in uobis irā & indignationem aduersus illos. quæ tamen omnia intelligenda sunt non positue, sed priuatiue, de se rēdo scilicet illos malignę mētis uæ.

1. Prescivit. id est, prædestinavit, præcognovit ac præelegit.

2. Reliquie. Reliquiarum nomine electos ex Iudæis cōprehendit, qui tempore Pauli ^{non} fuerunt præ alijs pauci, ac tanquam reliquie. Quidam Græcicodices ^{non} habent τὸν dei & τὴν salutem, male tamen expunguntur à nostra interpretatione, cum ita legant Ambrosius, Augustinus & Origenes, quū hic alludat Paulus ad locū Esaiæ superioris capiti allegatū: Si fuerit numerus filiorum &c. reliquie salutem fient.

3. Si autem gratia. Origenes hoc loco intelligit apostolus legem, dicens: Sciendum est quia opera quæ Paulus repudiat & frequenter vituperat, non sunt opera iustitiæ quæ mādatur in lege, sed ea in quibus gloriatur iij qui secundum carnem legem custodiunt. i. vel circumcisio carnis, vel sacrificiorum ritus, vel observatio sabbatorum, & Neomeniarum hæc & huiusmodi sunt opera ex quibus dicit neminem posse saluari, & de quibus hoc loco dicit, quia non ex operibus, a-

lioqui gratia non est gratia. Certe ea videtur esse mens Pauli qui tota epistola nihil aliud agat, nisi ut confidentiam in lege literæ & externis operibus tollat à Iudæis. Quod si visum est & de alijs operibus intelligi, prout multi antiqui intelligunt, haud tamen vincunt hæretici, ab omni iustificatione opera omnia excludentes. Vult enim hoc loco Paulus, quod non ex operibus fidem præcedentibus, qualia erant gentiliū & Iudæorum opera reliquie salutem factæ sunt, alioqui non esset gratia, si ante fidem & gratiam salutem mereretur. Quoties vero de iustitia sine operibus loquitur Paulus, de operibus præcedentibus fidem intelligi debet: quæadmodum in hunc locum affirmat Primasius Augustini discipulus, post illum & Prosperum maximus contra Pelagianos gratiæ assertor, dicens: In multis locis hoc sæpe testatur apostolus, fidei gratiam præponens operibus, non ut opera extingat, verum ut ostendat non esse opera præcedentis

CAPVT

XI

Ico ergo, Nunquid deus repudiat ^{incomum} populum suum? Absit. Nam & ego Israelita ^{non profelyta sed} sum ex semine

Abraham de tribu Benjamin. Non repudiat deus plebem suam quam ^{1. amavit} præcognovit. An nescitis in Elia quid dicit scriptura: quemadmodum ^{1. queritur} interpellat

deum aduersum Israel? Domine, prophetas tuos occiderunt, & altaria tua suffoderunt: & ego relictus sum solus, & quærent animam meam. Sed quid

dicit illi diuinum ^{oraculum} responsum? Reliqui mihi ^{1. multa} septem millia virorum: qui non curauerunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore, ^{2. pauci ex multis} reliquie secundum electionem gratiæ dei salutem factæ sunt.

3. Si autem gratia: iam non ex operibus. Alioquin gratia iam non est gratia. Quid ergo? ^{hoc nunc} Quod quærebat Israel, hoc non

Baal. id est, idolum

3. R. 19.

imp. 1. b. 1.

Aug. bon.

gratiam, sed consequentia: vt scilicet non se quisque arbitretur percepisse gratiam, quia bene operatus est, sed bene operari non posse, nisi per fidem perceperit gratiam.

4. **Electio.** id est non totus Israel gratiam consecutus est, sed electio id est, qui ex his electi erant.

^{1. electi aut consecuti sunt}
est consecutus: ^{4. electio autem conse-}
^{non electi}cuta est, cæteri vero excæcati sunt: si

^{1. permissit}
cut scriptum est, Dedit illis deus spiritum
^{stimularem in iudæis aduersus euangelium}compunctionis: oculos, vt non vi

deant: & aures, vt non audiant vsque
^{1. vt nunc videmus}in hodiernum diem. Et David dicit, Fiat

^{1. permissit}mensa eorum coram ipsis in laqueum,
^{1. permissit}& in captionem, & in scandalum, & in
^{1. permissit}retributionem illis. Obscurentur oculi

eorum ne videant, & dorsum eorum
^{1. facies ut sint oculis}semper incurua. Dico ergo, Nunquid

sic offenderunt ^{6. vt caderent} & Absit.

7 Sed illorum delicto, salus gentibus:
^{1. imitentur}vt illos æmulentur. Quod si delictum

illorum diuitiæ sunt mundi, & diminu-
^{1. salutis occasio}tio eorum diuitiæ gentium: quanto ma-

gis plenitudo eorum? Vobis enim di-
^{1. salutis occasio}co gētibus, Quādiu quidem ego sum

gentium apostolus, ministeriū meum
^{1. salutis occasio}honorificabo, si quo modo ad æmula-

dum prouocem carnem meam, & sal-
^{1. salutis occasio}uos faciam aliquos ex illis. Si enim ad-

missio eorum, reconciliatio est mun-
^{1. salutis occasio}di.

8. **Quod si delictum.** id est, quod si ex diminutione & abiectio-
ne tuorum ob sua scelera, tantum diuitiarum mundo, & tantum gentilibus
commodum adlatum est: quanto magis accreuit plenitudo eorum. i.
quāto vberiorē fructū mundus & gentes percipient quando vniuersus
Israel credet, hoc est enim quod plenitudinem vocat.

9. **Ad emulandum.** id est, si quo modo carnem meam, Iudæos scilicet pro-

5. **Spiritum compunctionis.** pro
compunctiois, Hebræi
legunt tardema. i.
soporis, pro quo
septuaginta vertes-
runt καταυύξ iv.

id est, compunctio-
nem, quos sequen-
sus est Paulus vt
ferè solet. Theodo-
tio ecstasin vertit.

id est, mentis exces-
sum, Aquila κατα
φopδv. id est gra-
uem somnum.

6. **Ut caderent.**
id est, vt præcipi-
tes ruerent nulla

rum spe resurgen-
di. Aliquādo enim
casus p totali lap-
su sumitur, vt A-

mos 5. Quomodo
cecidit lucifer qui
mane oriebatur?

7. **Sed illorum de-**
licto. i. delictū Iu-
dæorum occasio fuit
salutis gentilibus

quando illis euā-
gelium reiicienti-
bus assumpti sunt
gentiles, vt illos æ-

mulentur, scilicet
Iudæi gentiles: cū
conuersionem gen-

tium videntes & ab sese ad illos translatas promissiones zelo quodam
æmulationis ac bonæ inuidiæ ad fidem conuertantur.

8. **Quod si delictum.** id est, quod si ex diminutione & abiectio-
ne tuorum ob sua scelera, tantum diuitiarum mundo, & tantum gentilibus
commodum adlatum est: quanto magis accreuit plenitudo eorum. i.
quāto vberiorē fructū mundus & gentes percipient quando vniuersus
Israel credet, hoc est enim quod plenitudinem vocat.

9. **Ad emulandum.** id est, si quo modo carnem meam, Iudæos scilicet pro-

10. **Ad emulandum.** id est, si quo modo carnem meam, Iudæos scilicet pro-

11. **Ad emulandum.** id est, si quo modo carnem meam, Iudæos scilicet pro-

12. **Ad emulandum.** id est, si quo modo carnem meam, Iudæos scilicet pro-

13. **Ad emulandum.** id est, si quo modo carnem meam, Iudæos scilicet pro-

14. **Ad emulandum.** id est, si quo modo carnem meam, Iudæos scilicet pro-

Quæ assumptio. i. qualis eorum resurrectio et cedita, quæ gaudium ingenere debet.
R. No. minor gaudia non nobis amicissimam quæ moroum putabam.

EPIST. PAULI

trocare possim ad æmulandum vos, & fidem vestrã imitandam.
10. Nisi vita ex mortuis. Si Iudæorum abiectio & iactura reconcilia-
tionis fructum mundo attulit, quæ, id est, qualis & quanta futura est il-
lorũ assumptio nisi vita ex mortuis: id est res summe bona. hoc au-
tẽ quidã referunt ad Iudæos, quid futura est ipsis illorum assumptio

nisi vita ex mor-
tuis: i. nisi quodd
eos mortuos pecca-
tis assumens deus
viuificabit? Alij ad
gẽtiles. i. quãtum
fructus allatura
est ipsis gẽtib⁹ Iu-
dæorũ assumptio,
quibus tantũ pro-
fuit abiectio, nisi
quod illis futurũ
est pinde acsi quis
mortuũ ad vitam
suscitet? nimirum
res summe bona.

11. Quod si deli-
batio. græ. ἀπαρ-
χῆ quod significat
primitias fructuũ
& decimas deo of-
ferri solitas, deliba-
tionem autem hoc
loco, siue ἀπαρ-
χῆ. i. primitias
vocat Apostolo sã-
ctos patres & patri-
archas, probã illo-
rũ exẽplo nõ esse
Iudæos, mō velint
prorsus abiectos,
metaphora sum-
pta à frugibus. Si

quid sentiẽdũ eadũctio erit occasio resurrectiois. i. res
di: quæ assumptio, nisi vita ex mor-
tuis: ¹¹ Quod si delibatio sancta est,
& massa. & si radix sancta: & rami.

¹² Quod si aliqui ex ramis fracti sunt,
tu autem cum oleaster esses, insertus
es in illis, & socius radicis & pingues-
dinis oliuæ factus es: noli gloriari ad-
uersus ramos. Quod si gloriaris: non
tu radicem portas, sed radix te. Dicis
ergo, Fracti sunt rami: vt ego inserar.

Bene. propter incredulitatẽ fracti sũt,
tu autẽ fide itas. noli altũ sapere: sed
time. Si enim deus naturalibus ramis
nõ pepercit: ne forte nec tibi parcat.
Vide ergo bonitatem & seueritatem
dei. in eos quidem qui ceciderunt se-
ueritatem: in te autẽ bonitatem
dei, si permaneris in bonitate, al-
ioquin & tu excidẽris. Sed & illi, si
non permanerint in incredulitate,

enim primitiæ ac decimæ siue delibatio i. fruges deo delibatæ ac conse-
cratæ, sanctæ sunt, est & massa sancta. i. reliquum corpus sanctũ. Cum
enim eiusdem sit naturæ corpus integrum cum suis partibus, si partes
inde desumptæ sanctæ sunt, nihil vetat, & totum corpus sanctum esse,
modo ne aliunde inquinetur. Sic & nihil vetat reliquos Iudæos sancti-
ficari, quorũ patres sc̃ti fuere. qđ etiã pbat sũpta metaphora ab radice
& ramis: radicẽ faciẽs patriarchas, ramos reliquos Iudæos ab illis ortos.
12. Quod si aliqui &c. Analogia oleæ & oliuæ gẽtiũ fastũ retũdit Pau-
lus, germanã oleã siue oliuã faciẽs Iudæos, sicut Hieremias ait, Oliuã
vberẽ, pulchrã, fructiferã: sponsam vocauit domin⁹ nomẽ tuũ. Oleastrũ
autẽ gẽtilẽ populũ, qđ nihil dulcoris ex germana oliua habebat priusq̃ in-
sit⁹ esset i radicẽ oliuæ bonæ. i. fidẽ patrũ ac patriarcharũ. Ipsos ergo gẽti-

les vetat gloriari ex eo quod in bonam oleam inserti sunt, id est in locum Iudeorum assumpti, neque supra se efferri, sed in timore consistere. quoniam futurum sit, ut si in fide non permanserint, a bona olea rescentur: Iudaei autem qui inde resecti sunt, fidem apprehendentes inserantur. quia si is qui erat rarus naturalis oleastri, praeter naturam suam in germanam oliuam inser-

tus est, quanto magis Iudaei, qui natura sua de vera olea participant, rursus in eam inserentur?

inferentur. potens est enim deus iterum inferere illos. Nam si & tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oli-

uam: quanto magis isti qui secundum naturam, inferentur suae oliuae? Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc, ut non sitis vobis ipsis sapientes, quia caecitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret: & sic omnis Israel

saluus fieret, sicut scriptum est, Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem a Iacob. Et hoc illis a me testamentum, cum abstulero peccata eorum. Secundum euangelium quidem, inimici propter vos: secundum electionem autem, charissimi propter patres. Sine poenitentia enim sunt dona & vocatio dei. Sicut enim aliquando & vos non credidistis deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum: ita & isti nunc

bum quo referatur in inimici. Vult autem hoc loco Paulus quod licet quantum attinet ad neglectum Iudaeis euangelium, inimici facti sunt deo propter Gentiles, ut scilicet illis neglectis Gentiles assumerentur, tamen propter patres, id est ratione promissionis factae patribus, charissimi sunt deo Iudaei: quibus & promissa seruabit, quia sine poenitentia graece ἀμεταμέλητα, id est ad verbum impoenitibilia sunt dona Dei & vocatio, scilicet huiusmodi, quod non est super his sententiam mutaturus Deus.

13. Donec plenitudo. i. non in omni ne Israel, sed in parte tantum caecitas contigit, & induratio: neque ea in perpetuum, sed quousque plenitudo gentium intrauerit, id est Gentes omnes crediderint, & omnis Israel saluus fiat, sitque vnum ouile & vnus pastor.

14. Hoc illis, hoc loco pro testamento septuaginta verterunt διαθήκη quod non modo significat testamentum, sed foedus & pactum, quae magis hoc loco quadrant. Nam Hebraei habent βερίθη, id est foedus meum.

15. Secundum euangelium, hic locus vnus est ex anapodotis Pauli. neque enim est ver-

bum quo referatur in inimici. Vult autem hoc loco Paulus quod licet quantum attinet ad neglectum Iudaeis euangelium, inimici facti sunt deo propter Gentiles, ut scilicet illis neglectis Gentiles assumerentur, tamen propter patres, id est ratione promissionis factae patribus, charissimi sunt deo Iudaei: quibus & promissa seruabit, quia sine poenitentia graece ἀμεταμέλητα, id est ad verbum impoenitibilia sunt dona Dei & vocatio, scilicet huiusmodi, quod non est super his sententiam mutaturus Deus.

16. Non crediderunt, id est, non est de Iudæis desperandum à Genti- les si nunc non credunt. Aliquando enim vos increduli, propter illorum infidelitatem nunc estis misericordiam consequuti: ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, id est vel vos misericordiam consequi potuisse, vel non crediderunt in, id est ad vestram misericordiam, id est, fidem neglexerunt ut vobis misericordia fieret, ut & ipsi tandem vobis credentibus, cum scilicet plenitudo gentium intrauerit, misericordiam consequantur.

17. Concluit, permissiue, scilicet sinendo eos in incredulitate abire.
18. Inuestigabiles .i. inscrutabiles.

1. Rationabile. græcè λογικόν, id est non carnale sacrificium, quemadmodum olim Iudæi victimas carnales offerebant, sed rationale ac spirituale nouæ in Christo vitæ sacrificium.

2. Dico. id est iubeo, sic enim alii

16 non crediderunt in vestram misericordiam: ut & ipsi misericordiam consequantur. 17 Concluit enim deus omnia in incredulitate, ut omnium mereatur. O altitudo diuitiarum sapientie & scientiæ dei: quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & 18 inuestigabiles viæ eius? Quis enim cognouit sensum domini? Aut quis consiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi: & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi gloria in secula seculorum. Amen.

ARGUMENTVM Cap. 12.

Totum hoc caput paræneses occupant & exhortationes. ad modestiam autem maxime & animi mansuetudinem inuitat, vetas de diuersis gratijs quæ corpori mystico concessæ sunt quempiam efferrî.

CAPVT XII.

Bsecro itaque vos fratres per offeratis misericordiam dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam uiuentem, sanctam, deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Et nolite conformari huic sæculo: sed reformamini in nouitate sensus vestri, ut probetis quæ sit voluntas dei bona & beneplacens, & perfecta. 2 dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, Non plus sapere quàm

ne quis arroganter de se sentiat supra quod oportet de se sentire, sed ita sentiat ut modum sit et sobrius ut unusquisque partem se mensuram

Cor. 12.b
Eph. 4.b

oportet sapere, sed sapere ad sobrieta-
tē, & unicuique sicut deus diuisit mē-
suram fidei. Sicut enim in vno corpo-
re, multa membra habemus, omnia au-
tem membra non eundē actum ha-

quoties græce λίσ-
τος significat.
3. Et unicuique.
græci non habent
&, ac sic commodi-
or erit connexio,
præcipio omnibus
sapere ad sobrieta-
tem, sicut unicuiq;
deus diuisit men-
suram fidei.

B Christo, singuli autē alter alterius mē-
bra habentes donationes, secundum
gratiam quæ data est nobis, differen-
tes: siue prophetiam, secundum ratio-

4. Eundem actū
id est eandem ope-
rationem.

nam fidei, siue ministerium in ministra-
do, siue qui docet in doctrina, qui ex-
hortatur in exhortando, qui tribuit in

5. Secundum ratio-
nem. græce ἀλογία,
id est, proportionem si-
ue mensuram fidei

simplicitate, qui præest sollicitudine,
qui miseretur in hilaritate. Dilectio si-
ne simulatione: odientes malum, adhe-
rentes bono, charitatem fraternitatis

6. Siue qui do-
cet. Eclipsis est, id
est siue donationē
habet, qui docet in
doctrina. Hoc autē
loco, & aliquot se-
quentibus, sermo-
nis proprietatem
neglexit Paulus.

C inuicem diligentes, honore inuicē præ-
uenientes, sollicitudine non pigri, spiri-
tu feruentes, domino seruientes, spe

Hebr. 13.a
1.pet. 4.c

gaudentes, in tribulatione patientes,
orationi instantes, necessitatibus san-
ctorum communicantes, hospitalitate
sectantes. Benedicite persequentibus
vos, benedicite: & nolite maledicere.

7. Gaudere. vel
supplendum est dis-
co, id est iubeo gau-
dere, vel infiniti-
uus græcus verten-
dus in imperatiuū
gaudete, similiter
& flere. 1. humilis
conditiois homini.

Gaudere cum gaudentibus, flere cum
flentibus. Id ipsum, inuicem sentientes.

8. Prouidentes
bona, id est non
tantum in consci-
entia coram Deo
bene agentis, sed
nemini etiam oc-
casionem scandali
præbentes.

D Non alta sapientes, sed humilibus cō-
sentientes. Nolite esse prudētes apud
vosmetiplos. Nulli malum pro malo
reddentes. Prouidentes bona, non
tantum coram deo, sed etiam coram
omnib⁹ hominib⁹. Si fieri potest, quod

Prou. 3.a
1.pet. 3.d
2 cor. 8.d

sapi 9.c
Eph. 4.0
1. cor 2.d

Amos 5.d
Eph. 4.a

Phil. 4.d

Eph. 5.d
1. the 3.a

1. the 3.a

EPYST. PAULI

9. **Defendentes.** *ἐκδιμῶντες*. id est vlciscentes. quadrat enim quod sequitur, mihi vindictam. forte interpretes legit *διεκδιμῶντες*, quod etiam significat defendentes. Cæterū defendere in scriptura pro vlcisci aliis quoties ponitur.

10. **Carbones**

ignis. carbones ignis aliquando iram dei significant, iuxta illud Psalm. 17.

Carbones succensunt ab eo. & hoc modo vult Paulus non esse appetendam vindictam, quin imo benefacendum inimico. quod si nostra benignitate non vincitur, maiorem dei aduersus illum iram excitamus. Aliquando carbones ignis opera charitatis significat, iuxta quod sensus esse potest: Inimico tuo stude quantum potes benefacere, sic enim benignitate tua malignitatem eius extinguas, & super caput eius carbones ignis congeres, id est charitatem accendes.

1. **Omnis anima.** id est omnis homo.

2. **Timori boni operis.** græce, φόβος ἐργῶν ἀγαθῶν. ad verbum non sunt terror bonorum operum, id est non sunt in terrore bene operantium, sed male.

^{quantū in} in vobis est, cum omnibus hominibus ^{te} pacem habentes. Non vosmetipsos ^{vlciscimini delecti} defendentes charissimi, sed date locū ^{in eo est vlciscere} iræ. scriptum est enim, Mihi vindicta: ego retribuam dicit dominus. Sed si ^{si iugiter} esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi. hoc enim faciens, ^{ardentes .i. incendes illum ad rem ad dicit} carbones ignis congeres super ^{v. ne prohibeatis quos inquit tu boni} caput eius. Noli vinci a malo: sed ^{si} vince in bono malo. *Malefacta bonifacis superat.*

Eccle. 28.a
Deut. 32.e
Hebr. 10.e
prou. 25.c

ARGUMENTVM Cap. 13.

Magistratibus parendū, debitāq; iura persoluenda. dilectionem autē erga omnes retinendam. Et iam vbi Christo nato dies illuxit gratiæ, abiicienda tenebrarum opera.

CAPVT XIII.

^{Unquisq; præcollectib; aucto publica} 1. **Mnis anima** potestatibus sub **limioribus** subdita sit. Non est enim potestas nisi a deo. quæ ^{ta} autem sunt: a deo ordinatæ sunt. Itaque qui resistit potestati: dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt: ipsi sibi damnationem ^{accipiunt .i. a magistratu. interficient} acquirunt: nam principes non sunt ^{bona opera perscrutantib; sed} timori boni operis, sed mali. vis autem non timere potestatem? Bonum fac: & habebis laudem ex illis

A
1. pet. 2.c
sapiē. 6.a

3. **Necessitati subditi.** græce est, *ἰδὲ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι*, & sensus est, ideo necessitas est vos illis subiici. Noster legit *ἀνάγκη*, ὑποτάσσεσθε, & tunc ἰδὲ ἀνάγκη in ablativum necessitate verti potest, & sensus est, Subditi estote illis propter necessitatem parendi, & obligationem diuinam. Si vertitur in dativum necessitati, sensus est, subditi estote necessitati,

la. dei enim minister est tibi in bonum.

B Si autē malum feceris: time. non enim sine causa gladium portat. dei enim minister est: vindex in iram, ei qui malum agit: Ideoque ³ necessitati subditi estote: non solum propter iram,

sed etiam propter conscientiam. Ideo enim & tributa prestatis. ministri enim dei sunt: in hoc ipsum seruietes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: nisi, Vt inuicem diligatis. qui enim diligit proximū, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimoniū dices, Non cōcupisces, & si quod est aliud mandatum ⁴ in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis: est dilectio. ⁵ Et hoc scientes tempus quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus ⁶

ti estote necessitati, id est, auctoritati principum, & sic interpretatur Augustinus. vult autē nos subesse principibus, & potestatibus, non solum propter irā, id est propter diuinam ultionem, sed etiam propter conscientiam ad id nos exhortantem.

4. In hoc verbo instauratur. græce ἀνακεφαλαιῶται. Origenes legit restauratur. Ambrosius cōsummatur, Augustinus recapitulatur. certe ἀνακεφαλαιῶται, est summam colligere, & in summam siue ad caput vel capita redigere, sensus ergo est, quod omnia alia præcepta rediguntur ad præceptum dilectionis, & in eo comprehenduntur.

5. Et hoc scientes. Eclipsis est, & referendum ad id quod longe ante præcessit: Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis, & hoc facite scientes tempus τὸν καιρὸν, id est opportunitatem adesse id faciendi.

6. Quam cum credidimus, id est credere incepimus.

Mat. 22.c
exo. 20.c
deute. 5 b
futur. pim
peract. iis
more heb.
leuiti. 19.d
Matt. 22.d
Marci 12.c
gal. 5c
Iac. 2b

7. Nox precessit. vel infidelitatis, peccati & ignorantie, vel umbrarum Mosaicarum, dies autem gratie appropinquavit.

1. Indisceptationibus, quidam graeci habent *διαλογισμῶν* .i. in ratiocinationibus: & sensus est, infirmum in fide, id est Iudaeum aut alium neophytum nondum plene confirmatum assume, *προλαμβάνει*, id est nolite abijcere, quia infirmus est. Noster interpret legit *λογισμῶν*, & ita habet vetus codex graecus Dionysianus. Assume ergo non in cogitationis disceptationibus: nihil apud vosmetipsos disceptantes, & aduersus illum altercantes.

2. Credit se manducare, perinde habent graeca, novus loquendi modus, pro eo quod est, credit licere sibi, vt vescatur omnibus.

3. Oulus manducet. graeci habent, *ἐσθίει*, id est manducat, & sensus est, qui firmiores sunt fide, passim actemere vescuntur cibis quibuslibet, existimantes id sibi perquam licere. Contra, qui infirmus fide ac debilis est, quia incertus est animi quid manducet propter tot ciborum genera in lege inhibita, ne conscientiam quam sibi parit polluat, oulus manducat, sciens nihil illorum esse vetitum in lege. interpret legit, *ἐσθίει*, id est manducet, id est si existimat periculum esse in carnibus edendis, vescatur oleribus.

4. Assumpsit, id est non abiecit, sed ad fidem etiam vocavit.

^{nobis adesse per legis opera} ^{gressu} ^{Luc. 21. f}
quam cum credidimus. 7 Nox precessit: ^{in secat illucescente euangeliis} dies autem appropinquavit. Abijciamus ergo ^{mala} opera tenebrarum, & induamur ^{refugentia lucem et oculis hominis} arma lucis. Sicut in die honeste ambulemus: non in comestationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicijs, non in contentione & ^{invidia} aemulatione, sed induimini dominum Iesum Christum. & carnis curam ne feceritis in desiderijs. ^{ita ut concupiscentijs eius ne pareatis} ^{Gala. 5. c} ^{I. pet. 2. c}

ARGUMENTVM Cap. 14

¶ Non temere de fratre iudicandum in ciborum dierumque discretionem: aut contra, sed infirmum in fide ferendum: neque committendum, vt leuiculi cibi gratia fratrem offendamus.

CAPVT XIII.

¶ Infirmum autem in fide assumite, ^{adueniente} te, non in disceptationibus cogitationum. alius enim credit se manducare omnia. qui autem infirmus est: oulus manducet. Is qui manducat, non manducantem non spernat. & qui non manducat: manducantem non iudicet. deus enim illum assumpsit. Tu quis es, qui iudicas alienum ser-

uare? ^{at ne si incedat in alio cibo} ^{seruū sicut} ^{Iaco. 4. d}

6. Domino suo stat aut cadit. id est, non debes tibi de eo iudicium usurpare. Nam si in eo quod edit aut abstinet peccat, an non domino suo stat aut cadit? id est, domino curae est, siue stat siue cadit, qui etsi per infirmitatem fidei nunc cadit, stabit tamen, graece σαθισεται. id est, stabilietur a domino & confirmabitur. potens est enim deus illu- statuere.

1. Solus Domini iudicio relinquendus est
bi an male agit servus

1. bñ agit 1. abicitur

grece στασι, id est, erigere & stabilire.

Domino suo stat aut cadit: stat bit autē. potens est enim deus statuere illum.

1. facere ne vacillet
discernit

1. bñ agit 1. abicitur
1. bñ agit 1. abicitur

6. Nam alius, ες μὴ κρινῆς ἡμῶν

Nam alius iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem. Vnusquisque in suo sensu abundet.

Qui vñ diem
Horem alio
existimat

7. Qui sapit diē: domino sapit. Et qui manducat: domino manducat. gratias enī agit deo. Et qui nō manducat: dño nō manducat & gratias agit deo.

1. bñ agit 1. abicitur
1. bñ agit 1. abicitur

ροῦ, ὅς δ' κρινῆς πᾶσαν ἡμέραν.

Hiero. vertit ἡμῶν

8. Nemo enim nostrū sibi viuūt: & nemo sibi moriēt. Siue enī viuim⁹ dño viuim⁹:

ppv dñm se abs
tinet

1. bñ agit 1. abicitur
1. bñ agit 1. abicitur

1. diem plusquam diem, vt sit sensus, quod nonnulli existimant discrimen esse in diebus, alius autē iudicat omnem diem, id est, perinde de dieb⁹ omnib⁹ iudicat. Augustinus interpre-

tatur ἡμῶν πᾶσαν ἡμέραν alternos dies. κρινεῖν autem quod interpretes vertit iudicat, significat etiam discernere: quo significato sensus esse potest, Alius quidem discernit & iudicat, & approbat ac censet esse dierum alternationem, vt quod vno die licet, alio nō licet. quomodo Iudaei, qui multa festa multasq; ferias habebant: alius autē iudicat omnem diem. i. censet quamlibet diem cuiuslibet rei non malae gerendae aptum. sicut verisimile est in primitiua ecclesia multos ex Iudaeis in fide debiles, & adhuc literae haerentes festa & calendas superstitiose obseruasse: alios autem perfectiores, qui ceremonias cessasse intelligerent, nullam inter huiusmodi legis veteris diis distinctionem posuisse. Non vult autē Paulus ea de re quempiā iudicari, sed domini relinqui iudicio, tantum in his rebus vnusquisq; inquit, suo sensu abundet, graece ἐκασος ἰδίῳ νότῳ πλὴν σοφορέτω. i. vnusquisq; certus sit suae mentis, & cōpertū habeat quod mente concipit, seq; ipse consulat, & agat quod sibi conscientia iudicat. Chrysost. interpretatur haec loca de Iudaeis, quorū nonnulli à carne suilla etsi nō perpetuo statis diebus abstinerēt, alij sine discrimine quouis die esitarēt. De his autē neutros iudicādos, sed suo sensui ac cōsciētiae iudicio relinquēdos. Mihi videtur Paul⁹ cū paulò supra de ciborū distinctione locutus esset, nūc de dierū obseruatione loqui, & in sequētibus de duod. 7. Qui sapit. Nouū gen⁹ loquēdi pro eo quod est qui rationē aliquam dierū habet, id vocat diem sapere, Domino sapit. i. ad honorē domini id facit, graeci hoc loco addunt καὶ ὁ μὴ φρονεῖ τὴν ἡμέραν, κυρίως φρονεῖ ad verbū, & qui non sapit diem, domino nō sapit. id est, qui dierum distinctionem non facit, ad honorē domini id facit. Similiter & qui indifferenter quibuslibet cibis vescitur, & qui cercis abstinet.

8. Nemo enim nostrum. probat his verbis ab vno domino nos pens

dere, vitamq; & mortem nostram, quę penes illum sint: atque adeo siue quis edit, siue abstinet, siue dierum distinctionem aliquam facit, siue nullam, non vult à fidelibus iudicari, sed domini iudicio relinqui.

9. Sed hoc iudicate. græce κρινετε. id est, sed hoc potius decernite & statuete, ne fratri sitis offendiculo.

10. Cōmune per ipsum. id est, im-
mundū. Sic enim vo-
cabant Iudei quic-
quid aut edere aut
attrectare illis non
licebat. Nihil ve-
rò iam, inquit, Pau-
lus commune, id
est, immundū per
ipsum, scilicet do-
minum qui purifi-
cavit: sicut dicitur
Petro ī actis, quod
deus purificavit, tu
ne commune dixe-
ris. Interpretes legit
d' i' u' t' o spiritu le-
ni, quod si legimus
d' u' t' o aspirato, sen-
sus est, quodd nihil
per se ac sua natu-
ra immundum est.
Cæterū si quis exi-
stimat cibū aliquē
immundum esse &
vescitur, fit illi ob
conscientiā immū-
dus.

siue morimur, domino morimur. Siue
ergo viuimus, siue morimur: domini su-
mus. In hoc enim Christ⁹ mortu⁹ est,
& resurrexit: vt & viuorū & mortuo-
rum dominetur. Tu autē quid iudicas
fratrem tuū? aut tu quare spernis fra-
trem tuum? Omnes enim stabimus an-
te tribunal Christi. scriptum est enim,
Viuo ego dicit dominus, quoniā mihi
flectetur omne genu: & omnis lingua
confitebitur deo. Itaq; vnusquisq; nos-
trum pro se rationem reddet deo. Nō
ergo amplius inuicē iudicemus. sed
hoc iudicate magis, ne ponatis offens-
diculum fratri vel scandalum. Scio &
confido in domino Iesu, quia nihil
commune per ipsum: nisi ei qui existi-
mat quid commune esse, illi cōmunē
est. Si enim propter cibum frater tuus
contristatur: iam non secundum cha-
ritatem ambulas. Noli cibo tuo illum
perdere pro quo Christus mortu⁹ est.
Non ergo blasphemetur bonū nos-
trum. Non est enim regnum dei esca-
& potus: sed iustitia & pax, & gaudiū
in spiritu sancto. qui enim in hoc ser-
uit Christo, placet deo: & probatus est
hominibus. Itaq; quę pacis sunt secte
mur, & quę ædificationis sunt, inuicē

2 cor.
3. b
Esa.
45.
Phil.
2 b

C

nisi i. qui
pro immū-
dū
habet

1. cor.
8. d

1. quod re-
f. a. op.
1. re-
f. a. op.
1. re-
f. a. op.

Regni Dei
christianis
p. a. p. u. m.

1. cor.
13.
D
esca nos
mendat

11. Bonum no-
strum. scilicet fi-
des nostra, ne pro-
pter huiusmodi dis-
fensiones infideli-
bus sit opprobrio.
Non est enim re-
gnū dei esca po-
tus, id est, nō in ci-
bi, aut potus absti-
nētia vel vsu, quę
externa sunt, consi-
stit regnum dei.

obscure
det materi-
situm. I. us religionis, ne
incomendo. I. non comedendo
cui i. his
nos ad bonū prouocans
ca quibz
p. nent ad mutuam ædificationem

12. Tu fidem habes. id est, noli iactare quod fidelis sis, atq; adeo nullum cibum reicias, sed apud te ipsum, & coram deo habe. id est tene & serua huiusmodi fidem: sat isq; sit tibi q; ita credis.

custodiamus. noli propter escam destruere opus dei. Omnia quidem sunt munda: sed malum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur aut scandalizatur, aut infirmatur.

12 Tu fidem habes: penes te ipsum habe coram deo. 13. Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat.

Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est: quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide: peccatum est.

ARGUMENTVM Cap. 15.

Referendos infirmos, neq; tam nostris, quam (Christi exemplo) fratrum comodis studendum: quem non Iudeorum tantum gratia, sed gentium etiam venisse scripturis confirmat, excusans se interrim quod liberius ad eos scribat ob confidentiam Christi in se loquentis, quo ab Hierusalem usq; ad Illyricum ubi non erat agnitus praedicato, pollicetur se ad eos venturum. obiter in hoc capite & pro his orans, & pro se orari postulans.

CAPVT

XV.

Ebimus autem nos firmiores d imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnus quisq; vestrum proximo suo placeat in

13. Beatus qui non iudicat: id est beatus quem conscientia non iudicat nec condemnat in eo quod probat, id est, in indifferenti ciborum sumptione quam approbat: non condemnat scilicet siue ob fratrem scandalizatum siue ob conscientiam aliam.

14. Qui autem discernit. graece διακρινόμενος, quod magis hoc loco significat hesitatem, ut sit sensus, Qui autem hesitat cibum aliquem sibi licere, si comedit, damnatus est. id est, iudicij reus est. quia non ex fide. i. contra conscientiam edidit. quod enim non est ex fide. i. quod contra conscientiam est, peccatum est. ut sit enim persuasionem significat. atq; ita sensus est: quod non est ex fide. id est, quod contra propriam persuasionem fit, peccatum est.

ne feceris ostensionem huius

laedenda fratrem infirmum

prouocant ad malum

debilitatur

credis non displicere deo

condemnat

faciens quod faciendum putat

14

nasit

est dubitante

conscientia

quod sit

cum creditur

non placere deo

quod

ro.

acti

a op

gub

is

Dei

an

pu

oz

sn

at

1. Sed sicut scriptum est, eclipsis est Christus non placuit sibi sed patri, sicut scriptum est, Impropria &c. Sunt autem verba filii ad patrem, placere autem sibi hoc loco sumit Paulus pro eo quod est, vni suo commo- do studere.

2. Quaecunque enim scripta. i. etsi locus allegatus de Christo tantum sonare videtur, Non lite tamen arbitra- ri propterea nihil ad nos pertinere. quaecunque enim scripta sunt, ad nos- tram doctrinam & instructionem scri- pta sunt.

3. Id ipsum sa- pere. i. idem mutuo inter vos & vnani- miter sentire.

4. Dico enim, sub- laturus dissensio- nes ab illis, & ad in- vicem se suppor- tandum hortaturus, ne quid alteri su- per alteros glorie- tur Iudaei & gēti- les, docet vtrumque populū priuilegiis a deo affectum. Di- co enim, inquit, Christū ministrū fuisse circuncisio- nis propter verita- tem dei. i. vt vera- cem deum ostende- ret, ad confirman- das promissiones pa- trum. id est, patri- bus factas. ministrū autem circuncisio- nis. id est, Iudaeorū, intelligere de- bemus; est enim pe- culiare Paulo Iu- daeos circuncisionē vocare. fuit autem

bonū, ad aedificationē. Etenim Chris- tus non sibi placuit sed sicut scriptum est, Impropria impropertium tibi, ceciderunt super me. Quaecunq; enī scripta sunt, ad nostram doctrinā scri- pta sunt: vt per patientiam & consol- ationē scripturarū spē habeam. De- autē paciētiae & solatiij, det vobis id ipsum sapere in alterutrum secundū Ie- sum Christū: vt vnanimēs, vno ore ho- norificetis deū & patrē domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipite in- uicē: sicut & Christus suscepit vos in honorē dei. Dico enim Christū Iesū, ministrū fuisse circuncisionis ppter ve- ritatē dei, ad confirmandas promissio- nes patrū. Gētes autē super misericor- dia, honorate deū, sicut scriptum est, Propterea confitebor tibi in gentibus dñe, & nomini tuo catabo. Et iterū dicit, Laetamini gentes cū plebe eius. et iterum, Laudate omnes gentes do- minum, & magnificate eum omnes populi. Et rursus Esaias ait, Erit radix Iesse: & qui exurget regere gētes, in eo gentes sperabunt. Deus autē spei

Christus, qui dei verbum & gratiā illis ministrauit. 5. Gentes autem. Etsi gentibus non sint promissiones factae, non sunt tamen vobis, o Iudaei, reiiciendae. dico enim illas honorare deum, & glo- rificare super misericordia sibi facta.

6. **Audacius.** græce *τολμηρότερον*. i. audacius vel confidentius. audacius ergo scripsi vobis ex parte, id est paulo audacius ac liberius tanquam in memoriam vos reducens: græce *εἰς τὰ ναμιμνήσκων*. i. recordans ac memor pristinae vitæ vestrae, & hoc est quod interpretes vertit vos reducēs in memoriam. significat etiam *εἰς τὰ ναμιμνήσκω* commo-

nefacere & hoc modo sensus est, scripsi vobis ex parte. i. paulo audacius. non increpādi vos gratia, sed commo- nefaciēdi: propter i iuxta gratiā quæ mihi data ē à deo. ut sim minister Christi Iesu in gentibus. i. ut illi ministrē inter gentes ipsum prædicans.

7. **Habeo gloriam.** græce *ἔχω δυνάμειν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ*. Interpretes vero nō legit τὰ, insolēsq; est græcis lectio, nisi dicamus *ἐν τῷ*, sensus ergo est ut interpretes legit, habeo quod gloriar in xpo apud deū vel seipso est legēdo τὰ. habeo quod i christo gloriar in his quæ ad deū pertinent.

8. **Repleuerim.** &c. id est comple-

repleat vos oī gaudio & pace in credendo: ut abundetis in spe, in virtute spiritus sancti. Certum autē fratres mei & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectiōe, repleti omni scientiā, ita ut possitis alterutrū monere.

D Audaci⁹ autē scripsi vobis fratres ex parte, tanquā in memoriā vos reducēs: propter gratiā quæ data est mihi à deo, ut sim minister Christi Iesu in gentibus, sanctificans euangelium dei, ut fiat oblatio gentiū accepta & sanctificata in spiritu sancto. **7** Habeo igitur gloriā in Christo Iesu ad deū. Nō enī audeo aliquid loqui eorū quæ per me nō effecit Christus in obediētiā gentiū verbo & factis, in virtute signorum & prodigiorū, i. virtute spiritus sancti: ita ut ab Hierusalē per circumitu usque ad Illyricum & repleuerim euangelium

E Christi. **9** Sic autem prædicavi euāgelium siue consummauerim euangelium. i. nihil eorum omiserim quæ ad veritatem spectant euangelicam.

9. Sic autem prædicavi. græce paulo amplius significatur *δυσως δὲ φιλοτιμῶ μνησθῆναι*. i. annis sum prædicare. Significat enim *φιλοτιμῶμαι* magno studio aliquid conari. Laboravi, inquit, ergo ut euangeliū prædicarem non his in locis ubi iam nominatus & annūtiatus erat Christus, ne sup alienū fundamentū ædificarē, id est, ne aliorū apostolorū laboribus ac prædicationibus mei sermonis additamentū miscēs viderer eorū gloriā surripere, sed sicut scriptum est &c. & hic eclipsis est supplēdumq; sed his in locis prædicavi, ubi nō erat xps annūtiatus, sicut olim id scriptū est futurū his verbis, Quibus nō ē &c.

10. Probauerunt. id est. approbaue-
runt, vel visum est
eis facere collatio-
nem κοινωνίαν. i.
communicationē.
id est, de bonis suis
impartiri.
11. In abundan-
tia benedictionis
græce εὐλογίας.
εὐλογία autē non
benedictionē mo-
do prout ea uti-
mur, sed munificē-
tiā & largitatem
significat. & Chri-
stianis εὐλογίαι
dicebantur mune-
ra amicis charita-
tis affectu missa.
Vnde & ἀπὸ πολλῆ
γέρ. id est colligē-
do, λογίας vocat
Paulus collectiōes
& eleemosynas. Sē-
sus ergo Pauli pos-
test esse, prout εὐ-
λογία diuersa si-
gnificat, vari^o: vno
modo, spero quod
veniēns ad vos, in
abundantiā bene-
dictiōis veniam. i.
abunde vobis bene-
dicam: vel, spero
quod veniēs inue-
niā vos in cleemo-
synis erogandis ac
præstita in omnes
humanitate ad per-
fectionis apicē eua-
sisse: inueniam sci-
licet vos erga fra-
tres fuisse beneficē-
tissimos, & benedi-
ctiōe ac beneficiā
erga sanctos vobis
esse.

liū hoc, non vbi ^{prædicato} nominatus est Chris-
tus, ne super alienum fundamentum
ædificarem: sed sicut scriptū est, **Qui** Esa. 52.
bus non est annuntiatum de eo, vide-
bunt: & qui non audierunt de eo, intel-
ligent: ppter quod & impediēbar plus-
rimū venire ad vos: & prohibitus sum
vsq; adhuc. Nunc vero vltimus locum
non habens in his regionibus: ^{desiderium} cupidi-
tatem autem habens veniendi ad vos
ex multis iam præcedētibus annis: cū F
in Hispaniam proficisci cœpero spero
q̄ præteriēs videā vos, & a vobis de-
ducar illuc, si vobis primum ex parte
fruitus fuero. Nunc igitur proficiscor
in Hierusalē ministrare sanctis. ¹⁰ Pro-
bauerunt enim Macedonia & Achaia
collationem aliquam facere in paupe-
res sanctos qui sunt in Hierusalē. Pla-
cuit enim eis: & debitores sunt eorū. sanctos
Nam si spiritualium eorū participes p. Apto
facti sunt gētiles, debent & in carna- s. sū. l.
libus ministrare illis. Hoc igitur cū cō-
summauero & assignauro eis fructū pecunia
hunc: per vos proficiscar in Hispaniā. signati
Scio autem quoniam veniēns ad vos, in abū
¹¹ in abundantia benedictionis euāge- G
lij Christi veniam. Obsecro ergo vos
fratres per dominum nostrum Iesum
Christum, & per charitatem sancti spi-
ritus, vt adiuuetis me in orationibus obla
pro me ad deum, vt liberer ab infide- minis
lib^o qui sunt in Iudæa, & obsequij mei

oblato accepta fiat in Hierusalē san-
ctis, vt veniam ad vos in gaudio per-
volūtatem dei, vt refrigerer vobiscū.
Deus autem pacis sit cū omnibus vos-
bis. Amen.

ARGVMENTVM Cap. 16.

*Totum hoc caput salutationes & cōmenda-
tiones occupant, nisi quòd circa finem ab hē-
reticis & schismaticis cauere eos admonet,
gratiarum actione epistolam concludens.*

CAPVT

XVI.

A Ommēdo autem vobis Phœ-
C ben sororem nostram, quę est
in ministerio ecclesię, q̄ est¹
Cenchreis: vt eam suscipiatis in domi-
no² digne sanctis: & assistatis ei, in
quocunque negotio vestri indiguerit.
etenim ipsa quoq; astitit multis & mi-
hi ipsi. Salutate Priscam & Aquilam
adiutores meos in Christo Iesu (qui
pro anima mea, suas ceruices suppo-
suerunt: quibus non solus ego gratias
ago, sed & cunctę ecclesię gentium)
& domesticam ecclesiam eorum. Salu-
tate Epānetū dilectum mihi: qui est
primitiuus Achaia in Christo Iesu. Sa-
lutate Mariam, quę multum labora-
uit in vobis. Salutate Andronicum &
Iuniā cognatos & cōcaptiuos meos:
qui sunt nobiles ī apostolis, qui & an-
B te me fuerūt in Christo. Salutate Am-
pliatum dilectissimum mihi in domi-

1. Cenchree. huius
ius nominis oppis-
dum est in Troas
de, similiter & in
Italia, tamē hoc lo-
co est portus & ste-
tio naualis Corin-
thiorum.

2. Digne san-
ctis. id est, pro di-
gnitate sanctorū,
& quemadmodum
sanctos suscipere
par est.

d. j.

no. Salutate Vrbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu, & Stachyn dilectum meum. Salutate Appellen probum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo. Salutate Herodionē cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in domino. Salutate Triphænā & Tryphosam: quæ laborant in domino. Salutate Persidem charissimā, quæ multū laborauit in domino. Salutate Rufum electum in domino & matrē eius & meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermen, Patrobā, Hermā: & qui cum eis sunt, fratres. Salutate Philologon & Iuliam, Nereum & sororem eius & Olympiadem: & omnes qui cum eis sunt, sanctos. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes ecclesiæ Christi. Rogo autem vos fratres, vt obseruetis eos qui dissensiones & offendicula præter doctrinam quam vos didicistis faciūt: & declinate ab illis. huiusmodi enim Christo domino nostro non seruiunt, sed suo ventri: & per dulces sermones & benedictiones, seducunt corda innocentium. Vestra enim obedientia, in omni loco diuulgata est. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos sapientes esse in bono: & simplices in malo. Deus autem pacis conterat sathanam sub pedib⁹ vestris velociter. Gratia domi

3. Benedictiones id est, adulationes, id enim significat græcum *εὐλογία*.
 4. Sathanam. nō demonem tantum, sed omnem aduersariū. id enim significat vox hebræa sathan, vnde Christus Petro, vade retro me sathana.

C
 Phil.
 3. d

D

5. **Tertius**. non ordinis nomen, sed viri.

6. **Arcarius** græce *δικονομος* dispensator & quæstor dicitur qui vniuersam domus curam habet.

7. **Ei autem**. longum est hic hyperbaton & eclipsis, cui ad finem sup-
plendum est, gratias agamus vel agite. Sic autem ordinari potest lectio

Acto.
16.2

ni nostri Iesu Christi vobiscū. Salutatur vos Timotheus adiutor meus: & Lucius, & Iasō, & Sosipater cognati mei. Saluto vos ego^s Tertius qui scripsi epistolā in domino. Salutatur vos Caius hospes meus & vniuersæ ecclesię. Salutatur vos Erastus⁶ arcarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amē. 7 Ei autē qui potens est vos cōfirmare iuxta euangeliū meum & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij, tēporibus æternis taciti (quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum secundū præceptum æterni dei ad obeditionem fidei) in cunctis gentibus cogniti, soli sapiēti deo per Iesum Christū, cui honor & gloria in secula seculorū. Amē.

Ei autē, scilicet deo patri, qui potens est vos cōfirmare iuxta euangeliū meum, & prædicationem Iesu Christi, id est, secundū quod ego annūtio de Christo prædicās, & etiam secundū reuelationem mysterij eternis temporibus taciti, mysterij, in quā de gentiū vocatione hætenus ab æterno taciti & occultati, quod, tamē, nūc patefactum est per scripturas prophetarum secundū præceptum æterni dei. i. secundū quod æternus deus suo tempore iussit ad obeditionem fidei, id est, vt per hanc reuelationem fidei obediatur se-

cundum reuelationem mysterij olim taciti nunc vero in cunctis gentibus per eorum fidem cogniti. Et ergo patri, qui iuxta eiusmodi reuelationem potest vos confirmare soli sapiēti deo per Christum Iesum gratias agamus. Ei scilicet qui potens est, &c. soli sapiēti deo gratias agamus per Christum Iesum, cui sit honor & gloria in secula seculorum. Amen.

ARGUMENTVM EPISTOLAE.

Corinthij Achaici sunt, quorum metropolis Corinthus. hos Paulus apostolus ab humanae Philosophiae fastu, atque inani praeceptorum venditione ad humilem crucis doctrinam & de Christo gloriatione abducit, & excommunicato fornicario ab omni eos libidine & auaritia dehortatur, quantum cuique datur ad continentiam inuitans, sic tamen ut matrimonium praelata virginitate non damnet. obiter verò suam auctoritatem aduersus pseudoapostolos & libertatem asserens, damnat quòd promissive idololatrarum mensa cum aliorum offendiculo utatur. hinc nonnullis de publica honestate praefatis, damnatisque eorum in Christianis sociis schismatibus, ad digne sumendam Eucharistiam hortatur postmodum enumeratis varijs ecclesiastici corporis donis ad charitatem maxime & prophetiam inuitat. demum in resurrectionis fide confirmatis, atque ad faciendam eleemosynam cohortatis, salutationibus epistolam claudit.

ARGUMENTVM Cap. I.

Præposita epigraphe & nonnihil illis collatis datis, schismata illorum dānat, similiter & humanam sapiētiam: qua neglecta & cum suis professoribus reprobata, stultos mundo ignobilésque, & abiectos, in euāgelij prædicationem Christum delegisse ostendit.

EPISTOLA DI- VI PAULI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIMA.

CAPVT I.

Aulus vocatus aposto-
lus Iesu Christi, per vo-
luntatē dei, & Softhe-
nes frater, ecclesie dei
que est Corinthi, ^{scribitur} san-
ctificatis in Christo Ie-
su, vocatis sanctis, cum omnib⁹ qui in-
uocant nomē domini nostri Iesu Chri-
sti in ^{quorū} omni loco ^{vel suo vel nro} 2 ipsorum & nostro,
gratia vobis & pax à deo patre no-
stro & domino Iesu Christo. Gratias
ago deo meo semper p vobis ^{de aut pro} 3 in gra-
tia dei quæ data est vobis in Christo
Iesu, q̄ in omnib⁹ diuites facti estis in
illo, ^{prædit} 4 in omni verbo & in omni scien-
tia, ^{ad eum ut prædicatio euangelium} 5 sicut testimonium Christi confir-
matum est in vobis, ita vt nihil vobis
desit in vlla gratia, ^{manifestationem} expectantibus re-
uelationem domini nostri Iesu Chri-
sti, qui & confirmabit vos vsq̄ in fine
fine crimine, in die aduetus domini no-
stri Iesu Christi. Fidelis deus: per quē
vocati estis in locietatem filij eius Ie-
su Christi domini nostri. Obsecro autē

1. Sanctificatis. prædixit ecclesie dei, subdit autē que est illa ecclesia, ip̄s scilicet in Christo Iesu per baptis- mum sanctificatis.
2. Ipsorum & nos- stro. qui inuocant nomē domini in o- mni loco, siue ipso- rum. i. vbilibet apud gentes, siue nostro .i. Hierosolymis, q̄ olim Iudæi puta- rēt nephas esse, si a- libi adoraretur. Sa- lutat autē, inquit Chrisosto. non Co- rinthios modo, sed quotquot vbiq̄e sunt fideles.
3. In gratia. i. ob gratiam, quæ data est vobis i Christo .i. per Christum.
4. In omni ver- bo. i. inquit Theo- phy. q̄ sermonem dei habetis & scien- tiam, vt & intellis- gēdi vobis facultas adsit & eloquendi.
5. Sicut testimo- nium. id est, sicut euāgelium Christi quod est testimo- nium ipsius, confir- matū est in vobis, ac firmiter à vobis

1. ad cōmunicatiōē bonorū eiq̄. l. consortium

creditum: ita præterea diuites facti estis in omni verbo & sciētia, vt non solum illud intelligatis & credatis, sed eloqui alijs possitis.

d. iij.

nent. i.
vib9 reb9
vultus
i. the.
s. d

EPIST. PAULI

6. **Idipsum.** id est, perinde inuicem sentiatis.

7. **Chloes.** Si loci aut mulieris nomen sit Chloe, ignorant interpretes omnes

8. **Ego quidem.** Ambrosius putat non damnari hoc loco Corinthios quod Paulo, aut Apollo, aut Cepha præceptore gauderent, qui boni & fideles: sed suppositis nominibus taxari putat hæreticos quorum nomina sibi venditabant seducti Corinthii, sicut capite quarto ait, Hæc autem fratres transfiguravi in me & Apollo propter vos, ut in nobis discatis ne supra quam scriptum est, vnus aduersus alterum inflatur pro alio.

Quod si de quouis indifferenter vis intelligi, damnat Paulus eos qui salutem vni deo acceptam, baptistis suis & magistris neglecto Christo tribuebant.

9. **Sapientia verbi.** græce σοφία, id est, eloquentia sermonis, vel in humana sapientia que verbis tantum constat ut non euacuetur crux Christi, id est, ne inutilis credatur, dum homines, vi humana eloquentiæ salutem se affectos credent, non vi passionis.

10. **Pereuntibus** id est, incredulis, qui cum humana sua sapientia pereunt, ridicula res videtur & stultitia: his autem qui salui fiunt fidelibus, dei virtus ac potètia. virtus enim dei est ad salutem omni credenti Rom. i.

vos fratres, per nomen domini nostri Iesu Christi, ut ^{loquuntur. i. consentiat} idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis ^{Scholæ. Disbal. mente} schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem sententia. Significatum est enim mihi de vobis fratres mei, ab ijs ^{ad domos. i. a} qui sunt ^{quos} 7 Chloes, quia contentiones sunt inter vos. Hoc autem dico quod vnusquisque vestrum dicit, ^{Acto. 18. f} 8 Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ: ego autem Christi. ^{varig} Diuisus est Christus? Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ago deo meo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum & Caium: ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis. Baptizavi autem & Stephanam ^{familiam} domum. Cæterum nescio si quem alium vestrum baptizauerim. Non enim misit me Christus ^{miserat} baptizare, sed euangelizare, non in ^{erudico sermone inanis redatur predica} sapientia verbi, ut non euacuetur crux ^{crux} Christi. Verbum enim crucis, ^{sermo de christo crucifixo} pereuntibus quidem stultitia est: ijs autem qui salui fiunt, id est nobis, ^{in nobis} dei ^{potentia} virtus est.

Scriptum est enim, Perdam sapientiam

Esaie 29. c
abdi. 1. c

11. **Ubi sapiens.** scilicet philosophus gentilium, vbi scriba doctor Iudeorum, vbi inquisitor seculi. græce ουρητης quod significat altercantem disputatorem, qui suis ratiocinationibus & argutijs omnia vult

assequi. Cyrillus τὸν γραμματία quod interpres & tit scribam, interpretatur grammatistam grammatices professorem, poetarumque prælectorem & interpretem.

Esq.
33-c

sapientium: & prudentiam prudentium reprobabo. ^{est exuocatus a seculum} 11 Vbi sapiens: vbi scriba?

^{disputator} vbi inquisitor huius seculi? ^{quod nullus} Nonne stultam fecit deus sapientiam huius mundi? ^{declaravit nullo sapienti vocato. i. sapiente} 12 Nam quia ^{per ea quae sapienter fecerat} in dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam deum: ^{sapienter facta} placuit deo per stultitiam prædicationis, saluos facere credentes. Quonia

& Iudæi signa petunt, & ^{ut credant miracula} 13 Græci sapientiam quæerunt: nos autem prædicamus Christum crucifixum, ^{offendiculum} 14 Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam: ipsis autem vocatis Iudæis atque Græcis Christum dei ^{potentiam} virtutem & dei sapiētiam. quia ^{pueratur de deo} 15 quod stultum est dei, sapiētius est hominibus: & quod infirmum est dei, fortius est hominibus.

Videte enim vocationem vestram fratres, quia non multi sapiētes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quæ stulta sunt mundi ^{expedite. i. vocatos uos} elegit deus, ut confundat sapiētes: & infirma mundi elegit deus, ut confundat fortia: & ignobilia mundi & contēptibilia elegit deus, & ^{quæ pro nihilo habentur} 16 ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ^{ut homo} 17 ut non gloriaretur omnis caro in cōspectu eius. Ex

12. Nam quia etc. id est quia mundani & carnales dei sapientiam Christum neglexerunt, neque eo predicante patrem voluerunt agnoscere, placuit deo per stultitiam prædicationis quæ eis habebatur pro stultitia, saluos facere credentes.

13. Græci sapientiam. id est, philosophicas rationes, quæerunt.

14. Iudæis quidem scandalum. in quem negligentes, & crucifigentes offenderunt.

gentibus autem stultitiam, quia ridiculum putabant Christum deum, passum & mortuum.

15. Quod stultum est dei. id est stultitia dei, & infirmitas dei. i. infirmitas, id scilicet quæ in deo & Christo ridiculum putant, & ibecille.

16. Ea que non sunt. id est nihili habetur, ut ea quæ sunt, id est, quæ mundo habentur in pretio destrueret.

17. Ut non gloriaretur omnis caro. i. ois homo se vocatum vel ob scientiam, vel ob natalium claritatem, vel fortitudinem, vel existimationem & auctoritatem.

d. iiii.

i. Doctrina que
culca hatur
et infirma

stagnator sece
or huius mundi
philosophus.

clat

to,
f

2
v

ai2
e
di.

per **EPIST. PAULI** ^{christiani. chriso inserti}
 ipso ^{ipsum} autem vos estis in Christo Iesu
 qui factus est nobis ^{causa sapientiae} sapientia & iustitia
 & sanctificatio & redemptio, vt (quē ^{Hier. 9. g. 2. cor. 10. d.} Hier. 9. g. 2. cor. 10. d.
 admodum scriptū est) ^{mult. se i. a. l. e. m. e.} Qui gloriatur,
 in domino ^{de se i. a. l. e. t.} gloriatur. ^{i. de acceptis a dño}
 Vel quod tam magnificū hēat dominum.

ARGUMENTVM Cap. 2.

Sapientiam dei philosophis, Phariseis, &
 demonibus incognitam, non humana eloquētia,
 sed dei virtute, & spiritu sancto fretum
 se predicare asserit, animalis & spiritualis
 hominis distinctionem faciens.

1. In sublimitate. id est, eminentia
 eloquentiae, aut sapientiae, id est hu-
 manae philosophiae.

2. Non in persuasibilibus. id
 est exquisitis ad per-
 suadendum verbis,
 sed in ostensione
 spiritus & virtutis.
 id est, non hu-
 manae philosophiae
 & eloquentiae praesidio
 armatus, sed spiritum,
 deiq; virtutem praeme-
 frens: ne fidem vestram
 non tam dei virtuti
 per nos operanti q̄ hu-
 manae sapientiae tribuere-
 tis.

3. Non huius seculi. id est hu-
 manam, neq; principum
 huius seculi, id est
 oratorum ac philosophorum.

4. Principum huius seculi.
 principes seculi interpre-
 tatur Chrysostrōm. Herodē,
 Pilatum, & Iudaeos: qui
 etsi nonnullam Christi

CAPVT II.

Et ego itaq; ^{et q̄ itaq;} T ego cū venissem ad vos fratres: ^A
 veni non ^{1. cum eminentia} in sublimitate
 sermonis aut sapientiae, annun-
 tians vobis testimonium Christi. Non
 enī iudicaui me scire aliquid iter vos:
 nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum.
 Et ego in infirmitate & timore
 & tremore multo, fui apud vos, & sermo
 meus & praedicatio mea ^{2. non in}
 persuasibilibus ^{ad suadendum apertis. theoretica} humanae sapientiae ver-
 bis, sed in ostensione ^{potentia. i. re ipsa de di me hant} spiritus & virtutis:
 vt fides vestra non sit in sapientia ^{feratur accepta} hominum, sed in virtute dei.
 Sapiētiā autem loquimur inter perfectos. ^{eloquentia hominum sed potentia} sapiētiā
 autem loquimur inter perfectos. ^{quae talis habetur a solis perfectis} sapiētiā
 autem loquimur inter perfectos. ^{humana non} sapiētiā
 autem loquimur inter perfectos. ^{phoz.} sapiētiā
 autem loquimur inter perfectos. ^{1. absconditam} sapiētiā
 autem loquimur inter perfectos. ^{in secreto} sapiētiā
 autem loquimur inter perfectos. ^{praeferat} sapiētiā
 autem loquimur inter perfectos. ^{1. magnatum. i. demonū} sapiētiā
 autem loquimur inter perfectos. ^{B mystica} sapiētiā

si cognitionem habuerint, nunquam tamen cognouerunt esse deum. quia si cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent: sicut in actis ait Petrus, Scio quod per ignorantiam fecistis sicut principes vestri. Ambrosi. interpretatur de dæmonibus. qui si vere deum & redemptorem nossent, nunquam eius mortem procurassent.

^{1. nequaquam} sæculi cognouit. si enim cognouissent: nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Sed sicut scriptum est, ^{quæ} Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt ^{1. quæ in cor hominis a sequeuntur} quæ præparauit deus ijs qui diligunt illum: nobis **C** autem reuelauit deus per spiritum suum. spiritus enim omnia scrutatur: etiam profunda dei. Quis enim hominū ^{qui in animo uolunt} scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita, & quæ dei sunt nemo cognouit: nisi spiritus dei. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex deo est, ut sciamus quæ a deo donata sunt nobis. quæ & loquimur non in doctis ^{sermonibus} humanæ sapientiæ ^{quos docet humana sapientia} verbis: sed in doctrina ^{quam dicit} spiritus, ^{sermonibus} spiritualibus ^{1. qui carni obsequitur} spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus ^{sunt} dei. stultitia enim est illi, & non potest ^{1. itaq;} intelligere: ^{6.} quia spiritualiter exami-

sum accedit Chrysost. Quum enim dixisset Paulus, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus, subdidit *πνευματικοῖς συγκρίνοντες*. Et quidnam hoc significat ait Chrysost. hoc est, quū spirituale dubiū sit, a spiritualib⁹ testimonia adducim⁹. Significat & *συγκρίνειν* quō Cicero dixit contēdere. i. vnū cū alio cōferre: & hoc modo intelligi pōt, si qua in fide abigitas oritur, nō humana ratione, aut sapientiā op⁹ habem⁹, sed spiritualia spiritualib⁹ cōtēdim⁹, vnūmq; scripturæ locum cum alio contēdentes & comparantes dubia soluimus. **6.** Quia spiritualiter examinatur. græce *ψυχικός ἀνθρώπου*

5. Spiritualibus spiritualia comparantes. græce *πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες*. hunc locum ita Theodorus græcus interpretatur, cuius græca ob breuitatem chartæ relinquitur. Nos ita vertim⁹, Quapropter quū doctrina nobis spiritus sufficiat, humana sapientia opus non habemus *πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες*, id est per spiritus sancti miracula doctrinam illius cōfirmātes. Quod enim dixit *συγκρίνοντες*, non pro eo posuit, quod dicunt *παρεξέταροντες*, id est comparātes, sed *ἀποδείκνυοντες*. id est, certis signis, aut argumentis si quod dubium oritur, demonstrantes & confirman-tes. Et ad hunc sen-

Esa. 64.b

2. pet. 1.c

δὲ δέχεται τὰ τῷ πνεύματος θεοῦ, καὶ οὐ δύναται γνώσκει, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται, ὅτι autem potest esse relatiuū quod, & tunc sensus est, animalis homo nō percipit ea quæ sunt spiritus dei, nec potest intelligere, id quod spiritualiter diiudicatur, id enim significat ἀνακρίνω, si ὅτι sit cōiunctio, referendū est π ἀνακρίνεται singulare more attico ad plu- ^{Examinatur. i. iudicantur. p. s. m. s. i. h. u.} ^{homo spū. p. d. i. c. a. t. o.} ^{di iudicat de quacūq; doctrina} ^{nasitar}

ματός, ut sit sensus, q̄ ea quæ spūs sunt intelligere nō pōt. q̄a spūaliter diiudicatur & discutiuntur, id eī significat ἔτ ἀνακρίνω.

7. Spiritualis a sit ^{α. c.} ἀνακρίνω. id est diiudicat, discernit & discuti oīa, & ipse à nemine iudicatur. Chrys. iterp̄tatur hoc loco ἀνακρίνεται arguitur, vel à nemine discutitur, id est nemo de eius doctrina & scientia inquit. sic enim Photius interpretatur δ' ἰσὺ ὄντι οὐδ' ἐν ὄσ ἀνακρίνεται. id est i- deo à nemine (de sua videlicet doctrina) interrogatur. non à fidelib⁹, q̄ ab eis nō dissideat neque dissonet: nō ab incredulis, q̄ illorū

natur. 7 Spiritualis autē iudicat oīa: & ipse à nemine iudicatur. Sicut scriptū est, Quis enim cognouit sensum domini, aut quis instruxit eū? Nos autem sensum Christi habemus. ^{quā instruat eum. s. spiritualiter hominem} ^{mentem} ^{i. qui ipsi p̄betur}

Esā. 40. d sapiē. 9. c rom. II. d

ARGUMENTVM Cap. 3.

Schismatibus illorū rursum dānatis docet ne quāq; in p̄ceptoribus, sed in deo gloriādū Christo, qd̄ est firmissimū fundamētū: cui pros ut quisq; sup̄edificauerit, mercedē accipiet.

CAPVT III.

Ego fratres nō potui vobis lo ^{tanquam} qui quasi spūalib⁹ sed quasi carnalib⁹. Tāq; paruulis i Christo, ^{infantibus} lac vobis potū dedi, nō escā, nondū enī poteratis: sed nec nūc qdē poteratis, adhuc enī ^{adhuc} carnales estis. Cū enī sit inter vos ^{2. amulatio} zelus & cōtētio, nōne carnales estis, & ^{3. more hominum spude sicutoz} secundū hoiem abulatis? Cū enī q̄s dicat, Ego qdē sū Pauli: ^B

interrogatione, & examine superior sit. potest quoq; sensus esse, q̄ spiritualis qui sensum & spiritū domini habet ἀνακρίνει. i. oīa diiudicat, de oībus discernit. nouit enim quid bonū quid malum. ipse autem à nemine ἀνακρίνεται. i. diiudicatur. Nemo enim nō spiritualis, facta hoīs spiritualis diiudicare pōt: quæ nō nisi per spiritū dei diiudicatur & discutiuntur. 1. Lac vobis potū dedi i simplicē & facilē doctrinā, nō escā. i. solidū cibū. i. p̄fectiorē, & de altioribus mysterijs doctrinā. sic Heb. 5 facti estis quibus lacte opus sit nō solido cibo, & paulo pōst, Perfectorū aut est solidus cib⁹. ex quibus & hoc loco cōstat, nō esse passim quoslibet ad sacrarū l̄rarū lectiōnē admittēdos, sicut Esaias. 28. c ait, Quē docebit dñs sciētia, & quē faciet itelligere auditū: ab lactatos à lacte, auulsos ab vberib⁹. 2. Zelus & contentio. græci addūt δ' ἰχόσαοία. i. seditiones. 3. secundū hoiem. i. secundū carnē. ferē enī hō in scriptura, & p̄s

ali⁹ aut, Ego Apollo: nonne hoies es-
 tis? Quid igit⁹ est Apollo? Quid vero
 Paul⁹? ^{geniuicasa} ^{vel carnales} Ministri⁹ cui credidistis, & vni
 cuiq; sicut dñs dedit. Ego plantaui, A-
 pollo rigauit, sed de⁹ icremētū dedit.
 Itaq; neq; q; plātat est aliqd, neq; q; ri-
 gat, sed q; icremētū dat, de⁹. Qui aut
 plātat & q; rigat, vnū sūt. Vnusq; s; aut
 ppriā mercedē accipiet scdm suū labo-
 rē. Dei enī sum⁹ adiutores. Dei agricul-
 tura estis: dei edificatio estis Scdm gra-
 tiā dei q; data est mihi, vt sapiēs archi-
 tect⁹ fūdāmētū posui: ali⁹ aut supēdifi-
 cat. Vnusq; s; autē videat quō supēdi-
 ficet. ^{colatio} Fūdāmētū enī aliđ nemo pōt po-
 nere, pter id qđ positū est: qđ est Chri-
 st⁹ Iesus. Si q; aut supēdificat sup fun-
 dāmētū hoc, ^{bonam} aurū, argētū, lapides pti-
 olos, ligna, fœnū, stipulā: vniuscuiusq;

ferti Paulo p aialē
 & carnali hoie su-
 mitur, vnde paulo
 pōt, nonne hoies
 estis i. carnales? et:
 si quidā græci ha-
 bēt σαρκικοί eo lo-
 co. i. carnales.

4. Ministri eius
 cui interpret legit
 δ' δ' .i. p quē eius
 scilicet, p quē cre-
 didistis. Alij legūt
 δ' δ' .i. per quos
 credidistis, & vni-
 cuiq; sicut dñs de-
 dit. vbi & latinum
 cū græco καὶ, πρὸς
 εἰλον est, & sus-
 perfluum.

5. fundamentū
 enim. ideo, inquit
 Ambro. nemo pos-
 test ponere aliud fū-
 dāmētū, quia quis
 hæretici sint aliq;
 non tñ docent nisi
 sub Christi nomi-
 ne. Aliter em̄ com-
 mēta erroris comēs

dare non possunt, nisi interposito saluatoris noīe p̄dicēt: vt res cōtrari-
 as & absurdas noīs dignitas faciat acceptabiles. Nō ergo statim credam⁹
 quibuslibet præclara noīa Christi fidei & euāgelij sonantib⁹, & interim
 à fide & ecclesiæ obediētia fideles seducētibus. Non enim, inquit Chri-
 stus, omnis qui dicit mihi domine domine, intrabit in regnū cælorum.
 6. Aurū, argētū &c. aurū, argētū, & lapides p̄tiosos cōstāter omnes
 bonam doctrinam bonāque opera fidei superædificata interpretantur.
 Ligna aut, fœnū, & stipulā quidā puerſam doctrinā, & indifferēter ma-
 la oīa opa exponūt: quidā venialia tantū p̄tā. dies aut domini qui-
 busdā p die iudicij sumitur, quibusdam p die afflictiois, quo visum est
 deo nos affligere. Ignem aut de quo hoc loco, quidā ignē tribulationū
 & afflictionū, qđ ignē cōflagratiois in vniuersali iudicio, qđ ignē pur-
 gatoriū post mortē explicāt, etsi Chrysoſt. eñ locū, ipse aut saluus erit,
 sed sic quasi p ignē, interpretatur de p̄tore qui saluabitur, non q; in gloriā
 sit assumēdus, sed salu⁹ erit, inqt. i. nō annihilabitur, at saluus erit, hoc
 est san⁹ & integer asseruabitur, vt igne ardeat ppetuo, sed de hoc igne in-
 telligi nō pōt, vniuscuiusq; op⁹ ignis p̄babit. Idcirco de igne afflictionis
 quo etiā iustos deus affligit multi intelligūt, q; nimirum iustorū vitā &
 doctrinam ignis afflictionum p̄babit. Qui si manserint in igne. i. si per
 quascunq; tribulationes dimoueri à recto non possunt, mercedem suā

psal.
 61 d
 Gala.
 6, b

de chiro

constantiae accipient. quod si quaedam eorum opera arserint. i. nonnihil per venialia peccata a recto deflexerint, saluabuntur quidem, sed sic quasi per ignem: quia venialia peccata purgabit ignis afflictionum, quas patienter tulerunt. & certe si saluari hoc loco capimus pro eo quod est assumi ad gloriam, necesse est eundem intelligere, qui aurum argentum & foenum ac stipulam superedificauit: perque lignum foenum & stipulam, leuiuscula peccata accipere. Alii de igne purgatorio accipiunt, per quem si quis lignum, foenum, & stipulam, id est, venialia peccata fidei superedificauerit, purgatis illis saluabitur. Sic enim Augusti. sermone de sanctis de peccatis venialibus loquens, Quicquid, ait, de istis peccatis a nobis redemptum non fuerit, illo igne purgandum est, de quo inquit apostolus quia in igne purgabitur. similiter & Theodoritus graecus in hunc locum ait τὸ πῦρ πωρῶσιν, καθαρῶν ἐν ᾧ καθαρῶνται αἱ ψυχαί, ὡς τὸ χρῆσιον ἐν τῷ χωνευτηρίῳ, id est hunc ignem credimus esse purgatorium, in quo animae tanquam aurum in conflatorio purgantur.

7. Omnia vestra sunt. i. nos ministri, omniaque nostra, & quicquid usque est vestra sunt, quatenus ad salutem vestram illis opus est. & ideo frustra gloriamini unusquisque de vestro preceptore: quoniam omnes ex aequo vestri sint.

opus manifestum erit. ^{examine patefactio. i. manifestum} Dies enim domini declarabit: quia in igne reuelabitur. ^{tribulationis tempore} & uniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius ^{doctrina} opus manserit quod superedificauit: mercedem accipiet. Si cuius opus arserit: detrimentum patietur. Ipse autem saluus erit: ^{quasi euadens ab incendio. Job. 19. 11.} sic tamen quasi per ignem. Nescitis quia templum dei estis: & spiritus dei habitat in vobis? Si quis autem templum dei violauerit: disperdet illum deus. Templum enim dei sanctum est: quod estis vos. Nemo se seducat. Si ^{subi} quis videtur inter vos sapiens esse in hoc saeculo: stultus fiat ut sit sapiens. Sapientia enim huius mundi: stultitia est apud deum. Scriptum est enim, Comprehendam sapientes in astutia eorum. Et iterum, Dominus nouit cogitationes sapientium, ^{quod} quoniam vanae sunt. Nemo itaque glorietur in hominibus. ^{ministri} 7. Omnia enim vestra sunt: siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue praesentia, siue futura. Omnia enim vestra sunt: vos autem Christi, Christus autem dei.

D
Inf. 6
d
2. cor.
6. c
Iob
5. c
psa.
39. b
I. cor.
8. d

1. Sic nos existimet. i. nolite nos existimare tãquam salutis vestræ auctores, sed Christi tantum saluanti s ministros.
 2. Aut ab humano die. mihi, inquit, p minimo est vt à vobis iudicer.

ARGVMENTVM Cap. 4.

Nihil se illorum laudes & gloriam morari asserit, qui omnia pro Christo perpeti destinaverit. interim nonnihil eorum superbiæ interminat.

CAPVT

IIII.

Ic nos existimet homo, vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum dei. Hic iam quaeritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur. Mihi autẽ pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die, sed neque me ipsum iudico. ^{1. iudice} Nihil enim mihi conscius sum: sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat me: dominus est. Itaque nolite

græce ἀνακριθῶ
quod mihi hoc loco sumi videtur p
δοκιμάζω. i.
cōmendari & approbari, ἀπὸ τοῦ
δοκιμῶ, qđ probū
significat. Certe
hoc modo sumere
videtur quidā Ge
orgius græcus. ἀ
νακρινόντες γὰρ
ἦν τὸ λέγειν, ὅτι
κρείττων ὄντιν ὁ
πᾶν ἁλῶ κηφᾶ
καὶ ἀπολλῶ: καὶ
ἄλλου ὃ λέγειν
πολλῶ διαφέρει
τοῦ πᾶν ἁλῶ ὁ κη
φᾶς. Erant enim
Corinthi, q de vno
quoque iudiciū fer
rent, alterū alteri
præferentes. eorū
ergo, inquit, qui di
iudicabāt. alijs qui

dem Paulum Cepha & Apollo, alius autem Paulo longe excellentiorem Petrū dicebat. Quorū omnium testimonia & cōmendatiōes nihili faciēs Paulus, mihi, inquit, pro minimo est, vt à vobis iudicer. aut ab humano die. i. hominum fauore. Quū enim dies pro prosperitate, sicut nox pro aduersitate sumatur: dies humanus dicitur approbatio, fauor, & cōmendatio hominum. Sic Hieremias 17. cap. protestatur domino se quū prædicando argueretur à multis, non spectasse vt illis placeret, neque fauorem illorum & cōmendationem quæsisse, Tu es, inquit, laus mea, & diē hominis non desideravi, tu scis. Sunt qui hoc loco ἀνακρινεῖσθε sumant pro iudicari & condemnari: & humanum diem, pro iudicio humano: sicut diem domini, pro domini iudicio. vt sit sensus, Quoniam erant pseudoapostoli qui Pauli nomē eleuabant, vt suum magnificerēt. Mihi, inquit, pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die. i. nihil moror vestrum aut cuiusuis hominis de me iudicium. neque enim me ipsum iudico: neque enim cor meum arguit aut condemnat me.

3. Nihil enim mihi &c. i. nullius mihi culpæ conscius, sed non in hoc iustificatus sum. fieri enim potest, inquit quidam græcus, cuius hic verba vertimus, vt nullius mihi culpæ sim conscius, aliqua me tamen peccata lateant. ergo cum iustificatum esse, & esse in gratia idem sint, miror quorundā errorē alioqui non imperitorū, qui dicant peccatum esse, si quis ambigat se iustificatū esse & in gratia, cū Paulus nullius sibi cri-

minis conscius id sibi polliceri non audeat.

4. **Judicare.** i. vel cōdemnare quenquam vel sententiam de eo ferre sive in malum siue impensius in bonum.

5. **Transfiguravi.** i. cū viderē inter vos cōtētionēs esse de doctorū vestrorū p̄latiōe, sub meo & Apollo noīe illorū pseudapostolorū vestrorū, ac vestrā gloriatio

nē extiguere volui

6. **Quis te discernit.** τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

discernit. τίς σε

ante tēpus ⁴ iudicare quoad usq; veniat dñs, q̄ & illuminabit abscōditā tēbra

rū, & manifestabit cōsilia cordium: &

tūc laus erit vnicuiq; à deo. Hæc autē

fratres ⁵ trāssfiguravi in me & Apollo

ppter vos: vt in nobis discatis, ne su-

pra q̄ scriptū est, vnus aduersus alterū

infletur p̄ alio. ⁶ Quis enim te discer-

nit? Quid autē habes, qd̄ non accepis-

ti? Si autē accepisti: qd̄ gloriaris quas-

si non acceperis? ⁷ Iā saturati estis, iā

diuites facti estis: sine nobis regnatis.

& vtinā regnetis: vt & nos vobiscū re-

gnemus. ⁸ Puto em̄ qd̄ deus ⁹ nos apo-

stolos nouissimos ostēdit, tāq̄ morti

destinatos. quia spectaculū facti sum⁹

mūdo & angelis & hominib⁹. nos stul-

ti ppter Christū: vos autē prudētes in

Christo. nos infirmi, vos autē fortes. vos

nobiles: nos autē ignobiles. Vsq; in hāc

horam, & esurimus, & sitimus, & nudi

sumus, & colaphis cædimur, & ¹⁰ instabi-

biles sumus, & laboram⁹ operātes ma-

nib⁹ nostris. maledicimur: & bñdicim⁹.

dere p̄ facere aliquādo sumitur in scripturis, vt 2. ad Tim. vlt. Alexā der ærarius multa mihi mala ostēdit. i. fecit. vnde autē tā paruo ī pretio habebatur illis ostēdit, dicēs, quia spectaculū facti sum⁹ mūdo, angelis, & hominibus. i. ideo qd̄ quotidie veluti ad bestias in teatro damnati circū agimur ad mortem, atq; ita mundi spectaculum & fabula efficimur.

9. **Nos stultī.** quia scilicet Christū prædicamus gentilibus stultitiam. Sunt autem hæc verba indignantis & ἐπιρονικῶς loquentis.

10. **Instabiles sumus.** græce ἀσταθμοί. i. certam sedem non habes

B

C

Act. 20. g I the. 2. b 2. the. 3. b

psecutionē patimur: & sustinem⁹. blasphemamur: & obsecram⁹. ^{conuictis afficiamur} tãq̃ purgamenta huius mūdi facti sumus omniū ^{reuerentiam} ^{abiectionis} ^{suffundamur} ^{tribore} piplemay^{is}q̃ adhuc. Nō vt cōfuda vos hęc scribo: sed vt filios meos charissimos moneo. Nā si decē millia pædagogorū habeatis ī Christo: s; nō multos patres. Nā in Christo Iesu, p euāgelium ego vos genui. Rogo ergo vos, imitatores mei estote; sicut & ego Christi. Ideo misi ad vos Timotheū, q̃ est filius me⁹ charissimus & fidelis ī dño: q̃ vos comonefaciet vias meas q̃ sunt ī Christo Iesu, sicut vbiq; ī oī eclesia doceo. Tãquā non vēturus sim ad vos sic īflati sunt quidā. Veniā aut̃ ad vos cito, si dominus voluerit: & ^{quantum sermone pabunt} ^{quantum virtute} ^{potentia dei s. 199} ^{suadetuz euangelium} ^{cum} cognoscā nō sermone eorū qui inflati sunt, sed virtutem. Nō enim in sermone est regnum dei: sed in virtute. Quid vultis: in virga veniā ad vos: an in charitate: & spiritu mansuetudinis:

ARGUMENTVM Cap. 5.

Fornicariū excōmunicat, à quo, atq; omni alio peccatore publico fugiendum docet.

CAPVT

V.

Mnino auditur inter vos fornicatio: & talis fornicatio, qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris sui aliquis habeat. Et vos inflati estis: & non magis luctum habuistis: vt tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit. ego quidē absens

mus vndiq; à maleuolis profligati. II. Tãquam purgantia. græce καθάρματα. Ambrosio recte vertit lustramenta. nos p̃ aculū dicere possum⁹. Significat aut̃ καθάρματα idem quod ἀκαθάρματα sceleratos scilicet & exitiales homines, qui publicę calamitatis iedādæ gratia nōnullis getilib⁹ maectabatur. ad qđ alludēs Paulus tãquā catharmata, inquit, & purgantia siue lustramenta facti sumus mūdo, dū offensū deū mūdo nostra interneciōe placari exitimāt infideles: quinimo oī m̃ peripsema facti sumus vsq; adhuc. i. vsq; in p̃sente diē. περιψιμα aut̃ ἀπὸ τοῦ περιψιμα qđ significat radere, abitergere & limare, significat scobē, ramētū, puluerē qui ē vestigijs pedum maculatis relinquitur & quicquid limado deteritur, ac deniq; rem vilē & quicquid omniū p̃ne pedib⁹ cōculcatur. Paul⁹ μεταφορικῶς vs̃ est pro homine abiectissimo.

12 Cognoscām. i. approbabo.

1. Jam iudicavi. i. decreui huiusmodi incestuosum tradere sathane. **Quidam** autē dicunt quod in primitiua ecclesia potestas erat sanctis hominibus in peccatorum animaduersionē dæmonia in rebelles immittēdi, sicut & expelli: quæ corporaliter eos in pœnam contumaciæ afficerēt. Theodor⁹ græcus sic interpreta-

tur, cuius ita verba vertim⁹, Quod vero ait tradere sathane, nō hoc dixit tanquā id facere ipse decreuisset, sed quod per abiectiōnem ab ecclesia, & ab alienationem à deo in potestatem sathane veniret. Tradere ergo sathane hoc modo, est ecclesie cōsortio expellere, & quod nos dicimus excommunicare, rē vt videre est, nō nouam.

2. Vetus fermentum. fermentum in scriptura sæpe pro peruersa vita & doctrina sumitur, sicut in euāgelio, Cauete à fermento Phariseorū. ita & hoc loco, licet nō nūquā è cōtrario in bonū sumatur, vt apud Mat. Simile est regnū cælorum fermento &c. Expurgate ergo, iquit, vet⁹ fermentū i. peruersam vitam & doctrinā abicite, vt sitis noua conspersio, græce φύσσιμα quā pastam vocāt, noua inquit nouitate vitæ sicut estis azymi. i. puri & baptismo sanctificati.

3. Pascha nostrū. i. paschalis agnus nostri gratia immolatus. Sicut ergo Iudæi in pascha fermento abstinēbāt, ita Christianos quos spūale pascha semp facere oportet, abstinere par est à veterū delictorū fermento.

4. Non utique fornicariis. i. nō inhibui vobis conuersari cū fornicariis.

corpore, præsens autem spiritu. ¹ iam iudicavi vt præsens, eum qui sic operatus est, in nomine domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, cū virtute domini nostri Iesu tradere huiusmodi hominē sathane in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die dñi nostri Iesu Christi. Non est bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentū, totā massam corrumpit: Expurgate ² vetus fermentū, vt sitis noua cōspergio, sicut estis azymi. Etenim ³ pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur nō in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiae, sed in azymis sinceritatis & veritatis. Scripsi vobis in epistola, Ne cōmisciamini fornicariis. ⁴ non utique fornicariis huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruiētibus: alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Nūc autem scripsi vobis, nō commisceri: si is qui frater nominatur inter vos, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiēs, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cū eiusmodi, nec

Colo
2. a

B

Gal.
5. b

C

D

caris gentilibus, sed si quis frater. i. christianorum huiusmodi est, ab illo fugere: alioqui si fugiendi vobis essent gentiles fornicarij, ab hoc mūdo exeundum vobis esset, qui totus plenus est huiusmodi hominum.

5. De his qui foris sunt. i. gentilibus, qui sunt extra ecclesiā, & de his qui intus sunt. i. christianis. Non ergo quisquis in peccato mortali est,

bum sumere. Quid enim mihi ^{ad me attinet} de ijs ^{nō chri} qui foris sunt iudicare? Nōne de ijs qui intus sunt vos iudicatis? nam eos qui foris sunt deus iudicabit. ^{istum qui malo est} 6. Auferete malum ex vobisipsis.

A R G V M E N T V M Cap. 6.

Illorum damnat auaritiam, qui de re leuicula, utpote repetundis pecunijs apud infideles litigarent, admonens eos aut iacturam potius leuem rerum suarum facere, aut de illis inter se iudicare. Deinde exclusis à regno dei peccatoribus, ab omni illos fornicatione deterret.

C A P V T V I .

¶ Vdet aliquis vestrum habens negotiū aduersus alterum, ^{sub} iudicari ^{iniquis} apud iniquos, & non apud sanctos. An nescitis quoniā sancti de hoc mundo iudicabūt? Et si ^{per vos} in vobis iudicabitur mūdus, indigni estis ^{litigatis} qui de minimis iudicetis? Nescitis

bū indigni estis minimis iudicijs. i. indigni estis quide minimis litigatis. & sic mihi percontādi modo legi debere videtur. i. nolite ob leuiculas causas sicut de pecunijs repetūdis & huiusmodi apud gētiles litigare. Nā si per vos iudicandus est mundus, indigni ne estis qui de huiusmodi inter vos iudicetis? Minima aut iudicia, inquit Theodor⁹ græc⁹ τὰ πρὸς τὸν φόρον ἐκάλει. i. ea quæ pecunijs concernunt appellauit. Quū autem κριτήριον forum iudiciale significet, Photius græcus interpretatur, indigni estis abiecto illo foro gētilium. Verborū aut græcorū hic sensus est, Si hūc mūdū & angelos iudicabimus, quomodo non indignū est causam vos apud infideles dicere, & ab illis iudicari? hoc em̄ manifestat quū inquit, si in vobis iudicabitur mūdus ἀνάξιοι ἐσε κρι

quod Luther⁹ finxit, is statim excōmunicatus est. Nā fornicatores & auaros christianos intus in ecclesia dicit esse Paulus. 6. Auferete malum. græcè ἐξαιρέετε τὸ πονηρὸν. i. tollite scelerosum illum, vt de homine, nō de peccato intelligamus. 1. Iudicari apud iniquos. græcè κρινεσθαι. i. causā dicere & litigare: quod magis hoc loco quadrat. Iniquos aut gētiles vocat, & factos christianos.

2. In vobis. i. per vos iudicabitur mūdus siue nūc ex innocēti vita vestra, siue olim in extremo iudicio.

3. Qui de minimis iudicetis. græcè ἀνάξιοι ἐσε κριτηρίων ἐσ λαχίσων, ad vera

αἰσχρολογῶν ἔλαχιστων, id est indigni estis iudicij minimis.

4. Angelos iudicabimus. i. daemones, per contrariam vitam.

5. Quanto magis secu. græce βιωτικὰ. i. de his quæ ad victum pertinet. Sic enim Photius interpretatur, Si angelos iudicaturi sumus, quâto magis idonei sumus contentiones & rixas de vitæ necessarijs ortas dissolvere? Idem tamen

postea interpretatur βιωτικὰ sæculares & cõmunis nobiscum nature hoies. Nã si angelos, inquit, ipsos scilicet incorporeos daemones iudicare possumus. πῶσω μάλλον ἄμορφους εἰς καὶ ἄμορφαίους. id est quâto magis cõtubernales & affines præstat tamẽ primo mō intelligere & similiter id quod sequitur, secularia igitur iudicia si habueritis. i. si necesse fuerit de eiusmodi iudicare quæ ad cõem hominũ vsum pertinet (id em̄ significat τὰ βιωτικὰ) cõtẽptibiles & abiectos de ecclesia p̄fite huiusmodi iudicij s. Hoc autem de industria Paulo addidit, vt à litigatione illos auertat tũ etiã malẽs apud infimum Christianũ causam dicere fideles, q̄ apud potentissimum & doctissimũ infidelem.

quoniã ^{i. diabolos} 4 angelos iudicabimus? ^{quæ ad vitæ vsum pertinet} 5 quâto magis ^{i. de ijs quæ ad vitæ vsum pertinet} secularia? Sæcularia igitur iudicia si habueritis: ^{vel} cõtẽptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquã: qui possit iudicare inter fratrem suum? Sed frater cum fratre iudicio contendit: & hoc apud infideles. Iam quidem omnino delictum est in vobis, quòd iudicia ^{likes} habetis inter vos. Quare non magis ^{patimini.} 6 iniuriam accipitis? quare non magis ^{damna affertimini.} fraudem patimini? Sed vos iniuriã facitis & fraudatis: & hoc fratribus. An nescitis quia iniqui regnum dei non possidebunt? Nolite errare. Neq; fornicarij, neque idolis seruientes, neq; adulteri, neque molles, neq; masculorũ cõcubitores, neq; fures, neq; auari, neq; ebriosi, neq; maledici, neq; rapaces regnũ dei possidebunt. Et hæc ^{quidam} quidẽ fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis ^{per uocem} in noie dñi nostri Iesu Christi, & in spiritu dei nr̄i. ^{omnium potestas est} Omnia mihi licet: sed non omnia expediunt. Omnia mihi licet: sed ego ⁷ sub nullius redigar

6. Iniuriã accipitis. id est quare non potius sinitis vos iniuria affici, & bonorum vestrorum facere dispendiũ, q̄ vt inferatis? Nã fraus hoc loco non pro dolo sumitur, sed pro damno.

7. Sub nullius, sensus est, quòd quũ omnia mihi licerent, & possẽm

accipiendos. ab eo
uictum

tem. sub. destinata est

potestate. Esca ventri, & venter escis:
deus autem, & hunc & has destruet.
corpus autem non fornicationi, sed do
mino: & dominus corpori. deus vero
& dominum suscitauit: & nos suscita
bit per virtutem suam. Nescitis quo
niam corpora vestra, mēbra sunt Chri
sti? Tollens ergo membra Christi, fa
ciam mēbra meretricis? Absit. An nes
citis quoniā qui adhæret meretrici,
vnum corpus efficitur? Erūt enim (in
quit) duo in carne vna. Qui autem ad
hæret domino, vnus spiritus est. Fugis
te fornicationem. Omne enim pecca
tum quodcunq; fecerit homo: extra
corpus est. qui autē fornicatur: in cor
pus suum peccat. An nescitis quoniā
membra vestra, templum est spiritus
sancti qui in vobis est, quem habetis
à deo, & non estis vestri? Empti enim
estis p̄tio magno. Glorificate & por
tate deum in corpore vestro.

ego victū à vobis
& vestitū exigere,
non sum tamen
vsus hac potestate,
ne sub alicui⁹ pote
statē redigerer .i.
ne cui subessem &
illi fierē obnoxio.
Videtur em̄ quo
dāmodo q̄s ei sub
esse, à quo munus
accepit. Vult autē
his Paulus, qudd
si quando multa
nobis debeantur,
non tamen statim
de his contendere
oportet iudicio.

8. Portate deff.
simile est ei quod
ait ad ro. 6. Exhi
bete membra ve
stra arma iustitiæ
deo. gr̄ci hoc loco
addunt καὶ ἐν τῷ
τονεύματι ὑμῶν
ἔτινα ὄσι το θεῷ
id est in corpore
vestro & spū ve
stro, quæ sunt dei.

Gen. 2.d
Mat. 19.a
Mar. 10.a
Supr. 3.d
2. cor. 5.c
infra 7.d
1. pet. 1.d

fornicatione
matru
violatur

ARGUMENTVM Cap. 7.

Ad continentiam omnes quatenus fieri potest
hortatur, interim tamen vxoris vsum ad for
nicationē vitandā p̄mittēs. vxorē Christianā
à viro ifideli nō discedere iubet, neq; Christia
nū ab infideli parte, si quidē præter dei cōtus
meliam cohabitare possint. deinde virginitatē
ita cōmendat, vt nuptias non damnet. obiter
quoque sic rebus huius mundi vtendū docet, vt
earum non perpetuos possessores, sed probos
fructuarios nos esse intelligamus.

c. ij.

EPISTOLA PAULI

1. Bonum est homini. Quia erant Corinthi pseudoapostoli qui christi-
 stianis factis & vxoratis rei vxoriae interdicerent, quasi damnabiles es-
 sent nuptiae. ea de re turbati Corinthij Paulo scripserant, quibus ille re-
 spondet, bonum est homini mulierem non tangere, graece *γυναικὸς μὴ
 ἅψασθαι*. i. mulieri non adherere & adglutinari: quasi diceret Pau-
 lus, prestaret si per

vtriusque consen-
 sum ac citra incōti-
 nentiae periculum
 fieri posset, vxore
 sua abstinere.

Quoddem de iā cō-
 iugatis loquatur,
 hinc manifestū est,
 q̄ ait, bonū est nō
 adglutinarimulie-
 ri. i. vxori. Nā idē
 est verbum quod
 postea vertit vxō-
 rem. Nam si de fo-
 lutiis intelligeret,
 dixisset malū ē ho-
 mini mulierem tā-
 gere.

2. Unusquisque
 suā vxorē. de mul-
 tis per epistolā Pau-
 lū rogauerant Co-
 rin. primū nū post
 fidē acceptā cōti-
 nere deberent, &

vxores relinquere, quod pseudapostoli suadebāt. Deinde nū vrgines su-
 as matrimonio collocare possent. Deinde si duorū ethnicorū altero cō-
 uerso alter infidelis remaneret, nū cōuersus discedere ab infideli posset.

Ad primū ergo rñdet Paulus, q̄ bonū, graece *καλὸν*. i. egregia res in-
 quit Theophylactus, esset si prorsus ab vxoris contubernio abstinere vir
 posset citra oē periculū: ppter fornicationē tñ vitandā, inquit, vnus-
 quisque suam vxorem habeat, graecē *ἔχειτω*. i. non relinquat, sed
 illi adhæreat, eā sequatur, illa vtatur. id enim significat verbū *ἔχομαι*.
 vnde Hieronymus aduersus Iouinianū lib. I. explicās hūc locū ait, Non
 dixit vnusquisq; ppter fornicationes ducat vxorē sed vnusquisque suā
 vxorē habeat: suā, inquit habeat, sua vtatur quā habebat anteq̄ crede-
 ret. Omnis hęc q̄stio de his est q̄ in matrimonio sunt deprehēsi, an ne-
 liceat vxores dimittere. Sic explicat & Chrysosto. habeat. i. vtatur sua.

3. Debitum reddat. vt scilicet quādo exigitur, liberis operam det. id es-
 nim vocat debitum, & graeci hoc loco veracundius *τὴν ὀφειλομένην
 εὐνοίαν*, id est, debitam beneuolentiam.

4. Nolite fraudare inuicem. id est nolite debitum negare, vel hinc
 conijcitur vxoratis loqui.

5. Orationi. graeci addunt hoc loco *καὶ τῆ νηστείας*. id est, & ieiuniorū

CAPVT VII.

E quibus autem scripsistis mi-
 hi, ¹ Bonum est homini mulie-
 rem nō tangere. ² propter for-
 nicationem autem, vnusquisque suā
 vxorem habeat, & vnaquæque suum
 virum habeat. Vxori vir ³ debitū red-
 dat: similiter autem & vxor viro. Mu-
 lier sui corporis potestatem nō habet,
 sed vir. Similiter autem & vir sui cor-
 poris potestatem non habet: sed mu-
 lier. ⁴ Nolite fraudare inuicē: nisi for-
 te ex consensu ad tempus, vt vace-
 tis ⁵ orationi. & iterum reuertimini
 ni in idipsum: ne tentet vos satanas
 propter ^{incontinentiam} incontinentiam vestram.

A
 r. pet
 3. b

quo ad carnalem cohabitationem diuortium fiat, nisi ob fornicationem: quod tunc se vxor iure exigendi debiti priuat, deinde ne qs ob fornicatione dimissam alterius vxorem sibi adsciscat: quod sic adulter esset: vnde constat non esse verum diuortium, quapropter & hunc locum explicans Paulus: præcipio, ait, non ego sed dominus, vxorē à viro non discedere: quod si ob causam à Christo permissam discesserit, manere inuuptā. Certe Augustinus putat hoc loco intelligere Paulum de coniugatis tantum Christianis, in qua etiā sententia est Oecumenius græcus.

11. Nam ceteris. vult his & sequentibus verbis Paulus quod si quis infidelium ad fidem conuertitur altero manente in infidelitate, non dirimatur propterea matrimonium, modo qui remanet infidelis consentiat scilicet citra iniuriam creatoris & fidei fidei cohabitare, quod

mittat. ¹¹ Nam cæteris ego dico, non dominus, Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc cōsentit habitare cū illo: nō dimittat illā. Et si qua mulier cōsentit habitare cū illa: non dimittat virū. sanctificatus est enim vir infidelis, per mulierē fidelem: & sanctificata est mulier infidelis, per virū fidelem. ¹² alioquin filij vestri immundi essent: nunc autem sancti sunt. ¹³ Quod si infidelis

ut græci hic dicunt, Si fidei statim infidelē abijcere liceret, omnia plena turbatione ac tumultibus essent. porro etiam plerumque contingit infidelē à fidei conuerti. Ideo non vult Paulus huiusmodi matrimonia dirimi. quanquam Augustinus propter hæc verba, dico ego non dominus, dicat esse consilium Christiano, vt infidelem etiam consentientem retineat, aut si velit, abijciat. Theodoritus græcus ait esse præceptum, soluens diuini Augustini rationem, cuius verba ita vertimus, Dico ego, pro eo quod est, non inuenio huiusmodi legem in diuinis euangelijs scriptam, nunc verò illam addo. Quod enim ipsius apostoli leges, domini Christi leges sint, manifestum est ijs, qui diuinas scripturas callent. Ipsius enim vox illa est, An experimentum quæritis loquentis in me Christi? & illud, Non ego, sed gratia dei mecum. sic & hoc loco, sanctissimo spiritu per eum loquente legem tulit apostolus.

12. Alioquin. id est, non derelinquat fidelis infidelem sibi consentientē, alioquin filij vestri immundi essent. id est censerentur pro adulterinis, vtpote nō de vno matrimonio quod dissolutū est nati, nūc sc̄ti sunt. id est legitimi. Vel alioquin filij vestri qui per communem vtriusq; consensum in fide educati sunt & sancti, immundi, id est infideles fieret, potissimum ij qui parentem sequerentur infidelem. Periculum enim esset ne in odium diuortij seducerentur ab infideli parente relicto.

13. Quod si infidelis discedit. χωριζεται, id est, separatur ac dissolutionem quærit, & cohabitare non vult cum fidei, aut non vult sine creatoris contumelia, quod idem est, discedat etiam & fidelis & alteri, si velit, nubat. Non enim subiectus est frater, id est, Christianus in huiusmodi, quem locum sic græcus Photius explicat, Non oportet inquit matrimoniū dissoluere, si quidē pars infidelis cū fidei habitare cō-

sentit, si autem seditiosus est infidelis, & dissolutionem facit, non sic est illi fidelis obnoxius, ut discedere quoque non liceat: quinimo matrimonium infideli dissolvente, liberum quoque est illi discedere. veruntamen, inquit, liber est per infidelis defectionem matrimonium solvere.

14. In pace autem. id est, si seditiosus est nec tecum habitare consentit, noli illum retinere nolente, quinimo & tu discede. alioqui futuræ sunt inter vos rixæ & dissensiones.

discedit, discedat. non enim seruituti subiectus est frater, aut soror in huiusmodi.

14. ^{ut cum tranquillitate uiuamus} in pace autem vocauit vos deus.

15. Unde enim scis mulier, si virum saluum facies? aut unde scis vir, si mulierem saluam facies?

16. ^{an non quæ} nisi unicuique sicut diuisit dominus. ^{uno quisque} Vnumquemque sicut

1. Vng. q. s. q. ita uiuat ut dominus discebat ei gratiam euocauit

pres legit vos, græci quidam habent nos: sed facilis est transitus ab ἡμᾶς in ὑμᾶς. Quomodo autem in pace vocauit nos deus? quum Matt. 10. dicat Christus, Nolite arbitrari quia pacem uenerim mittere in terram, non ueni pacem mittere, sed gladium. ueni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam. uerum ille gladius spiritualis quæ bellum habet & inimicitias cum mundo, carne & diabolo, pacem habet cum deo: per qua belligerare oportet aduersus omnes, etiam & patrem & matrem, siquid mandatis dei contrarium iusserint: imò & aduersus animam propriam. iuxta quam sententiam dicit in euangelio saluator Lucæ decimo quarto capite, Si quis uenit ad me & non odit patrem suum, & matrem suam, & uxorem, & filios, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus, huiusmodi autem pugna cum uitijs carnis & affectibus, secum admittit pacem in deo & Christo Iesu domesticam.

15. Unde enim scis. tractim legendo cum præcedentibus sensus est, si solutionem querit aut à fide promissa discedens ad impietatem te cogit, tecumque contendit ac rixatur, (Sic enim Chrysostronus) præstat discedere. non enim ad seditiones, sed pacem uocauit vos deus: & quia causari poterant: forte uirum infidelem lucrabor, subdit, unde enim scis mulier si uirum saluum facies aut non? idcirco cum te ad defectionem fidei sollicitet, præstat discedere. Quidam hunc locum, ut Ambrosius, referunt ad id quod ante præcessit: fidelis mulier non dimittat infidelem secum habitare consentientem. unde enim scis mulier &c. præcedentia autem (quod si infidelis) per parenthesis leguntur.

16. Nisi unicuique. græci, ut Seuerianus legit ἡμῶν. i. an non, & referunt ad id quod præcessit, Si uxorem saluam facies an non? dein sequitur, unicuique sicut diuisit dominus, id est gratiam dedit, ita sub. faciat. noster legit ἐν ἡμῶν. i. nisi & sensus est, unde scire potes quod uirum saluabis, aut contra, nisi unicuique sicut diuisit deus. id est nisi quod scire potes sicut unicuique diuisit deus gratias suas & dona unumquemque, inquit, sicut uocauit deus ita ambulet. i. conditionem hominis baptismus aut fides non mutat: si seruum reperit, seruitutem non excutit: si uxoratum, uxorem non reiecit, modo in pace & sine Christi contumelia uiuat.

e. iij.

17. Et sicut. id est, ambulet in sua vocatione & quemadmodum in ecclesijs doceo ambulare. Noster legit *ὡς ἔσται*, id est sicut, Græci *ὡς ἔσται*. i. sic.

18. Non adducat præputium. Erāt enim Iudæi quos ob gētes præfectæ pelliculæ puderet, atq; adeo medicamētis eā sibi sarcientiā curarēt, id quod Theophyl. & Photius græcus ex Epiphano docēt. Vult autē his

verbis Paul⁹ nullū discrimen esse inter fideles, siue ex circumcissione, siue ex gētilitate, vocati sint ad fidem.

19. Seruus vocatus es. Nō vult ppter fidē ad quā vocatus est, seruu seruitutē excutere, quinimo, inquit, nō sit tibi curæ huiusmodi seruitus. i. ne sis de illa excutienda anxius: quinimo vel si eximi ab ea potes, magis ea vtere, id est, in vsum aliquem eam confer. Hieronymus hos locos de seruo & libero, circumciso & incircuciso, interpretatur de nuptis & innuptis, vt serui & circumcisi, sint nupti: incircucisi autem & liberi, innupti, & hoc modo añ eū Origenes, cui⁹ apud nos græca habemus.

20. Libertus domini. i. à domino manumissus & in libertatem Christianam assertus.

21. Misericordiam consequutus. i. gratiam apostolici muneris ingentes consequutus sum à domino, vt fideliter illis consulam.

22. Propter instantem. *πομπή*, inquit græce, id est, existimo siue decerno hoc bonum esse, id est, virginitatem rem esse bonam & egregiam, propter instantem necessitatem, id est, propter vrgentes rei vxoriz difficultates & molestias. Sic enim Oecumeni⁹ græcus: Existimo, inquit, hoc bonum esse: quōd nā verò hoc bonum est? abstinere à nuptijs propter eas, quas secum afferunt molestias & difficultates.

vocauit de⁹, ita ambulet, ¹⁷ & sicut in omnibus ecclesijs doceo. Circuncisus aliquis vocatus est? ¹⁸ non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est? non circuncidatur. Circuncisio nihil est, & præputiū nihil est: sed observatio mandatorum dei. Vnusquisq; in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. ¹⁹ Seruus vocatus es? non sit tibi curæ. sed & si potes fieri liber? magis vtere. Qui enim in domino vocatus est seruus: ²⁰ libert⁹ est domini. Similiter qui liber vocat⁹ est, seruus est Christi. Pretio empti estis: nolite fieri serui hominū. Vnusquisq; ergo in quo vocatus est, fratres: in hoc maneat apud deum. De virginibus autē præceptum domini non habeo: consiliū autem do, tanquam ²¹ misericordiam cōsecutus à domino, vt sim fidelis. Existimo enim hoc bonū esse ²² propter instantem necessitatem: quoniam bon

De bono virginitatis vix hoc supra proxime

23. Si nupserit virgo. hic Hieronymus aduersus Iovinianū lib. j. Et si nupserit virgo non peccauit, non illa virgo, inquit, quæ semet dei cultui dedicauit. Virgines enim quæ post consecrationē nupserūt, nō tam adulteræ quàm incestæ sunt. Et Theophyl. ex Chryso. virginem hoc loco dicit, non eam quæ Christo dicata sit, hæc nanque si nupserit delinquit

haud dubie plurimum. Videant igitur quàm recte faciunt, qui moniales virgines ad incestas nuptias sollicitant.

num est homini sic esse. Alligatus es uxori: noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore: noli quærere uxore.

Si autem acceperis uxorem: non peccasti. Et ²³ si nupserit virgo: non peccauit. ²⁴ tribulationem tamen ^{in carne} carnis habebunt huiusmodi. ²⁵ Ego autem vobis parco. Hoc itaq; dico fratres, tempus breue est. ²⁶ reliquum est: vt & qui

24. Tribulationem carnis. scilicet parturientium dolores, liberorum educandorum sollicitudinem, & mille matrimonij incommoda.

habent uxores, tanquam non habentes sint. & qui flent: tanquam nō flentes. & qui gaudent: tanquam nō gaudentes. & qui emunt: tanquam nō possidentes. & qui vtuntur hoc mundo: tanquam non vtantur. ²⁷ præterit enim figura huius mundi. Volo autē vos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est: sollicitus est quæ domini sunt, quo mo-

25. Ego autem vobis parco. græce φείδομαι. i. vestri misereor, nolens si fieri possit, in has vos molestias incidere.

essent huiusmodi voluptates, fluxæ sint & breues. Qui ergo, inquit, uxorem duxerūt, non magnopere rei uxoriæ afficiantur. Qui flent &c, qui emūt tanquā non possidentes, græce μή κατήχοντες, quasi dicas non perpetuo possidentes. Est enim κατήχων magnopere aliquid detinere, & vehemēter ad illud affici, vnde κατοχή ardens animi affectio. Inquit ergo qui emunt sint. sub tanquā non possidentes. i. non ita distineantur rebus emptis, quasi illas perpetuo possessuri: & qui vtuntur hoc mundo tanquā nō vtantur. græce ὡς μή καταχόμενοι. i. sic vtantur vt nō abutantur, vt abuti sit hoc loco supra modum & immodice vti. Immodico igitur rerum seculariū vsu interdicit Paulus, scilicet vt vtamur his tanquam probi fructuarij, non tanquā perpetui possessores: qui res suas si visum est, iure suo absumunt.

26. Reliquū est. vult Paulus si quæ etiam esset in huius mundi rebus voluptas, non admodum illis affici propter tēporis breuitatem: quod si quæ-

27. Præterit enim. græce ἡμα, id est, habitus, species, ac status mundi huius. Vult enim nos non affici huic mundo, quod quicquid in eo est, fugax sit ac labile. κατέχει quoque quod interpret vertit præterit, si-

27. Præterit enim. græce ἡμα, id est, habitus, species, ac status mundi huius. Vult enim nos non affici huic mundo, quod quicquid in eo est, fugax sit ac labile. κατέχει quoque quod interpret vertit præterit, si-

gnificat etiam decipit. quomodo sumi potest vt sit sensus, Nolite huic mundo immodicè affici. Nam etsi figuram ac speciè boni nonnullam habet, fallax tamen est, sui que studiosos decipit.

28. **Diuisus est.** id est, in multas sollicitudinum partes miseriarum que distractus.

29. **Sed ad id etc.** græcè ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐχρημον καὶ εὐπρόσεκτον τῷ κυρίῳ ἀπερισπᾶσως. Est autem sensus, quod tan-
 tope virginitatē vobis commendo, ad utilitatem vestram facio, nō vt laqueum vobis iniiciam, id est, non quod necessitatem vobis imponere velim contemnendi. βροχον enim, id est, laqueum, inquit Oecumenius, necessitatem appellat. Sed sub. vt vos adhorter ad id quod honestu est. &c. Græcis quoq; aliquid simile supplendum est, quorum ad verbum sensus esse potest: sed vt vos inuitem sub. ad honestatem & indiuulsam immobilēmque domino assidentiam, id est, vt vos adhorter honeste viuere, & dominum obsequio assiduos esse ac perpetuos.

ta
 seru
 de
 uirginitate

idem

do placeat deo. Qui autem ^{uxorē duxit} cum vxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori: & ²⁸ diuisus est. Et mulier innupta & virgo, cogitat quæ domini sunt: vt sit sancta & corpore & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat ^{curat} quæ sunt mundi: quomodo placeat viro. Porro hoc ad utilitatem vestram dico: non vt ^{1. vobis imponam} laqueum vobis iniiciam, ^{ut} ²⁹ sed ad id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine ^{distractione} impedimento ^{ut} dominū obsecrandi. ³⁰ Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, ^{ut} sit ^{ut} superadultera, & ita oportet fieri: quod vult faciat. nō peccat, si nubat. ³¹ Nam qui statuit in corde suo firmus, nō habēs necessitatem, ^{ut} potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo, seruare virginem suā: bene facit. Igitur & qui matrimonio iūgit virginem suam, bene facit: & qui nō iungit, melius facit. Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuit. q̄ si

30. **Si quis autem turpem se videri existimat.** id est, si quis indecorum existimat virginem suam esse plus æquo nubilem, tradat eam viro: neque enim sic peccat.

31. **Nam qui statuit in corde suo.** id est, qui certo apud se statuit, non collocare nuptum filiam, quum pro arbitrio id possit, nulla necessitate ad eam secum retinendam adactus, bene ac laudabiliter facit.

32. Liberata est a lege. id est, non amplius tenetur lege, quæ illam vetabat secūdas adire nuptias. Græci paulo secus habent *ἐλευθερα δὲν*

1. mortuus fuerit
ad cuius nuptias nubēdū ē
 dormierit vir eius: liberata est a lege. cui autem vult nubat: tantum in domino. Beatior autem erit, si sic permanserit secundum meum consilium. *iuxta meam sententiam*
 Puto autem quod & ego spiritum dei habeam.

ἢ θίλη γαμῆθῦ = ναι, id est, libertatem habet nubens dicitur volens.

ARGUMENTVM Cap. 8.

Damnat promiscue cum fratrum offendiculo in idolorum mensa vescentes.

CAPVT

VIII.

E ijs autem quæ idolis immolantur, scimus quod omnes scientiam habemus. Scientia in flat: charitas vero ædificat. Si quis autem se existimat scire aliquid: non ducit cognouit quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit deum: hic cognitus est ab eo. De escis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus est deus nisi vnus. Nam etsi sunt qui dicantur dii, siue in cælo, siue in terra (siquidem sunt dii multi, & domini multi) nobis tamen vnus deus pater, ex quo omnia & nos in illum, & vnus dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum: ² sed non in omnibus est scientia. Quidam autem cum conscientia vsq; nunc idoli, quas

I. De his autem.

Erant Corinthi nonnulli persuasi a pseudoapostolis qui existimarent nefas esse vesci carne idolis immolata, quæ ideo idolothytum vocant. Erant contra perfectiores, qui nihil existimabant vlli cibo propter idolum accedere vel decedere, & ideo templum idolorum ingrediētes cum illorum sacrificiis edebant, quod quum a præstantioribus fieri viderent infirmiores, illorum cœnis aderant, vescentes quoque de idolothyto, sed non nihil numinis in eo esse credentes. Carpit ergo perfectiores Paulus, qui quum gloriarentur se scire nullam in cibis fore discretionem, interim pusillis scandalo erat: ostendens parum prodesse illis huiusmodi scientiam (de ea enim loquitur) nisi charitas eos a proximorum scandalo auertat.

2. Sed non in omnibus est. id est

1. iudicantes idolum esse aliquid

quanquā nestris ni-
hil religionis, aut
maculæ cuiquā ci-
bo accedere pro-
pter idolum, non
tamen passim ido-
lothyto vesci oportet:
non enim in om-
nibus est hæc sci-
entia, id est, non es-
nim hæc omnes nos-
cūt, quinimo mul-
ti vestro exemplo
idolothytum man-
ducātes, existimāt
aliquid in idolo esse
se numinis, atq; ita
polluuntur: non
quia vescuntur, sed
quia cum huiusmo-
di conscientia vescuntur.

3. Neque si man-
ducauerimus abun-
dabimus. id est neque
laudabiliter agemus man-
ducantes, neque de-
ficiemus, id est, peccabimus,
abstinentes.

4. In idolo. id est mensa
idolis consecrata, græci ἐπι-
θολέω.

5. In tua scientia. id est, ob huius-
modi scientiam quā
tibi cū periculo fra-
teris vendicas.

1. nō sum liber.
i. nunquid mei iuris
sum, ut nemo i-
hibere possit quin
sumptus à vobis
exigam?

2. signaculum. i.

si idolothytum manducant: & cōscien-
tia ipsorum cum sit infirma, polluitur.

Esca autem nos non cōmendat deo.

3 Neq; enim si manducauerimus, abun-
dabimus: neq; si nō manducauerimus,

deficiemus. Videte autē ne forte hæc
licentia vestra offendiculum fiat infir-

mis. Si enim quis viderit eum qui ha-
bet scientiam 4 in idolo recumbentē:

nōne conscientia eius cum sit infir-
ma, ædificabitur ad manducandum ido-

lothyta? Et peribit infirmus 5 in tua
conscientia frater, propter quē Chris-

stus mortuus est? Sic autem peccātes
in fratres: & percutientes conscien-

tiā eorum infirmam: in Christum pec-
catis. Quapropter si esca scandalizat

fratrem meum: non manducabo car-
nem in æternum, ne fratrem meum

scandalizem.

ARGUMENTVM Cap. 9.

¶ Et si pro libertate sumptus exigere posset,
se tamen abstinuisse ostendit, ne quod euanges-

lio offendiculum daret.

¶ Q. d. cū hæc orasim et mihi ut alijs cōcingat nolui potestatem
alimena ex prædica- CAPVT IX.

1 Non sum liber? Non sum apo-

stolus? Nōne Christum Iesum
dominum nostrum vidi? Nōne

opus meū vos estis in domino? Et
si alijs non sum apostolus: sed tamen

vobis sum. nam 2 signaculum apostolus

EPIST. PAULI

opes & facultates
a cuius significat,
posuit Paulus, vt
plerunque sermo-
nis proprietatem
negligit. id est si fa-
cultatum vestrarū
participes illi facti
sunt quorū non &
nos?

7. Ut ita fiant.

id est, quod mihi
sumptus à vobis
exhiberi velim.

8. Non est mihi

gloria. id est, non

accedet mihi ad cu-

mulū gloriæ: neq;

est quod inde glo-

riari possim, qui

ad hanc functionē

nō meo merito, sed

de gratia sum vo-

catatus, cuiq; iniun-

ctum est, quod si

volens. id est, vlt-

ro & iniussus, id

muneris exequere-

ret, hinc mihi mer-

ces accresceret. Si

autem iniussus.

id est, iussus, & ex

mandato, id pago,

nihil est quod in-

de gloriari. dispen-

satio enim, & euā-

gelij administratio

mihi credita, & cō-

missa est: quasi di-

ceret seruus inuti-

lis sum, quod iube-

or, & debeo facere,

facio.

9. Sine sumptu.

id est gratis.

10. Potestate

mea. id est liber-

tate sumptus exigendi.

11. Nescitis &c. hortatur eos ad supernæ vocationis brauium, & præ-

mium contendere, exemplo pugilum, & antagonistarū, qui marcessibus

dinavit ijs qui euangelium annūtiant:

de euangelio viuere. Ego autem nullo

horū vsus sum. Nō autē scripsi hæc, 7

vt ita fiant in me. Bonum est enim mi-

hi magis mori, q̄ vt gloriam meā quis

euacuet. Nam & si euangelizauero: 8

nō est mihi gloria. necessitas enim mi-

hi incūbit. vā enim mihi est: si nō euā-

gelizauero. Si enim volens hoc ago:

mercedem habeo. si autem inuitus: di-

spensatio mihi credita est. Quæ est er-

go merces mea? Vt euangelium præ-

dicans: 9 sine sumptu ponam euange-

lium, vt non abutar 10 potestate mea

in euāgelio. Nam cum liber essem ex

omnibus, omnium me seruum feci: vt

plures lucrifacerem, Et factus sum lu-

dæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lu-

crarer. ijs qui sub lege sunt: quasi sub

lege essem (cum ipse non essem sub le-

ge) vt eos qui sub lege erant, lucrifa-

cerem. ijs qui sine lege erāt, tanquā si-

ne lege essem (cum sine lege dei non

essem: sed in lege essem Christi) vt lu-

crifacerē eos qui sine lege erant. Fa-

ctus sum infirmis infirmus: vt infirmos

lucrifacerem. Omnibus omnia factus

sum: vt omnes facerem saluos. Omnia

autē facio propter euāgelium: vt par-

ticeps eius efficiar. 11 Nescitis quod ij

9. sine sumptu. id est gratis.

10. Potestate mea. id est libertate sumptus exigendi.

11. Nescitis &c. hortatur eos ad supernæ vocationis brauium, & præ-

mium contendere, exemplo pugilum, & antagonistarū, qui marcessibus

Ministerio de Educación, Cultura y Deporte

lis coronæ gratia se continent. ab omnibus quæ ab ea consequenda auertunt, vt expeditius currant, quanto magis nos, qui ad immarcessibilem coronam contendimus, properare oportet & ab omni præpediente peccato abstinere? Stadium autem curriculum est, & locus in quo equi hominesve ad cursum exercentur, & athletæ certant.

qui in stadio currunt, omnes quidem currunt: sed vnus accipit ¹² brauium? Sic currite vt comprehendatis. Omnis autem qui in agone contendit: ab omnibus se abstinet. & illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant: nos autem incorruptam. Ego igitur sic curro, nō quasi in incertum: sic pugno, non quasi ¹³ aerem verberans: sed castigo corpus meum & ¹⁴ in seruitutem redigo, ne cum alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar.

12. Brauium. id est statutum præmium.

13. Aerem verberans. id est frustra & inaniter laborans.

14. In seruitutem redigo. id est mihi subigo. & si quando in serui morem cōtumacis lasciuire incipit, castigo illud: ne quū alijs prædicauerim, reprobus efficiar.

græcè δ' ὄνιμ. Quod improbum quoque significat.

I. Nolo enim. admonet hoc cap. Corinthios Paulus ne de donis à deo perceptis efferatur. Futurū enim vt per elationē hanc atq; alia pētā, his donis excidant, & à Christo eijciantur, idq; exēplo Iudæorum docet: quos licet in figura, similibus tamen ab eo donis affectos probat, sed hinc tamen ob sua delicta excidisse. sicut enim Corinthij in spiritu sancto, & aqua baptis-

ARGUMENTVM Cap. 10.

Ab idololatria & fornicatione & murmuratione veterum: Iudæorum exemplo eos deterrēt, quibus ad Christianorum instructionē omnia in figura contigerunt. Deinde ab idololorū mensa, vt se subducant, & omnia in dei gloriam faciant admonet.

CAPVT X.

Nolim autē Olo enim vos ignorare fratres, quoniā patres nostri omnes sub nube fuerunt, & oēs mare trāsierūt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari. & omnes eandē escā spiritualem manducauerunt, & omnes eundē potum spiritualem biberunt (bibebant autem

Nūe.
9. d
Exod.
13. d
14. e.
16. d

Ex sola bonorum participatione nulli salus accidit, nisi respondeat bonis acceptis. Sicut etiam in Christianismo oēs isdem fuimus sacramentis sed nō oēs placemus Deo.

EPIST. PAULI

^{1. ipse desiderii Satisfacente}
^{2. concomitante eos}
^{3. de eo diffidentes}
^{4. exemplo}
^{5. nostri}
 zati veri Pharaonis seruitutem excusserunt Christi carne passi, & eius sanguine potati sunt: ita patres Iudæi excussa Pharaonis seruitute, & transgresso mari rubro, quodam modo in mari, & nube baptizati sunt, similitudinarie scilicet. quod enim illis nubes protegens, conducens, ac refrigerans: id nobis spiritus sanctus actionum nostrarum dux, & protector, libidinumq; moderator, & extingtor. qd illis mare, hoc Corinthiis aqua baptismatis. Corinthi Christi carnem manducabant, illi figuram eius manna: quam spirituale vocat Escam qd miraculose celitus descenderit. Corinthi Christi sanguinem bibeant, Iudæi spiritualem potum quem miraculose petra fudit, biberunt: neque tamen tot affecti beneficijs, propter duos tantum in terram promissionis peruenerunt: sed in deserto prostrati sunt ac mortui, qua in re figura nostri fuere, ut scilicet a vitij illorum abstinemus, alioquin in deserto perpetuè vastitudinis perituri: neque veram promissionis terram ingressuri.

de spiritali, ² consequente eos petra. ^{1. ipse desiderii Satisfacente}
 petra autem erat (Christus) sed non in ^{2. concomitante eos}
 pluribus eorum, beneplacitum est deo. ^{plures eorum placuerunt}
 nam prostrati sunt in deserto. Hæc autem in figura facta sunt nostri, ut exempla nobis essent ^{ut exempla nobis essent}, ut non ^{acciderunt}
 simus concupiscentes malorum, sicut ^{verum malorum}
 & illi concupierunt. neque idololatras efficiamini, sicut quidam ex ipsis: quem ^{cultores simulatorum}
 admodum scriptum est, Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. neque fornicemur: sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt vna ^{de eo diffidentes}
 die viginti tria milia, neque tentemus ^{volentes dei iusticiam}
 Christum: sicut quidam eorum tentauerunt, & a serpentibus perierunt, neque ^{extincti sunt}
 murmuraueritis: sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ^{extincti sunt a angelo} ab exterminatore. Hæc autem omnia, in figura contingebant illis: scripta sunt ^{ut nobis essent exempla}
 autem ad correptionem nostram, ^{5. nostri} in

- 2. Consequente eos petra.** pro consequente. græce est ἀκολουθοῦς οὖς. id est, per totum iter comitate: non quod reuera petra vnde aqua manauit, perpetuo eos comitaretur, sed Christus in petra figuratus: vñ ait, Petra autem erat Christus. i. Christum significabat, de cuius percussio latere in passione sanguis & aqua defluxit, vnde refecti ac potati sumus.
- 3. Neque tentemus.** i. neque de misericordia eius diffidamus, sicut illi. Nam in deserto diffidentes, & dicentes, cur eduxisti nos de Aegypto, ut moreremur in solitudine? Christum deum eorum ducem tentabant. Qui enim experiri virtutem, aut bonitatem alicuius cupit, de illo se diffidere ostendit.
- 4. Ab exterminatore.** scilicet angelo, quia per angelum vindictas suas deus exercebat: vel exterminatorem intellige exitialem quandam dei potestatem, & vlttricem virtutem, quoquo modo fieret.
- 5. In quos fines.** non in quos fines, quia τέλος græce neutrum est, οὖς

qui in vltimū tēp in cūm

quos, fines seculorū deuenerūt. Itaq; qui se existimat stare: videat ne cadat. ⁶ Tentatio vos nō apprehendat, nisi humana. fidelis autē deus est, qui nō patietur vos tentari supra id quod potestis: sed faciet etiā cum tentatione ⁷ prouentum, vt possitis sustinere.

Propter quod charissimi mihi, fugite ab idolorum cultura. Vt prudentibus loquor: vos ipsi iudicete quod dico. ⁸

Calix benedictionis cui benedicimus: nōne communicatio sanguinis Christi est? & panis quem frangimus, nōne participatio corporis domini est?

Quoniam vnus panis, & vnum corp⁹ multi sumus. omnes quidē de vno pane, & de vno calice participamus. Videte, Israel secundum carnem. Nōne qui edunt hostias: participes sunt ab

eat. Græci legunt ἐληφε. id est, apprehendit, & tunc sensus est, Qui se existimat perfectum, videat & caueat ne præceps ruat. nequ⁹ enim vos vlla dum tentatio apprehendit, nisi humana, & facilis. quasi diceret, nōdum insurrexere aduersum vos fortes, & vehementes tentationes, nondum quod Hebræis ait, vsque ad sanguinem restitistis, vt ob huiusmodi superatas tentationes perfectos vos gloriari possitis. veruntamen confidite in deo. Fidelis enim est deus &c

⁷ Prouentum. græce ἐκβασις quidam exitum interpretantur, id est si tentatio ingruerit, faciet vt statim ea euolet. Quum autem ἐκβαίνειν significet vltra progredi, & promouere, recte mihi vertisse videtur interpres prouentum.

⁸ Calix benedictionis. hoc & sequenti de sacrificio Iudæorum exemplo vult abducere Paulus Corinthios à mensa idolorum, quam frequentabant Corinthij, ibi se ingurgitantes, & excusationem è doctrina euāgelica sumentes, in qua nullus cibus est immundus. his ergo dicit Paul⁹

Calix benedictionis cui benedicimus. id est, quem cum gratiarū actione sumimus nōne communicatio sanguinis Christi est? id est nōne calicem Christi sumentes ac sanguinem illius bibentes cum illo communicamus, & cum illo commercium nobis esse declaramus? & panis quem frangimus. id est, corpus Christi quod sub speciebus

id est, quos masculinum, sed in quos scilicet nos, fines seculorum deuenerunt. quasi diceret finis seculi, aut vltimū cuiusq; nostrū, & modicum tempus superest ad bene agendum. Ideo studeat quisq; bonis operibus, & q se existimat stare. id est, firmum esse in fide & perfectū, videat & caueat ne inde cadat.

⁶ Tentatio vos non apprehendat. Notter, legit, ἐληφίτω, & hoc modo sensus est, ne finite vos apprehendi: & vinci ab vlla tentatiōe, nisi humana, id est facili, quæ velit nolit homini se ingerit, λαμβάνομαίνα; q; conuinci significat

Qui se

panis sumimus, nōne participatio corporis domini est? .i. nōne declarat nos partē habere cū corpe dñi, & in illud cōsentire? quimō inquit, quotquot mēsam domini adētes de vno pane edimus, & de vno calice bibimus, vnus panis, & vnū corpus mysticū in eo sumus: quādo per ipsius sumptionē, illius corpori incorporamur. Rursum inquit, videte **Israel secundum carnem**. i. cōsiderate illū carnale sacrificiū immolātē. Nōne leuitæ, & sacerdotes quēdā hostias participes sunt altaris. i. cōsentiūt in sacrificiā? Nōne verum est (vos enī, antea dixit, ipsi iudicate, i. iudices estote) vnū quēq; in illud sacrificiū consentire de quo edit, siue illud sit de corpore Christi Christianū sacrificiū, siue carnale Iudæorū? In dubie subiūcturus erat Paul⁹, Et vos quoq; q̄ idolothytis vescimini, idolorū participes estis: sed ne illos offenderet, sermonē tēperauit, ostēdēs se nō hāc dicere, quasi aut idolo aut idolothyto aliqua virtus insit: sed quia nolo, inquit, vos socios fieri dæmoniorū: quib⁹ verbis latenter innuit, eos dum idolothytis vescuntur, in idola cōsentire: aut certe hanc de se opinionem infirmis in fide generare, à quibus vt eos auertat, concludit eos nō posse mensæ domini in Eucharistia, simulq; dæmoniorum in idolothyto participes esse.

9. **An emulamur.** græce *παράζηλομεν*. id est extimulamur, & irritamus? ostendens irritari dominum à Corinthijs dum passim idolothytis vescerentur. Deinde subdit, nunquid fortiores illo sumus? quasi diceret, frustra illum irritamus qui fortior est, & vlciscendi vim habet.

10. **Omnia mihi licent.** non omnia expediunt, quæ licent: quando scilicet non ædificant: quasi diceret, etsi in se idolothytum manducare non est illicitum, passim tamen id, vt facitis, agere cum offendiculo proximi, malum est: nos autem non tam ius nostrum tueri oportet, quàm infirmitati alterius consulere. hoc enim ait, dicēs, nemo quā suum est quærat.

Ne quis
scrupulo
in conscientia
gignat

taris? quid ergo? dico q̄ idōlis immolatum, sit aliquid? aut quōd idōlum sit aliquid? Sed quōd quæ immolant gentes: dæmonijs immolant, & non deo. Nolo autē vos socios fieri dæmoniorum. Non potestis calicem domini bibere, & calicem dæmoniorū. non potestis mensæ domini participes esse, & mensæ dæmoniorum. An æmulamur dominum? Nunquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, sed nō omnia expediunt. omnia mihi licent, sed non omnia ædificat. Nemo quod suū est quærat: sed quod alterius. Omne quod in macello vānit, manducate: nihil interrogantes propter conscientia. domini est terra & plenitudo ei⁹. Si quis vocat vos infidelium ad cœnam •• & vultis ire: omne quod vobis

nullo falso scrupulo delectu

EPIST. PAULI

ista tenerent. ceterum quod in multis alijs ridiculam & inhonestam consuetudinem haberent, damnari. Theodorus graecus, & Ambrosius existimant istud, laudo vos, ironice dictum.

2. Caput mulieris viri. quoniam Corinthi virilia sibi officia vendicabant mulieres, ita ut in ecclesia docendi manus viurparet, & aperto capite prophetaret atque oraret, ostendit Paulus id non decere: quoniam quum vir caput sit mulieris. i. dominus: & ipsi, xps: Christi autem deus: non decet mulierem apto capite orare, aut prophetare. Prophetabant enim ea aetate mulieres, sicut in Actis de filijs Philippi legitur. Sic contra virum non decet velato capite: quia hoc agens deturpat caput suum. i. ignominia afficit. Caput autem, vel xpm intellige, dum quod immediate subiaceret xpo, patet tur per velamen uxori se subesse. nam velamen, ut oes hic exponunt graeci ac latini, subiectionem indicat. vel caput suum. i. semet ignominia afficit muliebri usurpans officium, atque uxori sese demittens. Contra mulier apto capite orans, caput quoque suum ignominia afficit, virum. i. dum reiecto velamine (quod eam viro significat subditam) subiectionem viri excutit: vel semetipsam, vel caput quoque suum, quia vnum est. i. perinde ac si decaluetur aut tondeatur.

3. Quonia imago est. Theodoritus & Severianus graeci hoc loco asserunt virum non dici imaginem dei corpore & anima, est enim hoc modo mulier gloria dei, & imago: sed ratione principatus, qui homini creditus est in omnia animalia. est ergo imago dei vir, & similitudo eius, principatum habens in omnia animalia & vivetia, sicut in hominem & oes alias creaturas deo habet. non debet ergo velare caput, quia velamen subiectionis est argumentum.

4. Velamen. graeci oes habent ἐξουσίαν. i. potestatem, licet id interpretetur

re quod omnis viri caput, Christus est. 2. caput autem mulieris: vir. caput vero Christi: deus. omnis vir orans aut prophetans velato capite: deturpat caput suum. Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite: deturpat caput suum. vnum enim est, ac si decaluetur. Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe est mulieri tonderi aut decaluari: velet caput suum. Vir quidem non debet velare caput suum, 3. quoniam imago & gloria dei est: mulier autem, gloria viri est. Non enim vir ex muliere est: sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem: sed mulier propter virum. ideo debet mulier velamen habere supra caput suum, & propter angelos. Veruntamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in domino. Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem. Omnia autem

velamen, quo se mulier sub p̄tate viri esse agnoscit: mulier ergo velamē
debet habere & p̄pter virū, cui se subditā agnoscat oportet, ⁊ p̄pter
angelos. Chryso. interpretatur, habeat velamē, et si nō p̄pter virū, tñ p̄

ex deo. Vos ipsi iudicate: decet mulie-
rem nō velatam orare deū? Nec ipsa
natura docet vos quōd vir quidem si
comam nutriat, ignominia est illi: mu-
lier vero si comam nutriat, gloria est
illi? quoniā ^{coma} capilli pro velamine ei da-
ti sunt. Si quis autē videtur cōtentio-
sus esse: ⁵ nos talem consuetudinē nō
habemus: neq; ecclesia dei. ⁶ Hoc au-
tem p̄cipio non laudans, ⁊ non in
melius sed in deterius conuenitis. Pri-
mum quidem ⁷ conuenientibus vobis
in ecclesiam, audio scissuras esse inter
vos, & ex parte credo. Nam ⁸ oportet

p̄pter angelos, quos
testes h̄z obediētiae
suae aut iobediētiae.
alij ob angelos. i. sa-
cerdotes & ep̄os,
qui angeli dicuntur,
quos etiā offendere
potest aperto capi-
te incedens.

5. Nos talem ⁊c.
Quid hic dicturi
sunt, qui tot annos
obseruatas ecclesiae
catholicae cōsuetu-
dines eneruare con-
tēdūt, quū rem in-
differentē, & de qua
nihil in scripturis
caueatur, obseruari
ab omnib; velit, ar-
gumentū aliud ad-
uersus cōtentiosos
nō afferens, nisi ec-
clesiae cōsuetudinē

6. Hoc autē p̄cipio. ⁊ hoc, mihi referendum videtur ad p̄ceden-
tia, scilicet mulierem velato capite orare, virum aperto. nec tamen inte-
rim laudo quōd non in melius sed deterius conuenitis.

7. Cōuenientibus necesse est hoc loco consuetudinem Corinthiorum
repetere ex Chryso. & alijs gr̄cis. Statutis diebus cōueniebant in ec-
clesiam, inquit, fideles, atq; ibi post mysteriorum scilicet corporis, & san-
guinis domini cōmunicatōne cōmunia omnibus ex æquo fiebant conui-
uia pauperibus, & diuitibus, quæ à cōmuni inuicē charitate ἀγάπη. i.
charitates vocabāt. ibi cōiter oēs discūbebāt in hymnis gratiarūq; actio-
nibus cōiuiua illa trāsigētes. Augu. tamē ait, q̄ more Christi qui agnum
paschalē primū discipulis dedit, deinde suū corpus & sanguinē, primū in
ecclesia Christiani cōiuiua cōmunia faciebat, deinde ad mēsam domini ac-
cedebāt. Verū siue antē siue p̄st, iam ab illo more honestorū cōiuiorū
desciuerāt, sed particularia cōiuiua faciebāt, vbi se ingurgitabāt, quin eti-
am, vt gr̄cis quibusdā visum est, nō in cōmuni mēsa Christi corpus &
sanguinē, sed priuatim prout variae erāt illorū sectae sumebant, atque à
mēsa dñi, & à suis illis cōiuijs pauperes arcebāt, quos ob id arguēs Pau-
lus, audio, ait, sic vobis conuenientibus scissuras, & sectas esse inter vos.

8. Oportet hereses. gr̄ci hoc loco non falsas opinionū sectas, sed schis-
mata dissensionū interpretātur, quia iam nō cōiter post vel ante cōnā
dñicam vescerētur, sed neglectis pauperib; diuisim p̄ sectas. Oportet er-
go, inquit, hereses. i. dissensiones esse, vt qui probati sunt. i. viri probi,
manifesti fiant, vbi ⁊ vt, euentum rei dicit, non causam.

EPIST. PAULI

9. Conuenientibus. Sic ergo vobis in vnū. i. in vnam ecclesiā conuenientibus, nō est dñicam cœnā māducare. i. dū sic particularia conuiuia facientes in ecclesia conuenitis, non potestis vt par est, & qua dignitate decet, cœnam domini manducare, siue antecedenter sic ingurgitamini, vt putat August. siue consequenter vt Chrysoſt. Christi enim ipirituale conuiuium & corporale paschalis agni, commune fuit discipulis omnibus. Vos autem cōmuni charitate neglecta forſum veſcimini.

10. vnusquisque enim. vnusquisque enim, inquit, præſumit, græce *προλαμβάνει*. i. præoccupat & anticipat cœnā suam, ad manducandum. græce *ἐν τῷ φαγεῖν*, id est, in comedendo. Diuites enim nō vocatis, aut expectatis pauperibus cōtra ecclesiæ consuetudinem, & dominicæ cœnæ imitationē reſciebant a suis cōuiuijs pauperes: in quo eos arguit, atque etiam præterea, quia ibi se ingurgitarent.

11. Nunquid domos. id est si se ingurgitare visum fuerat, nōne priuatim domi id faciendū erat, & nō neglectui habēda ac hisce comessationibus polluenda ecclesia: an, inquit, confunditis eos qui non habent, scilicet pauperes. i. an ad eorum ignominiam illos non admittitis & reſicitis?

12. Ego enim accepi. i. didici, à dño qđ & tradidi vobis. i. quod vos docui, modum scilicet consecrandi, & manducandi corporis dominici. Facie autem hoc loco mentionem instituti sacramenti, vt quemadmodum neminem suorum à sacrosancta mensa Christus abiecit: ita nec à suis cōuiuijs, quæ dominicam cœnā repræsentabāt, arcere eos pauperes doceret.

13. hoc est corpus. visum est hoc loco ob renaſcentem hæresim aduersus Eucharistiā doctorum græcorū sentētiam huc adscribere, vt intelligāt omnes in hac cœna nō symbolū tantū, sed verū dñi corpus esse, licet aliquādo mysteriū dicatur, quia significat quòd debeamus p cōcordiā cōmūne vnus panis esse in Christo. Chrysoſt. cuius græca non addā quia extant impressa, reprehendens quòd statim post communionem mensæ domini, à sua carnali mensa pauperes abijcerēt, Sanguinē, inquit,

sectas factiones
et & hæreses esse: vt & qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. ^{probi} **9. Cōuenientibus ergo vobis in vnum: iam nō est dominicam cœnā manducare.** ^{ca. s. cōcordia qua Apłi edebunt} **10.**

Vnusquisque enim suā cœnā præsumit ad manducandū. ^{inedendo} **Et alius quidem esurit: alius autem ebrius est.** ^{congregationem} **11. Nunquid domos non habetis ad manducandū & bibendum?** ^{uide factis} **Aut ecclesiam dei contemnitis & confunditis eos qui non habent?** ^{pauperes} **Quid dicā vobis? Laudo vos? In hoc non laudo.** ^{verbo} **12. Ego enim accepi à domino quod & tradidi vobis, quoniam dominus Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panem: & gratias agens fregit, & dixit, Accipite, & manducate:** ^{5. cœna facta post esum agni} **13. hoc est corpus meum quod**

Matth
26. c
Mar.
14. c
Luc.
22. b

dominicum gustasti, neq; sic fratrem agnoscis. De carne vero, & hoc (inquit) facis quum ad Christi mensam discubueris in die illa qua carne eius lingua attingere dignatus es, ecce carne non carnis symbolum panem dicit. Ipsa autem communia conuiuia, symbolum erat coenae domini. **donec veniat.** .i. vsq; ad aduentum illi. hoc enim est iuge eucharistiae sacrificium vsq; ad aduentum domini duraturum, post quem in gloria non iam subspeciebus sed palam excellenter, licet nunc nobis incognito modo, corpore illi fruemur: nec corpore modo, sed & diuinitate.

p vobis tradet. hoc facite in mea commemoratione. Similiter & calicem, postquam coenauit dicens, Hic calix nouum testamentum est: in meo sanguine. Hoc facite, quotiescumque bibetis in mea commemoratione.

Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis: mortem domini annuntiabitis ¹⁴ **donec veniat.** Itaque quicumque manducauerit panem & biberit calicem domini indigne: ¹⁵ **reus erit corporis & sanguinis domini.** ¹⁶ **Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat.** Qui enim manducat & bibit indigne: iudicium sibi manducat & bibit: ¹⁷ **non diiudicans corpus domini.**

18 Ideo inter vos multi infirmi & im-

tum domini duraturum, post quem in gloria non iam subspeciebus sed palam excellenter, licet nunc nobis incognito modo, corpore illi fruemur: nec corpore modo, sed & diuinitate.

is reus erit. hic Theodorus graecus ὁ δὲ ἐνοχος ἐστὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα. τὸ το δὲ κλοῖ, ὅτι καὶ ἄλλοι παρὰ ἐδωκεν μὲν αὐτὸν τὸν ὁ ἰσθῆτος, παρὰ ροῖν ἡσκαρ δὲ εἰς αὐτὸν ἰσθαῖοι, οὕτως ἀτιμάζουσι αὐτὸν ὅτι τὸ πανάγιον αὐτὸ σῶμα χερσὶν ἀκαθάρτοις δεχόμε-

16. Probet autem. .i. & conscientiam suam examinet, nec sinistre de hoc mysterio sentiat. Ita enim Theodorus & Theodorus, Vnusquisque, inquit, mentem suam scrutetur qualem nimirum de hisce mysteriis opinionem habeat, atque ita precipet & comunicet. Quod enim ait seipsum positum est pro mentem ac sententiam suam. Vult enim nos recte sentire de eiusmodi mysteriis, ne carnale aliquid tantum suspicemur inesse. Theodorus probet seipsum. Tu (inquit) tuipsum arbiter esto, & eorum quae in vita gessisti iudex non indiligens, conscientiam tuam scrutare, & tunc dei dona suscipe.

17 Non diiudicans. Photius, καὶ διακρίνων τὸ σῶμα τὸ κυρίου, ἀλλ' ὡς ἀδιαφόρῳ τῶν λοιπῶν μετέχων αὐτῷ καὶ προσερχόμενος αὐτῷ .i. non diiudicans corpus domini, sed eo tanquam promiscuo & indifferente cibo utens, atque ita ad ipsum accedens.

18. Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles. ostendit ex indigne sumpto corpore domini & sanguine, immaturas mores

concomitanti
in meo sanguine
Anuntiare de
betis
quicumque
manducat
quod eode
Matth
26.c
Mar.
14.c
Luc.
22.b

concomitanti
in meo sanguine
Anuntiare de
betis
quicumque
manducat
quod eode
Matth
26.c
Mar.
14.c
Luc.
22.b

euenire quum ait, dormiunt multi, similiter & longos morbos aliaque mala multa.

19. **Diudicare** : mus id est, examinare, & nostra ipsi peccata condemnare. vtrūque enim significat *διακρίνειν*.

20. **Dum autem** : dum à domino in hac vita plectimur per morborū afflictiones, tantū corripimur. Huiusmodi enim animaduersio præ nostris delictis quædā est benigna castigatio.

1. **Funtes** . prohibitis, græce *ἀπαγορευοί*. id est abducti, pro abducibamini . frequens est enim græcis & Hebræis maxime participiū pro verbo.

2. **Anathema Iesu** . id est, nemo spiritum dei habens Iesu maledicit.

3. **Dicere** . id est bene de domino Iesu sentire.

4. **Ministratio** num . inter quas est apostolatus, in iunctio baptizandi & elemosynas colligendi, cæteraque officia ecclesiastica.

5. **Operationum** bonarum scilicet actionum.

6. **Manifestatio** collatio doni alicuius spiritualis sed visibilis, quod esset

becilles: & dormiunt multi. Quòd si nosmetipsos ¹⁹ diudicarem^{us}: nō vti^{que} iudicaremur. ²⁰ Dum iudicamur autem: à domino corripimur, vt nō cū hoc mundo damnemur. Itaq; fratres mei, cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis esurit, domi manducet: vt nō in iudicium conueniatis. Cætera autē, cum venero disponam.

ARGUMENTVM Cap. 12.

Diversa corporis ecclesiastici membra diuersis gratijs donata esse, nec tamen ob eas inuicem insolescere oportere ostendit.

CAPVT XII.

E spiritualib⁹ autem nolo vos **A**d ignorare fratres. Scitis autem quoniam cum gētes essetis, ad simulacra muta ^{put} ducebamini ^{ut illi qui abducuntur} eutes. Ideo notum vobis facio, quòd nemo in spiritu dei loquens, dicit ² anathema Iesu. Et nemo potest ³ dicere domin⁹ Iesus: nisi in spiritu sancto. Diuisiones vero gratiarū sunt, idem autem spiritus. Et diuisiones ⁴ ministratio^{num} sunt, idem autē dñs. Et diuisiones operationū sunt, idē vero de⁹: q̄ operator omnia in omnib⁹. Vnicuiq; autē datur ⁶ manifestatio spiritus ad vtili

argumentum inuisibilis spiritus accepti.

7. Sermo sapientie. Sapientiam dicit esse August. per quam in se diuina cognoscimus & contemplamur, scientiam qua per bonas actiones ad deum tendimus: sermo autem sapientie & scientie virtus est expedite effandi & prom

ad id quod confert

B tatem. Alij quidem, per spiritum datur

7 sermo sapientie: alij autem, sermo

scientie, secundum eundem spiritum: 8

alteri fides, in eodem spiritu: alij gra-

rationem

tia⁹ sanitarum, in vno spiritu: alij ope-

virtutum

ratio¹⁰ virtutum: alij, ^{II} prophetia: al-

lij, ¹² discretio spirituum: alij ¹³ gene-

Rom.

12. a

Eph.

4. b

ra linguarum: alij, interpretatio sermo-

rum. Hec autem omnia operatur vnus

atque idem spiritus, diuidens singulis

cuius

prout vult. Sicut enim corpus vnum

est, & membra habet multa: omnia au-

tem membra corporis cum sint multa,

vnum tamen corpus sunt. ¹⁴ ita & Chris-

stus. Etenim in vno spiritu omnes nos

¹⁵ in vnum corpus baptizati sumus, si-

ue Iudei, siue gentiles, siue serui, siue

liberi: & omnes in ¹⁶ vno spiritu pota-

ti sumus. ¹⁷ Nam & corpus non est vnus

C membrum, sed multa. Si dixerit pes,

grosi poterat quo quis spiritu loqueretur, in uidentia an charitatis.

13. Genera linguarum. id est, variarum linguarum cognitio. & interpretatio sermonum. id est, facultas peregrinas linguas interpretandi.

14. Ita Christus. sub. in ecclesia vnum corpus est multis membris constans, vel vnum corpus habet scilicet ecclesiam.

15. In vnum corpus. corpus scilicet Christi per baptismum incorporamur. vel in vnum corpus. id est, vnitatem ecclesie.

16. Vno spiritu potati. id est eundem spiritum accepimus.

17. Nam & corpus. metaphora corporis naturalis docet vitanda esse in corpore mystico ecclesie schismata, neque perfectiores oportere ob accepta dona aduersus infirmiores insolescere, sicut membra corporis non inuicem tumultuantur, sed consentiunt, suo quodque fungens officio. inter quae debiliora plerumque magis necessaria, ut oculus: & viliora honestiori tegumento velantur, quam interim facies pateat. sic plerumque in ecclesia quae debiles sunt & viles, magno sunt vsui: vnde supportare inuicem oportet,

pte explicandi quod noueris, tum in sapientia tum in scientia.

8. Alteri fides. fides hic non pro dono credendi, sed pro constanti in deum fiducia: quippe quae montes transferre possit.

9. Sanitarum. id est morbos sanandi & curandi.

10. Virtutum. id est signorum & miraculorum. Chrysostomus interpretatur vim etiam solo verbo animaduertendi in peccatores.

11. Prophetia. id est praeuisio & praecognitio futurorum. potest & sumi pro scripturarum cognitione infusa.

12. Discretio spirituum. qua di-

EPIST. PAULI

Quoniam non sum manus, non sum de corpore: non ideo, non est de corpore? Et si dixerit auris, Quoniam non sum oculus, non sum de corpore: non ideo, non est de corpore? Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus: ubi odoratus? Nunc autem posuit deus membra, vnumquodque eorum in corpore sicut voluit. Quod si essent omnia vnum membrum, ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra: vnum autem corpus. Non potest autem dicere oculus manui, Opera tua non indigeo. aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarij: sed multo magis quae videntur membra corporis infirmiora esse: necessaria sunt: & quae putantur ignobiliora membra esse corporis: his honorem abundantio-^{re} circumdamus. & quae inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent. Honesta autem nostra: nullius egent. sed deus temperauit corpus, ei cui deerat abundantio-^{re} tribuendo honorem: vt non sit schisma in corpore, sed in id prosum pro inuicem sollicita sint membra. Et si quid patitur vnum membrum: cõpatiuntur omnia membra. siue gloriatur vnum membrum: congaudent omnia membra. Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro. Et quosdam quidem posuit deus in ecclesia: primum apostolos, secundo pro

18. Membra de membro .id est, membra inuicem cõnixa & dependens. Quidam graeci legunt ἐκ μέ-
 λους .id est de mem-
 bro . alij ἐκ μέρους
 .i. ex parte q̄ non
 dum omnes essent
 membra Christi.

Eph
 4.6

phetas, tertio doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, ¹⁹ opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. Nūquid omnes apostoli? nūquid omnes prophetæ? nunquid omnes doctores? nunquid omnes virtutes? nunquid omnes gratiam habent curationum? nunquid omnes linguis loquuntur? nūquid omnes interpretantur? ²⁰ æmulamini autē ^{dona} charismata ^{potiora} meliora. Et adhuc excellētiorē viā vobis demōstro.

ARGUMENTVM Cap. 13.

Charitatem reliquis spiritus sancti donis præstantiorem docet.

CAPVT XIII.

A I linguis hominum loquar & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniēs. Et si habuero ² prophetiam, & nouerim myſteria omnia, & omnem scientiam, ³ & si habuero omnem fidē ita vt mōtes transferam, charitatem autem nō habuero: nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperū omnes facultates meas, & si tradidero corpus meū ita vt ardeam, charitatem autem non habuero: nihil mihi prodest. Caritas pa-

19. Opitulationes. graci inter interpretantur gratiam qua infirmorū curam habebant, non qua eos sanarent, sed curam illorum susciperent & similiter interpretatur gubernationes. 20. Æmulemīnī charismata. id est scētēmini dona potiora.

1. Si linguis. Quoniam varia erāt spiritū sancti dona gratis concessa, ob quæ supra modū Corinthij efferrētur, omnē illis inde gloria tionē excludit, ostēdēs nullū illis proficere posse, si charitatis negligētes fuerit: & quoniam de dono linguarū maxime gloriabantur, ab illis incipit, dicēs Si hominū linguis loquar & angelorū nō q̄ liguas angelici habeāt. i. q̄ est tantū potētia itelligēdi, qua diuina inter se scēsa cōmunicāt: sed hypbolice dicta ē angelorū lingua p̄ eloquētissimā, sicut vulgo elegantissima facie hoīē angelo cōparamus. 2. Prophetiā vel gratiā futura prædicēdi, vel scripturas intelligēdi. 3. Et si habuero omnē fidē. nō de vulgari fide hic locus itelligēd⁹, sed, vt inqt Theophylactus

EPIST. PAULI

Etus, sincera & integra. Hæc est fides euangelica synapis grano comparata non ob sui exilitatem, sed vim & acrimoniam, qualis est in modico synapis grano: & hanc interpretatur Origenes in hunc locū solidam atque integram fidem. Qui, inquit, habet fidem vt granum synapis ὅλην ἔχει τὴν κρίσιν, id est solidam integrāque fidem habet. Et Gennadius græcus hunc locū de perfecta fide intelligi & tamen à charitate distinguere docet, dicens, ὁ δὲ εἶπεν ὁ κύριος ὅς ἐν ευαγγελίοις μέγιστον, τὸ διακρίσεως ὄρη μεθιστῆρ, τὸ τόφισι μηδὲν εἶναι ἀγάπης χωρὶς, id est quod vero in euangelijis maximū esse dominus asserit, scilicet montes per fidem transferre, id sine charitate nihil esse dicit Paulus. Videant ergo qui fidem absq; operibus satis esse putant, quiq; eam à charitate nō distinguunt, q̄ reſte sentiant.

- 4. Non emulatur. i. inuidet.
- 5. Irritatur. id est, exacerbatur.
- 6. Nunquam excidit. id est, nunq̄ intermoritur nec cessat. semp enī in aliquibus erit charitas, cætera dona in gloria cessabunt.

7. Ex parte, id est, imperfecte.

8. Quum essem paruulus. similitudine virilis ætatis ostendit omnia spiritus dona, quæ non nihil habent imperfecti per nostram infirmitatem, præter charitatem aliquando cessatura. sicut enim vir factus puerilem linguam puerilēque exuit cogitationes, ita & quum euaserimus in virū perfectum in mensurā ætatis plenitudinis Christi, cessabit quicquid imperfectum habemus, & qui nūc subobscurē de deo cognoscimus, lucide eum intuebimur, hoc enim indicat facie ad faciē, ac plene illo datē cognoscemus, sicut ille planē nos nouit.

Longanimis
inuidet
est procor. i. adulatur
sa/hūpōsa
ad humilia officia
Phil. 2.c
C
ceſſat. i. cessat
abolēbuntur
abolēbuntur
i. perfecta cognicio
D
abolēbuntur
i. obscure
i. in celo

tiens est, benigna est. Charitas ⁴ non æmulatur, non agit perperam, nō inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non ⁵ irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati: omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Charitas ⁶ nūquam excidit, siue prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue sciētia destruetur. ⁷ Ex parte enī cognoscimus, & ex parte prophetamus. Cum autē venerit quod perfectum est: euacuabitur quod ex parte est. ⁸ Cum essem paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus, cogitabam vt paruulus. Quando autem factus sum vir: euacuauī quæ erant paruuli. Videmus nunc per speculum in ænigmate: tunc autem, facie ad faciē. Nunc cognosco ex parte: tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. Nunc autē ma

Phil. 2.c
C

ceſſat. i. cessat
abolēbuntur

D

9. **Maiores autem.** hoc tacent qui tantopere fidei tribuunt, charitatis operibus nihil.

1. **Emulamini spiritualia.** id est, studio incumbite ad spiritus sancti dona, & inter ea prophetiam maximè.

2. **Non hominibus.** id est, non ad hominū ædificationem. Nemo enim

nēt, fides, spes, charitas, tria hæc. ⁹ maior autē horum est charitas.

ARGUMENTVM Cap. 14.

Non insolescendum ob donum linguarū, **qui** (et si laudabile est) prophetiæ interpretationisq; dona anteponit, obiter mulieribus in ecclesia silentium indicens.

Loquentes in his peregrinis linguis quas ipse non intelligebant nec in populo exponebant quæ loquebantur talibus se spm Dei habere quod dicitur in his linguis loquerentur.

CAPVT XIII.

Estamini charitatē, æmulami

ni spiritualia: magis autē ut

prophetetis. Qui enim loquitur lin-

guā, non hominibus loquitur, sed deo:

nemo enim audit, spiritus autē loqui-

tur mysteria. nam qui prophetat: ho-

minibus loquitur ad ædificationem,

& exhortationem, & cōsolationem.

Qui loquitur lingua, semetipsum æ-

dificat: qui autē prophetat, ecclesiā

dei ædificat. Volo autē oēs vos loqui

linguis: magis autē prophetare. Nā maior

est qui prophetat, quā qui loquitur linguis:

nisi interpretet, ut ecclesia ædificā-

tionem accipiat. Nunc autem fratres,

si venero ad vos linguis loquens: quid

tetur. neque enim oēs qui donum linguarū habebant variatque intellegabant, interpretandi facultatem habebant. has enim gratias superior cap. distinxit, quod vero subdit, ut ecclesia dei, &c. referendum puto ad

peregrinā linguā intelligit.

3. **Spiritus autē.**

id est, nō est inutile donum lingua-

rū habētibus, quā

spiritus dei per il-

los, & illi per spiri-

tū mysteria loquā-

tur. Græci pro spi-

ritus legūt *πνεύ-*

ματος. id est, spiri-

tui, & tunc sensus

est, quod non homini-

bus sed deo & spi-

ritui factō. i. ad eo-

rum laudem myste-

ria loquitur, vel

πνεύματος. id est,

spiritu, & per spiri-

tū loquitur myste-

ria.

4. **Nam qui pro-**

phetat. referendus

est locus ad id quod

precessit, magis au-

tē ut prophetetis.

Græci qui legūt *δ*

ε, id est, qui autē,

iungunt immedia-

te præcedentibus.

prophetare autē hoc

loco sumitur, vel

pro futura prædi-

cere, vel scripturas

interpretari.

5. **Semetipsum**

ædificat. i. vni si-

bi prodest: qui au-

tem prophetat, toti

ecclesiæ.

6. **Nisi interpre-**

tetur.

neque enim oēs qui donum linguarū habebant variatque intellegabant, interpretandi facultatem habebant. has enim gratias superior cap. distinxit, quod vero subdit, ut ecclesia dei, &c. referendum puto ad

70 prophetae, ut quod intercedit sic parenthesis.

7. Nisi vobis loquar id est nisi quoquo pacto quod peregrinis & ignotis linguis loquor, vobis explicuero. id autem confirmat metaphora tubae & cytharae.

8. In aera. id est frustra.

9. Genera linguarum. quidam Graeci legunt *φω. vōp.* id est, vocū. sed in idem redit. Concludit autē Paulus quod qui simplex donū linguarum habet, de quo tātopere gloriabatur Corinthij, nulli vsui est, nisi vim energiāq; vocis, ac linguae quā callet, teneat.

10. Emulatores estis, id est, quoniam ad spiritus dona anhelatis, potiora quaerite & magis aedificantia.

11. Spiritus meus. quidam dicunt hoc intelligi de multis qui donum linguarum acciperent, quod autem loquerentur, non intelligerent. quorū spiritus. id est, spiritualis gratia linguarum oraret, mens autem & intellectus nihil capies sine fructu esset, sed hoc non videtur congruere

vobis prodero, nisi vobis loquar: aut in reuelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? Tamē que sine anima sunt vocem dantia: siue tuba, siue cithara: nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur, id quod canitur, aut quod citharizatur? Etenim si incertam vocem det tuba: quis parabit se ad bellum? ita & vos per linguam nisi manifestum sermonē dederitis: quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in aera loquentes. Tam multa vtputa genera linguarum sunt in hoc mundo: & nihil sine voce est. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquar barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus. Sic & vos, quoniam emulatores estis spirituū: ad aedificationē ecclesiae quaerite vt abundetis. Et ideo qui loquitur lingua: oret vt interpretetur. Nā si orem lingua: spiritus meus orat, mens

precedentibus. quum antē dixerit, qui loquitur lingua semetipsum aedificat. mihi hic videtur spiritus sumi pro sermone externo & voce quaere ac spiritu constat. Sic enim sermonem definit Lactantius, Sermo, spiritus est cum voce aliquid significante prolatus. mens autem, sicut Graecum *ῥῶς τὸν σκοπὸν*, id est, intentionem nostram significare potest. inquit ergo Paulus, Si orem lingua. id est, simplex linguarum donū habens & non interpretationis, spiritus meus orat, id est, vocalem quidē orationem sono & enūtio, mens autem mea, graece *ῥῶς*, id est, scopus & intentio sine fructu est, non quidem loquentis sed audientis. Quod

enim de eo intelligat, docet locus sequens, Si benedixeris spiritu. id est voce tantum non intellecta, quomodo idiota respondebit, Amen: nisi enim spiritus externam vocem significaret hoc loco, sed spiritus gratiā, aut aliquid pure spirituale, non subiungeret & quomodo dicit amen super tuam benedictionem? & quid dicas nescit, quomodo enim intellige

ret spiritualiter tantum loquentem: æmulabor ergo, inquit, prophetiā & interpretationē, & sic spiritu ac mente orabo, i. cū fructu & meo & audientiū. 12. Volo. hebraismus, pro malo. 13. Sensu meo: græce *οἱ*. i. mente, ut mēs sicut & loco præcedente sumatur pro intentione proficiendi alijs. Sic enim Photius græcus interpretatur *διὰ τοῦ νοῦς μὲν τῶν ὁσὶ διὰ τῆς τοῦ νοῦς μου καρποφορίας, ἥτις ὁσὶ ἡ ὀφθαλμία τῶν πολλῶν λῶν*. i. mente mea, hoc est cum fructu mentis & intentionis meæ quæ est multorum utilitas. 14. In lingua. id est, dono lingue nō intellectæ. 15. Itaque lingue. Totus est in hoc capite Paulus ut Corinthiorum gloriationē ob donum linguarum excludat, asserens eas non in ædificationem fidelibus, sed in signum & miraculum fidelibus datas. Prophetiās autem non infidelibus tantū datas, sicut enim Theophylactus interpretatur, Prophetiæ enim siue futurorū prægnationem, siue scripturarum cognitionem dicimus, & fidelibus profunt & infidelibus. 16. Idiote. idiotas vocat, inquit Seuerianus, simplices expertesq; ma

quod intelligo dū præcor nō ædificat indoctos homines
 autem mea sine fructu est. Quid ergo est? Orabo spiritu: orabo & mente. Psallam spiritu: psallam & mente. Cæterū si benedixeris spiritu: qui supplet locū idiotæ, quomodo dicit Amē super tuā benedictionē? quoniā quid dicas, nescit. nam tu quidem bene gratias agis: sed alter non ædificatur. Gratias ago deo, quòd omnium vestrum lingua loquor. Sed in ecclesia volo quinq; verba sensu meo loqui, ut & alios instruam: quàm decē millia verborum in lingua. Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote. sensibus autem perfecti estote. In lege enim scriptum est, Quoniam in alijs linguis & labijs alijs loquar populo huic: & nec sic exaudient me, dicit dominus. Itaq; linguæ in signū sunt non fidelibus, sed infidelibus: prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus. Si ergo cōueniat vniuersa ecclesia in vnū, & omnes linguis loquātur, intrēt autem idiotæ aut infide-

excludat, asserens eas non in ædificationem fidelibus, sed in signum & miraculum fidelibus datas. Prophetiās autem non infidelibus tantū datas, sicut enim Theophylactus interpretatur, Prophetiæ enim siue futurorū prægnationem, siue scripturarum cognitionem dicimus, & fidelibus profunt & infidelibus.

16. Idiote. idiotas vocat, inquit Seuerianus, simplices expertesq; ma

EPIST. PAULI

litia hois nondum baptizatos, quos postea vocauerunt *κατηχουμένοι* & adhuc elemētis religionis imbuerentur, nondum ad mysteria admittēterētur fidei & ecclesiae. Latina Ecclesia verbum græcum vsurpauit, catechumenos vocans.

17. Psalmum habet. id est, vim vel ædendi, vel æditum in dei laudem canēdi psalmi, doctrinam, id est docendi exhortandique gratiam, apocalypsim. i. donū reuelationis, quo vel somnia vel hominū cogitationes possit discutere.

18. Siue lingua, quo pacto dono linguarū vti debeant ostēdit, secundum duos, inquit, aut vt multum tres. i. per duos aut ad summū tres, id fiat, & per partes, græcè *ἑνὰ μέρος* id est vicissim. Ambrosius vertit per ricultatim. Vult ergo Paulus & quibus est cōcessum donū linguarum, nec omnes, nec simul, nec sine interprete loquantur, adhibitoque interprete, ne non intelligētibus ridiculi sint.

19. Reuelatū fuerit. i. si quo prophete spiritus scētus quidpiā alteri reuelauerit melius, prior taceat.

20. Per singulos. i. singulatim, singuli, quisque.

21. Exhortetur passiuē, id est, exhortationem à prophete accipiant.

22. Spiritus prophetarum. id est spiritualis gratia prophetandi in potestate est prophetarum, vt quum velint vtantur aut abstineant prout

les: nōne dicent quōd insanitis? Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota: cōuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus. occulta enim cordis eius manifesta fiūt: & ita cadens in faciem adorabit deū, p̄nuntians quōd vere deus in vobis sit. Quid ergo est fratres? Cum cōuenitis, vnusquisque vestrum ¹⁷ psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant.

18. Siue lingua quis loquitur: secundum duos, aut vt multum tres, & per partes: & vnus interpretetur. Si autem non fuerit interpretes: taceat in ecclesia, sibi autem loquatur & deo. Prophetæ autem duo aut tres dicant, & cæteri diiudicēt. Quōd si alij ¹⁹ reuelatum fuerit sedēti: prior taceat. Potestis enim omnes ²⁰ per singulos prophetare: vt omnes discant, & omnes ²¹ exhortentur, & ²² spiritus prophetarū, prophetis subiecti sunt. Non enim est dissensionis deus, sed pacis: sicut & in omnibus ecclesijs sanctorum doceo. Mu

Gen 3.6
Galat. 1.6
Esaiæ 53. b
Ionæ 2. a
Osee 6. a
Ioan. 20. 6

Gen. 3. c
 lieres in ecclesijs taceant: non enim
 pmittitur eis loqui, sed subditas esse:
 sicut & lex dicit: Si quid autē volunt
 discere: domi viros suos interrogent.

Gen. 3. c
 Turpe est enim mulieri, loqui in eccle
 G fia. ²³ An a vobis verbū dei processit?
 aut in vos solos peruenit? Si quis vis
 detur propheta esse, aut spiritualis, co
 gnoscat quæ scribo vobis, quòd do
 mini sunt mandata. Si quis autē igno
 rat: ignorabitur. Itaq; fratres æmula
 mini propheta re. & loqui linguis nolite
 prohibere. Omnia autē honeste &
 secundum ordinem fiant in vobis.

ecclesiæ conduce
 re viderit. Hocaūt
 ait, ne prophetā di
 alijs locum nō re
 linquerēt, fingētes
 se tacere nō posse
 23. An a vobis.
 cōtētiosos his ver
 bis reprimit, & si
 qui cōtradicere ve
 lint: quasi diceret,
 vos ne doctores a
 liorū estis, à quib⁹
 euāgelica prædica
 tio exierit, an non
 magis discipuli, q
 obedire non contē
 dere debeatis? aut
 in vos solos perue
 nit, id est, solis vo
 bis prædicatū est,
 & soli sapitis?

ARGVMENTVM Cap. 15.

Resurrectionis fidem confirmat, & varias
 resurgentium dotes insinuat.

CAPVT XV.

Galat. 1. b
 A
 Otum autem vobis facio fra
 tres euāgelium, quod prædica
 ui vobis, quod & accepistis, in
 quo & statis, per quod & saluamini,
 qua ratione prædicauerim vobis si te
 netis, nisi frustra credidistis. ¹ Tradidi
 enim vobis in primis quod & acce
 pi: quòd Christus mortuus est pro pec
 catis nostris secundum scripturas, &
 quia sepult⁹ est, & quia resurrexit ter
 tia die, secundū scripturas: & quia vis
 sus est Cephæ: & post hoc vndecim.
 Deinde visus est plus q̄ quingētis fra

1. Qua ratione.
 id est, per quod sal
 uamini si modo te
 netis qua ratione
 & qualiter euange
 lium vobis prædi
 cauerim.
 2. Tradidī enī.
 hoc capite aduers⁹
 sus gētilium erro
 re & sādūcæorū,
 qui resurrectionē
 negabant, disputat
 Paulus.

g. j.

tribus ^{semel} simul: ex quibus ^{plures} multi manent
 usque adhuc, quidam autem dormierunt.
 Deinde visus est Iacobo: deinde apo-
 stolis omnibus. Nouissime autem om-
 nium, tanquam abortiuo, visus est &
 mihi. Ego enim sum minimus aposto-
 lorum, qui non sum dignus ^{abones qui uscen} vocari apo-
 stolus, quoniam persecutus sum eccles-
 siam dei. Gratia autem dei sum id quod
 sum: & gratia eius in me ^{erga quam mihi presertim inanis} vacua non
 fuit, sed abundantius illis omnibus la-
 boravi. non ego autem: sed gratia dei
~~meum.~~ ^{quod mecum est} Siue enim ego, siue illi: sic pre-
 dicamus, & sic credidistis. Si autem
 Christus predicatur quod resurrexit a mor-
 tuis: quomodo quidam dicunt in vobis,
 quoniam resurrectio mortuorum non
 est? Si autem resurrectio mortuorum
 non est: neque Christus resurrexit. Si
 autem Christus non resurrexit, inanis
 est predicatio nostra, inanis est & fi-
 des vestra. inuenimur autem & falsi
 testes dei, quoniam testimonium dixi-
 mus aduersus deum, quod suscitauerit
 Christum, quem non suscitauit, si mor-
 tui non resurgunt. Nam si mortui non
 resurgunt: neque Christus resurrexit.
 Quod si Christus non resurrexit: yana
 est fides vestra, ³ adhuc enim estis in ^{morte non uita}
 peccatis vestris. Ergo & qui dormie-
 runt in Christo: ^{pena non soluta} perierunt. ^{cum aduenit in chro} ⁴ Si in hac vi-
 ta tantum in Christo sperantes sumus:
 miserabiliores sumus omnibus hominibus

3. Adhuc enim
 estis. quia sicut
 ad Romanos quar-
 to ait, traditus est
 propter delicta nos-
 tra, & resurrexit
 propter iustificatio-
 nem nostram, si Chri-
 stus non resurrexit,
 adhuc estis in pec-
 catis vestris.

4. Si in hac vita
 tantum. id est, si
 tantum pro hac vi-
 ta non sperantes a-
 liam, miserabiles su-
 mus, qui pro Chri-
 sto usque adeo affli-
 gi & mori sustine-
 mus nihil ab eo pri-
 mi post mortem
 expectantes.

hoc satis est
 bene gestis non
 cupientia vana
 tam referenda
 se de vna
 a bona preium

5. **Primitie dormientium**, primitiæ christus dicitur, quia primus ad immortalitatem resurrexit. deinde resurgent qui sunt Christi. i. q. ad eum spectant qui crediderunt in aduentum eius. Græci secus habent, nimirum resurgent in aduentu eius qui ad eum spectant.

6. **Deinde fi.** græce τελευτα, quod etiã cõsummationem significare potest.

bus. Nunc autem Christus resurrexit a mortuis 5 primitiæ dormientiũ. quoniam quidem per hominem mors, & per hominẽ resurrectio mortuorũ. Et sicut in Adam omnes moriũtur: ita & in Christo omnes viuificabũtur, vnusquisq; autem in suo ordine. Primitiæ

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Christi. deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. 6 Deinde finis: cum 7 tradiderit regnũ deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem. 8 Oportet autem illum regnare: donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruetur mors.

Nam Theodorico græcus hoc loco τελευτα p cõsummata omniũ resurrectiõis sumit. Deinde, inquit, finis hoc est generalis omnium resurrectio, tunc em̄ finis acceptura sunt oia.

Nõ ẽ aut hoc loco ordo pro tps ordine, vt prius tpe iusti resurgãt, deinde impij: quũ in momento & niẽtu oculi futura sit resurrectio, sed pro ordine dignitatis, ac meriti.

7. Tradiderit regnũ. i. ecclesiam fidelium & congregationem electorũ, nõ q̄ in ea nõ regnet

Egra
gum
ecclia
p
tri

deus dicente Christo, Regnũ dei intra vos est, sed q̄ nõ nihil adhuc in eã dominetur peccatũ & diabolus. Cyrillus enĩ & Photius græci interpretantur Tradere regnũ patri p eo q̄ est, electorũ ecclesiam ab oĩ perturbatione & afflictione liberã, & a dæmonũ insidijs & insultibus tutã, patri reddere: quod indicat sequentia, cũ euacuauerit. i. aboleuerit & eneruauerit omnem principatũ & potestatem. s. dæmonũ potestatem & tyrãnidẽ, quã exercet aduersus fideles. Mihi videtur hic sensus esse posse, Deus pater misso in mũdũ filio suã illi regendã ecclesiam tradidit, a qua etiã assumptus in cælũ nõ abest, dicente ipso, Ego vobiscũ sum vsq; ad cõsummationem seculi: quinimo instar boni regis ab oĩ eã aduersariorũ impugnatione defendit, quo defensore ipsi ecclesie opus est quãdiu hic aduersus tot hostes dimicat. Quũ aut generalis resurrectio fuerit, nullũ iã ab hostibus ecclesie periculũ erit, neq; iã defensore opus. & tunc Christus demãdatũ suã custodiã ecclesie regnũ patri reddet non iã regnã sup eã, q̄ vt inquit Basilus, perpurgata ab oĩ macula, tota in deũ rapietur, nec iã illi mãdato opus erit, vt iã imperiũ in illã exercere desinat.

8. Oportet autem. necesse est enim ob vndiq; instãtes hostes ecclesie suã regimen & curam Christũ suscipere. nam electos propter fragilitatem carnis labi & vinci contingit. Vnde imperatore illis opus est Christo, donec omnes inimicos ecclesie suã sibi subiecerit.

g. ij.

9. **Omnia subiecit.** .i. omnium illi potestatem dedit deus, vt subijcere sibi possit omnia: non quod patrem aut spiritum quibus est consubstantialis, subijcere posse credatur. Nondum autem plene diabolicas potestates sibi subiecit, sinens eas ad exercitationem electorum sibi reluctari. & ideo inquit, **Quum autem subiecta fuerint illi omnia.**

10. **Tunc & ipse filius.** .i. Christus secundum humanitatem subiectus erit patri. non quod antea non esset. & ideo interpretatur Photius graecus, hoc est manifestabitur re vera patri subiectus & obediens, cuius voluntatem impleuerit, quum ecclesie regnum ab omni tyrannide liberum & seditione reddiderit. Quidam interpretatur subiectus in suis membris scilicet electis, quibus tunc plane dominabitur.

9. **Omnia enim subiecit sub pedibus eius.** cum autem dicat, **Omnia subiecta sunt ei:** sine dubio praeter eum, qui subiecit ei omnia. Cum autem subiecta fuerint illi omnia: ¹⁰ tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia, ¹¹ vt sit deus omnia in omnibus. Alioquin quid facient qui ¹² baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? Vt quid & baptizantur ^{sub. qui baptizantur} pro illis? Vt quid & nos periclitamur omni hora? **Quos**

p. 1
Heb
2. d

Et
22
sa
2. l
M
de

11. **Ut sit deus.** .i. si, vt euentum dicit. atque ita erit deus omnia in omnibus, id est, omnem ac plenam in omnia subiectionem habens, vel vt sit in omnibus, scilicet electis, omnia, id est, pro rebus omnibus.

12. **Baptizantur.** varij varia huc adferunt, mihi hic videtur duplex esse possessio, prior ad quem accedit Chryso. si mortui non resurgunt, quid faciet qui baptizantur pro mortuis. .i. pro spe mortuorum, quia, inquit Chryso. in primitiua ecclesia recitabantur baptizandi symbolum integrum, in quo est hic locus, **Credo resurrectionem mortuorum:** cum qua spe resurgendi a mortuis baptizabantur haud quam baptizandi ac veterem vitam immutaturi, nisi ad immortalem se resurrecturos sperarent, & hoc est quod Paulus vocat baptizari pro mortuis vel quia Paulus docebat fideles baptizari, nihil aliud esse quam in spiritu & aqua Christo commori & consepeliri, vt confestim simul cum eo resurgeret, si quidem per imitationem mortis illius committuntur in illum sicut ad Ro. 6. docet. Ideo, inquit, quid faciet qui baptizantur. .i. veteri homini pristini quod delicta committuntur in Christo, illique consepeliuntur pro mortuis. .i. pro spe quam habet resurgendi a mortuis? Mihi quoque videtur alius esse sensus, vt baptismus pro afflictione & supplicio sumatur, sicut Christus filius Zebedaei dicit Mar. 10. **Potestis baptismum quo ego baptizor baptizari, id est, supplicium pati quod ego sum passurus?** hoc modo ergo sensus esset, quid faciet qui baptizantur, id est, affliguntur pro mortuis. .i. vel pro spe mortuorum atque ad vitam non interituram resurgendi, vel pro mortuis, id est, pro asserta mortuorum resurrectione, pro qua mortise exponere non dubitarunt martyres. Quod autem baptizari pro affligi hic sumatur, conicio ex sequentibus locis, vt quid periclitamur, quotidie morior, ad bestias pugnavi.

13. Propter vestram gloriam. græci secus habent *ὡς τὴν ἡμετέραν καὶ χριστιαν.* i. per nostram gloriationem. Est autem *ὡς* particula obtestantis, sicq; hoc loco obtestatur Paulus se quotidie pro spe mortuorum mori, id est, varijs periculis & mortibus subiacere.

14. Si secundum ho. Oecumenius græcus ita exponit, si secundū ho-

minē. i. propter hominum gloriam, & non ob spem futuræ resurrectionis & retributionis ad bestias pugnavi Ephesi: quid

mihi prodest, si mortui non resurgūt?

manducemus & bibam⁹, cras enim moriemur. Nolite seduci. Corrumpūt mores bonos colloquia mala. 15. Evigilate iusti, & nolite peccare. ignorantia enim dei quidam habent. 16. Ad reuerentia vobis loquor. sed dicit aliquis, Quomodo resurgūt mortui? quali autem corpore veniēt? Insipiēs tu, quod seminas nō vivificatur, 17. nisi pri⁹ moriatur. Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum, vt puta tritici, aut alicuius ceterorum. Deus autem dat illi corpus sicut vult, & unicuiq; seminū propriū corpus. Non omnis caro, eadem caro: sed alia hominum, alia pecorum, alia autem volucrum, alia piscium. Et corpora cælestia, & corpora terrestria. sed alia quidem cælestium gloria: alia autem terrestrium. 18. Alia claritas solis,

exemplo grani docet non prius resurrecturum ad immortalitatis fructum corpus, nisi prius mortuum in terra fuerit: sicut ad frugem granum euadere nequit non ante mortuum.

18. Alia claritas solis. exemplo corporum cælestiū quorū alia clariora sunt alijs, docet in resurrectione iustorum futura illorum pro di-

g. iij.

Esaiæ
22. d
sapiē.
2. b
Menā
der.

uersis meritis diuersa præmia: sicut Christus in euangelio dicit, in domo patris mei multæ mansiones sunt.

19. **Corpus animale.** animale corpus dicitur à sensitua & vegetatiua parte animæ, quarum potentiaram actionibus hic dum viuimus corpus indiget, post mortem autē iam illi non erit opus: quia spirituale erit

id est incorruptibile, non iam alimento indigens. & ideo corp^o nostrū quod hic est animale & corruptibile, seminatur in terram vt surgat spirituale.

Sicut enim primus Adam terrenus, secundus autem Adam Christus cælestis, ita nunc terrenum corpus habentes in resurrectione cæleste habituri sumus, si quidem cælestis Adæ imaginem, id est, Christi gratiam nobiscum portauerimus.

20. **In animam viuentem,** viuebat enim sibi Adam & sibi vnusquisque nostrum viuit: non sibi aut alteri vitā largiri potest, quā solus ille dat, qui spiritum viuificantem habet nouissimus Adam, omnium nostrum via veritas & vita.

21. **Omnes quidē resurgemus.** docet variam fuisse græcis suo tempore lectionē Hieronymus ad Alexā

drum & Minerium: prior est πάντες μὴ ὀνομασθήσονται, πάντες δὲ ἀλυσθήσονται. i. nō omnes quidē dormiemus siue moriemur (nam dormire pro mori scriptura vsurpat) sed omnes immutabimur: vt non

alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Stella enim à stella differt in claritate, sic & resurrectio mortuorū.

Seminatur in corruptione: surget in incorruptione. Seminatur in ignobilitate: surget in gloria. Seminatur in infirmitate: surget in virtute. Seminatur

19 corpus animale: surget corpus spirituale. Si corpus animale, est & corpus spirituale: sicut scriptū est, Factus

est primus homo Adam ²⁰ in animam viuentem: nouissimus Adam in spiritum viuificantem. sed non prius quod spirituale est, sed quod animale: deinde quod spirituale.

Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de cælo, cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes. Igitur sicut portauimus imaginem terreni: portemus & imaginem cælestis.

Hoc autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum dei possidere non possunt: neque corruptio incorruptelam possidebit.

Ecce mysterium quod vobis dico, ²¹ Omnes quidem resurgemus: sed nō omnes immutabimur. In

Gen. 2.6

omnes morituri, adeoq; nec resurrecturi sint, sed oēs à mortali corpore sint immutādi ad imortale. verum quū nec ipsi Christo mors ppercerit, præstat dicere oēs morituros & resurrecturos, cumq; ecclesia & nostra lectione, quā etiā p̄fert Hieronymus, sentire: præsertim quū quidā græci codices Hieronymi tēpore sic haberent, & mihi nup̄ in manus venit

momento, in ictu oculi, in ^{postremo signo tubæ} 22 nouissimā tuba (canet enim tuba) & mortui resurgent incorrupti: & nos immutabimur. Oportet enī corruptibile hoc, induere incorruptionem: & mortale hoc, induere immortalitatem. Cū autem mortale hoc induerit immortalitatem: tūc fiet sermo qui scriptus est, Absorpta est mors ^{in victoria} in victoria. Vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus? Stimulus autem mortis peccatum est: ^{virtus vero peccati, lex.} 23 virtus vero peccati, lex. Deo autem gratias qui dedit nobis victoriam per dominum nostrum Iesum Christum. Itaq; fratres mei dilecti, stabiles estote, & immobiles: abundantes in opere domini semper, sciētes q̄ labor vester nō est inanis in domino.

loci expositio nostre versioni p̄ omnia cōsentiēs, quā hic addere visum est, ne nostram lectionem nullis græcis placuisse lectores credāt. Sic autē habet Cyrillus: *Αναβιώσονται μὲν γὰρ ὁμολογούμενος τὰ πάντων σώματα τῆς ἀφθαρσίας χάριτι κατιμψέσονται δὲ ὁ πᾶντες, ἀλλ' οἱ μὲν φᾶυλοι ἀπομεινύσιν ἐν τῷ τῆς ἀτιμίας χίματι, οἱ δὲ γε δίκαιοι ἀλλοιωθήσονται μόνοι πρὸ τῶ τῆς ἀφθαρσίας ἀγαθῶ, καὶ τῆς θεοῦ δόξης καταπαλεῖσθαι πάντες τὴν περιολήν.* id est,

resurgent quidem indubie omnium corpora immortalitatis induta gratiam: at non omnes immutabuntur, sed inhonori permanebunt impij, soli verò immutabuntur iusti, nimirum ad immortalitatis cōmodum immutati, & diuinæ gloriæ comitatu ditati. Sensus ergo est cum nostra lectione, q̄ omnes quidem morientur, sed non oēs immutabuntur, in peccato suo ac miseria permanentibus impijs. Quinetiam græca in Paulum scholia Veronæ impressa vtranq; lectionem habent, quiniimo ἢ, nō omnes dormiemus, ita interpretatur ad mentem Augustini, quod verò ait, non omnes dormiemus, sic accipiendū est, q̄ nequaquā longū somnum dormiemus, adeo vt sepulchra sit opus, & in corruptionem omnes resoluemur, sed q̄ breuem mortem qui tunc viuī inuenientur, sustinebunt, propter eam quæ in momento futura est resurrectionem.

22. **Nouissima tuba.** Tuba angeli vocem significare videtur ad iudicium omnes sistentis: ad quam alludere videtur Ioannes in Apocalypsi, dicens, In diebus vocis septimi angeli, cum cœperit tuba canere, cōsum-

mabitur mysteriū
dei: & tunc, inquit,
mortui resur-
gent incorrupti
quia cum boni tum
mali ad immortalitatem corporis re-
surgent. Nos vero
id est iusti immuta-
bimur, quia de mise-
ria ad gloriam tra-
sibimus. quod autē
hic dicit nos immu-
tabimur, & nō oēs,
facit pro interpre-
te qui antea vertit,
non omnes immu-
tabimur.

23. Virtus pec-
cati. lex.

1. Unam sabba-
ti. id est, primam
hebdomadæ, id est,
diem dominicam,
inquit Theophyla-
ctus & Ambrosius.

2. Ostium. id est,
ocasio.

et pro quavis

Ad eleemosynas in sanctos conferendas in-
nitat. Deinde Timotheo ac nonnullis alijs cōs-
mendatis, salutationibus epistolam claudit.

CAPVT

XVI.

E collectis autem quæ fiunt in
sanctos: sicut ordinaui ecclesijs
Galatiæ, ita & vos facite. Per
unam sabbati unusquisque vestrum apud
se seponat, recondens quod ei be-
ne placuerit: ut non cum venero, tunc
collectæ fiant. Cum autem præsens
fuero: quos probaueritis per epistolas,
hos mittam perferre gratiam vestram
in Hierusalem. Quod si dignum fue-
rit ut ego eam: mecum ibunt. Veniam
autem ad vos: cum Macedoniam per-
transiero. nam Macedoniam pertrāsi-
bo. Apud vos autem forsitan mane-
bo, vel etiam hyemabo: ut vos me de-
ducatis quocūq; iero. Nolo enim vos
modo in transitu videre. spero enim
me aliquantulū tēporis manere apud
vos: si dominus pmiserit. Permanebo
autē Ephesi vsque ad pentecosten.
Ostium enim mihi apertū est magnū
& euidentis, & aduersarij multi. Si autē
venerit Timotheus: videte ut sine ti-
more sit apud vos. opus enim domini
operatur, sicut & ego. Ne quis ergo
illum spernat. deducite autem illū in
pace: ut veniat ad me. Expecto enim

C illum cum fratribus. De Apollo au-
 tem fratre vobis notum facio quon-
 niam multū ^{hortatus sum} rogavi eum ut veniret ad
 vos cum fratribus. & utiq; non fuit vo-
 luntas eius ut nūc veniret. veniet au-
 tem cum ei ^{opportunitatem} vacuum fuerit. Vigilate,
^{estote parati} stete in fide, viriliter agite & cōforta-
 mini: omnia vestra in charitate fiant.
 Obsecro autē vos fratres, Nostis do-
 mū Stéphanæ & Fortunati, & Achaï-
 ci, ^{esse primicias} quoniam sunt ⁴ primitiæ Achaïæ,
 & ⁱⁿ ministerium sanctorū ordinaue-
 runt seipsos: ⁵ ut & vos subditi sitis
 eiusmodi, & omni cooperāti & labor-
 ranti. Gaudeo autem ^{de adventu} in præsentia Sté-
 phanæ & Fortunati & Achaïci: quon-
 niam id quod vobis deerat, ipsi supple-
^{erant} verunt. Refecerunt enim & meum spi-
 ritum & vestrū. ^{agnoscite} Cognoscite ergo qui
 eiusmodi sunt. Salutant vos omnes ec-
 clesiæ Asiæ. Salutant vos in domino
 multum, Aquila & Priscilla cum do-
 mestica sua ecclesia, apud quos & hos-
 pitor. Salutāt vos omnes fratres. Sa-
 lutate inuicem in osculo sancto. Salu-
 tatio mea manu Pauli. Si quis non a-
 mat dominū nostrum Iesum Christū,
^{præsumptus est & eleatur} sit anathema: ¹ maranatha. Gratia do-
 mini nostri Iesu Christi vobiscū. Cha-
 ritas mea cum omnibus vobis in Chri-
 sto Iesu. Amen.

3. Vacuum. id est, quum opportunitatem nactus erit.

4. Primitie. vel primi ex credentibus, vel præcipui inter credentes.

5. Ut & vos. obsecro, scilicet ut subditi sitis illis. nostis enim illos.

1. ^{favet vobis iero} maranatha. Ambrosius dicit esse verbum partim Hebræum, partim Syrum, & significare dominus noster venit, & tunc

sensus est, Si quis non amat dominum Iesum, sit Anathema: venit enim dominus vindex illius.

ARGUMENTVM EPISTOLAE.

¶ Secundam epistolam ad Corinthios scribit, excusans se quod eos, ut erat pollicitus, nondum inuiserit, similiter & fornicatorem in ecclesiae consortium recipi iubens. Interim vero aduersus insolentes Iudaeos euangelij prae lege excellentiam ostendit, suo exemplo ad persecutiones ferendas cohortans, & infidelium matrimonia inhibens. Demum ad eleemosynam inuitatos, à pseudapostolis cauere admonet: aduersus quos dignitatem suam tutandi gratia, in afflictionibus & reuelationibus gloriari cogitur. Demum Corinthijs ne resipuerint, interminatur.

ARGUMENTVM Cap. I.

Epigrapha proposita quicquid agit ac suscipit, in illorum gratiam fieri ostendit, excusans quod nondum eos renisere sibi licuerit.

EPISTOLA DI

VI PAULI APOSTOLI

AD CORINTHIOS

SECUNDA.

CAPVT I.

Aulus apostolus IESU Christi per voluntatem dei & Timotheus frater: ecclesie dei que est Corinthi, cum omnibus sanctis qui sunt in vniuersa Achaia, gratia vobis, & pax a deo patre nostro, & domino Iesu Christo.

Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum & deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra: ut possimus & ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt, per exhortationem qua exhortamur & ipsi a deo. quoniam sicut abundat passiones Christi

1. Exhortationem. græce παρακλήσεως. id est consolationem, & exhortamur: græce παρακαλούμεθα. id est consolamur passive. nam græcum anceps est ad exhortationem, & consolationem. 2. Passiones Christi

id est, quas pro Christo ferimus: quas, ut suas reputat Christus, dicens, quæcunque feceritis vni ex minimis istis, mihi fecistis.

Ephe. I.a I. Pet. I.c

1. p. consolationem

sub. multiplicet cur. laudandus. Deo misericors et consolator. omnis. consolans. afflictione. in hoc. quævis afflictione. nos consolatur. Deo. afflictiones. quas pro christo patimur.

3. Et salute. sub. tam græce q̄ latine, tribulamur: vt sit sensus, siue tribulamur, siue affligimur, siue à deo consolamur, cedunt omnia ad vestram consolatione & salutem: quæ quidē consolatio vestra & spes salutis operatur tolerantiam &c. id est quæ vos animat ad afflictiones nobiscum ferendas.

4. Ut spes nostra. i. adeo vt spē firmā de vobis conceperimus. græci legunt & spes nostra firma est. deinde subdunt id quod in nostra versione precessit, Siue consolamur &c.

5. Responsum mortis. græce ἀποκρίματα θανάτου. vsque adeo inquit, ac supra vires afflicti sumus, vt tæderet viuere, ac de vita desperaremus. vtrūq; enī hoc loco significat græcū ὡς ἐξ ἀποκριμάτων ἡμῶν καὶ τὸ ζῆν, quin imo responsum mortis habuimus. i. eramus p̄inde atq; infirmi, qui desperatur à medicis, & morti adiudicatur. Neq; tantū, inquit Photius, aliorū opinione, sed nostro etiā iudicio desperati fuimus ac pro mortuis habiti: sed

hoc in nobisip̄s mortis resp̄sum ἀποκρίματα, & sicut ipse interpretatur, κρείσσιν habuim⁹. Interpretatur enim Photius ἀποκρίματα τῆν κρείσσιν medicorū: quasi diceret, vsq; ad hanc afflictionū extremitatē deuenimus, vt quū plane & nostra & aliorū opinione mortui iessemus, ac tandem deo nos eripiente exuscitati, doceremur cōfidere nō in nobis, sed in deo. vel responsum mortis habuimus, intellige quod tam graues erant afflictiones & molestiæ, vt nihil aliud portēdere ac loqui viderentur, q̄ instantem mortem. sic enim inquit Chryso. τὸ τοῦ ἡμῶν τὰ πρᾶγματα ἀπεκρίνατο. i. hoc nobis molestiæ illæ respondebant.

6. Uter ex multarum. locus est subobscurus, nec multo minus græcis,

sti in nobis: ita & per Christum abundat & consolatio nostra. siue autē tribulamur pro vestra exhortatione & salute, siue consolamur p̄ vestra cōsolatione & salute, quæ operatur tolerantiam earundem passionum quas & nos patimur: & spes nostra firma est pro vobis, scientes quod sicut loci passionum estis: sic eritis & consolationis. Non enim volumus ignorare vos fratres de tribulatione nostra quæ facta est in Asia, quoniam supra modum grauati sumus supra virtutē, ita vt tæderet nos etiam viuere. Sed ipsi in nobisip̄s resp̄sum mortis habuimus, vt non simus fidentes in nobis, sed in deo qui suscitatur mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit & eruit: in quem speramus quoniā & adhuc eripiet, adiuuātibus & vobis in oratione pro nobis: vt ex multarum personis facierū, eius quæ in nobis est donatio

hoc modo, ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων ἢ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαρισθῆτε ὑπὲρ ἡμῶν *græci interpretatur ἐκ πολλῶν προσώπων à multis personis & διὰ πολλῶν multis modis, atque hoc modo sensus est, speramus quod nos deus eripiet, si nos vestris adiuueritis orationibus. ut per multos de dono in nos collato multimode nostra cau-*

sa deo gratiæ agantur.

C nis per multos gratiæ agantur pro nobis. Nā gloria nostra hæc est, testimonium cōscientiæ nostræ, quòd in simplicitate cordis, & sinceritate dei, & non in sapiētia carnali, sed in gratia dei cōuersati sumus in hoc mūdo, abundantius autem ad vos. ⁸ Non enim alia scribimus vobis, quàm quæ legistis & cognouistis. ⁹ Spero autē quod vsque in finem cognoscetis: sicut & cognouistis nos ex parte, quod gloria vestra sumus, sicut & vos nostra in die dñi nostri Iesu Christi. Et hac confidentia volui prius venire ad vos, ¹⁰ ut secundam gratiam haberetis: & per vos transire in Macedoniam, & iterum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam. Cum ergo hoc voluissem, nūquid leuitate vsus sum? Aut ¹¹ quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me, est & non? ¹² Fidelis autem

7. Gratia dei. nō in sapientia, inquit, carnali, sed in gratia dei. i. vel in dei sapiētia, vel in virtute signorū & miraculorū: quæ etsi ubiq; vsi sumus, abundantius tamē apud vos.

8. Nō enim alia dixerat se in simplicitate cordis & nō subdole ambuisse, ad quæ subdit, non enim alia scribimus vobis, quæ audistis & legistis.

9. Spero autem. i. ut Photius inquit, quanquàm nūc ex parte. i. in parte noueritis quòd gloria vestra sumus & vos nostra. i. ego de vobis, vos de me gloriari possitis, spero tamen quod illud cognoscetis vsque in finem græce εἰς τέλος.

10. Secundum gratiā. i. duplex beneficiū inquit Photius, alterum ex priore epistola, alterum ex mea præsentia. pro χάρις autē, id est, gratiam, χαρὰν. id est, gaudium, quidam legunt.

11. Que cogito. græce, ἀβουλεύομαι. i. quæ delibero ac statuo, nūquid secundū carnem. i. secundum homines qui leues & instabiles sunt in leuitate & instabilitate hæc decerno, ut sit apud me est & nō. i. inconstantia promissionis. Nam sequentibus locis ἢ est, pro asseueratione sumitur, ἢ nō est, pro negatiōe. Nā græci pro est, habent ναί particulā affirmantis: & pro non est, ὄ negantis. verū ἢ est & non, incertitudinem significat modo affirmantis modo negantis.

12. Fidelis deus. particula obtestantis. id est, deum veracem testor.

eminuisti
pistolā
sentiam

ad
dicit

EPIST. PAULI

13. Est in illo fuit. id est, constans asseueratio, & ut inquit Photius, ἀσάλευτος ὁ περὶ τοῦ Χριστοῦ λόγος. id est fixa & inconcussa fuit de Christo prædicatio.

14. In illo est. sub. sunt. i. promissiones dei constantes sunt & veraces.

15. Dicimus amen deo. Interpres explicandi gratia addidit dicimus.

Est autem sensus,

& ideo per ipsum Christum omnes dei promissiones confirmamus ac veras declaramus. Nā Amen Hebræis confirmandi particula est à verbo Aman quod significat firmum esse.

16. Deus. sub. ē q̄ dōfirmat & qui dicit &c.

17. Parcens vobis. ne scilicet cū animaduersione ad vos venire & vos contristarem. i. ideo hoc veres non ultra. græce ὀκνήσας id est, nondum veni Corinthū, quia vero vltus erat verbo parcendi, ne videretur imperiosus esse, subdidit, non quia dominamur fidei vestre. id est, non quod fidei vestre imperitare velim, quæ volūtaria esse debet, sed quia magis cooperari gaudio vestro volumus quippe qui statis in fide ac firmi estis.

18. Statui autem.

Causam dicit retar dati itineris, q̄a de creuerat non venire ad eos in tristitia: quod necessum erat contristatis suo aduētū his ipsis, ac nondū emēs

19. Non enim ego contristatus sum vobis: & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me? Et hoc

20. Quotquot enim promissiones dei sunt: in illo est. Ideo & per ipsum dicimus amen deo ad gloriam nostrā. Qui autē confirmat nos, vobiscū in Christum, & qui vixit nos, & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Ego autē testē deū inuoco in animam meā, quod parco vobis, non veni ultra Corinthū. non quia dominamur fidei vestræ: sed adiutores sumus gaudij vestri. Nā fide statis.

21. ARGUMENTVM Cap. 2.

22. Pœnitentem fornicarium in ecclesiæ cōsortium recipi mādat, sinceritatem suam in prædicando verbo commendans.

23. CAPVT II.

24. Statui autē hoc ipsum apud me ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim ego contristatus sum vobis: & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me? Et hoc

25. Quotquot enim promissiones dei sunt: in illo est. Ideo & per ipsum dicimus amen deo ad gloriam nostrā. Qui autē confirmat nos, vobiscū in Christum, & qui vixit nos, & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Ego autē testē deū inuoco in animam meā, quod parco vobis, non veni ultra Corinthū. non quia dominamur fidei vestræ: sed adiutores sumus gaudij vestri. Nā fide statis.

26. ARGUMENTVM Cap. 2.

27. Pœnitentem fornicarium in ecclesiæ cōsortium recipi mādat, sinceritatem suam in prædicando verbo commendans.

28. CAPVT II.

29. Statui autē hoc ipsum apud me ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim ego contristatus sum vobis: & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me? Et hoc

30. Quotquot enim promissiones dei sunt: in illo est. Ideo & per ipsum dicimus amen deo ad gloriam nostrā. Qui autē confirmat nos, vobiscū in Christum, & qui vixit nos, & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Ego autē testē deū inuoco in animam meā, quod parco vobis, non veni ultra Corinthū. non quia dominamur fidei vestræ: sed adiutores sumus gaudij vestri. Nā fide statis.

31. ARGUMENTVM Cap. 2.

32. Pœnitentem fornicarium in ecclesiæ cōsortium recipi mādat, sinceritatem suam in prædicando verbo commendans.

33. CAPVT II.

34. Statui autē hoc ipsum apud me ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim ego contristatus sum vobis: & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me? Et hoc

35. Quotquot enim promissiones dei sunt: in illo est. Ideo & per ipsum dicimus amen deo ad gloriam nostrā. Qui autē confirmat nos, vobiscū in Christum, & qui vixit nos, & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Ego autē testē deū inuoco in animam meā, quod parco vobis, non veni ultra Corinthū. non quia dominamur fidei vestræ: sed adiutores sumus gaudij vestri. Nā fide statis.

36. ARGUMENTVM Cap. 2.

37. Pœnitentem fornicarium in ecclesiæ cōsortium recipi mādat, sinceritatem suam in prædicando verbo commendans.

38. CAPVT II.

39. Statui autē hoc ipsum apud me ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim ego contristatus sum vobis: & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me? Et hoc

40. Quotquot enim promissiones dei sunt: in illo est. Ideo & per ipsum dicimus amen deo ad gloriam nostrā. Qui autē confirmat nos, vobiscū in Christum, & qui vixit nos, & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Ego autē testē deū inuoco in animam meā, quod parco vobis, non veni ultra Corinthū. non quia dominamur fidei vestræ: sed adiutores sumus gaudij vestri. Nā fide statis.

deus, quia sermo noster qui fuit apud vos, nō est in illo est & nō, sed est in illo est. Dei enim filius Iesus Christus, qui in vobis p̄ nos prædicatus est, per me & Syluanum & Timotheum, non fuit in illo est & non, sed est in illo fuit.

Quotquot enim promissiones dei sunt: in illo est. Ideo & per ipsum dicimus amen deo ad gloriam nostrā. Qui autē confirmat nos, vobiscū in Christum, & qui vixit nos, & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Ego autē testē deū inuoco in animam meā, quod parco vobis, non veni ultra Corinthū. non quia dominamur fidei vestræ: sed adiutores sumus gaudij vestri. Nā fide statis.

ARGUMENTVM Cap. 2.

Pœnitentem fornicarium in ecclesiæ cōsortium recipi mādat, sinceritatem suam in prædicando verbo commendans.

CAPVT II.

Statui autē hoc ipsum apud me ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim ego contristatus sum vobis: & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me? Et hoc

Amē

dati per quos lætificandus veniebat. Hoc autem loco, *et quis est et.*
παρίληκεν & similiter & græcum *καὶ*.

2. Non me contristavit. sub. solum. sed ex parte sub. vos contristavit sic enim Theodorus græcus *ὅχι ἐμὲ λελύπηθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς ἐν μέρει. τὸν γὰρ ἔαπὸ μέρους.* i. non me contristavit tantum

ipsum scripsi vobis: ut non cum venis-
 ro, tristitiam super tristitiam habeam
 de quibus oportuerat me gaudere: cō-
 fidens in omnib⁹ vobis quia meū gau-
 diū, omnium vestrum est. Nam ex mul-
 ta tribulatione & angustia cordis scri-
 psi vobis per multas lachrymas: non
 ut contristemini, sed ut sciatis quam
 charitatē habeam abundanti⁹ in vo-
 bis. Si quis autem contristavit me: nō
 me contristavit, sed ex parte, ut non
 onerem omnes vos. 3 Sufficit illi qui
 eiusmodi est, obiurgatio hæc que fit a
 pluribus: ita ut ecōtrario magis done-
 tis, & cōsolemini, ne forte abundanti-
 ori tristitia absorbeat⁹ q̄ eiusmodi est.
 Propter quod obsecro vos, ut confir-
 metis in illum charitatem. Ideo enim
 & scripsi vobis: ut cognoscā experi-
 mentum vestrum an in omnibus obe-
 dientes sitis. 4 Cui autem aliquid dona-
 stis, & ego. Nam & ego quod dona-
 ui, si quid donavi: propter vos, in per-
 sona Christi, ut nō circumueniamur a
 satana. non enim ignoramus cogita-
 tiones eius. Cum venissem autē Troa-
 dem propter euangelium Christi, &

sed & vos in parte. Hoc enim indi-
 cat *ἀπὸ μέρους.* i. ex parte. Sed vos ergo, inquit, non oēs sed ex parte ut nō onerē vos omnes, quasi fornicarij illi⁹ delicto cōsentientes. Nam priore epistola videbatur oēs taxasse indifferēter dicēs, & vos inflati estis ac nō magis luctū habuistis.

3. Sufficit illi. Re-
 cipi vult fornicari-
 rium pœnitētem.

4. Cui autē ali-
 quid donastis. i. si eā illi pœnitenti culpā cōdonaveritis, & ego cōdonabo. Damnauerat enim illum fornicarium nō solus Paul⁹, sed Corīthē orū ecclesia, sicut dixit priore epistola, Congregatis vobis & meo spiritu iudicavi huius modi hominē tradere sathanæ. & ideo vult illū pariter ab illis absolui. vnde & prædixit, ut econtrario magis donetis: & nūc, cui aliquid donastis, & ego. vbi nō otiosū est donandi

verbū, qđ annotās Theophylactus iquit, donetis, p̄pterea dixit, ne fornicarius ille, & quia fatebatur peccatū, & satis iā pœnituerat, solutū se iā

is, de
 donec
 id
 o
 ui
 e
 em
 C
 ma
 op
 is
 im
 i
 cer
 qu
 ca
 edebat
 ex
 lim
 ve
 dic
 fiden
 A
 ret

Per foetida ingrata intelligunt haec. per odorata grata in odore suavitatis. i. modo grato iocundo.

EPIST. PAULI

& liberum esse à scelere existimaret. videant igitur qui excommunicationem negligunt antiquissimam ecclesiae disciplinam, non satis esse excommunicato si ad meliorem frugem redierit, nisi in ecclesiae consortiū receptus & ab illa absolutus declaretur.

5. **Ostium.** i. occasio sese offerret Christum praedicandi.

6. **Triumphat.**

i. triumphare nos facit per Christum.

7. **Odore notitiae suae.** i. bene flagrantē sui cognitionē.

8. **Bonus odor.**

i. praedicatio nostra illi placet & accepta ē, siue credulis siue infidelibus praedicamus;

quia quā ad nos attinet, saluari omnes cupimus: licet aliquibus est odor mortis in mortē. i. graue illis olet & displicet: vñ & mortē aeternā incurret;

alij aut odor vitae.

9. **Quis tā idoneus.** i. Quis tā capax ē horū intelligendorū vt nos;

gracino legūt tā, & tūc sēsus esset, q̄ idoneus. i. nullus.

10. **Adulterantes**

i. falsificantes. græcū κατὰ ἠλήθειαν = τας. i. cauponantes & ad quæstū vbo dei abutētes. græci interpretantur, Nō adulteramus verbū dei. i. neq; gratiā eius extinguimus asserētes nos ad illā prædicandā esse idoneos.

11. **Incipimus** &c. quia ad hñe præcedentis capitis visus erat se laudare, atque ideo suspicari poterāt comēdādi sui gratia seq; in illorū beneuolentiā insinuādi ea dixisse, tollit hanc suspiciōnē, inci-

^{Occasio chr̄m prædicādi}
ostium mihi apertum esset in domino: ^{conquiescenti animo meo.} nō habui requiē spiritui meo, eo q̄ nō inuenerim Titum fratrem meū: sed ^{dimissis eis} vale faciens eis, profectus sum in Macedonia. Deo autē gratias: qui semper ^{triumphare nos facit donā victoriam in his que sūt ei} triumphat nos in Christo Iesu, & ^{suauißimam de ipso cognitionem} odore notitiæ suæ manifestat per nos ^{in honore dei.} in omni loco, quia Christi ^{fragantissimā cognitionem} bonus odor sumus deo: in ijs qui salui sunt, & in ^{et ijs qui perierunt sūt} ijs qui pereunt, alijs quidem odor mortis in mortem: alijs autem odor ^{vita aeterna donabimur.} vitæ in vitam. Et ad hæc ^{chr̄m pure nuntiārimus} quis tā idoneus? Non enim sumus (sicut plurimi) ^{cauponantes i. ad quæstionē abutētes certe} adulterantes verbū dei, sed ex sinceritate, sicut ex deo ^{si deum præsentem habere emg} coram deo, in Christo loquimur.

ARGUMENTVM Cap. 3.

¶ Non indigere se epistolis comendatijs asserit, commendationū satis habens ex illorū fide. Dein excellentiorem euangelij quā legis gloriam: Indæorūmq; cecitatem aperit.

CAPVT III.

¶ Incipimus iterū nosmetipsos ^A comendare? Aut nunquid egemus (sicut quidam) commēdatijs epistolis ad vos, aut ex vobis?

1. Incipimus &c. quia ad hñe præcedentis capitis visus erat se laudare, atque ideo suspicari poterāt comēdādi sui gratia seq; in illorū beneuolentiā insinuādi ea dixisse, tollit hanc suspiciōnē, inci-

sus erat se laudare, atque ideo suspicari poterāt comēdādi sui gratia seq; in illorū beneuolentiā insinuādi ea dixisse, tollit hanc suspiciōnē, inci-

simus iterum, inquit, nos ipsos commendare, aut beneuolentiae vestrae insinuari quærimus? Nunquid egemus aliorum commendatitijs epistolis ad vos, aut ex vobis ad alios?

2. **Epistola nostra.** id est estis mihi vice epistolae commendatitiae, quorum virtutes in nostri commendationem, omnibus proferimus. epistola, inquit, scripta

in cordibus nostris, quæ scitur & legitur

ab omnibus hominibus: manifestati quod epistola estis Christi, ministrata à nobis,

& scripta non atramento, sed spiritu dei viui, non in tabulis lapideis,

sed in tabulis cordis carnalibus. 3. **Fiducia** autem talem habemus per Christum

ad deum, non quod sufficientes simus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis,

sed sufficientia nostra ex deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui te

stamēti: non litera, sed spiritu. **litera enim occidit: spiritus autem viuificat.**

4. **Quod si ministratio mortis literis deformata in lapidibus, fuit in gloria,**

nam nostram christo vos præparauimus & ministravimus, scripta inque epistola à nobis spiritu dei viui quæ in vobis illo largiente inscripsimus, non in lapideis, quomodo olim lex, sed in carnis mentis vestrae tabulis.

3. **Fiduciam autem habemus.** scilicet quod epistola nostra estis ministrata à nobis deique spiritu inscripta, non nostro merito, qui nos idoneos ministros agnoscimus, sed dei gratia, qui nos idoneos fecit ministros noui testamēti. non litera: sed spiritu. id est, non secundum literam sed spiritu.

græci habent literam & spiritus, ut intelligas apostolos ministros spiritus non literam. **literam autem hoc loco legem intelligit Mosaicam, quæ occidit dum sui transgressores capitaliter punit. Spiritum autem legem euangelicam, quæ viuificat vitam æternam largiendo.**

4. **Quod si.** Contendit hoc loco legem euangelicam cum lege Mosaica, administrationemque vnus cum administratione alterius, quod si, inquit, ministratio mortis. id est, lex suis transgressoribus mortem afferens deformata id est, insculpta & descripta in lapidibus adeo gloriosa fuit, ut in faciem Moysi intueri non possent è monte descendentes, legemque adferentis, ob inuibrantem eum domini gloriam, quæ tamē, inquit euauatur. i. euanescit ac perit (Neque enim perpetuo respicitur facies Moysi.) quanto magis ministratio spiritus. id est lex euangelica gloriosa

h. j.

Ministerio de Educación, Cultura y Deporte

erit: si enim ministratio damnationis gloriosa fuit, gloriosorem oportet esse legem euangelicam: iustitiæ. i. iustificationis administratricem: quanquam, inquit, quod claruit. id est, lex quæ glorificata est in legislatore Moyse, nõ vere glorificata est in hac parte: ad comparationem legis euangelicæ, propter excellentem eius gloriam. Sic enim græci interpretantur, *ὡς τὸ μίση*, & referunt ad glorificationem est, nõ ad claruit.

5. Que euacuatur. i. lex quæ antiquatur, euāgelium enim manet, & in finē vsq; perdurat. 6. Habentes igitur spem. de permanente gloria euangelij multa fiducia vtimur. græce *ὡς ἀποκάλυψις* aper-
ta scilicet loquedi libertate. i. plane & aperte euāgelium prædicamus & nõ sicut moyses. hic ecli. sis est, & ideo supplendū facimus aut quid simile, vt sit sensus apertos nos euā-

ita vt non possent intēdere filij Israel in faciem Moyſi, propter gloriā vultus eius ^{abolenda erat} quæ euacuatur: quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria: nam si ministratio damnationis, i. gloria est: multo magis ^{excellit} abundat ministratio iustitiæ in gloria. Nam nec gloria ^{gloriosum est} claruit in hac parte, propter excellentē gloriā. Si enim quod euacuatur, per gloria est: multo magis quod manet, in gloria est. Habentes igitur talem spem, multa fiducia vtimur: & non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suā, vt non intenderent filij Israel in faciem eius quod euacuatur, sed obtusi sunt sensus

geli præcones ostendimus, neq; facimus sicut Moyses, qui legē adferēs Iudæis velabat faciē suā ne intenderēt ac prospicerēt in faciē eius. descendens enim de monte Moyſi cū splendētē faciē ferre nõ possent Iudæi, faciē suā velabat. Hęc verò Moyſi historiā mystice Paulus accipit, velamen enim quo splendētē faciē velabat Moyses, carnaliū ceremoniarū obseruantia aut rerū tēporaliū promissiões signiñcat, quæ non sinebāt Iudæos carnī in hærentes in faciē moyſi prospicere. i. clarā ac lucidam & spūalē legis intelligentiā habere, obtusam mētē habentes q̄ carnaliū ceremoniarū & intelligentiarū velamen, adhuc Pauli tēp faciē illos Moyſi. i. clarā legis ac veteris testamēti cognitionē intueri ac nosse nõ linebat: qđ tamen velamen euacuatur, inquit, & tollitur à xp̄o docente nos legis in se cōpletæ cognitionē spūalē: quippe qđ auferetur ab eis quoties couersi ad dominū fuerint. i. ad spiritū. quoties scilicet relicta litera, spiritui sancto spiritualem sensum docenti adhæserint.

7. In faciē etc. i. in clarā legis euacuandæ & abolendæ cognitionē. Qui dā græci legūt *πρὸς τὴν ἐπιπέδα*. i. in finem eius, qđ euacuatur. s. legis quæ abrogatur, & ita sensus est, quod velamen carnaliū ceremoniarum & terrenarū promissionū, quas tantū Iudæi spectabāt, in finē legis. i. in Christū intendere nõ sinebant. Finis enim legis Christus est

ad salutem omnium credenti. vel in faciem. i. spirituales legis cognitione non sinebant intendere.

8. Moyses. i. lex, ut scriptum est, habent Moysen & prophetas.

9. Nos vero. Christianos cum Iudaeis comparat. Moyse gloriam videre non poterant Iudaei, quod eius velata esset facies, nos vero non sic: quia

reuelata Moysi facie. i. spūali legis cognitione intellecta, quae nos Xpm venisse docuit, gloriā domini speculantes id est, nunc per fidem velut in speculo, cognoscētes, in eandem cum illo imaginē transformamur dū illi quotidie p fidei virtutū incrementa incorporamur: transformamur autem à claritate in claritatem, siue à gloria in gloriā. idū gloriores ab eo efficimur, clariorēmq; subinde patris cognitionem nanciscimur. pro eo autem quod est speculantes græce est κατὸ πρῆξις μῆνοι quod magis officium apostolorum exprimit. Est enim κατὸ πρῆξις suscepta in se imaginem tanquam speculum representare: & hoc modo sen-

sus eorū. Vsq; in hodiernū enim diē, id ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatū (quoniam in Christo euacuatur) sed vsq; in hodiernum diem, cum legitur ^{1. lex} Moyses, velamen positū est super cor eorum. Cum autem conuersi fuerint ad dominum, ^{i. legem intelligent} auferetur velamen. Dominus autem, ^{Legis interpret} spiritus est. Vbi autem spiritus domini: ^{auferet velamen quem legem inuenit} ibi libertas. Nos vero omnes ^{reuelata} reuelata facie ^{s. chri} gloriam domini ^{Deo efficimur simi} speculantes, in eandem imaginem ^{in gloria} transformamur a claritate in claritatem, ^{transformatur} tanquam a domini spiritu.

Ioan. 4. c

Ex 34. 4

volut in speculum inspicientes per fidem. Nos vero dū in speculo imaginem dei vidimus, exemplar diuinae bonitatis a gloria in gloria in dies gloriores qui

ARGUMENTVM Cap. 4.

Non suam gloriam in predicando, sed Christi se querere asserit: a quo ministerio evangelico dignatus, modis omnibus affligi sese ait, sed non deiici tamen neq; deficere, ob spem repositae sibi eterne gloriae.

sus est, Nos vero gloriam domini tanquam speculum recipientes, receptamq; aliis videndam exhibentes, non instar Moysi faciem velantes a claritate in claritatem siue a gloria in gloriam (verumq; enim significat græcum δόξα). i. per abundantem dei gloriā in nos transfusam transformamur in eandem cum illo imaginē. id est, ad eius imaginē & similitudinem accedimus: quia, sicut Ioannes ait, quū apparuerit, tūc similes ei erimus, transformamur autē tanquam a domini spiritu. i. domini spiritu sic nos transformante.

h. ij.

EPIST. PAULI

1. Non defecimus. græce ἐκκακῶμεν. i. nullis malis & afflictionibus succumbimus.

2. Abdicamus occulta dede. i. occulta & simulata facinora: quæ manifesta quū fiunt, ignominiam adferūt ppetrāti. Arguit enim pseudapostolos qui quū pietatis ac sc̄tītatis vmbra quādā præ se ferret & externa specie, intus tñ essent impuri.

3. Adulterātes. græce δολῶντες. i. dolose tractātes siue adulterantes hoc est falsificātes, s; i manifestatiōe veritatis &c. i. in a perta euangelij p̄dicatiōe cōmēdātes. græce σιωπῶντες. i. nō p̄ hypocrisim religionē simulātes, sed quales sumus & corā deo & corā hominibus nosmetipsos p̄dentes & manifestantes. Est enim σιωπῆμι, notum facio ac manifesto. Vult enim Paulus his verbis quōd nō religionē palā simulet, clam autē mūdo & carniseruiat more pseudapostolorū: sed qualis ē, talis deo & hoīb; apparere velit.

4. Quod si etiā, quia p̄dixerat oēs reuelata facie dñi

gloriā cōtēplari, p̄æoccupat id qđ sibi opponi posset dicens, si aliquib; incognitū est euāgelij p̄ eorū infidelitatē stare: ob quā ne agnoscerēt illorū mētes excæcavit de^o hui⁹ seculi, quē hoc loco Cyrillus diaboli vocat & xp̄s principē mūdi appellat. Crysof. refert qđ hui⁹ seculi ad xp̄m infidelij, vt sit sensus, quōd deus, infidelij huius seculi mētes excæcavit deserēdo scilicet: vt nō fulgeat illis &c. vbi qđ vt, euetū rei dicit nō causam.

5. Nō enim. refertur ad id quod p̄æcessit cōmendātes nosmetipsos, nō enim inquit, p̄dicamus nosmetipsos. i. ad gloriā & quæstum nostrum, sed Christum. i. ad Christi gloriam.

6. Qui dixit. id est iussit.

7. Ad illuminationem &c. i. illuxit deus nobis vt luceremus alijs, cla

CAPVT IIII.

Deo habentes hāc ministratio ^{cum habeamus hoc} A

i nem: iuxta quod misericordiā ^{propt̄ nri misericordie est deo} consecuti sumus, ^{sc̄nes sumo} nō defecim⁹ ^{genera}

sed ^{zelosim} abdicamus occulta dedecoris, nō ^{crimina} ambulantes in astutia, neq; ^{ignominiosa} adulterātes ^{cum dolo} verbum dei, sed in manifestatiōe ^{pacifacientes} veritatis ^{causa} commendātes nosmetipsos ^{probato nos exhibentes}

ad ^{erga homines consciā nra sinceritatis} omnem conscientiam hominum ^{in dei conspectu} coram deo. ^{ad huc uelatum} Quōd si etiam opertum ^{in quib; opaco dicitur} est euāgelium nostrum: in ijs qui per ^{appāre} eunt est opertum, in quibus deus hui⁹

seculi excæcavit mentes, infidelium: ^{illuciscat} vt non fulgeat illis illuminatio euāgelij glorię Christi, qui est imago dei.

5 Non enim nosmetipsos p̄dicam⁹, ^{ad gloriā} B ^{sup̄ sum nru} sed Iesum, Christū dominum nostrū: nos autem, seruos vestros ^{esse ministros} per Iesum.

quoniam deus ^{ppz} 6 qui dixit de tenebris ^{facta est lux} lucem splendescere, ipse ^{idos. homines} illuxit in cordibus nostris ^{predicationem. manifestatiōe} 7 ad illuminationem ^{cognitiōe}

rāq; & gloriosā ipsi cognitionē (hoc est enim q̄b vocat sciētā claritatis dei) illucescere alijs facerem⁹ in facie Christi. i. cognitiōe Chrī q̄ ipse testatur, Qui videt me, videt & patrē. p̄ eo aut̄ quod est ī facie Christi Græci habet *iv τω προσωπω*. i. in persona: & hoc mō sensus esse pōt illuxit de⁹ nobis vt alijs cognitionē ei⁹ p̄dicarem⁹ in p̄sona Christi. i. vice

cognitione gloria *qua refulget*
 scientiæ claritatis dei, in facie Christi
 Iesu. ^{munus p̄dicandi hanc virtutē eminentiam} *8* Habemus autem thesaurū istū
 in vasis fictilibus, vt ^{terracis} *sublimitas* sit virtus
 dei, & non ex nobis. In omnibus
 tribulationem ^{premiū} patimur: sed non angus
 stiamur. ^{redimimur ab inopia in sumam} *9* a poriamur: sed non destitui
 mur. persecutionē patimur: sed nō de
 relinquimur. *10* humiliamur: sed nō cō
 fundimur. deiciimur, sed non peri
 mus: semper ^{1. mortis periculo. sumo expōsit} *10* mortificationem Iesu
 Christi in corpore nostro circunferen
 tes, vt & ^{delecta. s. que christi vitam imitatur} *vita* Iesu manifestetur in cor
 poribus nostris. Semper enim nos qui
 viuimus, in mortem ^{mortis periculo exponimur} tradimur propter
 Iesum: vt & ^{vita similis vite} *vita* Iesu manifestetur in
 carne nostra mortali. Ergo ¹¹ *mors* in
 nobis operatur: ^{contra nos agit} *vita* autem in vobis.

Chrī sicut alibi ait, Legatiōe pro Chrō fungimur. Græci explicāt illuxit nobis ī p̄sona Christi .i. per Chr̄m p̄ quē nobis cognitus est pater sicut ip̄e ait, Ego te pater clarificauī super terrā: & manifestauī nōmen tuum hoībus. *8*. Habemus thesaurum istum. i. augustū illud euāgelicæ prædicationis munus in vasis fictilibus. i. fragili hoc corpore, vt sublimitas sit virtus dei & non ex nobis. i. ne nostris meritis tantā dignitatē tribueremus, sed sublimi dei potētīe ac virtuti, qui fictilibus vasis tantū diuinæ

sapientiæ thesaurum credere dignatus est.

9. *Aporiamur*. græce iucūda allusio *ἀπορῆ μιν οὐκ ἔστιν ἔξαρῶρ ὁ μιν οὐκ ἔστιν ἔξαρῶρ* aut̄ significat multa, vt puta, dubiō sū animi, cōsiliij iops, ac pplex⁹ sum, idigeo. *ἔξαρῶρ ἔστιν ὁ μιν οὐκ ἔστιν ἔξαρῶρ* aut̄ ingēti rerū necessariarū iopia vsq; ad lāguorē & extremā debilitatē opprimi. Est ergo, vt allusio reddatur græcorū hic sēsus, Rerū oīm penuria p̄mimur, sed nō opprimimur: vel laboram⁹ egētes nō aut̄ egestate afflicti, aut egestati succubētes. *10*. *Mortificationem*. græce *ἐκπόρῳ* quod Ambrosius interpreta- tur mortem. circunferre autē mortem Iesu, est similitudine quadā mortē Chrī exprimere: quod faciebat Paulus tot afflictionibus & vt ita dicā mortib⁹ p̄pter euāgelijū quotidie obnoxius. Circunferimus autem, inquit, vt *vita* Iesu manifestetur in corporibus nostris. i. vt dū corpora nostra ad extremā redacta internecionē & afflictionē, statim p̄pter sp̄e & fidē quā ī Chr̄m habem⁹ vegetiora sūt, manifestetur Chrīs resurrexisse & viuere, q̄ nos quotidie ab his periculis & mortib⁹ eripuit. locus sequēs, Sēper enim, hūc explicat: & ad eūdē modū exponēdus est. *11*. *Mors* in nobis operatur. i. vim suā exercet, & *vita* in vobis &c.

h. iij.

Photius interpretatur vitam fidem & religionem quæ in illis per apostolorum afflictiones augebatur. alij græci interpretantur nos morimur ob euangelium, vt vos per illud meliorem & æternam vitam viuatis.

12. **Eundem spiritum.** Photius interpretatur habentes eundem spiritum fidei cum Dauid, de quo scriptum est, Credidi &c. & nos credimus cum illo: in Christum

scilicet & resurrectione propter quod & loquimur & confidenter prædicamus, scientes nos fore resurrectionis illius participes.

13. **Omnia enim** scilicet toleramus. vel oia bona, quin & ipsa resurrectio propter vos. i. vultri ob gratiam & utilitatem fiet, vt gratia abundans. i. vt exuberans dei in vos gratia, exuberet etiam in gloriam dei per multos in gratiarum actione. i. multis gratias agentibus. i. vt dum intelligitis. tot vobis à deo collata dona, pro tot exuperantibus donis in comune gratias agentes abunde deum glorificetis.

14. **Qui foris est** .i. Etsi externus homo noster quotidie affligitur & intermoritur indies, tamen internus homo noster qui spiritu constat, renouatur

^{Cum habeamus} Habentes autem ¹² eundem spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi, propter ^{psal.} quod locutus sum: & nos credimus, ¹¹⁵ propter quod & loquimur: scientes quoniam qui suscitauit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit & constituet vobiscum.

¹³ **Omnia enim propter vos: vt gratia abundans, p multos in gratiarum actione, abundet in gloriam dei. Propter quod, non deficimus, sed licet is ¹⁴ qui foris est noster homo corrumpatur: tamen is qui intus est, renouatur de die in diem. Id enim quod in presenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ: supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna sunt.**

ARGUMENTVM Cap. 5.

Terreni huius corporis dissolutionem vt glorioso tandem induatur exoptat, se quoq; Chris

& reflorescit indies: quinimo temporariæ & momentaneæ afflictiones, quæ noxiæ nobis à plerisque existimantur, excellentissimam æternamq; ac solidam gloriam nobis pariunt, qui non ad hæc visibilia & transitoria, sed æterna & inuisibilia mentis oculos dirigimus. pondus autem gloriæ soliditatem gloriæ indicat, vt à vana gloria distingat per eo quoq; quod est supra modum & in sublimitate græcis est καθύπερβολήν εἰς ὑπερβολήν. Epistasis est hebræorum quibus conduplicatio vehementiam indicat.

1. **Terrestris domus**. i. si terrenū hoc corpus dissoluatur. i. intereat, habemus in spe ædificationem aliā & **Domum in celis** non manufactā, quā domū quidam glorificatū corpus, quidā vitā æternā intelligūt.

2. **Nam & in hoc**. græce *ἐν τῷ τῷ*, id est. vel in hoc corpore vel propter hoc, quia speramus æternam domū, ingemiscimus cupientes habitationē

nostrā quæ de cælo est, id est, animā nostrā quæ ad imaginē dei creata est & tota cælestis, gloria æterna superindui: si tamē vestiti fide ac bonis operibus & non nudi inueniamur, vel intellige habitationē nostram cælestem corpus gloriosum quod tale de cælo futurum est.

3. **In hoc tabernaculo**. i. in hoc corpore caduco & fragili.

4. **Et quod nolumus**. hoc est, non quod velimus spoliari & hoc corpore in perpetuū priuari: sed illud magis immortalī gloria superuestiri: vt per apprehensionē vitæ æternæ absorbeat ipse corruptio & mortalitas.

5. **Efficit**. vel vt Græci legunt efficit in hoc ipsum. i. in hūc finem creauit, vt immortales & icorruptibiles es-

semus, & gloriæ ipsius particeps deus, sub. est q nos in hoc ipsum effecit. 6. **Pignus** id est, gratiam suam quæ est pignus & arrabo futuræ immortalitatis & gloriæ, modo eam sollicite custodierimus.

7. **Audētes igitur** i. quapropter de hac immortalī gloria confidentes, nec ignari quod quādiu in hoc corpore sumus peregrinamur. i. lōge absumus à domino, quippe qui per fidem ambulamus & nō per speciem, i. enigmaticam tantum in fide & non claram in sua specie & essentia dei cognitionem habemus, confidenter optamus peregrinari à corpor-

h. iiii.

Præ oculis hinc CAP V T *quod* V.

Cimus enim quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, & ædificationem ex deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis. 2. **Nam**

& in hoc ingemiscimus: habitationem nostram quæ de cælo est, superinducipientes. si tamen vestiti, & non nudi inueniamur. Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauatī: eo quod nolumus expoliari, sed superuestiri, vt absorbeat quod mortale est, à vita. Qui autem efficit nos in hoc ipsum, deus: qui dedit nobis pignus spiritus. 7. Audētes igitur semper,

& scientes quoniam dum sumus in hoc corpore, peregrinamur à domino (Per fidem enim ambulamus: & nō per speciem) audemus autē, & bonam volumus.

semus, & gloriæ ipsius particeps deus, sub. est q nos in hoc ipsum effecit. 6. **Pignus** id est, gratiam suam quæ est pignus & arrabo futuræ immortalitatis & gloriæ, modo eam sollicite custodierimus. 7. **Audētes igitur** i. quapropter de hac immortalī gloria confidentes, nec ignari quod quādiu in hoc corpore sumus peregrinamur. i. lōge absumus à domino, quippe qui per fidem ambulamus & nō per speciem, i. enigmaticam tantum in fide & non claram in sua specie & essentia dei cognitionem habemus, confidenter optamus peregrinari à corpor-

Apo.
16. c

vt
arrabonem

EPIST. PAULI

re & præsentes esse ad dominum. hoc est quod alibi dicit, Cupio dissolui & esse cum Christo. hoc vero loco, Audemus autem, τὸ autem similiter & græcum α, παρὶ ληδ, ac superfluit vt plerunque solet.

8. Propria corporis. i. ea quæ in corpore viuens egit.

9. Hominibus suademus. sub. hunc timorem. Theophylactus inter-

pretatur suademus, id est, seruiamus atque illis nos accomodamus, ne quæ offendamus

10. Deo autem. id est quales sumus deus nouit: spero autem q̄ & in cōsciētijs vestris manifesti sumus. i. quod plane nos ipsi nostis.

11. Non iterum. id est, non gloriam à vobis quærimus, sed occasionē damus vobis nostro nomine gloriandi aduersus pseudapostolos vt habeatis. sub. occasionem gloriandi aduersus eos qui in facie gloriātur, & nō in corde. i. qui externam tantū & fallacē nō veram cordis gloriam quæruunt: in facie enim idem sonat, quod in speciem.

12. Mēte excedimus. græce ἐξ ἑσθ μῶν, id est, si rationis limites egressi magnificentius aliis quid, ac diuinius lo-

quimur: vel etiam de nobis magnifice sentimus, Deo, id est, ad dei honorem. sub. id facimus, id est, ne de doctrina ipsius nobisq; ministris abiecti us sentiatis. siue sobrii sumus. græce σωφρονῶμεν, id est, modesti sumus ac modum seruantes ad mediocria nos & humilia demittimus. vobis, id est, propter vos id facimus, vt vos modestos esse doceamus.

13. Neminē. i. nulli affinitatem spectamus, nullius carnalem præsentiā veremur, aut reueremur: qui omnibus ex æquo prodesse cupimus, &

tatem habemus magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad dominū.

Et ideo contēdimus, siue absentes, siue præsentes placere illi. Omnes enim

nos manifestari oportet ante tribunal Christi: vt referat vnusquisq; propria

corporis prout gessit siue bonum siue malum. Scientes ergo timorem domini

hominibus suademus: deo autē manifesti sumus. Spero autē & in cōscientijs vestris manifestos nos esse.

Non iterum commendamus nos vobis: sed occasionem damus vobis glo-

riandi pro nobis: vt habeatis ad eos qui in facie gloriantur, & non in cor-

de. Siue enim mēte excedimus, deo: siue sobrii sumus, vobis. Charitas enī

Christi vrget nos: estimātes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est,

ergo omnes mortui sunt. & pro omnibus mortuus est Christus: vt & qui vi-

uunt, iam nō sibi viuāt, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Itaque

nos, ex hoc neminem nouimus se-

Rom. 14. b

1. timēt

c

gloriam

quod

ex christiano

si nouimus aliquando Christum secundum carnem, id est, carnalem ipsius uiuentis presentiam reueriti simus, sed iam nunc non nouimus. id est, non ea ratione eum ueneramur, qui uisibili corpore presentis esse

quod uisibilem carnem non habet in christum
 cundum carnē. Et si cognouimus secū

si corpore si mortalem
 dum carnem Christum: sed nunc iam

Esaiæ
43. c
Apoc.
21. b

non nouimus. ¹⁴ Si qua ergo in Chris

sto noua creatura: vetera transierunt. ecce facta sunt omnia noua. Omnia au

tem ex deo, qui nos reconciliauit sibi per Christum: & dedit nobis ministe

rium reconciliationis. Quoniam qui dem deus ^{fuit} erat in Christo mundum re

concilians sibi: ¹⁵ nō reputans illis delicta ipsorum, & ¹⁶ posuit in nobis uer

bum recōciliationis. pro Christo ergo legatione fungimur, tāquam deo ex

hortate per nos. Obsecramus ^{per} Chris

sto, reconciliamini deo. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis ¹⁷ pec

catum fecit, ut nos efficeremur iustitia dei in ipso. *usque per ipsum*

ARGUMENTVM Cap. 6.

¶ Ut in aduersis & prosperis ueros dei ministros sese exhibeant, seq; vicissim ab se dilecti diligant, hortatur: interim illis quod templū dei sint matrimonia fidelium inhibens.

CAPVT

VI.

A

Diuantes autem exhortamur,

Esaiæ
49. c

a Ne in vacuum gratiam dei recipiatis. Ait enim, Tēpore ac

cepto exaudiui te: & in die salutis adiuui te. Ecce nūc tempus acceptabile:

desierit. in persona autem apostolorum magis quam sua loquitur.

14. Si qua ergo. græce εἰς τὴν ἐν Χριστῷ

καὶ ποτε duplex esse sensus. primus, si

qua est in Christo noua creatura, id est, si quis in Chris

sto per baptismum renouatus est, quātum ad illum attinet

vetera transierunt, ut neque iam vetera delicta se

qui neque uetustæ legi parere debeat: vel si quis in Chris

sto est, id est, qui in Christum credit, noua creatura est: illi vetera transierunt.

15. Reputans illis. id est, impuans.

16. Posuit in nobis. id est, euangelium remissionis peccatorum & recōciliationis nobis

prædicandum commisit.

17. Peccatum fecit. id est, peccati nostri expiaticem

uictimam & piacularem hostiam fecit, ut nos essemus

iustitia dei & iustificatio, hoc est iustificati à deo in ipso

id est, per ipsum.

1. **Dantes.** istud referendum est ad v^o recipiatis, & quæ intercedunt p^o parenth^o sim legenda.

2. **A dextris.** id est, siue in prosperitate, siue in aduersitate.

3. **Ut seductores.** id est, siue fallaces existimamur, siue veraces: exhibeamus nos sicut dei ministros.

4. **Quasi morientes.** id est, etsi quotidie ob innumeras afflictiones p^o mortuis habemur, castigamur tamē à dño & non occidimur.

5. **Os nostrum.** Photius obiurgandi modo interpreta-
tur, quasi diceret, vos ego conuenio d^o Corinthij cor nostrū dilatatus est .i. amor noster plane i vos omnes diffusus est. non angustiāmini in vobis .i. cum in corde nostro p^o meā amicitia sitis, nō angusto ibi loco sedetis, sed plene in toto corde nostro habitatis, vos autem angustiāmini in visceribus vris .i. charitatis vestræ viscera vsque adeo angusta sunt, vt me in mutuā beneuolentiā recipere non possitis.

6. **Eandem autē.** græce deest, habentes, & p^o eo supple-
dū est vel habentes vel qd magis hoc loco quadraret afferentes .i. vos mihi parē gratiā referētes meāque erga vos beneuolentiā remunerātes dilatāmini & vos, vt

ecce nunc dies salutis. Nemini¹ dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrum: sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut dei ministros, in multa patiētia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in spiritu scto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute dei, per arma iustitiæ² à dextris & à sinistris, p^o gloriā & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam:³ vt seductores, & veraces: sicut qui ignoti, & cogniti:⁴ quasi moriētes, & ecce viuim⁹: vt castigati, & nō mortificati: quasi tristes, semper autē gaudentes: sicut egentes, multos autē locupletantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.⁵ Os nostrū patet ad vos o Corinthij, cor nostrū dilatatum est. Nō angustiāmini in nobis: angustiāmini autē in viscerib⁹ vestris.
6 Eandem autē habētes remuneratiōnem (tanquam filijs dico) dilatāmini & vos. Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas luci

4. Multa mihi fiducia. i. multum de vestra fide & amicitia erga me confido gloriórque de vobis.

5. Qua consolatus est. id est, per quã consolatus est de vobis ob vestri emendationem, & feruentem vestrum erga me amorem. hoc enim significat non æmulationẽ.

6. Ad horam. id est, ad tempus, non in perpetuum.

7. Salutem stabilem. ἀμικτάνειν, id est, fixam & immobilem, quidam legunt ἀμεικτάνειν impenitibile, hoc est non penitentiam.

8. Secundum deum. i. quod secundum deum contristati estis ob fornicatorẽ, quantam in vobis peperit sollicitudinem, id est quã diligentes ac sollicitos vos fecit.

9. Sed defensionem. ἤ. hoc toto loco docet Photius ἢ ἀλλὰ. id est, sed sumi pro &.

10. Indignationem. aduersus peccatorem, æmulationem dei & mei, vindictam in scelera.

commoriendum & ad conuiuendum.

4 Multa mihi fiducia est apud vos: multa mihi gloriatio pro vobis. Repletus sum consolatione: superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. Nam & cum venissemus in Macedoniam: nullam requie habuit caro nostra: sed omnem tribulationem passi sumus. foris, pugnae: intus, timores. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos, deus, in aduentu Titi. Non solum autem in aduentu eius: sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me, ita ut magis gauderem. Quonia[m] etsi contristavi vos in epistola, non me poenitet: & si poeniteret videns quod epistola illa (etsi ad horam) vos contristauit: nunc gaudio, non quia contristati estis: sed quia contristati estis ad poenitentiam. Contristati enim estis secundum deum: ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quae enim secundum deum tristitia est: poenitentiam in salutem stabilem operatur. seculi autem tristitia: mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum, secundum deum contristari vos: quantam in vobis operatur sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam, in omnibus exhibuistis vos,

B

C

1. peti
2. 6

^{ix} quod cōtaminati sitis

^{i. e. q̄d h̄erēs cū n̄ uerō suā}

^{scripsit} incōtaminatos esse negotio. Igitur
etsi scripsi vobis: nō propter eum qui
fecit iniuriam, nec propter eū qui pas-
sus est, sed ad manifestandam sollicitu-
dinem nostrā quam habemus pro vo-
bis coram deo. Ideo consolati sumus.

Los fuerat

^{vestra} In consolatione autem nostra abundā-
tius magis gauisi sumus super gaudio
Titi, quia refectus est spiritus eius ab
omnibus vobis. Et si quid apud illum
de vobis gloriatus sum: ¹² nō sum cō-
fusus. sed sicut omnia ^{de} vobis in verita-
te locuti sumus: ita & gloriatio nostra
quæ fuit ad Titum, veritas facta est.
& viscera eius abundantius in vobis
sunt, reminiscetis omnium vestrū obe-
diētiam, quomodo cum timore & tre-
more excepistis illum. Gaudeo: quòd
in omnibus confido in vobis.

II. Incontami-
natos. id est, per
omnia ostendistis
vos à fornicarij de-
licto puros, & im-
munes, de quo tan-
topere doluistis.

12. Non sum con-
fusus. id est, non
pudet me huius
gloriationis de Ti-
to, de quo non fals-
o gloriatus sum.
viscera enī ei⁹
id est, charitas ei⁹
in vos multa est.

ARGUMENTVM Cap. 8.

Macodorum ex Christi exemplo ad largiē-
das in vsum ecclesiæ eleemosynas Corinthios
hortatur.

CAPVT

VIII.

Otam autē facimus vobis fras

^{donum eleemosynæ} An tres gratiam dei quæ data est
in ecclesijs Macedonia: quòd
^{inopia. s. et penuria rer.} in ² multo experimēto tribulationis,
^{i. donationis. hilaris} abundantia gaudij ipsorum fuit, & al-
^{maxima} tissima paupertas eorum abūdauit in

1. Gratiam quæ
data est. i. gratiā
quā habuerūt Ma-
cedones tum in
cōferendis eleemo-
synis, tū in affli-
ctiōibus ferendis.
2. Multo experi-
mento &c. id est,

quo magis affligebantur, eo gaudebant magis: & quo pauperiores erāt
eo largiebantur amplius & candidius. Id enim significat diuitias sim-

plicitatis i. à simplici & candido animo profectas.

3. Secundum virtutem i. pro viribus ac supra vires voluntarij fuerunt
 Græce *εὐθαρσέτοι*, id est, spontanei, & ultro in largiendo.

4. Obsecrantes nos sub. vt acciperemus. Nā Theophylact^o hic indi-
 cat aliquid deesse, gratiam. s. eleemosynas colligēdi & cōmunicatiōē
 ministerij quod fit ^{copiosam largitionem ab aīo nō fucato profecta}

in sanctos i. vt p̄tis ^{diuitias simplicitatis eorum.} ³ quia se-
 ciparemus in mini-
 sterio qđ erga san-
 ctos impēditur in
 colligēda pro illis
 eleemosyna.

5. Et non sicut sperauimus id
 est, cōtrā qđ spera-
 bamus. Quisenim
 sp̄aret ab egenis &
 afflictis muniacen-
 tiā? sed, inqt, p̄ter
 sp̄ē nostrā, nō sua-
 mō, verū se quoq; ^{adhortarentur}
 ipsos deo & nobis
 obtulerunt.

**6. Ita vt rogare-
 mus** zc. Macedo-
 num, inquit, bene-
 ficētia adducti Ti-
 tum rogauimus ad
 vos pronisci: vt
 quēadmodū cepit
 i. iam in animum
 aduxit facere, per-
 ficiat in vobis
 gratiam istam.
 i. ad imitādā gra-
 tuitā Macedonum
 beneuolētiā vos
 hortetur.

7. Ut in hac E-
 clipis est hoc lo-
 cō, & ideo ante hęc
 v̄ba supplēdū, obsecramus vel facite, aut quid simile: vt sit sensus, sicut
 in illis abūdatis, ita obsecramus, vel vos facite vt in hoc quoq; abūdetis.

8. per aliorum sollicitudinem i. nequaquā Macedonū vobis beneficē-
 tiā repeto quasi ex imperio ad eos imitādos vos velim cogere: sed vt
 p̄ aliorū sollicitudinē, græce *ἵνα τῆς αἰσθησεως*. i. p̄ studiū affectūmq; a-
 liorū hoc est intellecto vehemēti Macedonū in erogandis eleemosynis
 studio vestræ charitatis ingenuū bonū. i. ingenuam ac bonā charitatē ve-
 stram comprobē, & vt græci explicant, vt p̄posita vobis Macedonū imi-
 tatione charitatem vestram incendam ac comendabiliorem reddam.

7. Ut in hac E-
 clipis est hoc lo-
 cō, & ideo ante hęc
 v̄ba supplēdū, obsecramus vel facite, aut quid simile: vt sit sensus, sicut
 in illis abūdatis, ita obsecramus, vel vos facite vt in hoc quoq; abūdetis.

8. per aliorum sollicitudinem i. nequaquā Macedonū vobis beneficē-
 tiā repeto quasi ex imperio ad eos imitādos vos velim cogere: sed vt
 p̄ aliorū sollicitudinē, græce *ἵνα τῆς αἰσθησεως*. i. p̄ studiū affectūmq; a-
 liorū hoc est intellecto vehemēti Macedonū in erogandis eleemosynis
 studio vestræ charitatis ingenuū bonū. i. ingenuam ac bonā charitatē ve-
 stram comprobē, & vt græci explicant, vt p̄posita vobis Macedonū imi-
 tatione charitatem vestram incendam ac comendabiliorem reddam.

9. Qui non solum &c. i. nō solū eleemosynas facere cepistis, sed velle vbi græci interpretatur ἠθέλησεν. i. velle voluntariè facere ac nullo ex hortate, vt quæadmodū promptus est animus voluntatis i. vt quæ admodū iā ab anno priore prōptā factis beneficii voluntatē habuistis ita sit & perficēdi. i. sic vos prōptos ad cōferendas eleemosynas ostēdatis ex eo qđ habetis.

Hoc enim vobis vtile est: 9 qui nō solum facere, sed & velle cœpistis ab anno ^{supriori} priore, nūc vero & facto perficite: vt quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit & perficēdi ex eo quod habetis. 10 Si enim voluntas prompta est, secundū id quod habet, accepta est, non secundū id quod non habet. 11 Nō enī ^{peccata ita} vt alijs sit remissio, vobis autē ^{angustia} tribulatio: 12 sed ex æqualitate. In præsenti tēpore, vestra abūdatia, illorum inopiam suppleat: vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum, vt fiat æqualitas, sicut scriptum est, Qui multum, nō abundauit: & qui modicum, non minorauit. Gratias autem ago deo, qui dedit eādem sollicitudinē pro vobis in corde

10. Si enī voluntas &c. i. prout cuiusque sunt facultates, sic dantis voluntas deo est accepta, vt nō minus accepta sit voluntas paupis modicū dantis, q̄ diuitis multum.

11. Non enī vt alijs, & hic est eclipsis, supplendūq; nō em̄ exigo, vt pręter q̄ facultates vestræ fuerunt dilargiamini: ita vt alijs remissio sit nihil cōferentibus, vobis autem suprā q̄ potestis dantibus, tribulatio sit & angustia rei familiaris: vel vt alijs sit remissio, id est vt alij vestra beneficentia ditati remissius

viuant & delicatius in otio, vobis autem sit rei familiaris angustia. 12. Sed ex equalitate. i. sed volo, vt in præsenti tempore ex equalitate. i. p̄ quādā æqualitatē vestra abūdatia. i. opulētia illorū inopia suppleat. illis em̄ indigētibus ac vobis abūdatibus multa ē inæqualitas. Quod si vestris facultatibus illorū indigētiam sustuleritis, iā fiet quādā æqualitas: dū ipsi ex eo qđ satis est cōtēti, tātunde habebunt quātū & ditissimi: nimirū quātū volēt. volo ergo vos illis subuenire, vt fiat equalitas. i. vt equaliter oībus necessaria sufficiāt: sicut scriptū est, q̄ multū. s. collegis nō abūdauit, & q̄ modicū collegis nō minorauit. i. nihil min⁹ habuit. Adaptat autē hoc loco Paul⁹ historiam sup̄tā Exo. 16. vbi dicit qđ iussis filiis Israel māna colligere quātū cuiq; satis eēt ad vescēdū, quū alij plus alij minus collegisset: qđ plus quā par erat sibi collegerat, nō plus repit quā illi op⁹ erat: neq; qđ minus eo collegerat, minus quā sibi op⁹ erat repit. Quia ergo plus alij minus collegerat, ex quo quātū cuiq; satis erat tātūde repit, in hoc inuēta est æqualitas. Similiter si diuites de superfluo sanctis necessaria suppeditēt, tunc fiet æqualitas: quia vtriusq; sorte sua cōtēti satis erit.

Exod.
16. d

sic mihi videtur intelligendus locus, Quod vero intercedit, ut & illorum abundantia vestre inopie sit supplementum. id est, ut ipsi de spiritualibus bonis quibus abundant, vestram penuriam suppleant: per parēthesim est legendum. Quod vero quidam interpretantur equalitatem, compensationem bonorum spiritualium quæ a sanctis accipiunt, non videtur mihi qua

drare cum loco al legato, qui multū non abūdauit, præsertim quum verbū græcum ἰσότης. i. æqualitas, non sumatur pro remuneratione.

13. Exhortationem suscepit. i. etiam ad hoc exhortati illū sumus, suam tamē voluntate. i. alioqui volēs & lubēsset pfect⁹ quū de vobis sollicitior esset. i. magno vestri studio ac zelo teneretur.

14. Fratrem nostrum. quidā Lucam hunc putāt, quidā Barnabā, ppter id quod sequitur, ordinatus est comes pegrinationis nostræ in hac gratiam que ministratur a nobis. i. ad colligēdā

fideliū eleemosynā, quæ confertur in sanctos quæ illis à nobis ministratur ad dei gloriam & destinatam voluntatem nostram. græce πρὸς ὀφειλόμενα. id est, iuxta promptam animi nostri voluntatem.

15. Deuitantes. id est, imprimis cauentes: & refertur ad misimus.

16. Plenitudine. id est, eleemosynarum abundantia.

17. Prouidemus. i. enitimur, ut bene audiamus deo, & hominibus, & recte ac probe non coram deo tantum versemur: sed etiam coram hominibus, ne quem offendamus.

18. Sollicitum, id est, studiosum. misimus, inquit, & alium fratrem quem sæpe experti sumus sollicitum esse: nunc autem multo sollicitiorem, id est studiosiorem vestri multa confidentia in vos, id est, ob multam confidentiam quam de vobis habet.

19. Siue pro Tito. græce εἰ τε ὑπερ τὸ κοινὸν ἐμὸς εἰτε ἂν εἰς ἑλπίδι ἡμῶν. vel hic vnus locus arguit Paulum, quod ipse facetur, im:

Titi, quoniam ^{sub. nram} ^{studiasar} ^{alacrior} 13 exhortationem quidem suscepit: sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos.

Misimus etiam cum illo ^{prædicatione euangeli} 14 fratrem nostrū cuius laus est in euangelio per omnes ecclesias non solum autem: sed

& ordinatus est ab ecclesijs comes peregrinationis nostræ, in hac gratia que ministratur à nobis ad domini gloriam ^{in colligenda pecunia} & destinatam voluntatem nostram, ^{promptitudinem animi vestri} 15 deuitantes hoc, ne quis nos vituperet

in hac ^{pecunia abundantia} 16 plenitudine, quæ ministratur à nobis in domini gloriam. 17 Prouidemus enim bona: nō solū corā deo, sed etiam coram hominibus.

Misimus autem cum illis & fratrem nostrum, quē probauimus in multis sæpe ^{diligentem} 18 sollicitū esse: nunc autem multo ^{promptiorem} sollicitiorem, ^{multam fiduciam} ^{exa} 19 confidentia multa in vos, siue pro

peritum fuisse sermone. Est enim hoc loco solæcismus. *Ἐπι τῶν καὶ
ἡμεῶν ἐμῶν. i. p. Tito socius meo.* similiter *ἔστε ἀδελφοὶ* p. *ἔστε ἀδελ-*
φῶν, unde sermonis incommodum vitans Ambro. ita legit, siue per Titum
qui est socius meus, siue per fratres nostros apostolos. Est autem sensus,
misimus alium fratrem studiosum vestri, & confidentem de vobis. Alij
confidentia referunt ad hunc misimum, intel-
ligentes de Paulo, vt sic sensus, misimus
& alium fratrem multum confidentes de
vobis siue pro Tito, siue ob Titum
qui hanc mihi aut illi confidentiam pe-
perit: siue sub. hac mihi confidentiam
pepererunt fratres nostri apostoli ec-
clesiarum.

^{sub. loquamur} Tito qui est socius me^{de} & ^{erga uos cooperato} i vobis ad-
^{de} iutor, siue fratres nostri, apostoli eccle-
^{de} siarum, gloria Christi. ^{in quibus loquamur qui sunt} 20. Ostrationem
ergo quæ est charitatis vestræ & no-
^{ationis} stræ gloriæ pro vobis in illos ostendi-
^{etiam in conspectu} te in facie ecclesiarum.

ARGUMENTVM Cap. 9.

Declarat se ad eos mittere qui eleemosynas colligant, quas ex hilaritate dari vult, deinde ostendit multum se & abundantem fructum ex illis recepturos.

CAPVT IX.

Am de ministerio ^{ratione quod} quod fit in
^{superuacaneam} sanctos ex abundanti est mihi
scribere vobis. Scio enim ^{quomodo} pro quo de vo-
bis glori^{facto} or apud Macedones, Quonia
& Achaia parata est ab anno præteri-
^{superuacaneam} to. & vestra æmulatio ^{ex uobis facta i. feruor. exemplum} prouocauit plu-
rimos. Misimus autem fratres: vt ^{tamen} 2 ne
quod gloriamur de vobis, euacuetur in
hac parte vt (quæadmodum dixi) ^{inane fiat} para-
^{cedam. sub. apud} ti sitis: ne cum venerint Macedones
mecum, & inuenerint vos imparatos, ^{medicam vos}
erubescamus nos, vt nō dicamus vos,

confidentia referunt ad hunc misimum, intel-
ligentes de Paulo, vt sic sensus, misimus
& alium fratrem multum confidentes de
vobis siue pro Tito, siue ob Titum
qui hanc mihi aut illi confidentiam pe-
perit: siue sub. hac mihi confidentiam
pepererunt fratres nostri apostoli ec-
clesiarum.
20. Ostrationem
græce *ἐνδείξασθαι* ἢ
δείξασθαι. i. speciem
mē exhibete vtræ
charitatis, & nræ
gloriæ *καυχίσαι*
ως. i. gloriatiōis p
vobis. i. ostēdite q
& me amatis, & e
go iure de vobis
glorior. ostēdite au
tē in facie eccle-
siarū. i. itavt eccle-
się vñ ad vos mis-
si sunt, cognoscant
ex vtra in illos nrō
noie beneuolētia,
q nos amatis, neq;
iuria de vobis glo-
rior. p eo autē qd
est in facie, græci
habēt *ἐν πρόσω-
πῳ*. i. in psonā ec-
clesiarū: quasi dice-
ret, charitatē quam
in illos impendetis

in ecclesias impenderitis.

1. Nam de ministerio id est de faciendis eleemosynis, superuacaneum est vobis iam ad hoc paratis scribere.

2. Ne quod gloriamur. i. ne gloriatio nostra de vobis inanis repiatur.

j. i.

3. In hac substātia. græce *ἐν τῇ
ἐπιτολίᾳ αὐτῆς*. i. in
hac substantia glo-
riationis huius. i. ne
erubescam⁹ nos de
hoc genere gloria-
tionis quo gloriati
sumus de vestra
in sc̄tos beneficen-
tia: vt non dica-
mus vos, & hoc
per parēthesim. i.
vt interim de vo-
bis taceamus. *ἐπι-
τολίᾳ* aut naturā
cuiusq; rei signifi-
cat, & ideo mihi vi-
detur non inepte
reddi posse, in hoc
genere gloriādi. Si-
gnificat etiā *ἐπι-
τολίᾳ* audaciā ani-
mīq; confidentiam
quo significato for-
san hic non male
quadrat, vt sit sen-
sus, ne erubescam⁹
quod tam confidē-
ter de vobis hac in
parte gloriati si-
mus.

4. Paratā esse græce *ἐτοιμὴν εἶναι* vbi deest ἢ εἶς, vel ἢ εἶναι *παρα-
εἶλη*, & supfluit, vt plerūq; accidit: sicut in illo *ἐκὼν εἶναι* pro *ἐκὼν*
hoc est volens, atq; ita sensus est, qui præparent ante promissam benedi-
ctionem, vt parata sit. Præparēt autē sic quasi benedictionem non
tāquam auaritiā. i. tanq̄ à liberali & nō auaro ingenio profectam,
benedictionem autē & græce *ἐυλογίαν* vocat eleemosynas, quæ in
sanctos conferebātur, sic dictas *ἀπὸ τοῦ λείψου*. i. à colligendo.

5. Destinauit in corde. i. prout illi visum fuerit, modo non coactus,
aut tristis det, sed hilaris.

6. Abundare facere. i. vt hæc vestra bñficētia vbertim in vos per spi-
ritualiu bonorū acceptionē redundet, ita vt quod attinet ad hæc tem-
poralia non indigeatis. Cæterum in omni bono opere exuberetis.

7. Semen vestrum. i. bona temporalia & incrementa frugum iustitiæ
vestræ. i. prouentū bonorū spiritualiu per quæ iustificemini.

8. In omnem simplicitatem. Vocat autem simplicitatem, candidam
ac liberalem elargiendi voluntatē, quæ operatur per nos gratiarū actio-
nem deo, id est, per quam & propter quam deo gratias agimus.

3 in hac substātia. ^{hoc argumēto gloriatiōis} Necessariū ergo ex
istimaui rogare fratres, vt ^{pria acciderent} pueniat ad
vos, & ^{agunt ante} pparet repromissā bñdictionē
hac ^{ut sit in promissa} paratā esse, sic, quasi bñdictionē
nem, nō tanq̄ ^{auaritiā} auaritiā. Hoc aut dico,
Qui parce seminat: pce & metet. & q̄
seminat in bñdictionibus: de bñdictioni-
bus ^{copiosē} & metet. Vnusquisq; ^{liberāte} put⁵ desti-
nauit i corde suo: nō extristitia aut ex
necessitate. Hilarē enī datorē diligit
deus. Potens est aut deus oēm gratiā ^{i. de donum}
abundare facere in vobis: vt in omni-
b⁹ semp oēm sufficiētīā habētes abū-
detis i oē opus bonū, sicut scriptū est,
Dispsit dedit paupib⁹: iustitia ei⁹ ma-
net in ^{seculum} sæculū sæculi. Qui aut admini-
strat semē semināti: & panē ad mādu-
cādū p̄stabit, & multiplicabit ^{i. prouentū} 7 semē
vestrū, & augebit incrementa frugū iu-
stitiæ vestræ: vt i oīb⁹ locupletati abū-
detis ⁸ in oēm simplicitatē q̄ opat⁹ p

efficit ut per nos grā agantur Deo

functio huius ministerij

Ad nos gratiarū actionē deo. ^{9.} Quoniam ministeriū hui⁹ officij, nō solū supplet ea q̄ defūt sctis, sed etiā abūdat p̄ multas gratiarū actiones in dño, per probationē ministerij hui⁹ ^{10.} glorificātes deū i obediētia cōfessiois vr̄ae i euāgelio Christi, & simplicitate cōicationis vr̄ae in illos, & in oēs, & in ipsorū obsecratioē p̄ vobis, desiderātiū vos p̄pter eminētē gratiā dei in vobis. Gratias ago deo super inenarrabili dono eius.

9. Quoniam ministerij. i. q̄ harū eleemosynarū admistratio nō solū necessaria sctis submistrat, s; et abūdat per multas gratiarū actiones in domino. i. facit, vt plurīq̄ deo atq; à multis gratiā agantur.

10. Glorificantes &c. neq; gr̄ce neq; latine est quo referatur hoc p̄ticipiū, & iō supple: dū ē q̄a sum⁹. s; glorificātes, alioqui so locismū op; hic agnoscere. Est autē sensus, q̄ multi ex his eleemosynis animatur ad gratias deo agēdas glorificātes deū p̄ pbationē huius ministerij. i. q̄ hoc ministeriū pbatū acceptūmq; fuerit vobis: glorificantes quoq; in obediētia vestra & simplicitate cōicationis vr̄ae i. in sinceritate, & cādore vestrae bñficētia, & in eo q̄ deū p̄ vobis obsecrāt, qui vos desiderāt. i. vobis afficiūtur propter e:

ARGUMENTVM Cap. 10.

Aduersus pseudapostolos qui se vilipendebant dignitatem suam tutatur, & authoritatē magnificat, graue obiter censorē agens.

CAPVT

X.

A Pse autē ego Paul⁹ obsecro i vos p̄ ^{lenitatem} maluetudinē & ^{comitatem} modestiā Christi, ^{1.} q̄ in facie q̄dē ^{1. vbi adsum coram} humilis sum iter vos: ^{audax sum} absens autē cōfido in vobis. ^{2.} Rogo autē vos: ne p̄sēs audeā p̄ eā cōfidētiā qua existimo aude re in quosdā: q̄ arbitrātur nos tanquā secundum carnē ambulemus. In carne enim ambulantes: non secundum carnem ^{1. quāuis si} militamus. Nam arma militiē no

minentem dei gratiam in vobis.

1. Qui in facie. vel scđ; faciē, gr̄ce πρὸς ὡσων, qđ significare pōt vel in p̄sētia vel in spēm. i. scđm qđ externe appet. Ironice aut hoc dicit in pseudoapostolorū p̄sona, qui cōtēptibile Paulū facere volētēs dicebāt nīhil illo esse abiectius ac timid⁹. Cæterū in absētia minacē & audacē. hoc em̄ significat cōfido gr̄ce θάρρω, qđ significat audaciā sūere ac p̄sūere.

2. Rogo autē vos. i. sic vos in bonū cōponite, vt ne p̄ns. i. cū venero ad vos audeā. i. audacia ac ptāte mea vtar p̄ eā cōfidentiam. i. ptātē qua existimor aude re in quosdā. i. qua in suspiciōnē aliquorū venio tāq̄ insolētior qui nos arbitrātur, secundū carnem ambulare. i. more carnalium vindictæ gratia potestate nostra vti.

3. **Potentia deo.** id est, vsq; adeo per dei gratiam valida, vt principis huius mundi munitiones oēs, & machinamēta destruere possint, & euertere.

4. **Consilia destruentes.** græce κατὰ ψυχὰς, in quib⁹ verbis solœcis mus est, nisi ita legimus. Non secūdu carnē militam⁹, cōsilia destruētes, vt q̄ intercedūt p̄ parēthesim legātur: vel dicamus q̄ participio p̄ vbo vsus est, & ab hoc

incipiat sententia, cōsilia enī destrui mus &c. vbi p̄ τῶν consilia græce est λογισμοί, quod Theophylactus interpretatur syllogismos & humanas philosophorū rōnes qbus se ad euerendam Christi fidem muniebant.

5. **In obsequiū Christi.** i. ita vt Christo pareat, & obediat.

6. **In prōptu habentes.** i. ad manū habētes potestāte aīaduertendi in iobedientes, de q; illorū iobedientia vlciscendi, quā impleta fuerit vestra obedientia. i. mō vos plāe obediatis. aduersus em̄ pseudoapostolos fideiq; apostatas hæc dicit: quibus tñ ad tps parcere se ait, ne aduersus simplices Corinthios illorū seductiōe inobedientes vnā aīaduere cogatur.

7. **Que secūdu rē videte.** græce βλέψετε quod indifferens est ad videtis vel videte, si legimus videtis, interrogatiue legendū erit: an tātū que secūdu faciē sunt. i. externā hoīs psonā videtis & cōsideratis? Si videte, ironice legendū, quasi iā recitata ptāte sua dicat, videte tātū nūc q̄ in faciē sunt. i. cōsiderate nūc tātū me secūdu externā psonā abiectum, non internam virtutem & potestatem, neq; est quod vestri pseudoapostoli Christi se discipulos iactent. Nam & ipsi etiam sumus.

8. **Hoc cogitet.** Erāt pseudoapostoli q̄ dicerent epistolas minaces Pauli

stræ non carnalia: sed ^{potentia deo} ad destructionem munitionum, ^{4 cōsilia} destruentes, & omnem altitudinē extollentem se aduersus scientiā dei, & in captiuitatem redigētes omnem intellectum ^{5 in obsequium} Christi, & si n̄ promptu habentes vlcisci oēm inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia, ^{7 Quæ secundum faciē sunt, videte.} Si quis confidit sibi Christi se esse: hoc cogitet iterū apud se, q̄ sicut ipse Christi est, ita & nos.

Nam & si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra quam dedit nobis dominus in ædificationē & non in destructionem vestram, non erubescam. Vt autem nō existimer tanquā terrere vos per epistolas (Quoniam quidem epistolæ, inquit, graues sūt & fortes, præsentia autē corporis infirma & sermo cōtemptibilis) ^{8 hoc cogitet qui eiusmodi est, quia quales sumus verbo per epistolas absentes, tās}

num in corpore sunt

cantum

videtis

videtis

videtis

videtis

videtis

videtis

videtis

nostrā. i. iuxta limites, vel in limitibus nobis à deo præfixis: & spem etiā habētes euāgelizare in illa quæ ultra vos sunt. i. in regionibus quæ vltra vos sunt, & gloriari non in aliena regula. i. non in gētibus p̄ alios apostolos visitatis & conuersis: neq; in his que preparata sunt. id est, in quibus iam seminatum est euangelij verbum.

1. Utinam. coact^o laudum suarū mētionem facere, veniam præfatur, eā enumerationē modestè insipientiam appellans.

2. *Æmulor.* i. ardentè vos in deo depereo.

3. *Despōdi enim* id est, ego enim tāquam spiritualium nuptiarum paranymphus, & proximus despōdi vos vni viro, scilicet Christo virginem castam exhibere vos. id est vt vos illi exhibeatis tanquam virginem castam, Corinthiorum enim ecclesiā alloquitur.

4. *Nam si is.* Notat hic pseudoapostolos non missos, sed semet intrudentes: vnde ait, qui venit, & non missus. Si autem inquit illi aliū Jesum prædicāt &c. id est, vt inquit Theophylact^o, si eadem illi prædicant quæ & nos ante prædicauimus, cur eos cum tanta attentione excipitis, nos autem reijcitis? mihi videtur etiam posse intelligi, vt hoc loco sumamus alius pro excellentior, & hoc modo sensus est: Si p̄stantiorē aliū Christū, si p̄fectius euāgelijū q̄ nos prædicarent, si aliū spiritū. i. potiora spūs sancti dona ab illis acciperetis q̄ à nobis, recte pateremini, græce ἀνίχεσθε. i. iure illorū exactionē ferretis vel recte illis obediretis. Nam obedire quoque significat ἡ ἀνίχεσθαι.

riari. Qui autem gloriatur, in domino gloriatur. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est: sed quem deus commendat.

ARGUMENTVM Cap. II.

¶ *Suum erga Corinthios studium aperit, vts pote à quorum seductione timeat quibus gratis euāgelijū prædicarit, vt omnē amputaret p̄ pseudoapostolis ansam obloquendi. Deinde suā aduersus illos auctoritatem tutatur coactus in laudes suas erūpere, ac se vel magnis apostolis conferre, tum in prædicando verbo, tum in ferendis afflictionibus.*

CAPVT XI.

1. Utinam sustineretis modicum

quid insipientiæ meæ: sed & supportate me. 2. *Æmulor enim*

vos dei æmulatione. 3. *Despōdi enim*

vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua: ita corumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate, quæ est in Christo. 4. *Nā*

si is qui venit, aliū Christum prædicat

cum tanta attentione excipitis, nos autem reijcitis? mihi videtur etiam posse intelligi, vt hoc loco sumamus alius pro excellentior, & hoc modo sensus est: Si p̄stantiorē aliū Christū, si p̄fectius euāgelijū q̄ nos prædicarent, si aliū spiritū. i. potiora spūs sancti dona ab illis acciperetis q̄ à nobis, recte pateremini, græce ἀνίχεσθε. i. iure illorū exactionē ferretis vel recte illis obediretis. Nam obedire quoque significat ἡ ἀνίχεσθαι.

si is qui venit, aliū Christum prædicat

si is qui venit, aliū Christum prædicat

si is qui venit, aliū Christum prædicat

si is qui venit, aliū Christum prædicat

si is qui venit, aliū Christum prædicat

si is qui venit, aliū Christum prædicat

si is qui venit, aliū Christum prædicat

si is qui venit, aliū Christum prædicat

si is qui venit, aliū Christum prædicat

si is qui venit, aliū Christum prædicat

1. m. ex
habitu
ap. uion
et christi
ann

I. cor
I. d
Hier
9. 8

6. Magnis apostolis. nihilo me, inquit, illis inferiorem existimo. quidam autem hic veros apostolos intelligunt quibus ad tutandam suam aduersus pseudo dignitatem comparare se cogitur. Alij pseudopostolos intelligunt per ironiam magnos appellatos, ob id quod sequitur, Nam etsi imperitus sum sermone, sed non scientia. hęc enim ratio nihil ad ve-

ros apostolos faceret, qui Paulo nihilo elegantiores erant. Taxat autem tempseudopostolos Paulus, qui quum nihil præter sermonis nitorem & eloquentiam haberent, magnos se apostolos existimarent: quibus ipsa tantum sermonis eloquentia cedit Paulus, scientia ac cæteris virtutibus longe superior. Paulum autem revera imperitum sermone fuisse manifestant tot *ἀναρθόδοξα*, tot hyperbata, tot eclipses, & solœcismi græci: ne quis vitio interpretis tribuat.

6. hec gloriatio. id est, non sinam hanc mihi gloriatiorem apud Achaicos excidere. gloriam autem vocat euangelium gratis prædicare, quam se tutaturum dicit, ut

i.iiiij.

quem non prædicauimus, aut aliū spiritum accipitis quem non accepistis, aut aliud euangelium quod non recepistis, recte pateremini, existimo enim nihil me minus fecisse a magnis apostolis. Nam etsi imperitus sermone: sed non scientia. In omnibus autem manifestus sum vobis. Aut nunquid peccatum feci, me ipsum humilias, vt vos exaltemini? quoniam gratis euangelium dei euāgelizauimus vobis, alias ecclesias expoliaui, accipiens stipēdia ad ministerium vestrum. Et cum essem apud vos, & egerem, nulli onerosus fui. nam quod mihi deerat, suppleuerūt fratres qui venerunt à Macedonia: & in omnibus sine onere me vobis seruauimus: & seruabo. Est veritas Christi in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaia. Quare? quia non diligo vos: deus scit. Quod autem facio: & faciam, vt amputem occasionem eorū qui volunt occasionem: vt in quo gloriantur, inueniatur nihil accipiam ne mihi sint superiores in non accipiendo. occasionem accipiant dicendi se accipere quidem sic et nos accipimus occasionem tollat pseudopostolis gloriandi si similes Paulo inuenirentur. Hoc est enim quod ait, sicut & nos. Nam religionem simulantes euangelium quoque vt Paulus prædicabant, sed non pietatis gratia, verum vt inde quæstum facerent. quod si ob euangelium sumptus acciperet Paulus, ei se illi æquarent.

I. cor.
I. d.
Hier.
9. 8.

EXAC

III

aliam
quod

A

et

nihil accipiam ne mihi sint superiores in non accipiendo. occasionem accipiant dicendi se accipere quidem sic et nos accipimus

7. Iterum dico. Laudes suas aggressurus iterum obtestatur ne hoc illi ad insipientiam vertatur, alioquin malle se insipientis nomen habere, quam non gloriari cum detrimento euangelij.

8. Quod loquor

7c. quod loquor in hac substantia glorie. id est, quod statim de hoc genere gloriationis secundum nobilitatem carnalem glorior, non loquor secundum deum. nullum enim locum habet apud deum nobilitas generis. feram me in hac re insipientem dici.

9. Libenter enim.

Ironice hoc ait: veluti si dicat, potestis insipientiam meam ferre ipsi sapientes quia sitis, & graviora multo feratis: sustinetis enim &c. quibus verbis imperiosam in illos pseudopostolorum dominationem notat. sustinetis, inquit, si quis vos deuorat, si quis cecidit, secundum ignobilitatem dico, græce ἀτιμία. hoc est ignominiam. id est rem ignominiosam dico. hæc autem, inquit, sustinetis ab illis quasi nos infirmi fuerimus. id est imbecilles & inualidi, nec eodem quo illi erga vos imperio uti potuerimus: quasi diceret poteramus sane, sed id minus libuit.

10. In quo quis audeat. sub. gloriari. audeo & ego: quanquam hac in re sum insipiens.

non superiores nobis
dolori
sumentes
sicut & nos. Nam eiusmodi pseudoapostoli: sunt operarij subdoli, transfigurantes se in apostolos Christi. Et non mirum: ipse enim satanas, transfiguratur se in angelum lucis. non est ergo magnum, si ministri eius transfigurerentur velut ministri iustitiæ. quorum finis erit secundum opera ipsorum. 7 Iterum dico: ne quis me putet insipientem esse. alioquin velut insipientem accipite me: ut & ego modicum quod gloriar. 8 Quod loquor: non loquor secundum deum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ. Quoniam multi gloriatur secundum carnem: & ego gloriabor. 9 Libenter enim suffertis insipientes: cum sitis ipsi sapientes. Sustinetis enim, si quis vos in seruitutem redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit. Secundum ignobilitatem dico: quasi nos infirmi fuerimus in hac parte. 10 In quo quis audeat (in insipientia dico) audeo & ego. Hebræi sunt: & ego. Israelitæ sunt: & ego. Semen Abrahamæ sunt: &

1. Hac ora de quo ait tulistis a pseudo Apstis. Ad uiam confusionem hoc dico cum eis (quasi nos infirmos facultatem grauandi nos) non nihil grauauerim. Hac tulistis ab illis qui non a nobis, qui nos, & similes ut minus digni qui illi ingrati uos.

ego. Ministri Christi sunt (vt minus fa
 piens dico) plus ego. in laboribus plus
 rimis, in carceribus abundatius, in pla
 gis supra modum, in mortibus frequē
 ter. A Iudæis quinquies ¹¹ quādrage
 nas, vna minus, accepi. Ter virgis cæ
 sus sum, semel lapidatus sum, ter nau
 fragiū feci, nocte & die in profundo
 maris fui, in itineribus sæpe, periculis
 fluminum, periculis latronum, ¹² peris
 culis ex genere, periculis ex gentib⁹,
 periculis in ciuitate, periculis in solitu
 dine, periculis in mari, periculis ī ¹³ fal
 sis fratribus, in labore & ærumna, in
 vigilijs multis, in fame & siti, in ieiun
 ijs multis, in frigore & nuditate, ¹⁴
 præter illa que extrinsecus sunt: instā
 tia mea quotidiana, sollicitudo omniū
 ecclesiarum. Quis infirmatur: & ego
 non infirmor? Quis scandalizatur: &
 ego nō vror? Si gloriari oportet: ¹⁵ que
 infirmitatis meæ sunt gloriabor. Deus
 & pater domini nostri Iesu Christi qui
 est benedictus in læcula, scit quod nō
 mentior. Damasci, præpositus gentis
 Aretæ regis, custodiebat ciuitatē Da
 mascenorum vt me comprehenderet:
 & per fenestrā in sporta demissus sum
 per murum, & sic effugi manus eius.

ARGVMENTVM Cap. 12.

Aduersus pseudapostolos reuelationes sibi
 factas proponit, excusans quod id coactus fas

gloriosus sum. veritas
 sum.

11. Quādrage
 nas. sub plagas.

12. Periculis ex
 genere. i. à Iudæis
 affinibus meis &
 congeneribus.

13. Falsis fra
 tribus. se Christia
 nos mentientibus.

14. Præter illa. i.
 præter eas mole
 stias quæ mihi ex
 trinsecus accidunt.
 enumeratis enim
 multis afflictionis
 bus, quum omnes
 nō posset, hoc ada
 didit. Quod autem
 sequitur instan
 tia mea, substan
 tium est sceminis
 num, græce ἐπι
 στυχαιοῖς, quod si
 gnicat factiosam
 conspirationem, &
 hoc modo Theo
 phylactus interpre
 tatur, factiosa Iu
 dæorum & quoti
 diana in me conspi
 ratio.

15. Que infir
 mitatis mee. i.
 de afflictionibus
 meis gloriabor.

EPIST. PAULI II.

ciat. Deinde suam in illos benevolentiam praefatus, hortatur, ut se in aduentum illius probe & honeste componant.

1. Non expedit.

græce συμφίρει. id est, nihil mihi confert, vult enim quod non suae utilitatis gratia, sed ad retundendam pseudoapostolorum insolentiam gloriari cogitur.

2. Scio hominem in Christo .i. per Christum raptum usque in tertium caelum .i. sedem beatorum.

3. Pro huiusmodi scilicet homine sic raptus. nam singulare est, pro quo graeci habent τοῖς ὄτοις.

4. Supra id quod videt .i. praestantiorum quam aut viderit aut audierit. neque enim mihi curae est hominum de me existimatio.

5. Angelus sathane. siue stimulus carnis. Quidam hunc motus in carne interpretantur, alij cum Sathan Hebraeis aduersarium significet, multitudine aduersariorum sibi in euangelio aduersantium, qui me, ait, colaphizet .i. quouis modo affligat.

6. Virtus. graeci addunt μὲν .i. mea ut sit sensus, quod potentia dei in martyrum afflictionibus

CAPUT XII.

I gloriari oportet (non expedit quidem) veniam autem ad

narrandas visiones & reuelationes domini.

2 Scio hominem in Christo, ante annos quatuordecim (siue in corpore, siue extra corpus nescio: deus scit) raptum huiusmodi usque ad tertium caelum.

Et scio huiusmodi hominem (siue in corpore, siue extra corpus, nescio: deus scit) quoniam raptus est in paradysum: & audiuit arcana verba, quae non licet homini loqui.

3 Pro huiusmodi gloriabor: pro me autem nihil, nisi in infirmitatibus meis. Nam & si voluero gloriari: non ero insipiens, veritatem enim dicam.

Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me. Et ne magnitudo reuelationum extollat me: datus est mihi stimulus carnis meae.

angelus sathanae, qui me colaphizet. Propter quod iter dominum rogavi, ut discederet a me: & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea.

nam virtus, in infirmitate percipitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.

Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus

Arg. Sath. Hiev. ad gal. dolor capitis
 Scop. aduersarij predicationis

D bus, in angustijs pro Christo. Cū enim infirmior: tunc potens sum. Factus sum insipiens: vos me coegistis. Ego enim a vobis debui comedari, nihil enim minus feci ab ijs ⁷ qui sunt supra modum apostoli: tamen apostoli facta sunt super vos ⁸ in omni patientia in signis, & prodigijs, & virtutibus. Quid est enim quod minus habuistis præ ceteris ecclesijs, nisi quòd ego ipse non grauaui vos? **D**onate mihi ⁹ hanc iniuriam. Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos: & non ero grauis vobis. Non enim quero quæ vestra sunt: sed vos. Nec enim debent filij parentibus thesaurizare: sed parentes filijs. Ego autem libētissime ¹⁰ impendā & superimpendar ipse pro animabus vestris: licet plus vos diligens minus diligar. ¹¹ Sed esto. Ego vos non grauaui: sed cum essem astutus, dolo vos cæpi. Nunquid per aliquem eorum quos misi ad vos, ¹² circumueni vos? Rogavi Titum: & misi cum illo fratrem. Nunquid Titus vos circumuenit? nōne eodem spiritu ambulauim? nōne iisdē vestigijs? ¹³ Olim putatis quod excusemus nos apud vos? Coram deo: in Christo loquimur. Omnia enim charissimi propter ædificationem vestram. Timeo enim ne forte cum venero, nō quales volo, inueniam vos: & ego inueniar a vobis qua

perfectior & inferior redditur, dū per illas tyrannias fortiores euadunt.

7. Qui sunt supra modum apostoli. i. ab excellentibus illis apostolis, siue veros apostolos intelligas, siue per ironiā pseu-
dapostolos.

8. In omni. vno verbo omnes explicat afflictiones, inter quas tamen signis & miraculis apud eos claruerit.

9. Hanc iniuriā Ironice hoc legendum.

10. Impendam. id est, non mea tantum, sed vitā etiā ipse vestra causa perfundam. hoc enim significat superimpendar ipse.

11. Sed esto. Occupat argumentum quod quis facere posset, etsi nihil a nobis acceperis, dolo tamen misisti qui nos expilarent.

12. Circumueni. id est, auaritiæ studio quidpiam exegi.

13. Olim. interpres legit ὁ δὲ λαί, alij ὁ δὲ λιν. id est, rursus.

anxietatibus s. toleratis
sum robustus
gloriaro
eram
inferior alij apostolorum
summi
7. Apostolis
8. Excellentioribus
per alia inter
9. cum
10. factis potentibus in quo fuisse
inferior
11. conerola
12. quæ habet expendat
13. circumueni
14. a vobis extorrit
15. testis deo
16. et chry cor
17. quæ loquimur

14. humiliet me deus. i. vereor ne qui gloriari de vestra probitate solebam apud Macedones, humiliari cogar quum ad vos venero: & qui de vobis magnifice loqui solebam, humiliter sentire.

lem non vultis. ne forte contentiones, ^{ivc. concessiones} æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrations, inflationes, seditiões sint inter vos. ne iterum cum venero, ¹⁴ humiliet me deus apud vos: & lugeam multos ex ijs qui ante peccauerunt, & non egerunt penitentiam super immunditia, & fornicatione, & impudicitia quam gesserunt. ^{patruerunt}

ARGUMENTVM Cap. 13.

Minatur Corinthijs Paulus nisi resipuerint se cum animadversione veterum ad illos, deum illis bene precatur.

CAPVT XIII.

1. Stabit omne verbum. id est confirmabitur per duos aut tres testes, ne celare posse vos putetis.

2. Et nunc. pro ita & nunc, vt hoc loco, Sicut in caelo & in terra. pro ita & in terra.

3. Non infirmatur. id est, non est imbecillis & debilis.

4. Tentate. id est periculum facite de vobis ipsis, non per Christum habitantem in vobis potentes estis: adeo vt per illum miracula faciatis. nam in primitiua ecclesia credentes etiam miracula faciebant.

hic tertium est aduentus ad nos.

Cce tertio hoc venio ad vos, A

e In ore duorum vel trium testium ¹ Dcut. 17. b

stabit omne verbum. ^{ca. uobis est esse} Predixi enim Mat. 18. b

& praedico vt praesens vobis, ² & nunc absens ijs qui ante peccauerunt & caeteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam. An experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus: qui in vobis ³ non infirmatur, sed potens est in vobis. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate: sed viuit ex virtute dei. Nam & nos infirmi sumus in illo: sed viuimus cum eo ex virtute dei in vobis. Vosmetipfos ⁴ tentate, si estis in fide: ipsi vos probate. An non cognoscitis vosmetipfos quia Christus Iesus in vobis est: nisi forte reprobi estis.

Deut. 17. b
Mat. 18. b
Ioan. 8. c
Hebr. 10. c

2. Et nunc. pro ita & nunc, vt hoc loco, Sicut in caelo & in terra. pro ita & in terra.

3. Non infirmatur. id est, non est imbecillis & debilis.

4. Tentate. id est periculum facite de vobis ipsis, non per Christum habitantem in vobis potentes estis: adeo vt per illum miracula faciatis. nam in primitiua ecclesia credentes etiam miracula faciebant.

B
I. cor. II. f

^{cognosceat nos miraculis et doctrina}
^{et habet christum in nobis esse}
Spero autem quod cognoscetis, quia
 nos non sumus reprobī. ^{sine probatione} ^{sufficienti} Oramus autē
 deum vt nihil mali faciatis: ⁵ non vt
^C nos probati appareamus, sed vt vos
 quod bonum est faciatis, nos autem
^{sine probatione} ^{necessitate} vt reprobī simus. ⁶ Non enim possum⁹
^{vide in certatione} aliquid aduersus veritatē: sed pro ve-
^{quod} ^{fuerit} ^{valdi fuerit} ^{perfectionem}
 ritate. ⁷ Gaudemus enim quoniam nos
 infirmi sumus: vos autem ^{etiam optima} ^{nixen} potentes
 estis. Hoc & oramus, ⁸ vestrā conlum-
 mationem. Ideo hęc absens scribo: vt
 non præsens durius agam secundum
 potestatem quam dominus dedit mi-
 hi in ædificationem, & non in destru-
^{quod superest} ^{valere}
^D ctionem. De cætero fratres gaudete,
^{consolatione habere} perfecti estote, exhortamini, ⁹ id ipsum
^{idem} sapite, pacem habete, & deus pacis &
 dilectionis erit vobiscum. Salutate in-
 uicem in osculo sancto. Salutant vos
 omnes sancti. Gratia domini nostri Ie-
 su Christi, & charitas dei, & communi-
 catio sancti spiritus sit cum omnibus
 vobis. Amen.

5. nō vt nos. i. nō gloriam hominū quærimus, parū nobis est si abiecti vobis censemur & inglorij, modo à peccato abstineatis, & quod bonum est faciatis.

6. nō possumus id est, si vos graui- ter deliquisse inue- nerimus, non pos- sumus non castiga- re, alioqui aduers- sus veritatem & iu- stitiā faceremus.

7. Gaudemus. iuuat inquit, si de- biles & abiecti cen- semur pseudopo- stolis. vos autem potentes in Chris- to sitis ad sectan- dā virtutem & sus- gienda vitia.

8. Vestrā cōsu- mationem. i. vt in omni bono per- fecti sitis.

9. Idipsum sapite i. vnanimis estote.

Missæ est à Philippis Macedoniæ per Titum & Lucam.

ARGUMENTVM EPISTOLAE.

Galatas (qui & Gallogræci sunt Asiae populus) ab apostolo conuersos pseudapostoli Iudeo christiani seduxerant, asserentes vnâ cū baptismo circuncisione opus esse, sicq; in reliquis quas legis ceremonias illos protrudebant.

Quâobrem hanc illis epistolam scribit Paulus, acriter obiurgans quod se seduci & in ceremoniarum seruitutem trahi passi sint, obiter suam aduersus pseudapostolos dignitatem & auctoritatem vendicans. Latini ab Epheso, Græci ab vrbe Roma scriptam epistolam dicunt.

ARGUMENTVM CAP. I.

Abductos ab euāgelio Galatas dolet, & contra id prædicantibus maledicit, suam obiter dignitatem tuens, ostendensque se apostolum à deo patre & Christo delegatum: veteris quoque vitæ mentionem faciens, nihil se ab alijs apostolis in euāgelio adiutum docet.

20 EPISTOLA DI

VI PAULI APOSTOLI

AD GALATAS.

CAPVT

I.

^{deho} Aulus apostolus, nō ab hominibus, neq; per hominem, sed per Iesum Christum, & deum patrē qui suscitauit eū a mortuis, & qui mecum sunt

^{Dicunt} omnes fratres: ^{Amor} ecclesijs Galatiæ, ^{gratia} gratia vobis & ^{gratia} pax a deo patre nostro & domino Iesu Christo, qui dedit semet ipsum p peccatis nostris, vt eriperet nos ^{1. a peccatis huius mundi} de præsenti sæculo nequam, ^{quod occasiones peccandi} secundum voluntatem dei & patris nostri cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen. Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocauit ^{2. per. 1. ad fidem} in gratiam Christi, ^{cum} i aliud euangelium, ^{3. sit} quod non est aliud, ^{4. prater annuntiationi vobis} nisi sunt alii qui vos conturbant, & volunt

^{inuet} conuertere euangelium Christi. Sed ^{1. euertere mendacis} licet nos, aut angelus de cælo euangelizet vobis ^{2. verum etiam si nos} præterquam quod euangelizauimus vobis: ^{3. 1. p. 2. d. hoc prorsus} anathema sit.

Sicut prædiximus, & nūc iterum dico, Si quis vobis euangelizauerit ^{4. dixerunt ab} præter id quod accepistis: anathema sit. ^{5. apud homines causam dico} Modo enim ^{6. vel homines suadeo an deū. i. humana an diuina.} hominibus suadeo, an deo?

1. De presentī seculo. i. de huius seculi molestijs & tē tationibus.

2. In gratiam. i. per gratiam Christi.

3. Nisi sunt. nisi q̄ sunt quidā qui vos conturbant.

4. Conuertere. id est inuertere, & subuertere.

5. Præterquam. græce $\pi\alpha\rho\delta$ q̄ etiā significat contra quā, vt non tam aliā quā cō trariam euangelio doctrinam dānet Paulus.

6. Anathema. vide ad Ro. 9. nu. 1. I. corinth vltimo.

7. Hominibus suadeo. græce, $\chi\upsilon\theta\rho\omega\tau\omicron\varsigma\ \tau\omega\epsilon\theta\omega$. Chrysoſtomus interpretatur an apud homines causam dico, an apud deū? græca scholia interpretātur $\tau\omega\epsilon\theta\epsilon\iota\upsilon$ p placere & satisfacere.

8. Secundum hominem. id est, ab homine mihi traditum.

9. In genere meo. id est, gente mea.

10. Matris mee. id est, synagogæ, quam Iudæi matrem agnoscunt, v^t nos ecclesiam.

11. Non acq^uisivi. græce $\delta\tau\epsilon\rho\sigma\alpha\nu\epsilon\theta\acute{\iota}\mu\eta\rho$. i. non contuli cum carne & sanguine nec adhibui in consilium carnem & sanguinem. Quidam per carnem & sanguinem, Phariseos intelligunt, q^uo Iudæos cognatos suos vocare soleat, Alij apostolos intelligunt qui etiã quum Iudæi essent, caro & sanguis Pauli dici poterant. Hieronymus non vult de his intelligi ob id quod sequitur, neque veni ad antecessores meos apostolos. mihi carnis & sanguinis nomine, quiuis homo intelligi posse videtur, quum Christus dicat Petro, Caro & sanguis nō reuelavit tibi. i. nullus hominum sed pater meus. vult ergo Paulus quod acceptum à Christo euangelium cū ne mine cōtulerit, ne quid adiutus ab aliquo homine videretur.

12. Damasci. Da-

mascus ciuitas est Syrophœnices, totius Syriæ caput, inter Libanum & Antilibanum sita. profectiois autem in Arabiam non meminit Lucas, neque aliorum multorum quæ gessit Paulus. ideo existimandum statim à sua conuersione è Damasco profectum in Arabiam, vt per absentiam suam persecutionis à se factæ opinionem extingueret, & post triennium

^{aut} An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placere: Christi seruus non essem. Notum enim vobis factio fratres euangelium quod euangelizatum est à me, quia non est ^{profectum} secundum hominem, neq^{ue} enim ego ab homine accepi illud, neq^{ue} didici: sed per reuelationem Iesu Christi. Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo, quoniam supra modum persequabar ecclesiam dei, & expugnabam illam: & proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos meos ^{in natione} in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum. Cum autem placuit ei qui me segregauit ex utero ^{matris} matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me, vt euangelizarem illum in gentibus: cōtinuo ^{non} acq^uisivi carni & sanguini. Neq^{ue} veni Hierosolymam ad antecessores meos apostolos: sed abij in Arabiam: & iterum reuersus sum ⁱⁿ Damascum. Deinde post annos tres ^{veni} Hierosolymam videre Petrum: & mansi apud eum diebus

reversum esse Damascum atque inde Hierosolyman.

13. Jacobum fratrem. hic est Jacobus non Zebedei filius frater Ioan-

quindecim. Alium autem apostolorum vi-
di neminem: nisi ¹³ Iacobum fratrem do-

mini. Quae autem scribo vobis, ecce cor-
ram deo, quia non metior. Deinde ve-

ni in partes Syriae & Ciliciae. Eram au-
tem ignotus facie ecclesijs Iudaeae:

quae erant in Christo. Tantum autem

¹⁴ auditum habebant, Quoniam qui

persequabatur nos aliquando, nunc euangeli-
zabat fidem, quam aliquando expugnabat, & in me ¹⁵ clarificabant deum.

ARGUMENTVM cap. 2.

Cum apostolis euangelium se contulisse ait, non ut quidpiam ab illis disceret, quos sibi nihil contulisse testatur, sed ne non illi approbasse viderentur: a quibus tantum colligendarum eleemosynarum ministerium accepit. Apostolis quoque adeo se non inferiorem ostendit, ut eorum principem Petrum gentes quodammodo ad Iudaismum cogentem, non veritus sit increpare: demum nos fide non lege iustificari ostendit.

CAPVT.

II.

A Einde post annos quatuordecim, iterum ascendi Hierosoly-

man cum Barnaba, assumpto

& Tito. Ascendi autem secundum re-

velationem: & contuli cum illis euangelium quod praedico in gentibus, se-

orsum autem ijs ¹ qui videbantur aliquid esse: ne forte in vanum currerem, aut cucurrissem. ² Sed neque Titus qui me-

nis, sed Iacobus Al-

phaei qui minor di-

citur, cognatus do-

mini, atque ideo He-

braeorum more fra-

ter: quae quae & fra-

ter dicatur praeter-

alios, quod Christo

simillimus fuerit:

hic primus Hiero-

solymorum Episco-

pus, qui canonicam

epistolam scripsit.

14. Auditum ha-

bebant. id est, rum-

or de me fereba-

tur, vel tantum de

me audierant.

15. Clarifica-

bant. graece εδοξασαν. id est, illustrabant, glorificabant, & ut bene Augustinus vertit, magnificabant.

1. Qui videban-

tur. id est, qui in

pretio erant, ac ma-

gnis nominis ne in

vanum currerem.

i. ne frustra praed-

dicarem si quibus-

dam videretur non

esse ab illis appro-

bata mea doctrina.

2. Sed neque Titus

arguebant leuitatis

Paulum quod mos

do circumcisionem

commendaret, mo-

do tolleret: contra

quos ostendit nulla

se ratione adduci

potuisse, ut Titus

gentilem circuncideret. Non est,

k. j.

inquit, compulsus circumcidi, sed propter subintroductos, &c. Hieronymus putat hoc loco ^{sed} & grecū *δι' παρελκον* esse ac superfluum tractumq; legendum, Nō est compulsus circumcidi propter falsos fratres. i. quāuis pleriq; eū ad circumcidendum Titū impellerēt, licet id sine vlla spe in circumcilionē facere posset: quod in Timotheo factum legimus, addu-

citamē nō potuit, ob falsos fratres: q̄ suo exemplo ceteros ad circumcilionē impulissent, & rursus sub legis fugam redegerēt: quibus ne ad tempus quidem cedere voluerit. mihi videtur si *δι' α* sumatur pro per, vt ferè cum genitio sumi solet; hic esse sensus, Sed neq; Titus compulsus est circumcidi etiā p̄ falsos fratres, vt *δι' γ* grecū pro *δι' & ε* τ. i. etiā sumatur, id est, quanquam falsi fratres vrgerēt.

3. Cessimus subiectioni. hoc est, ad subiectionem. i. quibus neq; ad tempus cessimus: ne si impellentibus illis circumcideremus, subesse ipsis videremur.

4. Videbantur esse aliquid. i. in pretio erant. sub. nihil collatum est. eandem vero sententiam propter *ὁτι* *παρελκον* prioris oblitus repetit, dicēs, mihi enī, &c.

5. Euangelium preputi. id est, munus prædicandi gentibus & circumcisionis euangelium. id est, munus prædicandi Iudæis.

6. Dextras dederunt. id est, nos adsciuerunt in socios & coapostolos, vt nos in gentes. sub. prædicatum iremus.

cum erat, cum esset gentilis, compulsus est circumcidi: sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem redigerent. Quibus neq; ad horam cessimus subiectioni: vt veritas euangelij permaneat apud vos.

Ab ijs autem qui videbātur esse aliquid (quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Deus enim personam hominis non accipit) Mihi enim qui videbantur esse aliquid nihil cōtulerūt.

Sed contrā: cum vidissent q̄ creditum est mihi euangelium preputi, sicut &

Petro circumcisionis (qui enim operatus est Petro in apostolatū circumcisonis, operatus est & mihi inter gentes) & cum cognouissent gratiam que

data est mihi, Iacōbus & Cephas & Ioannes, qui videbātur columnę esse,

dextras dederunt mihi & Barnabæ, societatis: vt nos in gentes, ipsi autem

in circumcisionem: tantum vt pauperū memores essemus. quod etiā sollicitus

fui hoc ipsum facere. Cum autem ve-

7. Reprehensibilis. Interpres legit *κατάγνωσις* & Græci legunt *καταγνωσμίμος*. reprehensus scilicet à gētibus à quibus se substrahebat. Ad loci huius cognitionē aduertendum est q̄ quum Antiochiæ Petrus ageret promiscue cum gentibus, quibuslibet cibus vescebatur, hæc illo agēte superuenerē ab Hierosolymis ex Iudæis Christiani nōdū plane Moysen

^{Vel Petrus} nisset Cephā Antiochiā, ^{1. in facie. i. p̄a} in faciem ^{2. reprehendens} ei restiti, quia ⁷ reprehensibilis erat. ^{dedocti, qui gentiū cōsortia ferrēt ini- quius; neq; ferebat eorū infirmitas ca- stigari durius, sen- sim em̄ erāt ab il- la superstitiōe auo- candi: hi quū futu- rū esset vt promi- scua Petri cū gētī- bus esitatiōe offers- derētur, genti suæ cōsultum volēs, à gentiliū mēsa se su- strahēbat: vnde cō- tigit offendi gētes suspicātes se à Pe- tro velut impuras cōtemni, ac certis cibus velut in lege abstinendum esse: quinimo plerique ex Iudæis, & inter eos Barnabas, ex il- lo Petri factō nu- tare ceperūt. Pau- lus autē vtriq; po- pulo cautū volens Petro in faciē res- titit, vt vidētes Iu- dēi Petrū palām}

Prius enim quā venirent quidam à Iacobo: cum gentibus edebat. Cū au- ^{ab illis} tem venissent, subtrahebat & segrega- ^{Simulabant. vna cum illis} bat se, ⁸ timens eos, qui ex circūcisio- ^{pariter abducta fuerit} ne erant. Et simulationi eius consense- ^{illorum} runt ceteri Iudæi: ita vt & Barnabas ^{velto petro} duceretur ab eis in illam simulationē.

Sed cum vidissem q̄ non rectē ambu- ^{Petro} larent ad veritatē euāgelij: dixi Cē- ^{phæ} phæ coram omnibus, Si tu cū Iudæis ⁹ sis, gētiliter viuis, & non iudaice: quo- ¹⁰ modo ^{cu} gentes cogis Iudaizare? Nos ^{peccatores nati ex Iudæis parcentibus} natura Iudæi & non ex gentibus pec- ^{iusq; fit ex eo quod legem præstitit} catores. ¹⁰ Scientes autem quod non iustificatur homo ex operib⁹ legis nisi per fidem Iesu Christi: & nos in Chri- sto Iesu credidimus, vt iustificemur ex

obiurgari nec repugnare, intelligerēt vel ex ipso silentio nihil iam esse immundum, similiter & gentes. An autē hoc loco peccarit Petrus multa fuit inter Augustinum & Hieronymum digladiatio. Augustino asse- rente quod peccarit per imprudentem dissimulationem, Hieronymo au- tem cum Græcis sentiente Petrum nō peccasse, sed de industria sic in- ter Petrum & Paulum conuenisse, vt ex reprehensione Petri captata occasione vtrumque populum à ceremonijs illis auocaret.

8. Timens eos qui ex circūcisione. id est, eis: ne scilicet eos offensa- deret.

9. Nos natura Iudæi. quasi diceret, Nos qui nati & educati ī Iudaïs- mo sumus, ceremonias legis reliquimus & Iudaïsimum: quomodo ergo tua dissimulatione gentes Iudaizare cogis?

10. Scientes autem. græca non habent autē. quod si non legitur, iuna- gendus est hic locus cum præcedentibus, nos natura Iudæi scientes, &c.

k. ij.

11. Inuenti sumus. id est, si per id quod à solo Christo iustificationem quærimus, & legem negligimus (sic enim Græci exponunt) inuenti sumus peccatores, nõne Christus peccati minister est, qui nos ab lege ad se abduxit? Absit autem vt minister sit peccati. Hoc autem enthymema sic ad syllogismum perfectum reducitur, Si quærentes in Christo & nõ in lege iustificari, per eã derelictam peccatores inuenti sumus, Christus peccati minister ẽ: nõ est autem peccati minister Christus, nõ igitur per legis desertionem peccamus.

12. Si enim que. id est si legẽ & circumcisionem quas abrogavi, iterũ in stauero, præuaricator sum.

13. Per legẽ. quidam interpretantur per legẽ, Mosaicam quæ iustificandi vim non habet, & præuaricatores occidit. **mortuus sum,** id est, mortuũ me agnouit: vt in deo, id est, spe & fide in deũ viuam. Alij, per legem euangelicã legi Mosaicę mortuus sum, ita vt nullas post hæc illius ceremonias seruare aut debeã aut possim. Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu liberavit me à lege peccati & mortis.

14. Quod autem. i. quodd sensibilem hanc vitã viuo in fide. i. per fidẽ & misericordiam filij dei viuo, dignus qui iamdudum periissem.

15. Non abicio gratiam dei. id est, gratiam dei apprehẽdo tãquam iustificantem. Si enim per legem iustitia est, id est, si sufficiebat ad iustificationẽ, legis obseruatio, Christus gratis, id est, frustra mortuus est, neq; opus erat eũ de cælo auocari & in terris mori p nostra iustificatiõẽ.

fide Christi, & non ex operibus legis.

Propter quod ex operibus legis non iustificabitur ^{ca.} ^{ulla homo} onis caro. Quod si quærentes iustificari in Christo, ^{II} inuenti sumus & ipsi peccatores: nuquid Christus peccati minister est? Absit. ^{Si} enim quæ destruxi, iterum hæc ædifico: præuaricatorem me cõstituo. Ego enim ¹³ per legem, legi mortuus sum, vt deo viuã. Christo cõfixus sum cruci. Viuo autem, iam non ego: viuit vero in me Christus. ¹⁴ Quod autẽ nunc viuo in carne: in fide viuo filij dei, qui dilexit me & tradidit semetipsum pro me. ¹⁵ Non abicio gratiã dei. Si enim per legẽ iustitia, ergo gratis Christus mortuus est.

ARGUMENTVM Cap. 3.

Galatas arguit quod ab euangelio ad legem defecerint: ostendens eius obseruatores maledictioni esse obnoxios, neq; per eam adiri celestem hereditatem posse, aut iustificationẽ haberi.

10. In lege. id est, per legis opera.

11. Lex autem. id est, non docet Christi fidem sed ceremonias. Sed qui fecerit ea homo, viuet in illis. i. qui legis præcepta seruauerit, mortē eua- det, quam transgrediētes incurrunt. q̄ autem in lege nemo iustificatur, sed vita tantū tēporali per eā uiuent qui seruāt, hinc manifestū est, quia

scriptura loquens de uita spūali dicit, Iust⁹ ex fide uiuit.

12. Factus pro nobis. i. nostrā in se maledictionē suscipiens. sed & peccatum dicitur, quia nostra in se peccata portauit, ut 2. Corinth. 5. Eū qui nō nouerat peccatū, pro nobis fecit peccatū, ut iustitia dei efficeremur in ipso, hoc est, quod nūc ait ut benedictio Abrahæ fieret in gentibus in Christo Iesu. i. ut per Christū gētes benedictionē

omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quòd autem ¹⁰ in lege nemo iustificatur apud deum, manifestum est, quia Iustus ex fide uiuit.

11. Lex autem non est ex fide: sed qui fecerit ea homo, uiuet in illis. Christus nos redemit de maledictō legis, ¹² factus pro nobis maledictum (quia scriptum est, Maledictus omnis qui pendet in ligno) ut in gētibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu: ut pollicitationē spiritus accipiamus per fidem. ¹³ Fratres (secundum hominē di-

Abac. 2. a
ro. 1. b
Leui. 18. a
Deut. 21. d
Hebr. 9. d

sibi in Abrahamo promissam perciperent, ut & nos, inquit Paulus, pollicitationem spiritus. id est, promissum spiritum sanctum accipiamus per fidem.

13. Fratres, &c. uult ostendere Paulus exēplo Abrahæ nihil opus esse lege ad assequendā Christi benedictionē: fratres, inquit, secundū hominē dico. i. humana ratione humanōq; exēplo docere uos uolo. hominis confirmatū testamētum. i. autoritate corroboratū nemo spernit. græce ἀθετῆ. i. spernit, reijcit, atque irritum facit aut superordinat, græce ἐπιθετῆ. id est, quidpiam illi adijcit. Abrahæ autem & seminī eius factæ sunt promissiones de benedictione gentiū, quod est testamētū à deo ipsi Abrahæ cōfirmatū & iuramento corroboratū (sicut Genesis 23. dicitur, Per memetipsum iuravi dicit dominus, benedicētur in semine tuo omnes gētes terræ) hominis autē testamētū nemo infirmare potest, nec illi quidpiā adijcere: multo minus ergo testamētū hoc. i. promissio Abrahæ facta irritari potest & antiquari, aut illi quippiam adijci. Lex igitur 430 annos post Abrahæ promissionem lata, testamētum illud. i. promissam per Christum benedictionem irritum facere non potest, neq; abrogare, aut illi quicquam addere. abrogaret autem si ipsa & circumsione, non Christo & baptismo opus esset ad illā benedictionem assequendam, aut si vnā cum Christo illis opus esset, superadderet aliquid ad hoc testamētum: quod si in testamento hominis fieri nō potest, quomodo id admittimus in testamento per deū factō & corroboratō? bene ergo ait, Lex hoc testamētū irritū non facit. i. infirmare illud

1. zerū humanarū exemplū affero

non pot ad euacuanda promissionem. i. adeo ut promissio per illud testa-
mentum facta aboleatur. Nam si ex lege esset hereditas. i. si per legis
observationem caelestem hereditatem illam adipisceremur, iam non ex promissio-
ne esset illa heredi-
tas. i. non in virtute
promissionis heredi-
tatem illam adipiscere
mur. Abrahæ autem
& in eo genitibus per re-
promissionem dona-
uit deus homini benedi-
ctionem, & heredita-
tem, non ergo ex le-
ge est hereditas.

^{licet sit hominis} ^{Sicut} ^{et aliquid apud deum}
co)tamen hominis confirmatum testam-
mentum nemo spernit, aut superordi-
nat. Abrahæ dictæ sunt promissiones:
& semini eius. Non dicit, Et seminibus,
quasi in multis: sed quasi in uno, Et se-
mini tuo, qui est Christus. Hoc autem
dico, testamentum confirmatum a deo:

^{Lex} ^{de benedicens in semine} ^{vt abrogat}
quæ post quadringentos & triginta an-
nos facta est lex, non irritum facit ad
euacuandam promissionem. Nam si ex
lege hereditas, iam non ex promissio-
ne. Abrahæ autem per re-promissionem
donauit deus. ¹⁴ Quid igitur lex? ¹⁵

^{utanda i. deo tradita} ^{semen promissum} ^{per opera ministris}
Propter transgressionem posita est, do-
nec veniret semen cui promiserat: or-
dinata per angelos ¹⁶ in manu media-
toris. Mediator autem vnus non est: deus
autem vnus est. Lex ergo aduersus pro-
missa dei? Absit. ¹⁷ Si enim data esset
lex quæ posset viuificare: vere ex le-
ge esset iustitia. ¹⁸ Sed conclusit scriptu-

^{et tunc esse promissionem contrariam quam in solo semine promittit benedictio}
ra, per quam promissum erat benedicendas gentes. bene autem per Christum da-
ta legem asseruit, ut ostendat eius esse illam destruere, cuius fuit & construere.
¹⁷. Si enim lex esset, probat his verbis legem non esse datam aduersus promis-
siones, nec illis contrariam. Nam si lex viuificare posset vitam. scilicet spiritualem, vere ex
lege esset iustitia. i. vere lex iustificaret, saluaret, benedictionemque adferret, sed
viuificare non potest. ergo nec iustificare, nec benedictionem adferre: non igitur
promissionibus est contraria. Esset enim illis contraria, si ipsa per se benedictio-
nem adferre posset: excluderet enim promissiones, adeoque illis aduersaretur.
¹⁸. Sed conclusit. i. coartauit lex Moysayca (hoc enim vocat scripturam)
continuitque omnes sub peccato, dum per sui transgressionem peccatores
omnes constituit: ut dum promissam benedictionem, & iustificationem
prestare non potest, promissio, id est promissa illa benedictio daretur
credentibus ex fide, id est per fidem Iesu Christi.

ne esset illa heredi-
tas. i. non in virtute
promissionis heredi-
tatem illam adipiscere
mur. Abrahæ autem
& in eo genitibus per re-
promissionem dona-
uit deus homini benedi-
ctionem, & heredita-
tem, non ergo ex le-
ge est hereditas.

14. Quid igitur
lex? i. quid prode-
rat si benedictionem
non conferebat?

15. Propter trans-
gressionem. i. ut a peccatis & di-
uinorum mandatorum
transgressionem Iude-
os coerceat. propter
transgressionem er-
go posita est, ordi-
nata. i. administra-
ta per angelos. i.
sacerdotes Moysen,
& Aaron.

16. In manu. i. in
virtute & potestate
Christi mediatoris
donec veniret se-
men cui promiserat,
hoc enim per patres
sim legendum est. se-
men autem. i. Chri-
stus.

17. Si enim lex
esset, probat his
verbis legem non
esse datam aduersus
promissiones, nec
illis contrariam.
18. Sed conclusit.
i. coartauit lex
Moysayca (hoc enim
vocat scripturam)
continuitque omnes
sub peccato, dum
per sui transgressio-
nem peccatores om-
nes constituit: ut
dum promissam be-
nedictionem, & ius-
tificationem prestare
non potest, promissio,
id est promissa illa
benedictio daretur
credentibus ex fide,
id est per fidem Iesu
Christi.

k. iiii.

Abac.
2. a
10. 1. b
Leui.
8. a
Lex posterior non
irritat promissio-
nem priorem
Deut.
31. d
Hebr.
9. d
C
ut minus non est
falsitas sic non
Lex data per ipsum
ut Deus iurat
sic promissa data
per ipsum deum
rom.
3. b

19. Priusquam autem veniret fides *1c. i.* manifestaretur Christo, sub lege conclusi custodiebamur. græce *ἐφρουρουμεθα*, id est lege velut quodam munito præsidio ne inde egrederemur, cõtinebamur: lex enim veluti vallo, ac munito quodã præsidio Iudæos conclusos tenebat, ne euagarentur, ac mandata tãsgrederentur. Custodiebamur autẽ, inquit, conclusi velut illi *Lex scripta. 1. Omnes esse peccatores* *bñdictio promissa. vitæ. f. 8. vñd.*
 us vallo, in eam *ra omnia sub peccato: vt pmissio ex*
 fidem. *i. vsq; ad fide* *recepta* *Lex euangelica. f. 8. vñd.*
 de Christi quæ reuelanda erat per *19* *timore legis* *coercebamur inter decreta* *intenti et spectati*
 Christum. *lege custodiebamur conclusi, in eam*
 20. *pedagogus.* *id est ad Christum* *manuducens, & ad* *Christum præpara-* *rans, vt fide in eũ* *iustificaremur. Si-* *cut enim pueris af-* *signatur pædago-* *gus, vt lasciuens* *ætas refrenetur, &* *ad maiores discipli-* *nas ac solidiores, p-* *elementorum tra-* *ditionẽ, nunc me-* *tu, nunc munuscu-* *lis præparetur, do-* *nec suapte sponte* *feratur ad illas, &* *per ætatem adole-* *scencior factus, iã* *monitore pædago-* *go nõ indigeat. Nõ*
 secus olim Iudæis data lex est vice pædagogi. pueri enim erant crasso, ac carnali ingenio, & quale pueris esse solet, spiritualiũ rerũ non admodũ capaci, in omne genus cõcupiscenciarũ procliuẽs; quapropter velut lasciuienti paruulo tanq̃ pædagogus data illis lex est, q̃ cohiberet illorum concupiscencias, ipsosq; in dei timore nũc flagris, nũc tẽporaliũ donoriũ illectamẽtis cõtineret: interim rudibus carnaliũ obseruãtiarũ elemẽtis ad solidiorẽ fidei, ac spũs disciplinã iñstituẽs, ac manuducẽs. quẽadmodũ vero iã formata ætate adolescencior factus puer, vbi magistri ac pceptoris fidei cõmittitur, cedit pædagogi auctoritas: ita vbi venit fides, vbi magister adfuit Christus, cuius fidei crediti sumus, & in cuius fidẽ credidimus, *iã nõ sumõ sub pedagogo.* Iã legis minas, & tyrãnidẽ euasimus: quinimo nõ Iudẽi tantũ, sed vos oẽs p fidẽ Christi filij dei estis, & iñ baptismo *Christũ induistis.* qui vobis est iñstar vestis. Quẽadmodũ enĩ si qd macule est iñ corpe, ea vestimẽtis celatur, si exueris rursũ apparet: ita oẽs animæ maculas Christus quem per baptismũ iduimõ, tegit & occultat, vt non imputentur: quem si per peccatum exuerimus, rursũ apparebunt & imputabuntur.

21. Non est Iudeus *1c. i.* non refert qua quisq; sit conditione, modo

credat: omnes enim credentes vnum sunt in Christo. i. vno eodemque loco apud eum, quos sine discrimine saluaturus est.

ARGUMENTVM Cap. 4.

Costendit legem ad tempus modo datā esse Iudæis, à qua per Christū liberati & in filios adoptati simus: atq; adeo stulte rursus ad eam illos redire. Itaq; per illorum in se amicitiam testatur, vt se imitentur, nec pseudapostolis credant. qui eos rursus lege subicere vellent, à qua p figurā Abrahamæ nos docet esse liberos.

CAPVT ^{quādiu} IIII.

Ico autē, quāto tempore hæres paruulus est, nihil differt à seruo, ^{tametsi} cum sit dominus omniū, sed sub tutoribus & actoribus est vsq; ad præfinitum tempus à patre: ita & nos, cum essemus paruuli, sub elementis mundi huius eramus seruietes. At ubi venit plenitudo tēporis, ^{implerum est tempus} misit deus filium suum factum ex muliere, factū sub lege: vt eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Quoniā autē estis filij dei: misit deus spiritum filij sui in corda vestra, ^{adoptio. ne ius} clamantem abba pater. Itaque

do em̄ dicitur quicquid carnale est.) Sub legis autē i^{Perio} nos ipsis regēdos, nō in perpetuū, sed ad certū præfinitūq; tēpus, & illi soli notū tradidit. At ubi venit plenitudo temporis. i. tēpus ab eo statutum impletū est, misit deus filiū suū tēporaliter factū, & natū ex muliere, factūq; sub lege (quia legem seruauit circuncisus) vt eos qui sub lege erant. i. lege vincti, & obnoxii tenebātur, redimeret. nosq; per eum sibi i filios adoptaret. p eo autē qđ interpretis habet tutoribus, & actoribus græci habent: *πατρὸς οὐς*, & *διδασκάλους*: quorū vtrunq; eū significat, qui à patrefamilias moderandæ domui, ac familiæ præncitur. 2. Clamantem. i. clamare facientē. Clamare autē in scriptura non tam pro vocē exaltare sumitur, q̄ pro toto aīo, & vehemēti desiderio in deū

I. Dico autem. Ostēdit per Christū nos à legis imperio fore liberos. Quēadmodū, ait, pater paruulū, ad quē morte ipsi^o ob uētura est hereditas, nō sinit suo iure agere, sed gubernatorū, & rectorū fidei vsq; ad tēpus moderandū tradit, qui per de ac seruū cōtineant. Ille vero etsi hæres est & in spe dñs oīm, interim tamē nihil à seruo differt: ita & nos Iudæos quū paruuli essem^o seruibus, ac carnaliū tantū rerū sectatores, rectoribus ac gubernatorib^o tradidit deus moderādos, ipsis. s. sacerdotibus, & pphetis, sub quib^o tanq̄ serui eramus: vtpote q̄ timore tātū agebamur ad bonū, & sub elementis mundi. i. carnalibus ceremonijs seruebamur (de mū-

do em̄ dicitur quicquid carnale est.) Sub legis autē i^{Perio} nos ipsis regēdos, nō in perpetuū, sed ad certū præfinitūq; tēpus, & illi soli notū tradidit. At ubi venit plenitudo temporis. i. tēpus ab eo statutum impletū est, misit deus filiū suū tēporaliter factū, & natū ex muliere, factūq; sub lege (quia legem seruauit circuncisus) vt eos qui sub lege erant. i. lege vincti, & obnoxii tenebātur, redimeret. nosq; per eum sibi i filios adoptaret. p eo autē qđ interpretis habet tutoribus, & actoribus græci habent: *πατρὸς οὐς*, & *διδασκάλους*: quorū vtrunq; eū significat, qui à patrefamilias moderandæ domui, ac familiæ præncitur. 2. Clamantem. i. clamare facientē. Clamare autē in scriptura non tam pro vocē exaltare sumitur, q̄ pro toto aīo, & vehemēti desiderio in deū

ferri etiā si vox nulla p̄cesserit. sicut dñs ad Moysen nihil antea locutū
 ait Exo. 14. Quid clamas ad me? cui ferē addi solet respōdēdi v̄bū p̄ exau
 diri. Ionæ 2. Clamaui in tribu. mea ad dñm, & rñdit mihi. i. exaudiuit.
 3. Non est seruus. i. p̄ Christū iā nō sum⁹ serui, s̄ filij, adeoq; hęc redes.
 4. **Egena elementa**. legē Moysi eiúsq; iā inutiles ceremonias ad q̄

p̄seudapostoli ob
 seruanda Galatas
 cōpellebāt, de qb⁹
 elemētis dicit, di
 es obseruatis,
 vt puta dies sabba
 ti, & Neomenie, &
 dies octauarū: ⁊
 menses, sicut pri
 mū i quo 14. die
 phase fiebat, & 7.
 tempora, q̄a trib⁹
 anni vicib⁹. Hiero
 solymā adoratū ve
 niebant, **Annos**
 sc̄z 7. remissiois an
 nū, & 50 iubilei.
 Hęc oīa Iude i reli
 giose obseruabāt,
 qđ vno tpe statutū
 erat, nefas existi
 mantes alio fieri.
 Nō sic aut̄ Christi
 ani, inqt Hierony
 m⁹, q̄a in spū dies
 oēs festos, & vno
 quoq; die verū pha
 se celebrare possu
 mus.

5. **Estote sicut ⁊**

iā ^{es} nō est seruus, sed fili⁹. Quod si fi
 lius: & hāres p̄ deū. Sed tūc qđ igno
 rātes deū, ijs q̄ natura nō sunt dij, ser
 uiebatis. Nūc autem cū cognoueritis
 deū, imō cogniti fitis à deo: quō con
 uertimini iterū ad īfirma & ^{magis autem} egena ele
 mēta, qb⁹ denuo seruire vultis? Dies
 obseruatis, & mēses, & t̄pa, & ānos. Ti
 meo vobis, ne sine causa laborauerim
 i vobis. ^{neglectorū legis sum} Estote sicut ego, q̄a & ego
 sicut vos: ^{ostimator legis} tres obsecro vos. Nihil me
 lesistis. Scitis aut̄ qđ p̄ īfirmitatē car
 nis euāgelizauī vobis iā pridē: & ^{in carnis} tēta
 tionē vestrā in carne mea nō spreui
 stis, neq; respuistis, s̄ sicut angelū dei
 accepistis me, sicut Christū Iesum. ^{me legatum} 8
 Vbi ē ergo beatitudo v̄ra? Testimoniū
 eī phibeo vobis, q̄a si fieri posset, ocu
 los v̄ros eruissetis, & dedissetis mihi.

ego. i. imitamini meipsum, qui seruens olim ceremoniarum zelator
 nunc per Christum illas negligo.

6. **Per infirmitatem carnis**. i. i corp'alib⁹ afflictioib⁹ i qb⁹ assidu⁹
 erat ob p̄sequētes aduersarios. & ita gr̄ci exponūt. Hierony. ad Galatas
 refert & expōit, Euāgelizauī vobis p̄ īfirmitatē carnis. s. vr̄e. i. put īfir
 mitas v̄ra ferre poterat, nō de altiorib⁹ mysterijs, s̄ q̄ten⁹ ferre valebatis.

7. **Tentationem vestrā**. gr̄ci legūt p̄ vestrā *μου*. i. meā, & vocāt tē
 tationē Pauli afflictioēs, vīcula, plagas, & i carceratioēs q̄s i carne susti
 nebat, quā inqt, tētationē nō spreuistis. i. nequaq; me ob hmōi afflictioēs
 ne expulistis. sed velut angelū dei excepistis. Hiero. & Amb. legūt v̄m
 p̄ v̄ri passiuē. i. quū ego viriū v̄rarū piculū faciēs, vōsq; tētās, hūiliter
 vobis abiecta & hūilia p̄dicarē, hęc v̄ri tētationē, hoc viriū v̄rarū expe
 rimētū nō spreuistis. i. nō me ob hmōi quādā v̄ri diffidētiā expulistis.

8. **Ubi est beatitudo vestra?** gr̄ci legūt *τις*. i. q̄, qđ tñ gr̄ca scholia
 dicūt p̄ *ου*. i. vbi sumi. Beatitudinē aut̄ hęc qđā fidē illorū īterp̄tatur,

12. **Que est agar.** i. quæ figuratur per Agar & referrî potest quæ, vel ad ð seruitutē, vel ad ð vnū scilicet testamentum, pro quo græce est *δ'ιαθικη*, quanquam apte cū vtroq; cohæret ob foemininum sequens.

13. **Sina enim.** græci habent τὸ γὰρ ἀγαρ σινᾶ, asseruntq; interpretes Sina montem Arabiae Arabice dici Agar, qui mons, inquit, coniunctus est ei quæ nūc est Hierusalem.

Cū autē Hierusalē & Sina, lōgissimē distet, græci interpretantur coniunctus, nō vicinitate locorū, sed similitudine.

14. **Que sursum est Hierusalem.** qdā interpretatur ecclesiā triūphātē, alij militantē quæ sursum esse dicitur, quia non terrenis & carnalibus ducitur, vt synagoga: sed supernis & cælestibus bonis, quæ, inquit, est mater nr̄a, licet olim sterilis, nūc tamen multorū filiorū patres, cuius foecūditatē ab Esaia p̄dictā asserit dicente, lætare sterile &c.

15. **Deserte.** desertā vocat ecclesiam & cōgregationē gentium, quæ viro suo deo .s. repudiato, fornicabatur cum idolis, hæc tum sterilis erat, nullos gignens sp̄iales filios. vbi autē Chrō adhæsit quæ Synagoga repudiavit, facta est multorum filiorum mater.

16. **Qualibertate** græci cōiunctim legunt initiū sequētis capitis state, vt sit s̄esus, State in ea libertate qua vos Chr̄s liberavit, & nolite sub iugo seruitutis legalis cōtineri & coerceri.

testamenta. Vnum quidem in monte Sina, in seruitutem generās: ^{12 quod est} quæ est Agar ^{13 Sina enim, mons est in Arabia: qui coniunctus est ei, quæ nūc est Hierusalem} & seruit cum filijs suis. Illa autem quæ sursum est Hierusalem, libera est: quæ est mater nostra. Scriptum est enim, Lætare sterilis, quæ nō parit, erumpe & clama, quæ non parituris: quia multi filij ¹⁵ desertæ, magis quàm eius quæ habet virum. Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus. Sed quemadmodum tunc is qui secundum ^{naturali generatione} carnem natus fuerat persequēbatur eum qui secundum ^{dei opera et mira} spiritum: ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? Eijce ancillam & filium eius. non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Itaque fratres, nō sumus ancillæ filij, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberavit.

ARGUMENTVM Cap. 5.

CA circuncisione Galatas auertit, ostendens non posse eam stare cum Christo: & interim pseudapostolis imprecatus, & Galatas ad charitatem hortatus, in manifestatione fructuū carnis & spiritus caput concludit.

1. a monte
12 quod est
13 Sina enim
15
Esaie. 54. a
Luc. 23. d
Ro. 9. b
Gen. 21. a

1. Euacuati estis. i. excidistis à Christo, qui in lege iustificamini. i. iustificari quæritis, sic enim græci exponunt.
2. Spiritu. non carnalibus ceremonijs.

De rursus implicemini iugo

in libertate qua **CAPVT V.**

Tate & nolite iterum iugo seruitutis contineri. Ecce ego Paulus dico vobis quoniam si circumciscimini, Christus vobis nihil proderit.

Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. ¹ Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini: à gratia excidistis. Nos enim ² spiritu: ex fide spem iustitiæ expectamus. Nā in Christo Iesu, neque circumcisio aliquid valet neque præputium: sed fides quæ per charitatem operatur. Currebatis bene: quis vos impediuit veritati non obedire? ³ Nemini consenseritis. ⁴ Persuasio hæc non est ex eo qui vocat vos. ⁵ Modicum fermentum, totam massam corrumpit. Ego confido in vobis in domino, & nihil aliud sapietis. qui autem conturbat vos: portabit iudicium, quicumque est ille. Ego autem fratres si ⁶ circumcisionem adhuc prædico: quid adhuc persecutionem patior? ⁷ Ergo euacuatum est scādalum crucis. Utinam & abscindantur, qui vos conturbant. Vos enim in libertatem vocati estis fratres: tantum ⁸ ne libertatem

3. Nemini consenseritis. hoc græci nō habēt. est aut sensus, Nemini cōsēseritis, nec crederitis, quātū ad fidē attinet, alterā quā mihī.

4. Persuasio hæc i. Christus qui vos ad fidē vocauit nequaquā vobis persuasit vt circumciscideremini.

5. Modicum fermentum. i. peruersa doctrina etiā modica, aut vt Hieronymus exponit, pauci ipostores & hæretici totā massam & cōgregationē vestrā inficere possunt.

6. Circuncisionē &c. persuadebant pseudapostoli Galatis circuncisionis necessitatem, quā opinionē tollēs, si circuncisionē, inquit, prædico, quid adhuc persecutionem patior à Iudæis? quibus utiq; gratus essem si illam prædicarem.

7. Ergo euacuatum est &c, id est, si circūcisionē prædico, iā desinit esse scādalo Iudæis crucis prædicatio: ob quā tantū offendebantur, quia circuncisionem tolleret: sed adhuc offenduntur crucis prædicatione. nō ergo circuncisionem prædico.

8. Ne libertatem. i. nolite libertatem spiritus trahere in occasionem

15.2

Per

1. cor. 6. b

C

offensio quæ gerat hūc iudicium crucis

& argumentū carnis. id est, carnaliū concupiscentiarum sectandarum.

9. Mordetis & comeditis. id est graues inimicitias exercetis.

10. Aduersus huiusmodi. idem sensus huius loci qui & illius, iusto nō est lex posita. i. si oēs iusti essent, ac secundum spiritū viuerēt, nulla opus esset lege vestante.

in occasione de^{conuerſati} tis carnis, sed per cha^{carni i. carnalibz concupiscentijs} ritatem spiritus seruite inuicem. Oīs^{com} enim lex in vno sermone impletur,^{nepe hoc}
 Diliges proximum tuū sicut teipsum. ^{Leu. 19. d. matt. 22. d. marc. 12. c. rom. 13. c. iac. 2. b. rom. 13. d. i. pet. 2. c.}
 Quod si inuicē^{aliq. alium} mordetis & comed^{detoyatis} itis, videte ne ab inuicē^{viciſſim. aliq. ab alio} cōsumamini. Dico autē in Christo: spiritu ambu^{hoc volo dicere. exhortor} late, & desideria carnis nō perficietis. ^{iuxta instinctum}
 Caro enim concupiscit aduersus spi^{uinite} ritum: spiritus autem aduersus carnē. ^{affectz carnales}
 hec enim sibi inuicem aduersantur: vt ^{carnalis affectz} nō quecūq; vultis, illa faciatis. Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. ^{autem}
 Manifesta sunt autem opera carnis: ^{mutuo inter se} quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, ^{unde fit} veneficia, inimicitia, contentiones, ^{volueritis} æmulationes, iræ, rixæ, dissensioes, ^{eadem} sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, ^{sed spōtanz} comessationes, & his similia, quæ prædico vobis sicut prædixi: quoniā qui ^{libido contra naturam} talia agunt, regnum dei non consequentur. ^{simulachroz cultz} Fructus autem spiritus est: charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, ^{lis} modestia, continentia, castitas. ^{dolores de alieno bono} 10. Aduersus huiusmodi, non est ^{seditionz hereses} lex. Qui autē sunt Christi: carnē suā ^{de quibz} crucifixerūt cum vitijs & concupiscentijs. Si spiritu viuimus, spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ ^{ob id quod} cupidi: inuicem prouocantes, inuicem ^{regni} inuidentes. ^{heredes non erunt}

Si spūalem vitam proficemur
 opa spūalia exerceamus

Epheſus Aſiæ minoris metropolis eſt, ubi Paulus egregiã nauavit in Euangelio operã, triennium apud illos verſatus: quin & ibi ſeditone facta periclitatus eſt. Huius incolas, quum in fide perſitiſſent, hortatur hæc episto- la Paulus, vt qua cœperunt pergant, de arduis myſterijs, ſubobſcure tamen, cum illis diſſerens. ac demũ cuiq; ætati & hominũ conditioni reſ- ſte viuendi modum præſcribens. Scripta eſt ab Vrbe Roma per Tychicum diaconum.

ARGUMENTVM Cap. I.

Præpoſita ſalutatione recenſet catalogum beneficiorũ dei & patris erga Ephęſios, quibus obiter bene precatur congratulãſ fidei illorũ. deinde dignitatem hominis à Chriſto aſſums- ptĩ manifeſtat.

EPISTOLA DI

Duo continet hoc caput:

1. Bona quae per Christum nobis obveniunt ob qua benedicendū est Deo mīllies
2. Orō Pauli, et bona ad quorū cognitio^{em} petit fidelibz lumen a Deo.

VI PAULI APOSTOLI

AD EPHESIOS.

CAPVT

I.

^{facto legato}
 Aulus apostolus IESU Christi p volūtatē dei omnib⁹ sanctis qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu, gratia vos bis & pax a deo patre

nostro & domino Iesu Christo.

^{1. laudamus Deum 1. i. laus Deo}
 Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi: ^{beneficis affectis} qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in caelestib⁹ i Christo: ^{1. i. per Christum} sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionē, ^{erat} vt essemus sancti & immaculati in conspectu ei⁹

^{per} in charitate, ^{tem} qui praedestinavit nos in adoptionē filiorum per Iesum Christū in ipsum, ^{ad se 1. et vnus secum faceret. 1. iuxta beneplacitū} secundū ^{pro bona voluntate sua} propositū voluntatis suae in laudē gloriae gratiae suae, ^{qua gratia nos tera dicit} in qua gratificauit nos in dilecto filio suo. in quo habemus redemptionē per sanguinē eius: remissionē peccatorū ^{ex copiosa beneuolentia sua} secundum diuitias gratiae eius, quae superabundauit in nobis in omni sapientia & prudentia, ^{1. i. iuxta} vt notū faceret nobis sacramentū voluntatis suae ^{voluntate sua} secundum beneplacitum eius, quod ^{posita} propositum fuit in eo in dispensatione plenitudinis

1. cum dispensata et constituta ab eo tpe essent impleta

2. in caelestibus guttandē locū hēre mō in caelo. 1. ad caelestia obtinē

¹ **Qui benedixit nos**, i. qui nos per Christū abunde cum mulauit oībus bonis spūalibus & caelestibus, quae nobis in caelo reposuit: sicut Iudaeorū benedictio in terrenis bonis erat.

² **Qui praedestinavit**, i. qui iuxta aeternā praedestinationē sibi nos per Iesum xpm adoptauit in filios, praedestinavit autē in laudem gloriae gratiae suae. i. vt laudarem⁹ & gloriosam predicarem⁹ gratiā suam, qua nos sibi gratos effecit in Christo.

³ **Ut notū faceret**, superabundauit inquit, gratia in nobis a deo vt notum faceret nobis sacra

1. Dona beneficiorū
2. Electio

3. Praedestinatio
4. Adoptio

5. Iustificatio
6. Redemptio

7. Remissio peccatorū

8. Manifestatio secretorū

mentum & mysterium voluntatis suæ secundū beneplacitum suū quod proposuerat cōplere (vt græci subaudiunt) in eo. i. per Christum. sacramentum inquam, quod est instaurare oīa in Christo celestia & terrestria. i. omnes hoīes & angelos vnire & cōiungere & ad Christū tanquā vnum caput redigere, in dispensatione plenitudinis tem-

porum .i. quum tempus ad id à patre destinatum cōpletum esset. pro eo autem quod interpretes habet instaurare, græci legunt ἀνακεφαλαίου quod significat, summa-
 tim colligere. Dei filius autem ante incarnationem nō dum erat caput nostrum, quia nō haberet eandem cum membris humanā naturam.

^{scilicet} 1. re-^{per}stituere omnia in Christo, quæ in cælis & quæ in terra sunt in iplo. In quo etiam & nos ^{in sortem asciti} 4 sorte vocati sumus, prædestinati secundū propositū eius, qui operatur oīa secundum consilium voluntatis suæ: vt simus ^{in sortem} in laudem gloriæ eius nos, qui ante sperauimus in Christo, ^{sub. sperastis} 6 in quo & vos, cū audissetis verbū veritatis, euāgelium salutis vestræ, in quo & credentes signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ ^{vt certū sitis} 7 in redemptionem acquisitionis in laudem gloriæ ipsius. Propterea & ego audiens fidem vestrā quæ est in Christo Iesu, & dilectionē in omnes sanctos: nō cesso ^{agere} 8 gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, vt deus (domni nostri Iesu Christi pater) gloriæ, det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis, in agnitionem eius illuminatos oculos cordis vestri. vt sciatis quæ sit spes ^{ad quam ille vocat} 9 vocatiōis ei⁹, &

4. Sorte vocati sumus. græce ἐκλήρωθημεν. i. in sortem & hæreditatē asciti sumus.

5. In laudē gloriæ &c. i. vt simus argumētum & occasio laudandi & glorificandi dei de nostra cōuersione.

6. In quo & vos. sub. sperastis.

7. In redemptionem. signati, inquit, estis. i. ob signati & sigillati per xpm spūs sancti gratia tanquā arrabone cæ-

lestis hæreditatis. signati inquam in redemptionem acquisitionis i. vt redimeret acquisitionem suam, nos scilicet pretioso sanguine suo acquisitos. vos enim gens sancta & populus acquisitionis, inquit Petrus, & in laudem gloriæ ipsius. id est, vt laudetur & gloriātur ipse

8. Gratias agens. i. gratias agere, sic memoriam faciens, pro facere græci enim participijs pro infinitiuis vtuntur.

9. Vocatiōis eius. i. ad quam vos ille vocauit.

10. **Que diuitie** &c. i. quàm gloriosam & opulentam hereditatem haberi sicut sancti.

11. **Que sit supereminens.** i. quæ exuberans magnitudo potētiae eius in nos qui credimus. Chrysoſt. hanc potētiam interpretatur quia deus Paulū à veteribus delictis ad nouā vitā, à p̄secutiōe ad p̄dicatiōem attraxerit:

quidē Virtus & potentia Christi est in hoc, secundū operationē & energiā potentiae virtutis eius &c. i. quæ quidē virtus & potentia nō est ea qua nos à morte suscitauit inferior, sed illi virtuti similis, qua deus Christū suscitauit à mortuis.

Quū autē i firmi-
tis & mortis Xpi
meminisset Paul⁹,
statim ad sublimia
trāsuolat, dicens
eū sedere ad dex-
terā patris. i. in
eadem æqualitate
cū patre, & præfe-
ctū sup omnē prin-
cipatū, potētiam, vir-
tutem, & domina-
tionē, per quæ in

telliguntur angelorū ordines. & quoniam omnium angelorū officia nemo nouit, nec nominare potest, subdit, & super omne nomen quod nominatur nō hic tantū sed in futuro seculo. i. & si quod est aliud spirituum caelestium nomen aut officium nobis ignotum, olim autē in gloria reuelandū, potest etiam principatus & dominationis nomine quacūq; potestas intelligi. quod uero sequitur, & omne nomen, potest intelligi pro quauis dignitate, sicut Latini dicunt, magni nominis hominem, quem etiā ἀπὸ τοῦ ὀνόματι. i. à nomine graeci ὀνομασθῆναι vocāt. i. clarum & celebrem.

12. **Caput** &c. graeci legūt dedit illū caput ecclesiae sup oīa, s; idē est esus quæ quidē ecclesia, inquit, est corp⁹ eius & plenitudo eius. i. cōpletū. Caput em̄, inquit Oecumeni⁹, corpe cōpletur & p̄ficitur, & ipm̄ est corp⁹ capite.

13. **Qui omnia** &c. grece τὸ πᾶν τὰ πάντα ἐν ᾧ ὅλα πληροῦνται. i. oīa in oīb⁹ adimplētis vel impleti. p̄cipiū enim mediū actiue & passiue sumi potest. graeci explicāt πληροῦνται ἀντὶ τοῦ πληροῦνται. i. implētis, ut sit sensus, quod ecclesia est plenitudo capitis xpi quæ oīa adimplet in oīb⁹, quia ut inquit Hieron. singulas in omnibus virtutes oēs aliquā esse faciet in singulis. si exponim⁹ πληροῦνται passiue, nō video quō ordinetur, πᾶν τὰ πάντα nisi aduerbia scit, ut sumatur p̄ omnino, & sit sensus, quod post resurrectionē omnino erit xp̄s in oīb⁹ fidelibus. Si legim⁹ oīa adimpletur, &

^{1. et quā copiosa sit gloria hæreditatis}
10 quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius

in sanctis. & quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos qui credimus secundum operationem potentiae virtutis eius: quam operatus est in

Christo, suscitans illum à mortuis, & constituens ad dexteram suam in caelestibus: supra omnem principatum &

potestatem & virtutem & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiā in futuro. Et omnia subiecit sub pedibus eius: & ipsum dedit

caput supra omnē ecclesiā quæ est corpus ipsius, & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

^{1. adimplet. i. p̄ficit}
^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

Vis em̄
n̄cipi⁹
erga s̄

Potētia
obēsa in
ch̄ri susci-
tatione

oīa ch̄ro
subiecta

^{omnia ipsi ecclesie}

^{est ch̄ro}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

^{1. adimplet. i. p̄ficit}

^{1. ch̄rg est per quē De⁹ q̄ solet implere oīa, p̄ficere ea}

oia sumendū est in recto, vt sit sensus, quòd Christ⁹ q est oia in oib⁹. i. qui in omnibus est ac sufficit pro omni bono, adimpletur & cōsumma- tur in omnib⁹ mēbris sui corporis. i. ecclesiæ quā dixit esse plenitudinē Christi omnia in oib⁹ cōplētis, vel omnino in oibus suis mēbris cōpleti.

I. Et vos. lōgū hoc hyperbatū cōtinue legendū est vsq; ad v̄ de⁹ quē

ARGVMENTVM Cap. 2.

Nos in omni libidinū genere mortuos mera gratia à deo patre cū Christo exuscitatos ostēdit, p̄ quē soluta maceria quæ nos à deo dividebat, & allata pace cōcines sãctorū effecti sum⁹.

CAPVT II.

Vos cū essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quib⁹ aliquādo ambulastis

secundū sœculū mūdi hui⁹, secūdū principē potestatis aëris hui⁹ spirit⁹ qui nūc operatur in

filios diffidetiæ: in quib⁹ & nos oēs aliquādo cōuersati sum⁹ in desiderijs carnis nostrę, facientes voluntatē carnis & cogitationū, & eramus

natura filij irę sicut & ceteri. Deus autē qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, & cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo, cuius gratia estis saluati: & conresuscitauit & con- sedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu, vt ostenderet in

sæculis superuenientibus abundates diuitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Iesu. Gratia enim estis saluati per naturali inclinatione, vel ab ipsa natiuitate ob peccatum originis.

5. Conresuscitauit. si de morte animæ intelligit, id nunc factum intellegendum est: sin de morte corporis, accipiendum in spe.

6. Sæculis superuen. &c. i. vt toto sequenti tpe ostēderet diuitias gratiæ

atq; ibi cū eclipsis sit supplendū viuificauit, aut quid simile. quanq̄ Hieronymus cōtinue legit vsq; ad v̄ cōiuiuificauit nos, & ga repugnaret p̄ticulari in illo loco, deus aut q diues est, ait illā superfluere, si cut plerūq; grācis

hoc mō sēsus esset, & vos quū mortui essetis &c. deus qui diues ē & nos quoq; quū perinde essemus mortui cōiuiuificauit Christo.

2. Secūdū sœculū mūdi. i. mundanū hoc sœculū, eiūsq; desideria, secūdū principē potestatis aëris hui⁹. i. iuxta voluntatē potentis principis. i. diaboli in spirituali aere habitantis.

3. Filios diffidetiæ. i. inobediētes & incredulos. Nam vtrūq; significat a

fidit se i Chrō sine lege saluari posse.

4. Natura &c. nō q natura talis sit creata, & ideo intellegendum natura. i.

antiqua miser
noua felicitas
nos eratis mortui et. et ambu
in peccatis ut seculare
Admō prescip
Colof. 2. d
i. homines
huc mundum
affectibus carnalibus nris
mentium
homines digni supplicio
copiose est misericordia
etiam
nos fecit qui uiuere uno vna cum
facin
eminentem opulentiam
per benignitatem qua obitur erga nos per

Vita mala.

Voca.

Voca sine merito

10. Nunc autē. nūc autē ex quo in Christū credidistis vos qui per idolo-
latriā procul eratis à deo, ad cū per Christi sanguinē appropinquastis.

11. Medium parietem. &c. inimicitias referunt ad y parietem, vt
inimicitia sint veluti paries quidā munitus & vallum diuidēs inter hos-

deo in hoc mūdo. ¹⁰ Nūc autē in Chri-
sto Iesu vos qui aliquando eratis lon-

ge, facti estis prope in sanguine Chri-
sti. Ipse enim est pax nostra, qui fecit

vtraque vnum, & ¹¹ medium parietem
maceriæ soluens, inimicitias in carne

sua, ¹² legē mandatorū decretis euas-
cuans: ¹³ vt duos cōdat in semetipso,

in vnum nouum hominem, faciens pa-
cem, vt reconciliet ambos in vno cor-
pore, deo per crucem, interficiens ini-

micitias in semetipso. Et veniens euā-
gelizauit pacē ¹⁴ vobis qui longe fuis-

tis: & pacem ijs qui propē. quoniam
per ipsum habemus accessum ambo in

gentes execrabātur, gentes autē Iudæos odio habebant. has Christus ini-

micitias solues: fecit vtraq; vnū, dum ex duobus diuersi ritus & cultus
populis vnicū fecit Christianū populū. quidā mediū parietē maceriæ
interpretātur circuncisionē carnalē. Erat enim velut paries distinguēs
Iudæos à gētibus, & bene paries maceriæ, quia sicut maceria ex lapidib;
cōstat nō cementatis, atq; adeo facile solubilis est, sic facile solubilis erat
circuncisio, quam Christus in carne sua i. per passionem suam soluens
per fidem fecit vtraque vnum. Circuncisionem autem vocat Paulus
inimicitias, quia causa esset mutui inter Iudæos & gentes odij.

12. Legem mandatorū i. legē Mōsaicā quæ infinitis cōstabat mādatis,
decretis i dogmatis euāgelicis abrogās. Ita enim Chrysoft. Nō est ergo
legendum legem in dogmatis sitam nam hoc modo Græci dicerent, τὸν
νόμον τὸν ἐν δόγμασι. græci autem hoc loco non habent secundū arti-
culum, & ideo ἐν δόγμασι significat hic per decreta & δόγματα.

13. Vt duos scilicet populos, tanq̄ duos homines cōdat. i. creet, græce
κτίσῃ in vnū nouū hominē. i. vt per vnitatē fidei duos populos quos-
dā modo faciat vnū nouū hominē in nouitate vitæ ambulātē, & facta pa-
ce reconciliet ambos populos deo in vno corpore ecclesiæ per crucē &
passionē suā interficiens inimicitias siue Iudæorū & gētū mutuas, siue
omniū hominū cū deo. interficiēs inquā in semetipso i. p mortē suā.

14. Vobis qui longe fuistis. i. qui procul eratis à deo per idololatriā,

stes. hunc autē pa-
rietem inimicitia-
rum, quidā ins-
terpretatur peccas-
ta hominū quæ dis-
uidebant inter deū
& nos, quem diruit
Christus in carne
sua & morte: atque
ita hoc pariete dis-
soluto, Christo pax
nostra quia nos pas-
tri recōciliauit, fe-
cit vtraq; vnum,

dū hominē tot ins-
terstitijs à deo dis-
sidentē assumpsit i
deū, fecitq; vt esset
idem deus & homo.

Alij has inimicitias
quā magis qua-
drat ob sequētia in-
terpretatur inimi-
citas Iudæorum &
gētiliū, quia Iudæi

et
i. eadem ecclesia

sub etiam

per eam

i. gentibus

i. Iudæis

aditum i. populi

Iudæi et gentes

EPIST. PAULI

& his qui prope. i. Iudæis: qui propiores erant per vnius dei cultum.
 15. Hospites. græce ξένοι & extranei.
 16. Ciues sanctorum. græce συμπολίται. i. conciuēs & municipes,
 quia ad idem ius cælestis patriæ recepti cū veris ciuibus sanctis angelis.
 17. Domestici dei. i. familiares, super fundamentū apostolorū. i. ndem
 à prophetis prædica-

etam & ab apostolis prædicatam. ^{per eundem sp̄m}
 18. Angulari lapide. angularis lapis Christus dicitur, q̄ ei totū innititur spirituale edificium, in quo omnis ædificatio cælestis ecclesiæ constructa crescit & exurgit in templū sanctū deo: dum fideles per gratiam dei templū efficiuntur, in quo, inquit, & vos coedificamini in habitaculum dei in spiritu sancto. Ergo iam non estis ^{in colat} hospites & aduenē: sed estis ^{familia} ciues sanctorum & ^{in D} domestici dei, superedificati super fundamentū apostolorum & prophetarum, ipso ^{scilicet in} summo angulari lapide Iesu Christo: in quo omnis ædificatio constructa, crescit in templum sanctum in domino, in quo & vos coedificamini in habitaculum dei in spiritu sancto. ^{per quem} ^{per} ^{um} ^{tum}

ARGUMENTVM Cap. 3.

Mysterium vocationis gentium sibi reuelatum docet, seq; ad illud prædicandū à deo delegatum: ob cuius prædicationē in carcere detentus Ephesios hortatur, ne quo pacto ob suas afflictiones animo frāgatur, illi s; & virtutē cōstatiæ & plenā dei cognitionē precatur.

1. Vnius rei gratia. i. vt vos coedificare Christo, ego Paulus. sub. sum vinctus Christi. i. pro Christo, quō dicimur martyr Christi. i. pro Christo.

2. Dispensationē gratiæ. i. euangelij apud vos administrationem gratis mihi concessam. **CAPVT III.** Vnius rei gratia, ego Paulus vinctus Christi Iesu, pro vobis gentibus: si tamen audistis dispensationem gratiæ dei quæ data est mihi in vobis: quoniam secundum reuelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in breui: prout potestis legētes intelligere prout

3. In breui. i. paucis, vel pauloate, sicut præcedenti capite gentes vocatas ostēdit & cōciues sanctorū effectas: sicut, inquit, supra scripsi non quatenus mysterij dignitas & magnitudo exigebat, sed prout potestis legentes intelligere prudentiam meā in mysterio Christi. i. sed quatenus capere potestis sciētā & intelligētā meā circa mysteriū Christi.

Secretum ante paucis

Tria hec hoc cap. officium Pauli ingentes exhortat ad constantiam orationem Pauli pro relecto

4. Alijs generationibus .i. alia ætate ac præcedenti tempore.

5. Gentes esse cohæredes. hoc referendum est ad paulo ante præcedentia & sic legendū, Non ū factū est mihi sacramentū, scilicet gentes esse cohæredes, &c. quæ vero intercedūt, per parenthesis legendā: mysteriū autē hoc est, q̄ gētes Christo cōcorpores factæ sunt. i. vnū corpus in eo

mysticū cōstituentes & cōparticipes pmissiōis factę ipsi Abrahę i Christo.

6. Inuestigabiles .i. inscrutabiles.

7. Que sit dispēsatio. quidā græci legūt κοινωνία .i. cōmunicatio, quidā δικονομία .i. dispēsatio, vel administratio, quidā πλοτος .i. diuitiæ. duobus primis modis sensus est, Mihi data est gratia posse illuminare & docere ōnes, quæ & qualis sit tāti sacramenti quod hæten⁹ in deo latuit, administratio. Norāt enī, inquit Chryso. forsitan & prophetæ gentes vocandas.

Quomodo vero & ad quanta bona, nō nouerant: sed hoc mihi concessum est omnib⁹ aperire, vt innotescat principibus & potestatibus in cælestibus per ecclesiā multiformis sapiētia dei. i. vt angeli & archægeli qui ante incarna-

dētiam meā in mysterio Christi, quod

4 alijs generationibus nō est agnitum filijs hominum, sicut nunc reuelatum est sanctis apostolis eius & prophetis

in spiritu, 5 gentes esse cohæredes & concorporales & participes promissionis eius in Christo Iesu per euāgelium, cuius factus sum ego minister

secundum donum gratiæ dei quæ data est mihi secundum operationem virtutis eius. Mihi enim omnium sanctorum

minimo, data est gratia hæc, In gentibus euangelizare inuestigabiles

diuitias Christi, & illuminare omnes 7 quæ sit dispēsatio sacramenti absconditi à seculis in deo, qui omnia creauit: vt innotescat principibus & potestatibus in cælestibus, per ecclesiam:

multiformis sapientia dei 8 secundum præfinitionem sæculorum 9 quam fecit in Christo Iesu domino nostro. In quo habemus fiduciam & accessum in

cōfidentia, per fidē eius. Propter quod peto: ne deficiatis in tribulationibus

tionē Christi tantā dei erga gentes bonitatē ignorabāt, ac tā variā illius sapiētia, eā demū plane cōpertā haberēt p ecclesiā. i. p tāta bona ecclesiæ sic gētiū cōcessa, & tā diuersos ac tā bñ dispositos i ea gradus & ordines. 8. Secundum præfinitionem sæculorum .i. secundum quod ab æterno proposuerat suo illam tempore reuelare.

9. Quam fecit in Christo. quam scilicet ecclesiam in Christo, id est,

q. d. b. nei. 6. fami. in D. O. no. n. ecci. J. ing. a. bita. Winter. I. cor. 25. b. piā bonoz. pchrūm. signuz. ritib⁹ ma. inaere. Si. rati. ab eo ab. arno pfi. fuzat. ni. si. ea. ae. i.

cognitionē
1. ministerio
4 octab⁹
5 scilicet
6 reseratum
7 implendo per
8 .i. dono gratuito
9 cum efficaci potentia
1. donum
2. imperuestigabiles
3. manifestare omnib⁹
4. communis mysterii
5. multipliciter varia
6. aeterni
7. per
8. i. cui⁹ op⁹
9. libertatem euangeliandi
aditum ad parē

EPIST. PAULI

per Christum fecit & constituit.

10. Que est gloria vestra. nam quod Paulus affligeretur ob adductam ad Christum gentes, in gentium gloriam cedebat.

11. Paternitas. græce πατρία quod paternitatem & familiam siue parentem significat.

12. In charitate radicati. Photius græcus ut solæcisimum vitet sic ordinat, ut vos radicati & fundati in charitate possitis comprehendere quæ sit latitudo. i. immensitas potētiae diuinæ: & lōgītudo. i. æternitas & sublimitas naturæ: & profundum. i. profunditas sciētiae. Scire etiā charitatē Christi supereminētē sciētiae, græce υπερβαλλουσαν της γνωσεως. i. vel maiorē quā quæ virtute humana cognosci possit, vel quæ exuperat omnē humanā sciētiam. Qui dā ista, scilicet quæ sit latitudo, referūt ad vocationem gentiū. i. ut possitis cognoscere quātā dignitatis & virtutis est hoc mysterium. vsus est autem vocabulis omnium dimensionum corporalium ad exprimendam illius magnitudinem.

13. Ut impleamini. i. sicut græci exponūt, ut impleamini omni virtute qua deus plenus est. vel impleamini. i. perficiamini & perfecte cognoscatis vsq; ad plenitudinem & perfectā cognitionem dei quæ est, vnum deum in tribus personis plene intelligere & adorare.

14. Facere superabundanter. i. abundantius sui cognitionē bonāq; omnia largiri, quā petere vel excogitare possimus.

15. Ipsi. ipsi superfluit, sed Hebræorū more locutus est q̄ dicūt cui⁹ eius.

meis pro vobis ¹⁰ quæ est gloria vestra. Hui⁹ rei gratia, flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, ex quo ^{fit} omnis ^{II cognatio spiritualis quæ} paternitas in cælis & in terra nominatur, ut det vobis secundum diuitias gloriæ suæ, virtutem corroborari per spiritum eius in interiori homine: Christum habitare per fidem in cordibus vestris, ⁱⁿ in charitate radicati & fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, & lōgītudo, & sublimitas, & profundū, scire etiā supereminētē sciētiae charitatē Christi, ¹³ ut impleamini in omnē plenitudinē dei. Ei autē qui potens est omnia ¹⁴ facere superabundanter quā petimus, aut intelligim⁹, secundū virtutē quæ operatur in nobis: ¹⁵ ipsi gloria in ecclesia: & in Christo Iesu, in omnes generationes seculi seculorū. Amen.

ARGUMENTVM Cap. 4.

Totum penè hoc caput paræneses habet. nā primum ad communem pacem hortatus, dixerat Christi erga ecclesiam dona in vnius cordis

13. Ut impleamini. i. sicut græci exponūt, ut impleamini omni virtute qua deus plenus est. vel impleamini. i. perficiamini & perfecte cognoscatis vsq; ad plenitudinem & perfectā cognitionem dei quæ est, vnum deum in tribus personis plene intelligere & adorare.

14. Facere superabundanter. i. abundantius sui cognitionē bonāq; omnia largiri, quā petere vel excogitare possimus.

15. Ipsi. ipsi superfluit, sed Hebræorū more locutus est q̄ dicūt cui⁹ eius.

1. Unum corpus, & vnus spiritus. sub. sitis, scilicet sitis vnum corpus mysticum in Christo & ecclesia & vnus spiritus, quippe qui vno spiritu potati in baptismo estis. Sitis ergo, inquit, vnum corpus & vnus spiritus per mutuam animorum consensionem, sicut vocati estis in eadem spe vocationis vestrae, id est, sicut ad eandem spem vocati estis.

poris coagmentationem enumerat. Deinde veterem hominem exuere & novum induere prescatus, totus est in formandis illorum moribus.

CAPVT IIII.

Rom. 12.c
1. cor. 12.b
Mala. 2.b
Rom. 12.a
1. co 12.b
2. cor. 10.d
Psal. 67.d

A ^{1. hortor} ^{ppr} ^{um} ^{1. vt iuuatis vt recet cor} ^{qui vocati sunt a dño} ^{sub. sit} ^{vnam spem. s. in vitam vitam eternam} ^{1. vobis} ^{qua largiri voluit chris} ^{cum ascendisset} ^{collezim illud}
Bsecro itaq; vos ego vinctus in domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine, cum patientia, supportantes iuicem in charitate, solliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. ¹ vnum corpus, & vnus spiritus sicut vocati estis in vna spe vocationis vestrae. Vnus dominus, vna fides, vnum baptisma. Vnus deus & pater omnium, qui super omnes & per omnia & in omnibus nobis. ² Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Propter quod dicit, ³ Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem: dedit dona hominibus. ⁴ Quod autem ascendit: quid est, nisi quia & descendit primum in inferiores partes terrae? Qui descendit: ipse est & qui ascendit supra omnes caelos, ⁵ vt impleret omnia. Et ipse dedit quos

2. Unicuique autem. praedicat in corpore mystico diuersa esse dona prout Christus varie mensus est & partitus omnibus, neque ea tamen vnitatem ecclesiae scindere.

3. Ascendens in altum. Testimonio David ostendit predictam esse hanc in nos Christi munificentiam. psal. autem 67. sic habetur, Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus. Paulus nonnullis suo more mutatis secundam personam mutauit in tertiam. Ascendens ergo Christus in altum. i. in caelum die ascensionis captiuam duxit captiuitatem. i. mortem & diabolum quos viribus extinctis captiuos & vinctos tenebat, vel nos ipsos qui captiui eramus diaboli, ab illo viceripuit & secum in spe in amoena paradisi transtulit.

ascendit. Ex ascensu Christi descensus etiam meminit, quid nobis, inquit, innuit quod ascenderit in caelum, nisi quod prius in inferiores partes terrae descenderit? hunc autem descensum quidam accipiunt in vterum virginis, quidam in sepulchrum, alii quod praestat in infernum. quo nimirum descendit Zacharia teste vt educeret vinctos suos de lacu in quo non est aqua. ⁵ Ut impleret omnia. vel vt compleret omnia quae de se scripta erant, vel vt omnia perficeret.

4. Quod autem

EPIST. PAULI

6. **Consummationem.** id est, vt sancti, & fideles per eorum regimen & instructionem consummati, & perfecti euadant.

7. **Donec occurramus omnes.** id est, futuri sunt hi gradus, & ordines in ecclesia, donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionis filii dei. id est donec omnes in Christum credant, & agnoscant filium dei, atq;

ita fiat vnum ouile, & vnus pastor.

Donec etiam occurramus in virtum perfectum & mensuram etatis plenitudinis Christi, id est plenae aetatis Christi, quidam hoc referunt, & exponunt vsque ad resurrectionem in qua ad perfectam aetatem 33. annorum quae est Christi aetas resurgemus. Sed praestat hoc de dei & Christi cognitione intelligere. Omnes enim nos quandiu in hoc mundo agimus, ob vndiq;

dam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero euangelistas, alios autem pastores & doctores ad ^{1. ad complendum numerum electorum. 2. perfectionem} consummationem sanctorum ^{ad dispensandum et docendum populum} in opus ministerij in aedificationem corporis Christi: ^{perueniamus} donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionis filij dei, in virum perfectum, in mensuram ^{1. donec} aetatis plenitudinis Christi: vt iam non ^{in christo} simus paruuli, fluctuantes, & ^{2. circumferamur} circumferamur ^{inueniamur per} omni vento doctrinae in nequitia hominum, in astutia ad ^{per fallaciam qua volunt decipere} circumventionem erroris: veritatem autem faciemus

I. cor. 12. d

ut proficiat corpus ecclesiae

1. donec

inueniamur per

mus, ob vndiq; fluctuantes hereseon vetos, & persecutionum procellas, sumus velut paruuli fluctuantes, & instabiles, nec satis firmi, obnoxij hoim nequitiae, & seductioni. & ideo quosdam dedit deus in ecclesia, apostolos, prophetas, pastores, & doctores, qui nos velut paruulos regant, & instituant, donec omnes in Christum credant, & eum agnoscant, & euadamus in viros perfectos, id est, desinamus esse fluctuantes paruuli, sed perfectam, & solidam fidem habeamus, nullis ventorum flatibus, nullis persecutionum procellis obnoxiam: & perueniamus, ad mensuram etatis plenitudinis, id est plenae aetatis Christi, id est quemadmodum in perfectam aetatem perfectamq; membrorum omnium proportionem Christus peruenit, ita & nos ad perfectam plenamq; Christi, & dei cognitionem perueniamus, & perfecta consummataque sit membrorum ecclesiae proportio. Hoc autem ante generalem omnium resurrectionem futurum non est, & ideo hucusq; illi in ecclesia gradus, & ordines duraturi sunt. his ergo verbis nihil aliud hic vult Paulus nisi qd hierarchicus ordo ecclesiae vsque in finem duraturus est, donec perfectis omnibus cesset omnis in terra praelatura.

8. **Circunferamur.** περιφερόμενοι. est autem περιφίρομαι in errorem induci, ac perturbari. quod significatum hoc loco quadrat, id est, dedit nobis deus doctores, & apostolos, & prophetas, ne in doctrinae incertitudine fluctuemus ad omnem ventum, & consilium doctrinae: & circumferamur, id est in errorem mittamur per hominum astutiam, & nequitiam, ad circumventionem erroris. i. circumuenti, & insidijs intercepti.

9. **Crescamus.** græce ἀυξίσωμεν. Ambrosius & Hieronymus interpretantur augeamus in illo omnia. i. nos nostraq; omnia in Christo meliora faciamus, à verbo ἀυξω quod significat augere. Interpres futurū sumpsit ab ἀυξάτω quod significat crescere.

10. **Ex quo totum corpus.** Huius loci ob hyperbaton subobscuri hic

^{Selbates cū charitate} **D**tes in charitate, ^{illum} crescamus in illo p
omnia qui est caput Christ⁹: ^{quod conuincitur} ^{conectitur} ^{1. per multam officior} ^{subministr}
totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministr
^{trationem} ^{factam} ^{promensura} ^{partis} strationis, secundum operationem in
mensurā vniuscuiusque membri, aug^{1. suum} ^{accipit} ^{vsq; ad perfectam}
mentum corporis facit in ædificatio^{tionem sui. vbi} ^{quæ fit per charitatem.}
nem sui in charitate. Hoc igitur dico
& testificor in domino: vt ia non amb
^{per} ^{ne posthac} ^{i. iuuatis}
buletis sicut & gentes ambulāt in va
^{1. sensuali} ^{1. ignorantia}
nitate lensus sui, tenebris obscuratum
^{mentem} ^{rationem}
habentes intellectum, alienati à vita
^{ad deo} ^{propter}
dei per ignorantia quæ est in illis pro
pter cæcitatem cordis ipsorum, qui
E desperantes, semetipsos tradiderunt

sensus est, quemadmodum spiritus vitalis à capite defluens, & cerebro, sensum, & energiam quãdam membris omnibus impartitur, vnde totum corpus cum suis membris iuxta cuiusq; proportionem crescit, & coalescit, modo per diuersas commissuras & iuncturas, nervos, articulos, musculos, & tendones, sibi inuicem connexa sint membra, nec ab sese inuicem separata, alioquin influere nõ potest: ita spiritus sanctus à capite nostro Christo manans & procedens,

in singula corporis ecclesiæ mystici membra, vim, virtutē & gratias suas cum quadam energia & efficacia diffundit, modo totum corpus bene sic compactum, bene scilicet inuicem connexis membris, lingulisq; suo loco hærentibus, & animorum consensione velut quadam iunctura colligatis: per quam spiritus sancti virtutem à capite manantem, totum corpus ecclesiæ crescit, non æqualiter in membris omnibus: sed pro cuiusque conditione ac proportione, iuxta quod diuisit illis spiritus sanctus, qui diuidit singulis prout vult: crescit autē & ædificatur in charitate. mihi videtur ita reddi posse proxime ad græcum sensus, Ex quo capite, totum corpus iuncturis à Christo subministratis, bene compactum & coagmentatum, iuxta cuiusque membri proportionem cum efficacia in charitate ædificatur, & coalescit. Hanc autē particulam iuncturam subministratiõis à nullo explicatã inueni, nisi quod Photius hanc membrorum iuncturam à Christo etiam manare asserit, dicēs, Ipsa membrorum iunctura, & connexio vnde fit? à Christo, inquit, suppeditate: quippe qui præter alias beneficentias, hanc etiam membrorum inter se iuncturam, & coniunctionem suppeditat. Hæc ille. In corpore aut mystico membrorum iuncturas animorum consensiones debemus intelligere.

11. **Desperantes.** Interpres legit ἀπολωμένοις id ē, cum desperasset vel diffisi. Nã ἀπολωμένοις despero significat. Alij legūt ἀπολωμένοις

Declaro, Todo este cuerpo (s. de la iglesia) ayuntado y atado entresi por sus iuncturas y administraciones de ministros, segun lo que ha obrado y medido a cada miembro conforme a la obra y medida que tiene a cada miembro, le viene el aumento q' va ha viendo para su mayor aprouchamiento en charidad.

EPIST. PAULI

ἄλλοις quod vno vbo latino apte reddi non potest. Dicuntur autē græcis ἀπὸ λυγῆρ qui omni dolore, ac sensu mali vacant, atque ad omnē naturæ sensum obsurduerunt, & secundum hoc sensus esset, Qui quum obsurduerint i malis, neq; iam malū suum sentiant, vel quū de misericordia dei desperarūt, semetipso tradiderūt in omnem immunditiam & auaritiam.

12. Sicut est veritas, vt inquit in ipso docti estis sicut in Iesu est omnis vera doctrina, & veritas.

13. Deponite vos græcis infinitiuis est qui tamen plerunq; in imperatiuum verti solet. græci tamē legūt deponere iungentes cum præcedentibus, scilicet vt in Christo docti estis deponere veterem hominem, renouari autem spiritu, & induere nouū veterem autē hominem, veteres vocat peccandi affectus, nouum vero nouam mētem Christi fide innotuatam.

14. Sol non occidat. i. si vos cōtingat affectiōe naturali irasci, ne diutius iram concoquat, sed āte solis occasum eā ponite.

15. Sermo malus. græce σαπρὸς. i. spurcus & foetidus.

19. Contristare spiritum dei. id est illum aduersus vos irritare, & facere, vt instar contristati se habeat: in quo spiritu signati estis in die redēptiōis. i. cuius gratia, & charismate in die redemptionis. i. baptis

impudicitia^{ad. 1. cum} in operationē immūditie oīs in auaritiā. Vos autē nō ita didicistis Christū: si tamē illū audistis & i ipso edocti estis, ^{certe} sicut est veritas in Iesu, ^{verum ut periesum ian} deponite vos secūdu^{modum venendi anora uerum} pristinā conuersationem veterem hominem, qui corrūpitur secundū desideria^{a desiderijs} erroris. Renouamini autē spiritu mētis v̄re: ^{deceptentib.} & induite nouum hominem qui secundū deū creatus est in iustitia & sanctitate veritatis. Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem vnusquisq; cum proximo suo: quoniā sumus inuicem membra. Irascimini & nolite peccare. ^{ne peccetis} ¹⁴ Sol non occidat super iracundiam vestram. Nolite loqui cum dare diabolo. Qui furabatur, iam non furetur: magis autē laboret operando manibus suis quod bonum est, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti. Omnis ¹⁵ sermo malus ex ore vestro nō procedat: sed si quis bonus ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus. Et nolite ¹⁶ contristare spiritum sanctum dei: in quo signati estis in die redēptiōis. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & cla

colof. 3. b
 Rom. 6. a
 Hebr. 12. a
 zach. 8. g
 E
 psal. 4. b
 Iaco. 4. b

mor, & blasphemia tollatur à vobis cum omni malitia. Estote autem inuicem benigni, misericordes, donantes inuicem sicut & deus in Christo donauit vobis.

mi, os nostrum sigillatum est, adeo vt præter eius auctoritatem qui sigillu appositum, aperire nõ liceat: quãto minus ad spurca & putida verba

ARGUMENTVM Cap. 5.

Hoc toto capite paræneses propè sunt Pauli, ad bona opera hortantis, & à peccato deshortantis, mutuãmq; viro & vxori amicitia christi & ecclesie exemplo persuadentis.

CAPVT V.

Stote ergo imitatores dei sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione: sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam deo in odorem suauitatis. Fornicatio autem & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos: aut turpitudine, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet: sed magis gratiarum actio. Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, nõ habet hæreditatem in regno Christi & dei. Nemo vos seducat inanibus verbis, propter hæc enim venit ira dei in filios diffidentie. Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ: nunc autem lux in domino.

1. hostiam gratam et acceptam deo.

1. Sicut decet sanctos. i. quæadmodum par est sanctos & Christianos cuiuscunq; turpis verbi & facti expertes esse.

2. Filios diffidentie i. filios incredulos, & inobedientes.

Vt filij lucis ambulate (Fructus enim lucis, est in omni bonitate, & iustitia,

solof. 8. b

solof. 8. b
Rom. 1. a
rebr. 2. a
ach. 2. a

A
10an. 13. d
& 15. b.
7. ioã. 4. d
eolof. 3. a

phint. cõueniãt

B
2 the. 2. a
Mat. 24. a
Mar. 13. a
Luc. 21. b

incedunt
1. solij scilicet

ut hinc luce
habet ecclij
ut hinc volun

Fructus enim lucis, est in omni bonitate, & iustitia, 579

& veritate) probātes quid sit beneplacitum deo, & nolite comunicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autē redarguite. Quæ enim in occulto fiūt ab ipsis: turpe est & dicere.

Omnia autē quæ arguūtur: a lumine manifestantur. ³ omne enim quod manifestatur: lumē est. Propter quod dicit,

Surge qui dormis, & exurge a mortuis: & illuminabit te Christus. Videte

itaq; fratres quomodo caute ambuletis, nō quasi insipientes, sed vt sapientes:

redimentes tempus, quoniā dies mali sūt. Propterea nolite fieri imprudentes: sed intelligētes quæ sit voluntas dei.

Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed implemini spiritu sancto, loquētes vobismetipsis in psalmis, hymnis, & cāticis spiritualibus, cātantes & psallentes in cordibus vestris domino: gratias agentes semper pro omnibus, in nomine domini nostri Iesu Christi deo & patri. Subiecti inuicē, in timore Christi. Mulieres viris suis subditæ sint, sicut domino: quoniā vir, caput est mulieris: sicut Christus caput est ecclesie. ipse saluator corporis eius. Sed sicut ecclesia subiecta est Christo: ita & mulieres viris suis in omnibus. Viri diligite vxores vestras: sicut & Christus dilexit ecclesiam, & se ipsum tradidit pro ea: vt illam sanctificaret, mundans eam ⁵ lauacro aquæ

id est baptismo.

id est baptismo.

id est baptismo.

id est baptismo.

id est baptismo.

id est baptismo.

id est baptismo.

id est baptismo.

id est baptismo.

alumni. Ta. ab omni mala te conuincunt. Nam quod mali conuincunt boni efficiunt.

3. Omne enim id est, vt iquit Photius. pctā quū arguūtur & pmo: destam correptionem manifesta fiunt, quodammodo lux efficiuntur, dū per poenitentia in iustitiam, & virtutem conuertuntur.

pro hoc enim facit quod allegat ex incerto auctore, surge qui dormis, & exurge a mortuis & illuminabit te Christus. sic quorū peccata arguūtur illuminante Christo, & ad poenitentiam agente, de tenebris in lucem eundunt, quodammodo lumen efficiuntur.

4. Redimentes tempus, quia dies mali sunt. nō sua substantia, sed hominum malitia. redimī autem tempus dicitur, quando male collocatum in carnalibus desiderijs, bonorū operum exercitio sarcimus.

id est baptismo.

id est baptismo.

id est baptismo.

^{1. p. verba euāgelicā creditum} ^{ad unam et eam}
F in verbo vitæ, vt exhiberet ipse sibi
 gloriosam ecclesiam non habentē ma-
 culam aut rugam aut aliquid huiusmo-
 di, sed vt sit sancta & immaculata. Ita
 & viri debent diligere vxores suas vt
^{suorum} corpora sua. Qui suā vxorem diligit:
 seipsum diligit. Nemo enim vnquam
 carnem suam odio habuit: sed nutrit
 & fouet eam, sicut & Christus eccle-
 siam, quia ^{1. v. de motu per cor. pora} ⁶ membra sumus corporis
 eius: de carne eius & de ossibus eius.
 Propter hoc relinquet homo patrem
 & matrem suam: & ^{agglutinabitur} adhærebit vxori
 suæ: & erūt duo in carne vna. ^{nam am} ⁷ Sacra-
 mentum hoc magnum est, ego autem
 dico in Christo & in ecclesia. Verūta-
 men & vos singuli vnusquisque vxor-
 em suam sicut seipsum diligat: vxor
 autem timeat virum suum.

ARGVMENTVM Cap. 6.

Parentes, liberos, & seruos instituit, & ad-
 uersus diaboli insidias diuina armatura mus-
 nit, obsecrans interim sua gratia precatio-
 nes illos facere, de rebus suis per Tychicum
 certiores futuros: quibus tandem bene precas-
 tus epistolam claudit.

CAPVT

VI.

Ilij, obedite parentibus vestris
 in domino. hoc enim iustū est.
¹ Honora patrem tuum & ma-

manitatis assumptionem: & matrem synagogam cui quateus Iudæus,
 suberat dereliquit, vt vxori suæ, id est ecclesiæ gentium adhaereret.

Honora patrem tuum. honorandi verbum hoc loco tam pro reue-
 n. j.

**6. membra su-
 mo corporis eius**
 id est ecclesiæ de
 carne eius & ossi-
 bus eius. id est
 similitudo cum eo car-
 nem habentes: vel
 de carne & ossibus
 Christi sumus, de
 carne, id est infir-
 mitate humanita-
 tis participantes &
 de ossibus diuini-
 tatis latentibus ac
 solidioribus, id est
 per gratiæ commu-
 nicationem nonni-
 hil de diuinitate q̄
 sub carne latet par-
 ticipantes.

**7. sacramentū
 hoc magnum est.**
 quanquam ad lite-
 ram de mutua vī-
 ri, & vxoris cōiun-
 ctione, & dilectio-
 ne dicta sint hæc
 verba, hoc tamen
 magnum est sacra-
 mentum, & myste-
 rium, id est sub hæc
 mat. ... nij institu-
 tiōe mystice Chri-
 sti, & ecclesiæ latet
 vnanimis, & indis-
 solubilis cōiunctio.
 Sicut enim patrē,
 & matrē relinquit
 homo, vt vxori ad-
 hæreat, sic quodā-
 modo patrē homo
 factus dereliquit
 Christus, sicut ipse
 ait, Exiui à patre,
 & veni in mundū,
 nō per desertionē
 diuinitatis, sed hu-

A
 colof.
 3. d
 Exodi
 20. c

colof.
 3. c
 1. Pet.
 3. a

colof.
 3. c
 1. cor.
 1. a

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

colof.

rerū, & venerat iſu-
mitur q̄ pro illis
benefacere, & om-
nem debitam ope-
ram præſtare.

2. Primi in pro-
miſſione quia pri-
mum eſt cui adie-
ta ſit promiſſio.

3. Non ad ocu-
lum ſeruietes.
id eſt, non tantum
in præſentia, vt gra-
tiam dominorum
ſimulata animi pro-
ptitudine ineatis,
quaſi hominibus
placentes, id eſt
quaſi hominum tã-
tum inſerui gratiã,
ſed vt Chriſti ſer-
ui, qui mentis affe-
ctum nouit.

4. Confortami-
ni. id eſt roborami-
ni, & fortes eſtote.
5. Carnem & ſan-
guinem. i. mortales
homines, quo-
modo Chriſtus ait
Petro, Caro & ſan-
guis non reuela-
uit tibi i nulli ho-
minum.

6. Spiritualia ne-
quitie. i. ſpiritua-
les nequitias in cæ-
leſtibus, quia i æ-
re, quod cælum di-
citur, habitant &
dæmones.

7. Reſiſtere in
die malo, id eſt
difficili tempore,

trem tuam: quod eſt mandatum 2 pri-
mum in promiſſione, vt bene ſit tibi,
& ſis longæuus ſuper terram. Et vos
patres, nolite ad iracūdiam prouoca-
re filios veſtros: ſed educate illos in
disciplina & correptione domini. Ser-
ui, obedite dominis carnalibus, cū ti-
more, & tremore in ſimplicitate cor-
dis veſtri ſicut Chriſto: 3 non ad ocu-
lum ſeruietes, quaſi hominibus pla-
centes, ſed vt ſerui Chriſti, facientes
voluntatem dei, ex animo: cum bona
voluntate ſeruietes ſicut domino, &
non hominibus. Sciētes quoniã vnus
quiſq; quodcunq; fecerit bonū, hoc re-
cipiet à domino, ſiue ſeru⁹, ſiue liber.
Et vos domini: eadem facite illis, re-
mittentes minas, ſcientes quòd & il-
lorum & veſter dominus, eſt in cælis:
& perſonarum acceptio nō eſt apud
eum. De cætero fratres, 4 confortami-
ni in domino, & in potentia virtutis
eius. Induite vos armaturã dei, vt poſ-
ſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli:
quoniã non eſt nobis colluctatio ad-
verſus 5 carnẽ & ſanguinem: ſed ad-
verſus principes & poteſtates, aduer-
ſus mūdi rectores, tenebrarum harū,
contra 6 ſpiritualia nequitie in cæle-
ſtibus. Propterea accipite armaturã
dei: vt poſſitis 7 reſiſtere in die malo,
& i omnib⁹ perfecti ſtare. State ergo
ſuceincti lumbos veſtros in veritate,

& induiti ^{loricam} loricam iustitiæ, & calceati
 pedes ^{in præparationem euangelij} in præparationem euangelij pa-
 cis: in omnibus sumētes scutum fidei,
 i quo possitis omnia tela nequissimi
 ignea extinguerē. & galeā salutis assu-
 mite, & gladiū spiritus, quod est ver-
 bum dei. Per omnē orationem & ob-
 secrationē orantes omni tempore in
 spiritu: & in ipso vigilantes in oī⁸ in-
 stantia, & obsecratione pro omnibus
 sanctis: & pro me, vt detur mihi ser-
 mo in apertioe oris mei cum fiducia,
 & notum facere ^{faciam arcanum} mysterium euangelij,
 pro quo legatione fungor in catena,
 ita vt in ipso audeam, prout oportet
 me loqui. Vt autē & vos sciatis quæ
 circa me sunt, quid agam: omnia vo-
 bis nota faciet Tychicus, charissim⁹
 frater & fidelis minister ^{in domino} in domino:
 quem misi ad vos in hoc ipsum, vt co-
 gnoscatis quæ circa nos sunt, & con-
 soletur corda vestra. Pax fratribus &
 charitas cū fide à deo patre nostro,
 & domino Iesu Christo. Gratia cum
 omnibus qui diligūt dominum nostrū
 Iesum Christū in ^{syncre} icorruptione. Amē.

quoties obruerint
 tentationes, vel in
 die malo, id est iu-
 dicij, qui dicitur di-
 es furoris. Et in
 omnibus perfe-
 cti stare. græcè
 κλιῶντα κα-
 τερχασάμενοι εἰ-
 ναι, id est omnibus
 perfectis, & confe-
 ctis quibus ad hoc
 bellū opus est, sta-
 re, & subsistere pos-
 sitis.

8 Instātia. πρὸς
 κατ'ερεσῶν. i. perse-
 uerantia.

9. Notum facere
 i. vt notum faciā.

m. ij.

ARGUMENTVM EPISTOLAE.

Philippenses Macedoniae partem occupant, à Philippis vrbe, quã Philippus Macedo cõdit sic appellati. hi quũ à Paulo edocti verbũ euangeliũ suscepissent, permanserũt in eo: nec pseudoapostolos receperunt, qui quũ secundo vinctum Paulum audissent, per Eraphroditũ necessaria illi suppeditarunt, per quem ad eos scribit Paulus, consolãs eos, & eorum fidẽ laudans, simũlq; ad mutuã charitatẽ cohortans, & aduersus pseudoapostolos confirmans.

ARGUMENTVM CAP. I.

Cum erga Philippenses affectum ostendens, asserit nihil ex suis vinculis euangelio decessisse, quin accessisse multum. se vero pro euangelio mortem nihil facere, et si illorum gratia vivere optat. quibus ad patienter ferendas afflictiones Christum nõ defuturum affirmat.

EPISTOLA

DIVI PAULI APOSTOLI
AD PHILIPPENSES.

CAPVT I.

Aulus & Timotheus ser-
ui Iesu Christi: omnibus
sanctis in Christo Iesu,
qui sunt Philippis cum
episcopis, & diaconibus,
gratia vobis & pax

1. christianis

1. Episcopi & diaconi. Episcopus hoc loco presbyteros vocat. nam actorum 20. iidem Ephesinae ecclesiae ministri presbyteri vocantur & episcopi.

2. Gratias ago &c gratias, inquit, ago deo in omni memoria vestri. i. semper iugem vestri memoriam habens, super communicationem vestram, id est super beneficentia vestra quam hactenus ex quo credidistis in euangelium, & euangelij ministros contulistis. gratias autem ago in orationibus meis, vestra omnium causa deprecationem faciens: hoc enim

a deo patre nostro, & domino Iesu Christo,

multiplicet

Gratias ago deo meo in omni memoria vestri semper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis: cum gaudio deprecationem faciens super communicationem vestram in euangelio Christi a prima die usque nunc: confidens hoc ipsum, quia qui coepit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Iesu, sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus vobis: eo quod habeam vos in corde: & in vinculis meis, & in defensione, & confirmatione euangelij, socios gaudij mei omnes vos esse. Testis enim mihi est deus, quomodo

1. quod communiter perseveraveritis.

per sustinueritis

et diligam ex

cum consortes

quod intercedit, mihi per parenthesis legendum videtur.

3. Sicut iustum est. i. sicut æquum est me de vobis existimare quod vos in corde habeam, id est mihi amicissimos, & in vinculis meis, & in defensione, & confirmatione euangelij, gaudij mei socios, & consortes. Nam hic non est superfluit ut sepe grecis non εὐχαριστῶ. i. quum nouerim vestram constantiam in euangelij defensione, iure exortare debeo vos a deo nequam deserere, quoniam confidere quod bona in vobis coepit operari, perseverabit usque in aduentum Christi.

m. iij.

EPIST. PAULI

4. **Esse in visceribus Christi.** i. intime à Christo amari, græci non habent verbum esse, & ita exponunt, testis est mihi deus q̄ vos omnes amem in visceribus Christi, id est amicitia quæ est in Christo.

1. quæsi cupiam christum suam miham effundere in uos

5. **In omni scientia & sensu.** oro, inquit, ut charitas vestra inuicem magis ac magis abundet, in omni scientia & sensu. i. cū perf. cta discretione & iudicio, ut probetis potiora & meliora. i. ut græci dicunt, nequādo amicitia iūgamini cum hæreticis, & improbis. quidam interpretantur scientiam, mysteriorū cognitionem: sensum, rerum agendarum prudentiam.

6. **Ita ut vincula mea manifesta fierent.** i. celebra in Christo, & per Christum in omni prætorio, scilicet Neronis regia, ac cæteris omnib⁹ locis: adeo ut meo malo, & exemplo confirmati fratres, liberius euangeliū prædicarent, licet alia & alia ratione. Quidam enim

per inuidiā volentes sibi discipulos facere, & tot in dies Paulo accedere inuidentes: quidam ex contentione, ut Paulō inimicum Neronem facerent, tanquam huius prædicationis auctori. vnde ait existimantes pressuram se suscitare vinculis meis, id est præter vincula & carceres, varijs me oppressionibus affligere.

7. **Quid enim?** sub. mea refert: dūmodo vere Christus annuntietur, quacunque id ex causa fiat, siue mei odio, siue inuidia.

cupiā oēs vos ⁴ esse in visceribus Iesu B

Christi. Et hoc oro, ut charitas vestra

magis ac magis abundet ⁵ in omni sci

entia, & in omni sensu: ut probetis po

tiora, ut sitis synceri & sine offensa in

diem Christi, repleti fructu iustitię p

Iesum Christum, in gloriam & lau

dem dei. Scire autē volo vos fratres,

q̄ quæ circa me sunt, magis ad profes

ctum venerunt euangelij: ⁶ ita ut vin

cula mea manifesta fierēt in Christo,

in omni prætorio & in cæteris omni

bus, & plures e fratrib⁹ in domino cō

fidentes in vinculis meis, abundātius

auderent sine timore verbum dei lo

qui. Quidam quidē & propter inuidiā

& contentionem: quidam autē & pro

pter bonam voluntatem Christū præ

dicant. Quidam ex charitate, sciētes

quoniam in defensionem euāgelij pos

situs sum. quidam autem ex conten

tione Christum annuntiant non syn

cere: existimantes pressurā se suscita

re vinculis meis. ⁷ Quid enim? Dū om

ni modo siue p occasionē siue per ve

...

...

...

...

...

...

...

...

8. Scio enim quia hoc. i. scio quod & inuidia & odium eorū qui Christum prædicant, mihi cessura sunt in bonum: si quidem vestris me orationibus adiuueritis, & per eas spiritum Iesu mihi impetraueritis, secundum expectationem & spem meam. id est, prout valde expecto & certo conñdo: quis in nullo confundar. id est, nullus me rei pudebit ob

ritatem Christus annūtiatur: & in hoc gaudeo, sed & gaudebo. ⁸ Scio enim quia hoc mihi proueniet ad salutem, per vestram orationem & subministra-
 tionem spiritus Iesu Christi, secundum expectationem & spem meam, quod in nullo confundar, sed in omni fiducia sicut semper, & nunc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem. ⁹ Mihi enim viuere Christus est: & mori lucrum. ¹⁰

Quod si viuere in carne: hic mihi fructus operis est. & quid eligam, ignoro. Coartor autem è duobus: desiderium habēs dissolui & esse cū Christo, multo magis melius: permanere autem in carne, necessariū propter vos. Et hoc confidens, scio quia manebo & permanebo omnib⁹ vobis ad profectum vestrum & gaudium fidei: vt gratulatio vestra abundet in Christo Iesu in me, per meum aduentū iterū ad vos. Tā

dei, vita enim mea Christus est, mori autem lucrum. id est, mortem lucro ducam, per quam ab ijs assertus miserijs æternum cum Christo viuam.

10. Quod si viuere in carne. id est, quod si vita mea fructum allatura est per euangelicam prædicationem (nequis vitæ illum tædio teneri putaret) & id est, etiam quid eligam ignoro, quinimo coartor & angustior vtrum de duobus malim, vna ex parte cupiens per mortem dissolui & esse cum Christo, quod (si mea tantum commoda specto)

Christū, quinimo cum omni fiducia & constantia sicut hactenus à me factum est, magnificabitur Christus. id est, glorios⁹ prædicabitur in corpore meo, siue per mortem siue per vitam. id est, siue mihi mortem procurarint aduersarij tunc in corpore meo, per constantem mortis tolerationem magnificabitur Christus, siue eorum odia & insidias euasero, magnificabitur etiā in eodem corpore Christus, quod ab eorum insidijs toties liberauerit.

9. Mihi enim viuere Christus est. id est, quod viuo; propter Christum & per Christum viuo, sicut ad Galat. ait, Quod enim viuo in carne in fide viuo filij

EPIST. PAULI

multo mihi melius est, alia autem ex parte permanere in carne necessarium, propter vos. id est, vitam meam necessariam vobis puto, quapropter confido me seruatum iri vobis ad profectum vestrum, id est, vt proficiatis, & gaudium fidei vestre. i. vt de vestra inuicem

fide gaudeamus & vt gratulatio vestra in me siue vt græci dicunt καύχημα. id est, gloriatio abundet in Christo Iesu. i. vt abūde mihi gratulari, vel de me in Christo gloriari possitis per meū aduentum quod vestri gratia seruatus sim & liberatus.

11. Digne euangelio. id est, quem admodum par est viros euangelicos.

12. Quia. id est, quod.

13. Que est illis causa perdi. i. quod vos terrent & affligunt, perditionis illis causa est, vobis salutis & hoc dei gratia qui vobis dedit non solum vt Christo credere, sed vt pati pro eo possitis, idem certamen habentes id est, eandem pro Christo tribulationem expectantes, qualem me sustinere vidistis & audistis.

tum¹¹ digne euangelio Christi conuersamini: vt siue cum venero & videro vos, siue absens, audiam de vobis, quia statis in vno spiritu, vnanimis collaborantes fidei euāgelij, & in nullo terreamini ab aduersarijs, quæ illis est causa perditionis: vobis autem salutis, & hoc à deo. quia vobis donatum est pro Christo, non solum vt in eum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini: idem certamen habentes quale & vidistis in me, & nūc auditis de me.

ARGUMENTVM Cap. 2.

Ad concordiam & Christi exemplo ad hunc militatem & obedientiam eos inuitat. Timotheum quoque & Epaphroditum pollicetur se ad eos missurum, illorum studium & affectum erga illos & seipsum insinuans.

CAPVT II.

I qua ergo cōsolatio ī Chro, si a quod solatiū charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis: implete gaudiū meū, vt idē sapiatis, eādē charitatē habentes,

1. Si qua societas spiritus. id est, si mecum aliquam spiritus sancti cōmunionem accepistis &c. implete gaudium meum. id est, consummate & perficite vt idem sapiatis, græce φρωεῖτε. id est, perinde sentiatis, nec sint in vobis schismata.

2. Superiores sibi inuicem arbitrantes. id est, nolite inflari & extolli, sed vnusquisque alterum præstantiorem se existimet.

3. Non que sua sunt &c. id est, non tam propriæ utilitatî consulentes quàm alienæ.

4. Hoc sentite in vobis. id est, sic afficiamini erga vos, quomodo sibi

vnanimes, id ipsum sentientes. nihil p
contentionē, neq; per inanē gloriam:
sed in humilitate, ^{animi} 2 superiores sibi in
uicē arbitrantes. ^{aliis aliis} 3 nō quæ sua sunt sin
guli considerantes: sed & ea quæ alio
rum. ^{is affecta sic} 4 Hoc enim sentite i vobis, quod
& in Christo Iesu, ^{qui fuit} 5 qui cum in forma
dei esset, nō rapinā arbitratus est esse
se æqualem deo. Sed semetipsum exi
naniuit formam serui accipiens, in su

1. cor.
13. b

affectus fuit Christi: qui nequaquã suis commodis studens. sed patris gloriam, & nostram quærens utilitatem, exinaniuit semetipsum.

5. Qui cum in forma dei esset. id est, in eadem cū patre substantia, formam enim hoc loco & græcū, verbū μορφή interpretatur Chryso. formā substantialem. quū

ergo in forma dei esset & consubstantialis atque adeo cōequalis deo patri nō rapinā arbitratus est esse se equalem deo. Photius interpretatur hoc modo, quā quis rapuit id celari se non vult, neque vel ad tempus ab sese amandare: timens ne si diutius celetur, perdatur ac sibi pereat, nō valens rē vendicare vt suā: quod vero propriū habet, facile id celari sinit, quia quū volet in mediū producet. Itaq; Christus connaturalē sibi ac maxime ppriā cū patre æqualitatē facile celauit vsq; ad formā serui humiliatus, qui aliquoties se deū deiq; filiū ante resurrectionē prædicari vetuit, sciens hanc cū patre æq̄litate nō esse rapinā, nec se eā violēter sibi vēdicare, atq; ideo eā facile celauit, quā quoties visū ēet manifestaret. Mihi videtur hic posse esse sensus, ad quē accedit Ambrosius & Primasius, quod Chrūs quū in forma dei esset. i. eiusdē cū deo substantiæ & p̄inde deo æqualis, atq; ideo talis rerum omnium dominationem haberet, nihil sibi vendicauit potestatis, neque eam cum patre æqualitatem apud homines iperiose venditauit, sed exinaniuit & semet humiliavit formā serui accipiens. i. hominis naturam assumens, in similitudinem hominis factus. i. tanquam homo factus, non quod vel si similitudinis verbū vel tanquam neget eum hominē factū, sicut neque Ioannis I. vidimus gloriā eius quasi vnigeniti à patre, nō quod vere nō esset vnigenitus dei patris filius, sed quō solemus loqui si regem viderimus regali sceptro & habitu incedentē, & dicere, Incedit tanq̄ Rex, non quod negemus eū vere regē esse, sed quia qualis ipse est Rex verus, ita incedit. sic dicitur Christus in similitudinē hominū factus. i. plane instar hominū ac verus homo factus, & habitu inuentus vt homo. i. in forma hominis. i. perindē ac vnus quilibet ex hominibus, quod ad naturā attinget nō ad cōtractum vitiū. Ista aut̄ tria, formā serui accipiēs, in similitudinem hoīm factus, habitu inuetus vt homo, idē sonant, nimirū quod Christus eandē habens cū patre naturā, quū posset sibi cōnaturalē cum

patre æqualitatē vendicare, & sine iniuria ac rapina tribuere: vt humili-
tatis nobis præberet exēplū, exinanivit semetipsum & vsq; adeo deiecit,
vt nostra causa hoīs naturam & serui assumere nō erubuerit, qui se præ-
ter omnium iniuriarū deum ac dominum omnīū ostentare poterat.

6. Donauit illi nomē. ē. scilicet Iesu, non q̄ añ incarnationē Iesus. i. sala-
uator, nō esset, sed
quia nondum illud
nomē à patre sibi
per angelum im-
positum esset.

7. Sicut semper
obedistis. sic mi-
hi videtur ordinā-
da lectio, opamini
vram salutē. i. quæ
ad eā spectat, nō vt
in pñtia mea tantū
sed multo magis
nunc in absentia .i.
nō me præsentē tm̄
sed etiā absēte sicut
sēp antea obedistis.

8. Sine murmu-
rationib⁹ .i. nolite
aduersus mādata su-
periorū murmura-
re, aut hesitare: sed
quod illi iusserint
icūctāter nihil hæ-
sitātes facite, vt fi-
tis sine querela
græce ἀμεμῶτος
.i. tales de quibus con-
queri nō possint, &
simplices .i. synce-
ri filij dei in me-
dio natiōis prauæ
.i. infidelīū, verbū
vite cōtinētes .i.
cōseruātes in vobis
in diē Chrī. i. vsq;
ad iudiciū ad glo-
riā meā. i. adeo vt
gloriarī de vobis
possim in quib⁹ nō
frustra laboraui.

9. Si imolor ꝛc.
.i. si contingat me
immolari propter
vos, quos tanquam

^[similis hominib⁹] militudinē hominū fact⁹, & habitu in-
^{Deiecit} uentus vt homo. Humiliauit semetip-
sum, fact⁹ obediēs vsq; ad mortē: mor-
tē autē crucis. Propter qđ & de⁹ ^{super} exal-
tauit illū: & ^{in maiestatem potentiam} donauit illi nomē quod ^{Hebr}
est super oē nomē: vt in noīe Iesu om-
ne genu ^{flectat} flectat, celestiū, terrestriū, & ^{Rom}
inferiorū. & oīs lingua cōfiteat⁹ ^{quod} quia ^{14. b}
dñs, Iesus Chrūs in gloria est dei pa- ^{Esate}
tris. Itaq; charissimi mei, ^{4. s. d} sicut semp
obedistis: non vt in pñtia mea tantū,
sed multo magis nūc in absentia mea
cum metu & tremore ^{quod vult salutē} vestram salutē
operamini. Deus est enim qui opera-
tur in vobis & velle & perficere, pro
bona voluntate. Omnia autē facite ^{disciplinā}
sine murmurationibus, & hesitationib⁹ ^{salutē}
bus: vt fitis sine querela, & simplices ^{moderati}
filij dei, sine reprehēsiōe in medio na- ^{quod}
tionis prauæ & peruersæ: inter quos
lucetis sicut luminaria in mundo: verū
bum vitæ cōtinētes ^{vt gloria possim} ad gloriā meā
in diē Christi, quia non in vacuū cu-
curri, neq; in vacuū laboraui. Sed⁹ et⁹ ^C
si immolor supra sacrificiū & obse-
quium fidei vestræ: gaudeo, & cōgrat-
tulor omnib⁹ vobis. Idipsum autem &
vos gaudete: & ^{congratulamini} congratulamini mihi. ^{Acto}
Spero autē in dño Iesu, Timótheum ^{16. a}

me cito mittere ad vos: vt & ego bo-
 no animo sim, cognitis ^{io} quæ circa
 vos sunt. Neminē enim habeo tā vna-
 nimē, qui syncera affectione ^{203 uelitis curare} p̄ vobis
 sollicit⁹ sit. Omnes enim quę sua sunt
 quærunt: nō quę sunt Iesu Christi. Ex-
 perimētū aut̄ ei⁹ cognoscitis, quia si-
 cut patri fili⁹ mecū seruiuit ī euāgelio.
 Hunc igit̄ spero me mittere ad vos:
 mox vt videro, q̄ circa me sunt. Cōfi-
 do aut̄ in dño, quoniā & ipse veniā ad
 vos cito. ^{opera vrbium} Necessariū aut̄ existimaui,
 Epaphroditum fratrē & cooperatōrē
 & commilitonem meū, vestrum autē
 apostolum, & ministrum ^{in necessitate mea} necessitatis
 meæ, mittere ad vos, quoniam quidē
 ōnes vos desiderabat: & mœst⁹ erat,
 propterea quòd audieratis illum in-
 firmatum. Nam & infirmatus est vsq̄
 ad mortem: sed deus misertus est ei⁹:
 non solum autem ei⁹, verumetiam &
 mei, ne tristitiam super tristitiam ha-
 berem. ^{studioso} Festinantius ergo misi illum:
 vt viso eo, iterum gaudeatis, & ego
 sine tristitia sim. Excipite itaque illū
 cum omni gaudio in domino: & eius
 modicū ^{in vrbio} honore habetote. quoniā pro-
 pter op⁹ Christi, ^{in vrbio} vsq̄ ad mortē accessit
 tradēs animā suā, vt ^{suppleret} ipleret id ^{II defectum} quod
 ex vobis deerat erga meū obsequiū.

ARGUMENTVM Cap. 3.

Cetsi in carne gloriari possit, omnem tamē
 gloriatiōē excludit, præterq̄ in Christo, pro-

spiritualem hostiā
 & sacrificium deo
 immolauit & obtulit.
 quidam q̄ immo-
 lor non ad instan-
 tem mortem refer-
 runt, propter id
 quod antē dixit,
 scio quòd manebo
 & compermanebo
 oibus vobis, sed ad
 quotidianas affli-
 ctiones, de quibus
 alibi ait, quotidie
 morior per vestrā
 gloriam.

IO. Quæ circa
 me sunt. i. mox vt
 de rebus meis vis-
 dero.

II. Quod ex vos-
 bis deerat erga
 meū obsequiū. i.
 mei passiue, & est
 sensus: vt vestri in
 me officij defectum
 suppleret. Est enim
 græce eiusdem pes-
 ne v̄bis ἵνα πλῆ-
 ρῶσι τὸ ὑμῶν ὕστε-
 ρημα τῆς πόρε-
 με λᾶτρυίας.

1. Eadem vobis scribere. i. hæc ipsa quæ dicturus sum vobis scribere non est mihi graue aut molestum, neque grauatim id facio, ^{ὅτι ἡ πόσις} enim dicitur qui grauatim aliquid facit, vobis autem necessarium est.

2. Videte malos operarios. i. obseruate, & ab illis caute. Operarios autem non vocat hoc loco bonorum operum assertores (vt hic hæretici mētuntur) sed sui

similes hæreticos. Neq; enim simpliciter operarios dixit, sed malos operarios. Nam & Timotheum vult esse operariū inconfusibilem. **Cōcisionem** autē circuncisionis assertores Iudæos vocat, dedignat^o circuncisionē appellare. Nos enim, inquit, vera circuncisio sumus, qui spiritu deum colim^o, neq; gloriamur in carne. i. vel secta carnis pellicula vel in generis nobilitate, quod sanè possem circuncisus & ipse, & genere hebræus & pharisæus, & legis æmulator. etiam cōtra dei ecclesiā & in lege irreprehensibilis. Id enim significat sine querela.

3. Omnia detrimentū feci. i. rerum omnium iacturam feci & arbitror vt stercora. græce ^{ὄκνη βαλα}, que non nulli rudera significare dicunt. id est dirutorū ædificiorum comminutos lapides, alij abiecta intestina, sic dicta ^{ἀπὸ τοῦ τοῖς κνύοις βαλλομένοις}. i.

pter quam & iustitiam fidei assequēdam carnalia omnia nihili fecerit rectā ad cælestē brauium contendens. Deinde notatis hæreticis ad sui imitationem Philipenses inuitat.

quod superest CAPVT III.

E cætero fratres mei, gaudete **A**

d in domino. Eadem vobis scribere, mihi quidem non pigrum:

vobis autē necessarium. videte canes

^{in lutum} ^{caute} ^{vitare} videte malos operarios, videte cō-

cisionem. Nos enim sumus circūcisio,

qui spiritu seruimus deo: & gloriamur

in Christo Iesu, & nō in carne fiducia

habentes, quanquam & ego habeam

cōfidentiā in carne. Si quis alius vide-

tur cōfidere in carne: ego magis, cir-

circūcisus octauo die, ex genere Isra-

el, de tribu Bēiamin, Hebræus ex He-

bræis, secundū legem pharisæus, secundū

æmulationem persequens eccles-

siam dei, secundum iustitiā quæ in le-

ge est conuersatus sine querela. Sed

quæ mihi fuerunt lucra: hæc arbitra-

tus sum propter Christum detrimēta.

Verūtamen existimo omnia detrimē-

tum esse propter eminentē scientiam.

Iesu Christi domini mei: propter quē

^{damna mihi visa sunt} ^{ex lege haberi potest} omnia detrimentum feci, & arbitror

vt stercora, vt Christum lucrifaciam,

quod canibus proiciatur. Photius interpretatur σπύρα, stipulam frumenti, comparationem illius cum lege faciens. Quoadmodum enim necessaria est stipula, donec creuerit triticum & separatum inde fuerit, ita Christo qui fuit verum granum frumenti nondum nato, & in legis stipula latente, utilis erat lex. Vbi autem per passionem & resurrectionem collectum est

nobis hoc granum, & per ascensionem in horrea aeterni patris recoditum, ad nihil amplius utilis fuit legis culmus & stipula.

⁴ ut & inueniar in illo non habens meam iustitiam quae ex lege est, sed illam quae

^{ex fide est Christi, quae ex deo est iustitia} in fide ad cognoscendum illum,

& virtutem resurrectionis eius, & societatem passionum illius configuratus

morti eius, si quo modo occurram ad resurrectionem quae est ex mortuis.

⁵ Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim: sequor autem, si quo modo

comprehendam in quo & comprehensus sum a Christo Iesu. Fratres, ego

me non arbitror comprehedissem. ⁶ Unum autem: quae quidem retro sunt obliuiscens,

ad ea vero quae sunt priora extendens me ipsum, ad destinatum persequor,

ad brauium supernae uocationis dei in Christo Iesu. Quicumque ergo

ex mortuis. i. particeps fiam ipsius gloriosae iustorum resurrectionis. Quae uero intercedunt, per parathesim legenda sunt, ut sit sensus, Omnia nihili feci ut lucrifaciam Christum, & illius morti configuratus tandem inueniar, ut resurrectionis quoque ipsius & iustorum particeps esse possim. non habens. i. non praeficiens iustitiam legis, aut in ea confidens, sed gratuitam iustificationem in fide ad cognoscendum illum, per quam fidem & illum agnoscam, & virtutem resurrectionis eius & passionis eius societatem. grece κοινωνία. i. ad cognoscendum quomodo adfectionum illius & passionis confors & particeps esse possim.

⁵ Non quod acceperim. i. non hoc dico quod iam brauium acceperim, quin imo sector si quo modo illud comprehendere possim in quo & comprehensus sum. i. per praedicationem euangelij in qua & ob quam comprehensus sum a Christo. sic enim greci explicant.

⁶ Unum autem sub. studeo & conor, quae retro sunt obliuiscens. i. & praeteritam uitam, & carnalia penitus omnia. nam retro esse dicuntur carnalia per

4. Ut & inueniar in illo. &c. locus hic admodum hyperbaticus est.

Mihi ita videtur ordinanda lectio, ut inueniar in illo. i.

per illius gratiam configuratus morti eius. i. mortem

illius imitatus esse & expressisse. id est

ut sicut ille nostra gratia mortuus est

ita mihi contingat per ueltra aliorumque

utilitate ipsius usque gloria mori si quomodo, id est ut aliquomodo occurram ad resurrectionem que est

1. quod oporteat affligi pro illo

non detestando morti morti

illius similitudinem

intelligenda est

sub. ago

atque. i. praeparata

scopus tendo

etiam

etiam

etiam

etiam

etiam

etiam

Christus docuit Lucæ 9. Nemo mittens manū suā ad aratrū & respiciens retro aptus est regno dei. Et extendens meipsum ad priora. id est, ad proposita cælestia præmia ad **destinatum**, siue vt Græci habēt ad scopum persequor: nimirum ad brauium. i. præmium supernæ vocationis.

7. Hoc sentiamus. i. intelligamus nos nondum comprehendisse: vel ita sentiamus, id est, sic sapiamus vt que retro sunt, id est, carnalia, obliuiscamur, & ad priora potioraq; bona cōtēdamus. quod si quid aliter sapitis. i. aliter iudicatis, scilicet vos cōprehendisse, vel nō sic affecti estis vt quæ retro sunt obliuiscamini, deus vobis reuelabit vel ea obliuiscēda, vel vos nondum comprehendisse.

8. Veruntamen ad quod, &c. i. in eadem mensura & regula ad quā peruenimus in ea pīnamus, sic enim græci exponūt quī bō deest, vt, vel vmanimenter sentiamus & vnanimes pmaneamus in ea regula fidei & mēsurā ad quā puenimus. i. nō sapiam⁹ supra q̄ oportet, sed cū moderatiōe.

9. Sicut habetis formā nostram. græci legūt καὶ ἡμῶν, nos. i. nos pro formā & exēplari: vel sicut habetis formā nostram, i. sicut typum & formam ambulandi habetis à nobis.

10. Qui reformabit. id est, qui hoc humile & abiectum corpus nostrum transformabit in claritatem corporis sui, suōq; corpī cōformabit quādo in resurrectione gloriosum corpus iustis est donaturus.

perfecti sumus, ⁷ hoc sentiamus: & si quid aliter sapitis, & hoc vobis deus reuelabit. ⁸ Veruntamē ad quod peruenimus, vt idē sapiamus, in eadem permaneam⁹ regula. Imitatores mei estote fratres: & obseruate eos q̄ ita ambulāt⁹ sicut habetis formā nostrā. Multi enim ambulant quos sæpe dicebam vobis (nūc autem & flens dico) inimicos crucis Christi: quorum finis interitus: quorum deus, venter est: & gloria in ^{de se corp} confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra aut cōuersatio in cælis est. vnde etiā saluatorem expectamus dominum nostrum Iesum Christū ¹⁰ qui ^{transfigurabit} reformabit corpus humilitatis nostræ ^{ut fiat} configuratum ^{conforme} corpori claritatis suæ ^{per efficaciam qua potest} secundū operationē virtutis suæ, qua etiam possit subijcere sibi omnia.

ARGVMENTVM Cap. 4.

Ad spiritualem letitiam bonorūmq; perseverantiam eos hortatur: liberalitatis eorum mentionem faciens: quibus tandem bene precatus epistolam salutationibus claudit.

D

16. c

gloriam cum corpore

CAP V T.

IIII.

1. Germane cōpar. græci hoc losco reprehēdūt qui pro eo quod græce est *γυναικὸς σὺζυγῆ* conjugem Pauli intelligūt, quum *σὺζυγῆ* sociū significet, nec vsquā Paulus vxoris meminisse legatur, & fœminino genere vtrūque posuisset sive vxore intellexisset, vt inquit Theophylactus, nec vero simile est, vt græci dicunt, vxorē Pauli si habuisset, Philippis in peregrina patria habitasse, sed Tharsi potius aut Hierosolymis.

2. Refloruistis pro me sentire. id est reuiviuistis & reuiviuistis, vt mihi bene afficeremini, sicut & antea afficiebamini: nā id significat *φρονεῖν ὅτι*, ne autē videatur illos carpere quod non nihil illi benefacere destitissent, subdit, occupati autē eratis: qua propter tū tēporis necessaria suppeditare non valuistis.

3. Propter penuriam. i. non id dico quod penuriam patiar, vel magis, nō hoc dico propter penuriam quā patior, vt sic oblique vos ad dandum inuitem.

A Taq; fratres mei charissimi & desideratissimi, gaudium meū & corona mea: sic stete in domino charissimi. Euodiā rogo & Syntychē deprecor, id ipsum sapere in domino. Etiam rogo & te ^{id est} germane cōpar: adiuua illas quæ mecum laborauerunt in euangelio cum Clemente, & cæteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ. Gaudete in domino semper: iterū dico gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. Dominus prope est. Nihil solliciti sitis: sed in omni oratione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescat apud deū.

B Et pax dei quæ exuperat omnē sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras in Christo Iesu. De cetero fratres, quæcunq; sunt vera, quæcunq; pudica, quæcunq; iusta, quæcunq; sancta, quæcunq; amabilia, quæcunq; bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ: hæc cogitate. Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me: hæc agite, & deus pacis erit vobiscum. Gaudisus sum autem in domino vehementer, quoniā tandem aliquando ² refluuistis pro me sentire, sicut & sentiebatis. Occupati autē eratis. Non quasi ³ propter penuriam

impediti eratis quominus mitteretis quæ volebatis

quæ subleuatis

ARGUMENTVM EPISTOLAE.

Colossenses Asiae minoris populus finitimi Laodicensibus, ab Archippo & Epaphra instituti & conuersi, à pseudapostolis auersi sunt, persuadentibus Christum nec venisse nec venturum, sed angelos nostrae salutis esse authores. similiter Iudaicas & philosophicas superstitiones praedicantibus. aduersus quos munies Colossenses Paulus ostendit vnum Christum angelis praefectum nostrae salutis esse authorem. Deinde auctoritatem suam tutatus, admonet à pseudapostolorum falsis visionibus & doctrinis sibi cauere. Demum ad mala fugienda & sectanda bona hortatus, sui officij vnam quaque aetatem hominum & conditionem admonens salutationibus epistolam claudit.

ARGUMENTVM CAP. I.

Congratulatur Colossensium fidei, & perfectam illis dei cognitionem precatur, obiter Christi excellentiam, ac principatum in omnia praedicans, per quem deo patri reconciliati sint, & Paulus euangelij minister delegatus, ad manifestandum hactenus occultum mysterium.

EPISTOLA DI

VI PAULI APOSTOLE

AD COLOSSENSIS.

CAPVT

I.

Aulus apostol⁹ IESV A
Christi per volūtatem
dei, & Timotheus frater:
ijs qui sūt Colossis
sanctis & fidelibus fra-
tribus in Christo Iesu,

*multiplia-
tur* gratia vobis & pax à deo patre n^o.

Gratias agimus deo & patri domi-
ni nostri Iesu Christi: semper pro vo-
bis *Cum oratio* orantes: audiētes fidem vestrā in
Christo Iesu, & dilectionem quam ha-
betis in sanctos omnes, propter spem
quæ *redemptio* repolita est vobis in cælis, quam
per audistis in verbo veritatis euangelij,
quod peruenit ad vos, sicut & in vnio-
uerso mūdo est, & fructificat, & cres-
cit, sicut & in vobis ex ea die qua au-
distis & cognouistis gratiam dei i ver-
itate, sicut didicistis ab Epaphra cha-
rissimo conseruo nostro, qui est fidelis
pro vobis minister Christi Iesu, q̄ etiā
manifestauit nobis dilectionem vestrā
in spiritu. Ideo & nos ex qua die audi-
uimus, nō cessamus pro vobis ^{re} oran-
tes & postulātes, vt impleamini agni-
tione voluntatis eius in omni sapien-
tia & intellectu spirituali, vt ambule-

x. Orantes & po-
stulantes. id est,
non cessamus ora-
re ac postulare, vt
plenam diuinæ vo-
luntatis habeatis
cognitionem. parti-
cipia enī hęc gr̄es
ca pro infinitiuis
ponuntur.

2. Digne deo. id est, ut dei filios par est.

3. Qui dignos nos &c. i. ut Græci exponunt, qui per similes afflictiones dignos nos effecit, qui participes essemus hæreditatis sanctorum in lumine. i. per claram & non ænigmaticam dei cognitionem.

4. Filij dilectionis sue. i. dilecti filij sui (hebraismus est) in quo. i.

tis ² digne deo, per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia dei, in omni vir-

tute confortati secundum potentiam claritatis eius: in omni patientia & læ-

ganimitate: cum gaudio gratias agētes deo patri, ³ qui dignos nos fecit

in partem sortis sanctorum in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebra-

rum, & transtulit in regnum ⁴ filij dilectionis suæ, in quo habemus redem-

ptionem, & remissionem peccatorum, qui est ⁵ imago dei invisibilis, ⁶ primo

genitus omnis creature, quoniam ⁷ in ipso condita sunt uniuersa in cælis &

in terra, visibilia, & invisibilia, siue thro-

ni, siue dominationes, siue principat⁹, siue potestates, omnia per ipsum & in

ipso creata sunt, & ipse est ⁸ ante omnes: & omnia in ipso ⁹ consistunt. & ipse

est caput corporis ecclesiæ, qui est ¹⁰ principium, ¹¹ primogenitus ex mor-

tege ante omnia. ¹² *ἀρχὴν* enim hoc loco masculini & neutri generis ē.

9. Constant. i. permanent & conseruantur.

10. Principium. Interpres legit *ἀρχὴν*. i. principium omnium, vel principium resurrectionis. quidam græci legunt *ἀρχὴν*. i. primitiæ, quæ quæadmodum primitiæ primus & præcipuus est fructus deo dedicatus, ita Christus fructus est vnus & præcipuus pro nobis deo patri oblatus.

11. Primogenitus ex mortuis. i. resurgentiū ad vitam immortalē primus. Bene autem ait primogenitus, quia resurrectio quædā regeneratio est, sicut Matth. 19. dicitur in regeneratione quā sederit filius hominis.

p quē habemus redēptionem. græci addūt *διὰ τὸ ἀίμα τὸς αὐτοῦ*. i. per sanguinem ipsius.

5. Imago dei inuisibilis. vbi ἢ inuisibilis genitui casus est. græce *ἀόρατος*. dicitur autē Christus imago patris, quia per oīa illi similis & quia patrem repræsentat, sicut ipse dicit, Qui videt me, videt & patrem.

6. Primogenitus omnis creature. i. ante omnē creaturā genitus: non quod creaturā de se post ea pater genuerit, sicut secundum humanitatem primogenitus Mariæ virginis dicitur, nō quod alios de se postea genuerit: sed mos ē hebræis primū p vno sumere.

7. In ipso condita sunt id est, per ipsum creata.

8. Ante omnes sub. creaturas, vel

7. In ipso condita sunt id est, per ipsum creata.

8. Ante omnes sub. creaturas, vel

9. Constant. i. permanent & conseruantur.

10. Principium. Interpres legit *ἀρχὴν*. i. principium omnium, vel principium resurrectionis. quidam græci legunt *ἀρχὴν*. i. primitiæ, quæ quæadmodum primitiæ primus & præcipuus est fructus deo dedicatus, ita Christus fructus est vnus & præcipuus pro nobis deo patri oblatus.

11. Primogenitus ex mortuis. i. resurgentiū ad vitam immortalē primus. Bene autem ait primogenitus, quia resurrectio quædā regeneratio est, sicut Matth. 19. dicitur in regeneratione quā sederit filius hominis.

n. ij.

potentes facti

quæ est cognitio christi.

per

per

1. cor. 15. c. Apoc. 1. b.

agnificati. I. magno robore. potentia dei gloriosa.

ad omnem tolerantiam.

idoneos.

ut portionem hæreditatis eorum sanctorum haberemus.

in lumine.

sub dilecti per quem.

1. genit. ante omnem creaturam.

um omnia.

in condita.

nam. i. ante consurgunt.

1. yeluxy. i. s. d. n. i.

12. **Cōplacuit** &c. i. voluit deus pater omnē in eo habitare diuinitatis plenitudinem & perfectionem. Græci non legunt diuinitatis.

13. **Et vos cum essetis.** id est, quū per opera mala hostes dei essetis non fato aut natura, sed mente & voluntate, id enim significat hoc loco *διάνοια*, nunc autem reconciliauit, &c. nisi vero hoc loco autem, &

græcum *δε τῶν*
πέλας, vt plerun-

que superfluit, nō

est commoda con-

nexio, nisi que præ-

cedunt, nunc au-

tem, continue læ-

gamus: vt sit sen-

sus, Placuit deo p

Christum reconci-

liare & cælestia &

terrestria, & vos

quoq; quum esse-

tis abalienati ab

illo, & eius per ma-

la opera inimici

Nunc autem reco-

ciliauit per mortē

eius exhibere vos.

id est, vt vos exhi-

beret sanctos, &c.

14 **Adimpleo** ea

que. græce *ἀντὶ*
ναπληρῶ τὰ ὑ-
στερήματα τῶν
ὀλιφέων *Ἰησοῦ*.

id est, suppleo defe-

ctus afflictionum

Christi, vel reliqui-

tuis: vt fit in omnibus ipse primatum

tenens. quia in ipso ¹² complacuit om-

nem plenitudinem inhabitare, & per

eum reconciliare omnia in ipsum pa-

cificans per sanguinem crucis eius, si-

ue quæ in terris, siue quæ in cælis sūt.

13 **Et vos cum essetis** aliquando alie-

nati & inimici sensu, in operibus ma-

lis: nunc autem reconciliauit in corpo-

re carnis suæ per mortem, vt exhibe-

ret vos sanctos & immaculatos, & ir-

reprehensibiles coram ipso: si tamen

permanetis in fide fundati & stabiles,

& immobiles a spe euāgelij quod au-

distis, quod prædicatum est in vniuersa

sa creatura quæ sub cælo est, cuius fa-

ctus sum ego Paulus minister, qui nūc

gaudeo in passionibus pro vobis, & ¹⁴

adimpleo ea quæ desunt passionum

Christi, in carne mea pro corpore ei

quod desunt passionum Christi, id est, sanctorum

quod est ecclesia. Cuius factus sum
 ego minister secundum dispensationē
 dei quæ data est mihi in vobis, ¹⁵ vt
 impleam verbum dei, ^{de mysterio} mysterium quod
 absconditum fuit a sæculis & genera-
 tionibus, nunc autē manifestatum est
 sanctis eius, quibus voluit deus ^{1. notum} notas
 facere ¹⁶ diuitias gloriæ, sacramenti hu-
 ius in gentibus, quod est Christus, in
 vobis spes gloriæ quem nos annuntia-
 mus, corripientes omnem hominem
 & docentes omnem hominem in om-
 ni sapientia, vt exhibeamus omnē ho-
 minem perfectum in Christo Iesu. in
 quo & laboro, certando secundum ope-
 rationem eius quam operatur in me
 in virtute.

ARGUMENTVM Cap. 2.

Esuo erga eos & Laodicenses affectu declarato, hortatur eos in fide Christi ambulare & pergere, & à pseudapostolorum imposturis sese obseruare, ostendens Christi in cruce victoriam. & ne rursus in ceremonias legis se protrudi sinant, neque falsa angelorum visione & superstitione sibi imponi.

CAPVT II.

A Volo enim vos scire ^{quantam} qualem sollicitudinem habeam pro vobis & pro ijs qui sunt Laodiceæ, & quicumque non viderunt faciem meam in carne: vt consolentur ^{in carnis} corda ipsorum, instructi in charitate, & in omni

qui per charitatem coniuncti sunt

exemplo pro ecclesia patitur quod se facere Paulus ait.

15. Ut impleam .i. compleam verbum dei scilicet mysterium vel incarnationis vel vocationis gentium: quod olim absconditum nunc manifestauit, quibus visum est gloriosas diuitias huius sacramenti aperire inter gentes: quod inquam mysterium Christus est incarnatus, spes gloriosa gentium.

16. Diuitias gloriæ. id est, gloriosas diuitias Hebræorum more.

17. In virtute. id est, per virtutē.

I. Instructi in charitate non est quo referatur hic locus, nisi consolentur sumatur actiue, & ipsorum pro sua sumatur, sitq; sensus, vt consolentur corda sua instructi in charitate, &c. pro instructi autem græce est *συνβιβασ* n. iij.

EPISTOL. PAULI

διεντων: ουμβιβ&2ομαι autem significat doceri & certiorē fieri, vnde
 recte interpres instructi vertit, & Hilari⁹ instituti. i. sufficiēter instituti
 atq; instructi in omnes diuitias plenitudinis intellectus, id est,
 vsque ad certissimam & plenissimam intelligētiam in agnitione myste-
 rij dei, id est, de co-^{lyt habeant copiosā certitudinem verō intelligentia ut}
 gnitione huius my-^{agnoscant mysterium} nes diuitias plenitudinis intellectus
 sterij in deo & Chri-^{in agnitionem mysterij dei & patris}
 sto. ^{in agnitionem mysterij dei & patris}
 2. Sublimitate ^{& Christi Iesu, in quo sunt omnes the}
 sermonum. græ-^{sauri sapientiæ & scientiæ absconditi.}
 ce ^{Hoc autem dico: vt nemo vos decipi}
^{at in 2 sublimitate sermonū. Nam etsi}
^{corpore absens sum, sed spiritu vobis}
 3. In illo. græce ^{scum sum: gaudens & videns ordinem}
 εν αυτη. i. in illa ^{vestrum, & firmamentum eius quæ in}
 scilicet fide. ^{Christo est, fidei vestræ. Sicut ergo ac}
 4. Elementa mū-^{cepistis Iesum Christum dominum: in}
 di. ea vocat cultū ^{ipso ambulate, radicati & superædifi}
 & obseruationem ^{cati in ipso, & confirmati in fide sicut}
 astrorum, quo om-^{& didicistis, abundātes 3 in illo in gra}
 nia referebāt pseu-^{tiarū actione. Videte ne quis vos de}
 dapostoli, non deo ^{ciat. per philosophiā & inanem fal}
 authori sed elemen-^{laciā: secundum traditionem homi}
 torū coniunctioni-^{num, secundum 4 elementa mundi, &}
 bus & astrorum in-^{non secundum Christum. quia in ipso}
 fluxionibus omnia ^{inhabitat omnis plenitudo diuinitatis}
 referentes: aut etiā ^{corporaliter: & estis i illo repleti, qui}
 Iudaicas ceremoni-^{est caput omnis principatus & pote}
 as sicut in fine ca-^{statis: in quo & circumcisi estis circum}
 pitis innuere vide-^{cisione non manufacta 6 in expoliat}
 tur. de quibus vide ^{tionem corporis carnis, sed in circumcisi c}
 Gal. 4. numero 4.
 5. Corporaliter. ^{is. i. omnium angelorum, vt salutem suam non ad angelos sed superior}
 id est, substantiali-^{rem angelis Christum referre doceat.}
 ter & secundum subs-
 tantia non secun-
 dū energiā & ope-
 rationem, vel cor-
 poraliter. i. in cor-
 pore. Qui est ca-
 put omnis princī-
 patus & potesta-
 tis. i. omnium angelorum, vt salutem suam non ad angelos sed superior
 rem angelis Christum referre doceat.
 6. In expoliatione i. non estis circumcisi circūcissione carnali & ma-
 nufacta, quæ consistit in expoliatione corporis carnis, hoc est in am-
 putatione carneæ partis de corpore, sed in circuncissione Christi, id est,
 peccatorum omnium per Christum amputatione.

7. Consepulti &c. vide de hoc Roma. sexto, numero tertio.

8. Præputio carnis vestre. i. per concupiscentias vestras carnales.

9. Chirographum decreti. Interpretas legit τοῦ δόγματος. Est autem

hunc chirographum quo se per

esum ligni vetiti omnesque posteros

Adæ æternæ mors

ti reddiderat obnoxios, iuxta decretum

& arrestum dei dicentis, quicumque hora

comederitis, morte moriemini. multi

legunt pro decreti ἐν δόγμασι, id est, per δόγματα.

scilicet quod chirographum deleuit per dogmata euangelica.

10. Traduxit. traducere hoc loco

pro infamia afficere, & velut exemplum, & spectaculum omnibus proponere.

quomodo in triumphis per urbem circumagere captivos victores solent, ita Christus victor in cruce

diabolicis partibus spolia detraxit, & in semetipso de illis triumphum agens confidenter, & palam illos traduxit ignominiose superatos omnibus ostentans.

11. Nemo ergo vos iudicet. i. ne sinatis vos condēnari ob suppositiones cibi & potus, aut in parte diei festi. Partem autem diei festi dicit quia partim dies festos observabant seducti à Iudæis, partim non observabant, & neomenie, i. novilunij aliarumque ceremoniarum legis, quæ sunt umbra futurorum. i. umbra tantum sunt, & ideo confestim transeunt, corpus autem. i. solida veritas Christi, est in fide Christi. Lex enim umbram tantum veritatis habebat. fides Christi ipsum corpus veritatis & solidam veritatem.

12. Nemo vos seducat. græce καταβραβεύτω. i. ne finite, ut quis brabeum vestrum, & præmiū intercipiat, aut iniquorum iudicium malignitate ad alios ut transeat. καταβραβείω δὲ, ut hoc loco Theodorus ait, est τὸ ἀδικῶς βραβείω, καὶ τοῦ βραβεύτασ καλεῖσιν τῶν ἀγωνιζομένων κριτάσ. i. καταβραβείω est inique de præmio certantium in agone decernere, & non meritis præmiū assignare. Nam & brabeutas vocant concertantium in agone iudices. Sensus ergo Pauli est, hætenus bene cucurrerant, & certauerant Colossenses, & præmiū, ac brabium erant meriti: quod sanè auferre ab illis volebant pseudopostoli, dum ad legis ceremonias, &

diabolicis partibus spolia detraxit, & in semetipso de illis triumphum agens confidenter, & palam illos traduxit ignominiose superatos omnibus ostentans.

11. Nemo ergo vos iudicet. i. ne sinatis vos condēnari ob suppositiones cibi & potus, aut in parte diei festi. Partem autem diei festi dicit quia partim dies festos observabant seducti à Iudæis, partim non observabant, & neomenie, i. novilunij aliarumque ceremoniarum legis, quæ sunt umbra futurorum. i. umbra tantum sunt, & ideo confestim transeunt, corpus autem. i. solida veritas Christi, est in fide Christi. Lex enim umbram tantum veritatis habebat. fides Christi ipsum corpus veritatis & solidam veritatem.

12. Nemo vos seducat. græce καταβραβεύτω. i. ne finite, ut quis brabeum vestrum, & præmiū intercipiat, aut iniquorum iudicium malignitate ad alios ut transeat. καταβραβείω δὲ, ut hoc loco Theodorus ait, est τὸ ἀδικῶς βραβείω, καὶ τοῦ βραβεύτασ καλεῖσιν τῶν ἀγωνιζομένων κριτάσ. i. καταβραβείω est inique de præmio certantium in agone decernere, & non meritis præmiū assignare. Nam & brabeutas vocant concertantium in agone iudices. Sensus ergo Pauli est, hætenus bene cucurrerant, & certauerant Colossenses, & præmiū, ac brabium erant meriti: quod sanè auferre ab illis volebant pseudopostoli, dum ad legis ceremonias, &

diabolicis partibus spolia detraxit, & in semetipso de illis triumphum agens confidenter, & palam illos traduxit ignominiose superatos omnibus ostentans.

11. Nemo ergo vos iudicet. i. ne sinatis vos condēnari ob suppositiones cibi & potus, aut in parte diei festi. Partem autem diei festi dicit quia partim dies festos observabant seducti à Iudæis, partim non observabant, & neomenie, i. novilunij aliarumque ceremoniarum legis, quæ sunt umbra futurorum. i. umbra tantum sunt, & ideo confestim transeunt, corpus autem. i. solida veritas Christi, est in fide Christi. Lex enim umbram tantum veritatis habebat. fides Christi ipsum corpus veritatis & solidam veritatem.

12. Nemo vos seducat. græce καταβραβεύτω. i. ne finite, ut quis brabeum vestrum, & præmiū intercipiat, aut iniquorum iudicium malignitate ad alios ut transeat. καταβραβείω δὲ, ut hoc loco Theodorus ait, est τὸ ἀδικῶς βραβείω, καὶ τοῦ βραβεύτασ καλεῖσιν τῶν ἀγωνιζομένων κριτάσ. i. καταβραβείω est inique de præmio certantium in agone decernere, & non meritis præmiū assignare. Nam & brabeutas vocant concertantium in agone iudices. Sensus ergo Pauli est, hætenus bene cucurrerant, & certauerant Colossenses, & præmiū, ac brabium erant meriti: quod sanè auferre ab illis volebant pseudopostoli, dum ad legis ceremonias, &

diabolicis partibus spolia detraxit, & in semetipso de illis triumphum agens confidenter, & palam illos traduxit ignominiose superatos omnibus ostentans.

11. Nemo ergo vos iudicet. i. ne sinatis vos condēnari ob suppositiones cibi & potus, aut in parte diei festi. Partem autem diei festi dicit quia partim dies festos observabant seducti à Iudæis, partim non observabant, & neomenie, i. novilunij aliarumque ceremoniarum legis, quæ sunt umbra futurorum. i. umbra tantum sunt, & ideo confestim transeunt, corpus autem. i. solida veritas Christi, est in fide Christi. Lex enim umbram tantum veritatis habebat. fides Christi ipsum corpus veritatis & solidam veritatem.

12. Nemo vos seducat. græce καταβραβεύτω. i. ne finite, ut quis brabeum vestrum, & præmiū intercipiat, aut iniquorum iudicium malignitate ad alios ut transeat. καταβραβείω δὲ, ut hoc loco Theodorus ait, est τὸ ἀδικῶς βραβείω, καὶ τοῦ βραβεύτασ καλεῖσιν τῶν ἀγωνιζομένων κριτάσ. i. καταβραβείω est inique de præmio certantium in agone decernere, & non meritis præmiū assignare. Nam & brabeutas vocant concertantium in agone iudices. Sensus ergo Pauli est, hætenus bene cucurrerant, & certauerant Colossenses, & præmiū, ac brabium erant meriti: quod sanè auferre ab illis volebant pseudopostoli, dum ad legis ceremonias, &

diabolicis partibus spolia detraxit, & in semetipso de illis triumphum agens confidenter, & palam illos traduxit ignominiose superatos omnibus ostentans.

11. Nemo ergo vos iudicet. i. ne sinatis vos condēnari ob suppositiones cibi & potus, aut in parte diei festi. Partem autem diei festi dicit quia partim dies festos observabant seducti à Iudæis, partim non observabant, & neomenie, i. novilunij aliarumque ceremoniarum legis, quæ sunt umbra futurorum. i. umbra tantum sunt, & ideo confestim transeunt, corpus autem. i. solida veritas Christi, est in fide Christi. Lex enim umbram tantum veritatis habebat. fides Christi ipsum corpus veritatis & solidam veritatem.

12. Nemo vos seducat. græce καταβραβεύτω. i. ne finite, ut quis brabeum vestrum, & præmiū intercipiat, aut iniquorum iudicium malignitate ad alios ut transeat. καταβραβείω δὲ, ut hoc loco Theodorus ait, est τὸ ἀδικῶς βραβείω, καὶ τοῦ βραβεύτασ καλεῖσιν τῶν ἀγωνιζομένων κριτάσ. i. καταβραβείω est inique de præmio certantium in agone decernere, & non meritis præmiū assignare. Nam & brabeutas vocant concertantium in agone iudices. Sensus ergo Pauli est, hætenus bene cucurrerant, & certauerant Colossenses, & præmiū, ac brabium erant meriti: quod sanè auferre ab illis volebant pseudopostoli, dum ad legis ceremonias, &

diabolicis partibus spolia detraxit, & in semetipso de illis triumphum agens confidenter, & palam illos traduxit ignominiose superatos omnibus ostentans.

11. Nemo ergo vos iudicet. i. ne sinatis vos condēnari ob suppositiones cibi & potus, aut in parte diei festi. Partem autem diei festi dicit quia partim dies festos observabant seducti à Iudæis, partim non observabant, & neomenie, i. novilunij aliarumque ceremoniarum legis, quæ sunt umbra futurorum. i. umbra tantum sunt, & ideo confestim transeunt, corpus autem. i. solida veritas Christi, est in fide Christi. Lex enim umbram tantum veritatis habebat. fides Christi ipsum corpus veritatis & solidam veritatem.

12. Nemo vos seducat. græce καταβραβεύτω. i. ne finite, ut quis brabeum vestrum, & præmiū intercipiat, aut iniquorum iudicium malignitate ad alios ut transeat. καταβραβείω δὲ, ut hoc loco Theodorus ait, est τὸ ἀδικῶς βραβείω, καὶ τοῦ βραβεύτασ καλεῖσιν τῶν ἀγωνιζομένων κριτάσ. i. καταβραβείω est inique de præmio certantium in agone decernere, & non meritis præmiū assignare. Nam & brabeutas vocant concertantium in agone iudices. Sensus ergo Pauli est, hætenus bene cucurrerant, & certauerant Colossenses, & præmiū, ac brabium erant meriti: quod sanè auferre ab illis volebant pseudopostoli, dum ad legis ceremonias, &

diabolicis partibus spolia detraxit, & in semetipso de illis triumphum agens confidenter, & palam illos traduxit ignominiose superatos omnibus ostentans.

11. Nemo ergo vos iudicet. i. ne sinatis vos condēnari ob suppositiones cibi & potus, aut in parte diei festi. Partem autem diei festi dicit quia partim dies festos observabant seducti à Iudæis, partim non observabant, & neomenie, i. novilunij aliarumque ceremoniarum legis, quæ sunt umbra futurorum. i. umbra tantum sunt, & ideo confestim transeunt, corpus autem. i. solida veritas Christi, est in fide Christi. Lex enim umbram tantum veritatis habebat. fides Christi ipsum corpus veritatis & solidam veritatem.

12. Nemo vos seducat. græce καταβραβεύτω. i. ne finite, ut quis brabeum vestrum, & præmiū intercipiat, aut iniquorum iudicium malignitate ad alios ut transeat. καταβραβείω δὲ, ut hoc loco Theodorus ait, est τὸ ἀδικῶς βραβείω, καὶ τοῦ βραβεύτασ καλεῖσιν τῶν ἀγωνιζομένων κριτάσ. i. καταβραβείω est inique de præmio certantium in agone decernere, & non meritis præmiū assignare. Nam & brabeutas vocant concertantium in agone iudices. Sensus ergo Pauli est, hætenus bene cucurrerant, & certauerant Colossenses, & præmiū, ac brabium erant meriti: quod sanè auferre ab illis volebant pseudopostoli, dum ad legis ceremonias, &

diabolicis partibus spolia detraxit, & in semetipso de illis triumphum agens confidenter, & palam illos traduxit ignominiose superatos omnibus ostentans.

11. Nemo ergo vos iudicet. i. ne sinatis vos condēnari ob suppositiones cibi & potus, aut in parte diei festi. Partem autem diei festi dicit quia partim dies festos observabant seducti à Iudæis, partim non observabant, & neomenie, i. novilunij aliarumque ceremoniarum legis, quæ sunt umbra futurorum. i. umbra tantum sunt, & ideo confestim transeunt, corpus autem. i. solida veritas Christi, est in fide Christi. Lex enim umbram tantum veritatis habebat. fides Christi ipsum corpus veritatis & solidam veritatem.

12. Nemo vos seducat. græce καταβραβεύτω. i. ne finite, ut quis brabeum vestrum, & præmiū intercipiat, aut iniquorum iudicium malignitate ad alios ut transeat. καταβραβείω δὲ, ut hoc loco Theodorus ait, est τὸ ἀδικῶς βραβείω, καὶ τοῦ βραβεύτασ καλεῖσιν τῶν ἀγωνιζομένων κριτάσ. i. καταβραβείω est inique de præmio certantium in agone decernere, & non meritis præmiū assignare. Nam & brabeutas vocant concertantium in agone iudices. Sensus ergo Pauli est, hætenus bene cucurrerant, & certauerant Colossenses, & præmiū, ac brabium erant meriti: quod sanè auferre ab illis volebant pseudopostoli, dum ad legis ceremonias, &

astrorum superstitiones protrudere eos maligne cupiunt. hoc enim significat τὸ volens, nemo ergo vos seducat volens, id est, de industria ac maligne, in humilitate & religione angelorum, id est, per fictam humilitatem, & commentitiam angelorum religionem ac superstitionem, dicebant enim indignum dei filio, ut ad nos mitteretur, sed omnia quem admodum in lege per angelos deum operari.

13. Que non vidit ambulans.

græcè αὐτὸν ἰδὼσα
κεν ἰμβρατίων,

id est, in his quæ non novit, nec vidit ambulans, id est,

ea de angelorum officio, & ministerio docēs quæ ignorat.

frustra inflatus sensu carnis suæ, frustra autem quia non tenens caput, id est, quia Christum non tenet, nec agnoscit,

nostræ salutis auctorem, & caput:

ex quo capite totum ecclesiæ corpus per iuncturas, & commissuras compactum, & constructum, & vitæ capiens ab ipso capite subministratio-

nem, augmento dei crescit. de hac metaphora vide plenius ad Ephesios quarto, numero decimo.

14. Si ergo mortui estis, id est, si Christo in baptismo commortui estis adeoque elementis huius mundi, id est, carnalibus legis ceremoniis mortui, quid adhuc decernitis, scilicet huiusmodi præcepta? Ne tetigeritis neque contrectaueritis. sub. hæc aut hæc, quia immunda sunt.

Interpres legit δογματίζετε, id est docetis, quod si ita est, ab pseudo-

apostolos dirigitur sermo, qui cum in Christo baptizati essent adeoque legi mortui, huiusmodi tamen adhuc elementa docebant. græci tamen legunt δογματίζεσθε, id est, docemini, hoc est quæ vos huiusmodi dogmatis, & ceremoniis, ne tetigeritis, &c. onerari sinitis?

15. Que omnia in interitu sunt ipso usu. id est, quæ omnia, scilicet cibi, & alia quibus vos onerant dicentes ne tetigeritis, ipso etiam usu intereunt, vel dum egeruntur. quid ergo opus est de rebus tam facile pereuntibus, tam superstitiose docere? vel, Quæ omnia dogmata in interitu, græcè ἐν φθορᾷ, id est, in perditionem sunt ipso usu, id est, utentibus, ergo dogmata sunt secundum præcepta & mandata hominum

rationem quidem habentia sapientiæ, id est, speciem quidem sapientiæ præferentia, in superstitione, & humilitate ficta, id est, ob simulatam in illis religionem, & doctorum vestrorum humilitatem. Hæc autem præcepta, ut græci exponunt, non vera legis mandata sunt, sed

religione angelorum, ^{in ijs quæ nō hēt certa a Deo} quæ non vidit

ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, & nō tenens caput ex quo totum

corpus per nexus & cōiunctiones subministratum & constructum crescit in

augmentum dei. ^{ergo liberati estis} 14 Si mortui estis cum

Christo ab elementis huius mundi: quid adhuc tanquam viuetes in mundo decernitis,

Ne tetigeris, neq; gustaueris, neq; cōtrectaueris? ^{1. mortem ab} 15 quæ sunt omnia

in interitu ipso usu, secundum præcepta & doctrinas hominū, quæ sunt rationē quidē habentia sapientiæ in suis

quæ pharisæi suo quæstui commenti erant, de quibus in euāgelio Christi ait, propter traditiones vestras irritum fecistis mandatum dei.

16. **Et non ad parcendū corpori** &c. græca lectio longe facilior est καὶ ἀφ' ἑα σώματος οὐκ ἐν τιμῇ πρὸς πλοσημονίην τῆς σαρκός. id est repetendo superius dicta, quibus quidem dogmatis illorum

perstitutione & humilitate, ¹⁶ & non ad ^{corpore} parcendum corpori, non in ^{expletionem} honore aliquo ad saturitatem carnis.

doctores speciē quidem pietatis præferunt, in simula ta religione, ac su: perstitutione, & hu: militate. καὶ ἀφ' ἑα &c. id est, & in afflictioe corporis, & austerā macera tione, & nō in nu: trienda ad saturita tem carne, hoc est qui doctores, & quæ mandata pietatem quidem habere vi: dentur, dum fictā præferunt humi: litatem, & religio nem, nec corpori suo indulgent, sed austerā maceratio: ne, & ieiunijs affli: gunt, nec ad saturi: tatem nutriunt, ἀφ' ἑα enim dicitur immanitas mi: serendi nescia. nam φείσομαι misere: or significat, & par co. illorum ergo q̄ quasi sui non mi: serentur, sed mise: re inedia corpus affligunt per hy: pocrisin, vocat Paulus ἀφ' ἑα. quod autem erat ἐν τιμῇ πρὸς πλοσημονίην τῆς σαρκός, nos vera timus, in nutrien: da ad saturitatem

ARGUMENTVM Cap. 3.

Cælestia quæerere, membra corporis peccati mortificare, veterem hominem exuere, ac novum in fide & charitate induere, seque inuisibilem supportare, omniāq; in Christi gratiā facere admonet: unumquemq; interim in probata familia sui officij commonefaciens.

CAPVT III.

A **i** **G**itur si consurrexistis cū Chri sto, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextera dei sedens. quæ sursum sunt sapite: non que super terram. Mortui enim estis: & vita vestra est abscondita cū Chri sto in deo. Cum autem Christus appa ruerit, vita vestra: tunc & vos appare bitis cum ipso in gloria. Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram: fornicationem, immūditiam, libidinem, concupiscētiam malam, & avaritiam quæ est simulacrorum ser

carne, quod vt sæpe iam diximus, Hebræorum more honor dicitur rerum necessariorum subministratio.

I. Abscondita. quasi diceret, etsi nunc in glorijs estis, & bona futura

supplicia

in Christo (propter quem omnia facitis) nunc sunt abscōdita. quum tamen ille in iudicio apparuerit, bonis p̄mia, & malis rediditurus supplicia: tunc & vos, in gloria .i. gloriosi cum ipso apparebitis.

2. In quibus scilicet opibus vel inter quos filios incredulitatis .i. incredulos.

3. Expoliantes veterem hominem .i. veterē peccandi affectū, & in genitā consuetudinē ponentes, & induentes nouū .i. nouā in Christo vitā: qui quidē nouus homo renouatur in agnitione dei, .i. p̄ fidē, & cognitionē dei. Secundum imaginem eius qui creauit illū .i. vel iuxta aīaz q̄ est imago dei q̄ illa creauit. vel iuxta & p̄ Christū q̄ ē imago dei creatoris nr̄i.

4. Ubi .i. apud quē creatorē nō est distinctio Iudæi, & gentilis.

5. Omnia in omnibus Christus .i. omnib⁹ satis esse debet pro rebus oīs bus Christ⁹, p̄ quē nimirum oīa bona assequemur.

6. Docentes. sub. estote, alioqui non est quo referatur

uitus. propter quæ venit ira dei super filios incredulitatis. 2 in quibus ambulastis aliquando, cum viueretis in illis. Nunc autem deponite & vos omnia: iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonē de ore vestro. Nolite mentiri inuicem: 3 expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum eum qui renouatur in agnitionem: secundum imaginem eius qui creauit illum. 4 ubi non est gentilis & Iudæus, circuncisio & præputium, barbarus & Scytha, seruus & liber: sed 5 omnia & in omnibus Christus. Induite vos ergo sicut electi dei, sancti & dilecti viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, supportantes inuicem: & donantes vobismetipsis si quis aduersus aliquem habet querelam. sicut & dominus donauit vobis: ita & vos. Sup̄ omnia autem hæc, charitatem habete, quod est vinculum perfectionis. & pax Christi exultet in cordibus vestris, in quam & vocati estis in vno corpore: & grati estote: verbum Christi habitet in vobis abundanter: in omni sapientia 6 docentes & commonentes vosmet ipsos, psalmis, hymnis & canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris deo. Omne quodcunque facitis in verbo aut in opere: omnia

Rom. 6. a Hebr. 12. a

Eph. 6. b

Eph. 4. 6

Eph. 6.

Eph. 6.

Ephe. 7 ^{in gratiam} in nomine domini nostri Iesu Chris-
 6.e. sti, gratias agentes deo & patri per
 1.pet. ipsum. Mulieres, subditæ estote viris,
 3.a ^{Debet conjugium per dominum.} sicut oportet, in domino. Viri diligite
 vxores: & nolite amari esse ad illas.
 Ephe. Filij, obedite parentibus per omnia.
 6.a hoc enim placitum est in domino. Pa-
 tres, nolite ad indignationem prouo-
 care filios vestros: ^{tanquam ad obsequia} vt nō pusillo ani-
 Ibidē. mo fiant. Serui, obedite per omnia do-
 minis carnalibus: non ^{tanquam} ad oculū ser-
 uientes quasi hominibus ^{placere studentes} placētēs, sed
 in simplicitate cordis, timētes deum.
 Quodcunque facitis, ex animo ope-
 ramini sicut domino & nō hominib⁹:
 sciētes quòd à domino accipietis re-
 tributionē ^{pro mercede} hæreditatis. Domino Chri-
 sto seruite. qui enim iniuriam facit: re-
 cipiet id quod inique gessit, & nō est
 personarum ^{respectu} acceptio apud deum.

ARGUMENTVM Cap. 4.

Orationi etiam pro se instare iubet, & hos-
 neste inter gentes conuersari, demum illis Ty-
 chyco & Onesimo commendatis salutationis
 bus epistolam claudit.

CAPVT IIII.

A Omini quod iustum est & æ-
 d quum, seruis præstate: scientes
 quòd & vos dominum habetis
 in cælo. Orationi instate: vigilantes
 in ea ^{cum} in gratiarum actione. orantes si-
 mul & p nobis, vt deus ^{aperiat} aperiat nobis

participium & per
 inde habet græca
 lectio.

7. In nomine do-
 mini Iesu. id est
 propter Iesum.

8. Ut non pusil-
 lo animo fiant,
 vel animum despō-
 deant, & desperent.
 nam ἄθυμος pu-
 sillanimum, & des-
 perantem signifi-
 cat.

9. Ad oculum. i.
 in præsentia tan-
 tum, vide de hoc
 Ephes. 6. numero
 tertio.

1. Aperiat. osti-
 um. id est liberta-
 tem, & fiduciam
 prædicandi donet.

1. det facultatem et libertatem

EPIST. PAULI

ostium sermonis ad loquendū myste-
 rium Christi (propter quod etiā vincit⁹
 sum) vt manifestē illud ita vt oportet
 me loqui. In sapiētia ambulate ad eos
 qui foris sunt: ² tēpus redimētes. Ser-
 mo vester semp in gratia ³ sale sit cō-
 dītus: vt sciatis quo modo oporteat
 vos vnicuiq; respōdere. Quę circa me
 sunt oīa vobis nota faciet Tychicus
 charissim⁹ frater, & fidelis minister, &
 conseruus in domino. quē misi ad vos
 ad hoc ipsum, vt cognoscat quę circa
 vos sunt, & cōsoletur corda vestra cū
 Onesimo charissimo & fideli fratre
 qui ex vobis est: qui omnia quę hic
 agūtur, nota faciēt vobis. Salutat vos
 Aristarchus cōcaptiuis meus, & Mar-
 cus cōsobrinus Barnabæ (⁴ de quo ac-
 cepistis mādata, Si venerit ad vos, sus-
 cipite illū) & Iesus qui dicitur Iustus:
 qui sunt ⁵ ex circuncisione. hi soli sunt
 adiutores mei in regno dei, qui mihi
 fuerūt solatio. Salutat vos Epaphras
 qui ex vobis est, seru⁹ Christi Iesu, sēs
 per sollicitus pro vobis in orationib⁹,
 vt stetis perfecti & pleni in omni vo-
 luntate dei. Testimoniū enim illi per-
 hibeo quòd habet multū laborē pro
 vobis, & pro ijs qui sunt Laodiceæ: &
 qui Hierapoli. Salutat vos Lucas me-
 dicus charissimus, & Demas. Salutate
 fratres qui sunt Laodiceæ: & ⁷ Nym-
 pham, & quę in domo eius est eccle-

2. Tempus redi-
 mētes. vide ephē.
 5. numero 4.
 3. Sale. id est, pru-
 dentia.

4. De quo acce-
 pistis mandata
 vel à quo præce-
 pta viuendi acce-
 pistis, vel de quo
 mandauī vobis vt
 si ad vos venerit,
 illum excipiat.

5. Ex circuncis-
 sione. i. Iudæi.
 6. Qui ex vobis
 est. id est, vestras,
 erat enī Colossen-
 sis.

7. Nympham.
 græce νυμφᾶν. est
 autem nomen vi-
 ri νυμφᾶς.

2. the
 3. a

ad ad
 sunt
 am.
 a dno.
 propter

B

C

1. ut
 cogno
 volunt
 de m

1. tim
 4. c

D

fiam. Et cū lecta fuerit apud vos episto-
 la hęc: facite vt & in Laodicensiu
 ecclesia legatur: & ea ^{a uobis} quę Laodicē-
 siū est, vt vobis legatur. Et dicite Ar-
 chippo, Vide ministerium quod acce-
 pisti in domino, vt illud impleas. Salu-
 tatio, mea manu Pauli. Memores esto-
 te vinculorum meorum. Gratia domi-
 ni nostri Iesu Christi vobiscum. Amē.

8. Que laodicen-
 sum est. i. quę ab
 Laodicensibus mi-
 hi missa est, sic enī
 gręci explicant, &
 gręca verba id insi-
 nuūt τῆς ἐκ Λαοο-
 δικείας. i. quę ab
 Laodicensibus est,

Missā ab Epheso, vt Latini dicunt: vt gręci,
 à Roma per Tychicum & Onesimum.

ARGVMENTV M EPISTOLAE.

Thessalonicenses Macedones sunt à metropoli
 Macedoniae Thessalonica sic dicti. hi quū
 pseudapostolos nō admisisent, sed constātes in
 fide etiā persecutiones fortiter tulissent, cōso-
 latoriā ad eos scribit Paulus epistolam, illorū
 fidei & constātię cōgratulans: inq; illis perge-
 re hortatus, de resurrectione & aduētū Chri-
 sti, quo illos confirmet, non nihil attingit.

ARGVMENTVM CAP. I.

Cōgratulatur eorū fidei & patiētiae, próq;
 illa deo gratias agit, quòd nō modo credide-
 rint, sed euangelium quoq; ipsi prędicarint.

20 EPISTOLADI

VI PAULI APOSTOLI
AD THESSALONICENSES.

CAPVT

I.

Aulus & Syllanus & Timotheus ecclesie Thessalonicensium in deo patre nostro & domino Iesu Christo gratia vobis & pax.

Gratias agimus deo semper p omnibus vobis memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, memores ¹ operis fidei vestre & laboris, & charitatis, & ² sustententiae spei domini nostri Iesu Christi ³ ante deum & patrem nostrum. ⁴ Scientes fratres dilecti, a deo electionem vestram: quia euangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed & in virtute, & in spiritu sancto, & in plenitudine multa: sicut scitis quales fuerimus in vobis ppter vos. Et vos imi

1. Operis fidei vestre. id est, constantiae in fide qua e egregium op^o fidei.
2. Sustinentie spei i. q ob spe^m pacieter sustinueritis afflictiones.
3. Ante deum etc. hoc refertur ad gratias agimus. s. ante deum.
4. Scientes etc. haec de Paulo intelligi possunt & referri ad gratias agimus, scientes a deo electionem vestram. i. vos electos a deo, gratias inquit, agimus, q euangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum sed in virtute. i. (vt graeci explicat) quia euangelium nostrum non tantum verbo praedicatum vobis est, sed etiam virtute ac miraculis confirmatum, & in spiritu sancto que per praedicationem nostram accepistis: & in plenitudine multa gratiae. i. cum plena & certa intelligentia ac cognitione euangelij. Mihi videtur

etiam sic ordinari posse lectio: Gratias agimus pro vobis memores fidei vestrae & constantiae, vt ibi sit plena sententia: deinde noua, Scientes etc. i. Quum enim compertum haberetis de electione vestra, ex eo q euangelium nostrum non tantum verbo a vobis exceptum & acceptum est, sed etiam cum virtute & spiritu sancto & plenitudine multa. i. quia vna cum euangelio virtute & constantiam in persecutiombus & spiritum sanctum. i. illius gratiam ac diuersa dona accepistis, & plenitudinem gratiae. i. certissimam dei euangelijque cognitionem. vos ergo ex spiritus sancti donis & effectis, certi electionis vestrae sicut scitis. i. sicut compertum habebatis quales fuerimus in vobis. i. inter vos, hoc est qui fideles & qui constantes, & vos etiam nostri & domini facti estis imitatores. excipientes, graece δεξάμενοι. i.

dum excepistis verbū euangelij cū multa tribulatione & gaudio spūs sancti, ita vt facti sitis forma. i. adeo vt exēplum p̄stiteritis & occasione oīb⁹ fidelibus in Macedonia & Achaia credendi & p̄ euāgelio patiendi. 5. Diffamatus est sermo. græce ἐκχρηταί. id est, perfonuit & diuulgatus est. i. ex vestra tolerantia euangeliū nō solū in reliqua Macedonia

C tatores nostri facti estis, & domini, ^{qui} exipientes verbū in tribulatione multa cum gaudio spiritus sancti, ita vt facti sitis forma oībus credētib⁹ in Macedonia & in Achaia. A vobis enim ^{diuulgatus est} diffamatus est sermo domini, non solum in Macedonia & in Achaia, sed & in omni loco fides vestra quæ est ad deum, ^{dimanauit} profecta est, ita vt nō sit nobis necesse quicquā loqui. 6. Ipsi enim de nobis annuntiāt, qualem introitū habuerimus ad vos: & quomodo conuersi estis ad deū a simulacris ^{vt} seruire deo viuo & vero, & expectare filium ei⁹ de cælis (quē suscitauit ex mortuis) Iesū, qui eripuit nos ab ira ^{liberat} v̄tura. ^{supplicio}

ARGUMENTVM Cap. 2.

Cum qua fiducia euangelium prædicarit, quānque pure ac liberaliter, testes illos facit, similiter & sui erga eos affectus. Demū illorum constantiæ in euangelio congratulatur.

CAPVT II.

A Am & ipsi scitis fratres introitū nostrū ad vos quia nō inanis fuit: sed ante passi multa & cōtumelijs affecti (sicut scitis) in Philippis, 2. fiducia habuimus in deo nos

multa solitudine, græce ἀγωνί. i. cū multo piculo & multa anxietate & solitudine, nā ἀγων ἀντι τῆς ἀγωνίας sumitur. id est, pro agonia

& Achaia publicatū est, sed fides vestra in deū p̄ oēm circūquaq; regionē p̄fecta est & puenit, ita vt ad imitationē vestri cōuersis penē oīb⁹, iā nō sit mihi necesse loqui qcq̄. i. nō sit nobis op⁹ in vicinis regionib⁹ p̄dicare. vel vt nō sit nobis op⁹ fidē vestrā & cōstantiā alijs prædicare & commendare.

6. Ipsi enī. i. nā recitare ipsi norūt, q̄lis fuerit ad nos accessus v̄r. i. q̄ efficax, quōq; pacto me oībus odiosum etiā cū vitæ vestre piculo suscepistis, & q̄ celeriter a simulacris ad deū cōuersi estis, ita vt cōfesti illis relictis deū viuū colere inciperitis & redemptorē nostrū eius filiū Iesum (quem ille suscitauit) expectare.

1. Inanis. i. inefficax & sine fructu.

2. fiducia habuimus. ἐπαρρησία μεθα. intrepide ausi sum⁹, etiā sic misere Philippis affecti. apud vos euāgelium prædicare in

Est, anxietate & solitudine

3. Exhortatio. i. prædicatio, nostra non erat de errore. i. falsa doctrina aut per imposturam, quasi vos per eam fallere vellemus, neque de immunditia. id est, de immunda veneficorum & maleficorum doctrina, neque in dolo. id est dolosa, sed sicut probati sumus à deo. id est, sicut ille nos approbavit & dignos duxit quibus euangelica prædicatio

crederetur & committeretur, ita secundo eum prædicamus non ut hominibus sed illi qui corda nostra & mente nouit placeamus.

4. In sermone adulationis. i. vobis adulatorijs verbis vsi non sumus, ipsi scitis, neque in occasione auaritie. i. neque prædicando, auaritiam vllam prætendimus aut præteximus. & quia animam deus vnus nouit subdit, deus testis est.

5. Quomodo possemus vobis oneri esse græce ἐν ὑμῶν ἐξουσίᾳ. i. vel qui possemus grauitate inter vos & auctoritate vindicare tanquam Christi apostoli, vel quomodo

possemus oneri vobis esse in accipiendis sumptibus & alimentis. Vtroque enim modo græci explicant, sed præstat prima expositio, vt intelligamus noluisse imperiosum dominiū in illos exercere, ob id quod sequitur.

6. Sed facti sumus &c. quidam græci codices habent ἡμεῖς ὡς παῖδες. id est, paruuli: quidam & Hispanica biblia ἡμεῖς ὡς ἄβλαστοι. id est, mites, ac mansueti: & quomodo præcedat, ἐξουσίᾳ μὴ ἐπιβουλεύοντες, facile puto vt illud ἢ finale iunctum sit ὡς ἡμεῖς ὡς παῖδες. quanquam non admodum refert quo ad sensum, modo intelligamus paruulos mites & mansuetos, quales esse solent pueri, licet propter metaphoram nutricis minus quadrat verbum paruulorum, quomodo se hic nutricem faciat, vt sit sensus, Quomodo vèdicare auctoritatem inter vos possemus & imperiosos agere, nolimus, sed ἡμεῖς ὡς παῖδες. id est, blandi ac beneuoli facti sumus, quomodo solet esse nutrix erga filios suos quos alit ac fouet.

7. Desiderantes. ἐμὲ πρόμενοι. i. desiderio flagrantibus vestri. vel ἡμῶν πρόμενοι. i. vobis coniunctissimi.

stro loqui ad vos euangelium dei in multa solitudine. 3 Exhortatio enim nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo: sed sicut probati sumus à deo vt crederetur nobis euangelium, ita loquimur. non quasi hominibus placentes, sed deo qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuimus 4 in sermone adulationis, sicut scitis: neque in occasione auaritiæ, deus testis est: neque quæretes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab alijs. 5 Cū possemus vobis oneri esse, vt Christi apostoli: 6 sed facti sumus paruuli in medio vestri, tanquam si nutrix foueat filios suos. Ita 7 desiderantes vos cupide, volebamus tradere vobis non solum euangelium dei, sed etiam animas

ipsi enim scitis ^{quod} in hoc positi sumus.
 Nam & cum apud vos essemus, præ-
 dicebamus vobis passuros nos tribula-
 B tiones, sicut & factum est & scitis. Pro-
 pterea & ego amplius non sustinens,
 nisi ad cognoscendam fidem vestram,
 ne forte tentauerit vos is qui tentat,
 & inanis fiat labor noster. Nunc autē
 C veniente Timotheo ad nos a vobis,
 & annuntiante nobis fidem & chari-
 tatem vestram, & quia memoriam no-
 stri habetis bonam semper, desideran-
 tes nos videre, sicut & nos quoque vos:
 D ideo ^{per vos} ^{scilicet} consolati sumus fratres in vo-
 bis in omni necessitate & tribulatio-
 ne nostra per fidem vestram. quoniam
 nunc ^{scilicet} viuimus: si vos statis in domino.
 Quam enim gratiarum actionem pos-
 sumus deo retribuere pro vobis in om-
 ni gaudio quo gaudemus propter vos
 ante deum nostrum, nocte ac die ab-
 bundantius orantes vt videamus fa-
 ciem vestram: & compleamus ^{supplicamus} ea quæ
 desunt fidei vestræ: Ipse autē deus &
 pater noster & dominus Iesus Christus
 dirigat viam nostram ad vos. Vos autem
 dominus multiplicet, & abundare faciat
 charitatem vestram in inuicem & in omnes:
 (quemadmodum & nos in vobis) ad confir-
 manda corda vestra sine querela, in san-
 ctitate ante deum & patrem nostrum,
 in aduentu domini nostri Iesu Christi
 cum omnibus sanctis eius. Amen.

consolandos, vtrūque
 enim significat græ-
 cum *παρακαλί-
 σαι*.

2 In hoc positi
 sumus. i. ad ferē-
 das afflictiones des-
 tinati sumus.

3. Consolati su-
 mus. passiuē. i. cō-
 solationem habui-
 mus.

4. Visuimus se
 statis in domino
 i. nulla tam grauis
 est afflictio etiam
 si morti proxima,
 quam non vitæ lo-
 co ducamus, modo
 constanter in fide
 domini permanatis

5. Quemadmo-
 dum & nos in vo-
 bis. per parenthe-
 sim legendum, &
 suppleendum chari-
 tate abundauimus.
 Est enim sensus,
 Exuberare vos fa-
 ciat dominus mu-
 tua charitate in om-
 nes, quemadmodum
 nostra erga vos exu-
 beravit charitas,
 vt confirmentur
 corda vestra sine
 querela. i. irrepre-
 hēbilia in sancti-
 tate &c.

O. ij.

Hoc toto capite fere sunt paræneses & de moribus exhortationes, nisi quòd ad finem de resurrectione nonnihil attingit.

CAPVT

IIII.

Quod superest

Ecætero ergo fratres, rogam⁹ ^{adhortamur per unum} vos & obsecramus in dño Iesu: vt quæadmodum accepistis à nobis quomodo oporteat vos ambulare, & placere deo, sic & ambuletis, vt abundetis magis. Scitis enim q̄ præcepta dederim^{us} vobis^{us} per dominum Iesum. Hæc est enim volūtas dei, sanctificatio^{is} vestra: vt abstineatis vos à fornicatiōe. vt sciat vnusquisq; vestrū vas suum possidere in sanctificatione & honore: non^{us} in passione desiderij, sicut & gentes quæ ignorant deū. & ne quis supergrediatur neq; circūueniat in negotio fratrem suū: quoniā vindex est dominus de his omnibus sicut prædiximus vobis, & testificati sumus. non enim vocauit nos deus in immunditiā: sed in^{ad puritatem} sanctificationē. Itaq; qui hæc spernit, nō hominem spernit, sed deum, qui etiam dedit spiritū suū sanctum in nobis. De charitate autē fraternitatis, nō necesse habemus scribere vobis. ipsi enim vos à deo didicistis vt diligatis inuicē. Etenim illud facitis in omnes fratres in vniuersa Macedonia. Rogamus autē vos fratres

1. In passiōe desiderij. i. affectio- nibus concupiscen- tiarum.

2. Ne quis supergrediatur.

græce μή υπερβαίνεις. id est, ne suppeditet & vi ac violētia opprimat neq; circūueniat. græce μή πλεονεκτείν. id est, fraude aliquid ab illo extorqueat.

1. vt puri scortatiōis sitis

fraternitas

8. Testificati sumus. i. obtestati sumus vnumquemq; vestrum.
 9. Auditus dei. i. fidei.
 10. Contribulibus. i. affinibus vestris.
 11. Ut salui fiant. scilicet gentiles. i. inhibentes euangelij prædicationem ne salus fiant gentes.

nostras quoniam charissimi nobis facti estis. Memores enim estis fratres laboris nostri & ^{suboritur} fatigationis, nocte & die operantes, ne quem vestrum grauaremus: prædicauimus in vobis euangelium dei. vos testes estis & deus, qui sancte & iuste & sine querela vobis qui credidistis, affuimus: sicut scitis qualiter vnumquemq; vestrum (sicut pater filios suos) deprecantes vos & consolantes, ^{et obtestantes} 8. testificati sumus vt ambularetis digne deo, qui vocauit vos in suum regnum & gloriam. Ideo & nos gratias agimus deo sine intermissione: quoniam cum accepissetis a nobis ^{acciperetis} verbum 9. auditus dei, accepistis illud non vt verbum hominum, sed (sicut est verum) verbum dei, qui operatur in vobis qui credidistis: vos enim imitatores facti estis fratres ecclesiarum dei quæ sunt in Iudæa, in Christo Iesu: quia eadem passi estis & vos a ^{gentibus} 10. contribulibus vestris, sicut & ipsi a Iudæis, qui & dominum occiderunt Iesum, & prophetas, & nos persecuti sunt, & deo non placent: & omnibus hominibus aduersantur, prohibentes nos gentibus loqui vt salui fiant, ^{ne} 12. vt impleant peccata sua semper. peruenit enim ira dei

12. Ut impleant peccata sua semper. id est, vt peccata sua semper, augeant & grauius ac grauius delinquant sicut Christus illis dicit Matt. 23. Et vos implete mensuram patrum vestrorum. i. & hoc quod cogitatis, scilicet necem meam, adijcite ad patrum vestrorum peccata. nunc Paulus ait, vt impleant peccata. i. vt seipsis euadant semper deteriores. Oecumenius interpretatur, vt peccata sua augeant, quasi ipsi peccare intulerint semper, & hunc sibi scopum præstituerint. Si enim, inquit, utile est ad fidem gentes accedere, cur non & ipsi accedunt? sin momenti nullius esse putant, cur accedentibus inuidet? vides ergo quo pacto volutarie ac de industria peccat, ac nihil non faciunt vt peccata sua impleant, hoc est ea gratia, ne quando a peccatis recedat: & propter hoc, inquit, peruenit in illos ira dei vsq; in finem.

o.j.

23. Desolati. ἀπορφανισθέντες. i. orbatī vobis (vt sequatur meta-
 phoram nuericis) Nam orbis pater & mater dicuntur qui liberis ca-
 rent. Nos ergo, inquit, ad modicum tēpus (hoc enim significat tempus
 horæ scilicet vel ad vnus horæ tempus) vobis orbi. i. quū vel breue tē-
 pus abessemus à vobis, ac vobis ipso aspectu ac præsentia nō corde orbi
 essemus, studuim⁹
 vos iuisere, sed im-
 pediuit nos satha-
 nas, vos enim spes
 nostra estis, & co-
 ronagloriæ nostræ
 quia ob egregias
 vras virtutes glorio-
 se coronari spera-
 m⁹, & gaudiū nos-
 trum in die aduē-
 sus domini.

super illos vsq; ^{æternum} in finem. Nos autem
 fratres ¹³ desolati a vobis ad tempus
 horæ, aspectu, non corde: abūdantius
 festinauimus ^{scilicet} faciem vestrā videre cū
 multo desiderio: quoniam ^{qua a propere} voluimus ve-
 nire ad vos, ego quidem Paulus, & se-
 mel & iterum: sed impediuit nos satha-
 nas. Quæ est enī nostra spes aut ^{1. materia qua vifa acci- perem} gau-
 diū, aut ^{gloria honoris} corona gloriæ? Nonne vos an-
 te dominum nostrum Iesum Christum
 estis in aduentu eius? Vos enim estis
 gloria nostra & gaudium.

ARGUMENTVM Cap. 3.

*Se consolatum esse ex eorum fide & cons-
 tantia ostendit, quam ex Timotheo ea gratia
 ad illos misso rescuerit, nec paruo eos videndi
 desiderio se teneri, quibus interim bene in deo
 precatur.*

CAPVT III.

2. Propter quod
 id est, quapropter
 quū ingens vestri
 desiderium amplius
 ferre nō valerem⁹
 placuit nobis rema-
 nere Athenis so-
 lis, & misimus ad
 vos Timotheū ad
 cōfirmandos vos
 & exhortādos vel

Propter quod non sustinentes
 amplius, placuit nobis rema-
 nere Athenis, solis. & misimus
 Timotheū fratrem nostrū ministrū dei
 in euangelio Christi, ad cōfirmandos
 vos & exhortandos pro fide vestra: vt
 nemo moueatur ī tribulationib⁹ istis.

3. Ad eos qui foris sunt. id est, inter infideles.

4. Nullius aliquid desideretis. græci habent μηδὲν μηδὲν δεῖ χρεῖαν ἔχειτε. id est facite ut rei nullius indigeatis, nec stipem petere necesse habeatis.

ut abundetis magis & operam detis, ut geti sitis, & ut vestrum negotium agatis, & operemini manibus vestris, sicut precepimus vobis, & ut honeste ambulatis ^{extra ecclesiam} ad eos qui foris sunt: & ^{extra ecclesiam} nullius aliquid desideretis.

Nolumus autem vos ignorare fratres ^{de} de dormientibus, ut non contristemini, sicut & cæteri qui spem non habent. Si enim credimus quod Iesus mortuus est & resurrexit: ita & deus eos qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus ^{i. cum Iesu fide} in verbo domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum domini, ^{i. cum Iesu fide} non præueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse dominus in iussu & in voce archangeli & ^{i. fideles} in tuba dei descendet de cælo: & ^{primus} mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui vivimus, qui relinquamur, simul rapiemur cum illis in

quarum ministerio usus est in resurrectione Christus, etsi per se id potest.

6. Mortui qui in Christo sunt. id est, qui olim in Christo mortui sunt, primi resurgent, non tempore sed dignitate & merito, respectu damnatorum. Deinde nos qui vivimus (in persona eorum loquitur qui tunc vivent) una cum olim iam mortuis rapiemur in nubibus obviam domino, & sic semper cum domino erimus. Contentio hoc loco est inter doctores sanctos, quibusdam dicentibus quod sine morte transibunt ad gloriam, alijs quod in ipso raptu subitanea morte morientur, à qua sine vlla corporis corruptione transibunt ad gloriam, cui etiam opinioni græci quidam accedunt, ut videbis prima Corinthios 15. numero 21.

5. De dormientibus. i. mortuis, nā & dormio & κοιμώμαι, græce. & mori sumuntur, unde κοιμητήριον ad verbum dormitorium, locus in quo corpora mortuorum sepulta sunt. Latini in suam prope familiam asciverunt, cœmeterium appellantes.

6. In verbo domini, quasi diceret, non nota hæc est quam dicturi nunc sumus, sed dei sententia.

7. Non præueniemus eos. scilicet translatione ad gloriam: quoniam & qui antea mortui sunt & si quæ tunc vivi reperientur, una obviam Christo præbunt glorificandi.

8. In tuba dei. Tubam dei Photi tropice interpretatur angelicas virtutes inferiores,

nubibus obuiam domino in aera, & sic semper cum domino erimus. Itaque consolamini inuicem in verbis istis.

ARGUMENTVM Cap. 5.

De insperato Christi aduentu præmonet, iubens interim illos bonis operibus intentos vigilare, & diuina armatura munitos esse. Reliquam partem capituli paræneses occupat.

CAPVT V.

^{qñ. s. chr̄g venturū sit ad iudicandū}
^{s. q̄ t̄p̄e yēturg} ^{articulis temporum} **E** temporibus autem & momentis ^{fratres} fratres non indigetis ^{ut scribamus vobis} ut scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis ^{quia dies domini} quia dies domini, ^{sicut fur in nocte} sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint, pax & securitas: tunc ^{repentinus eis superueniet interitus} repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor ^{in vtero habentis} in vtero habentis, & non effugient. Vos autem fratres, non estis ^{in tenebris} in tenebris: ut vos dies illa tanquam fur comprehendat; omnes enim vos, filij lucis estis, & filij dei. non sumus noctis neque tenebrarum. Igitur ^{non dormiamus sicut & cæteri} non dormiamus sicut & cæteri: sed vigilemus, & ^{sobrij simus} sobrij simus.

1. Sicut fur in nocte. id est, clanculum & imprudentibus nobis.

2. In vtero habentis. id est parientis.

3. In tenebris id est, in peccatis.

4. Non dormiamus. somnum scilicet peccati. Nam dormire pro in peccatis esse ponitur.

5. Sobrij simus.

non tantum à vino abstemij, sed omnibus prauis affectionibus quæ rationem conturbant abstinentes. Quum ergo filij lucis simus. id est, gratiæ non noctis & tenebrarum, hoc est peccati, somnum inertiae, & affectionum ebrietatem filijs tenebrarum & noctis relinquere debemus.

1. Dormiunt et inebriantur filij noctis non alij.

Qui enim dormiunt: nocte dormiunt.
 & qui ebrij sunt: nocte ebrij sunt. Nos
 autē qui diei sumus, sobrij simus, indu-
 ti lorica fidei & charitatis, & galeam,
 spem salutis. ⁶ quoniā non posuit nos
 deus in irā: sed in acquisitionē salutis
 per dominū nostrum Iesum Christum,
 qui mortuus est pro nobis, vt siue vigi-
 lemus, siue dormiamus, simul cum illo
 viuamus. Propter quod cōsolamini in-
 uicē: & ædificate alterutrū, sicut & fa-
 citis. Rogamus autem vos fratres, vt
 noueritis eos qui laborāt inter vos &
 præsunt vobis in domino & monent
 vos: vt ⁷ habeatis illos abundantius in
 charitate propter opus illorum. pacē
 habete cū eis. Rogamus autē vos fra-
 tres, ⁸ corripite inquietos, consolami-
 ni pusillanimes, suscipite infirmos, pa-
 tiētēs estote ad omnes. Videte ne quis
 malū pro malo alicui reddat: sed sem-
 per quod bonum est sectamini in inui-
 cem & in omnes. Semper gaudete. Si
 ne intermissione orate. In omnib⁹ gra-
 tias agite. hęc est enim voluntas dei
 in Christo Iesu in omnib⁹ vobis. ⁹ Spi-
 ritū nolite extinguere. ¹⁰ Prophetias
 nolite spernere. Omnia autē probate.
 quod bonū est, tenete. Ab ōni specie
 mala abstinete vos. Ipse autē deus pa-
 cis sãctificet vos p̄ ōnia: ¹¹ vt integer
 spiritus vester & anima & corpus sine

⁶. Quoniam non posuit nos. &c. i. neq; enim nos vocauit in iram. id est vindictam, hoc est, vt in nos æterna morte animaduerteret, sed in acquisitionem salutis, sed vt nos si biper Christum acquireret & possideret. qui quidē propter nos est mortuus, vt siue vigilemus siue dormiamus, id est siue viuimus, siue morimur, tãdem cū illo æternū viuamus.

⁷. Habeatis in charitate. id est diligatis.

⁸. Corripite inquietos. i. turbulentos qui pacē cōmunē turbāt, græce ἀτάκτους de quo vide 2. ad thesalonicen. cap. 3. numero 4.

⁹. Spiritum nolite extinguere. id est, spiritus sancti gratias & donatio.

¹⁰. Prophetias nolite spernere. scilicet gratiam futura predicēdi, vel scripturas iterpreatandi.

¹¹. Ut integer spiritus vester & anima. Gregorius Nisenus p̄ hęc tres vitæ facultates intelligit: p̄ spiritum, rationabile: p̄ animā, sensitua: per

O. iij.

ad christum

Esaiæ 59. c. Ephe 6. c

vanā hēant

mini cretis

flagitiose

viuentes

puer.

Rom. 12. d

1. pet. 3. b

occlē. 18. c

Luc. 18. a

Uos todos

corpus vegetatiuā.
Theophylac. inter
pretatur spiritū,
gratiā spiritus san-
cti nobis infusam
quam precatur il-
lis Paulus integrā
cōseruari: corpus
autem et animam
totum hominem,
quem precatur si-
ne querela, id est,
irreprehensibilem
permanere.

EPISTOLA PAULI

querela, in aduētū domini nostri Iesu 1. cor
1. b
Christi conseruetur. Fidelis est qui vo-
cauit vos: qui etiā faciet. Fratres, ora-
te pro nobis. Salutate fratres omnes
in osculo sancto. Adiuro vos per domi-
num, vt legatur epistola hæc omnib⁹
sanctis fratribus. Gratia domini nos-
tri Iesu Christi vobiscum. Amen.

ARGUMENTVM EPISTOLAE.

Quia sicuti optabat, Thessalonicēses adire
Paulo non licuit, alterā ab Athenis ad eos scri-
bit epistolam. Et quia Christi aduentu tanquā
iam instante terrebantur, ostendit quidē illum
futurum, in quo et ipsi præmia percepturi, et
sui persecutores supplicia, sed non tam breui
nec ante Antichristi aduētum, de quo nonnulla
tractans, et pro se preces fieri petēs, eos
ercendos docet inquietos et turbulentos, et os-
tiose, ac gratis visitantes.

ARGUMENTVM Cap. I.

Congratulatur Thessalonicensium fidei et
cōstantiæ in afflictionibus, asserēs et eos pro
toleratis præmia percepturos, et pro illatis
persecutores pœnas daturus, in aduentu Iesu
Christi: quem illis propitiū precatur.

EPISTOLA DI

VI PAULI APOSTOLI

AD THESSALONICENSIS

CENSES SE

CVNDA.

CAPVT

I.

A

Aul⁹ & Syluan⁹ & Timothe⁹ ecclesie Thessalonicensiu in deo patre nostro & dño Iesu Christo, ^{Dicunt} gratia vobis & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo.

Gratias agere debemus semper deo p vobis fratres, ita vt ^{pat} dignū est, quoniam supercrescit fides vestra, & abundat charitas vniuscuiusque vestrum in

B inuicem: ita vt & nos ipsi in vobis gloriamur in ecclesijs dei, pro patiētia vestra & fide in omnibus persecutionib⁹ vestris & tribulationibus, quas sustine

tis ^{I ad ostensionem decreti} in exemplum iusti iudicij dei ^{varia in} vt digni habeamini ^{quod idem} i regno dei, pro quo & patimini, ^{quod idem} si tamen iustum est apud

C deū retribuere tribulationem ijs qui vos tribulāt: & vobis qui tribulamini

est pro Christo, non solum, vt in eum credatis, sed & pro illo patiamini.

3. Si tamen iustum, quidam Græci habent *εἴπωρ*, id est, si quidem vel quandoquidem iustum est deum reddere retributionem, vel vt Græci habent *ἀλίσιν*, id est, tribulationem ijs qui vos tribulant. Chryso- legit, Si tamen, sed sic vt *τὸ* si, non dubitantis sit particula, sed affirmantis quod aliquoties vsuuenit,

1. In exemplum iusti iudicij dei. græce *ἐν δειγμα* & deest *in*, id est, documentū siue manifestationem. Est autē idem sensus, quod pressuras & afflictiones ad iustum dei iudicium manifestandum sustinet, quum in iudicio videbunt impij quos affixerunt præmio, se autem afflictores supplicio affectos.

2. Ut digni habeamini. *εἰς τὸ κατὰ κρίωσθῆναι*, id est, adeo vt digni habiti sitis, & ille vos dignos duxerit regno suo. nā græce deest *in*, ob afflictiones vestras. Ille enim dignatus est eos in afflictionibus cōfirmare sicut Philipp. I. vobis, inquit, donatū

quæ ad deo
in deflexio

voluntatis
dei

retributione

1. **Nostre congregationis** . quia in aduentu domini congregabuntur omnes sancti & electi. Zacha. 14. Ecce veniet dominus meus, omnesque sancti eius cum eo.

2. **Neque per spiritum** . id est, fictam reuelationem aut ficta spiritus sancti miracula.

CAPVT

II.

A

Ogamus autem vos fratres per aduentum domini nostri Iesu Christi, & nostrae congregationis in ipsum: ut non cito moueamini a vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos missam. quasi instet dies domini. Ne quis vos seducat vilo modo. quoniam nisi venerit discessio primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur deus, aut quod colitur, ita ut in templo dei sedeat ostendens se tanquam sit deus. Num retinetis quod cum adhuc essem apud vos, haec dicebam vobis? Et nunc quid detineat scitis: ut reueletur in suo tempore. Nam mysterium iam operatur iniquitatis:

tra mente turbemini
sa. quem dicit aliquis se habere
sub. non adueniet
illa defectio

B

omnem qui supra christum qui
tanquam esse Deum
meministis
dixerim
ille
excipit

3. **Discessio prima** . *ἀποστασία*. id est, defectio, vel a Romano imperio, non quod statim venturus sit post eam, sed quod non ante: vel defectio, id est, Antichristus, qui deficiet a fide, vel defectio ab vniuersali ecclesia & fide catholica. Est autem ibi eclipsis frequens a Paulo. nisi venerit discessio, &c. non veniet dominus ad iudicium.

4. **Supra omne quod dicitur deus**. græca lectio duplex, *ὑπὲρ πάντων ἢ λέγόμενον* id est, super omnem qui dicitur, vel *ὑπὲρ πάντων ἢ λέγόμενον θεὸν ἢ σέβασμα*. id est, super omne quod dicitur deus aut religio vel cultus.

Est enim *σέβασμα*

μα religio ac cultus dei, nos vertere possumus numen. vult autem Paulus quod non tantum verum dei cultum, sed & omnem alterius praeterquam sui tollet idololatriam.

5. **Num retinetis quod** . *ὃ μνημονεύετε*, non meministis quod agens apud vos haec dicebam vobis, scilicet non venturum Christum nisi prius venisset Antichristus?

6. **Quid detineat** . *ἢ κατέχον*. i. impediens siue impedimentum quo minus veniat. hunc locum & sequentes plane se nescire quomodo intelligantur, fatetur August. lib. de ciuitate dei 20. sed tantum conijcere.

7. **Nam mysterium**. quidam hoc mysterium Neronem dicunt antichristi figuram, potest autem, & mysterium recto & accusatiuo casu legi, ut scilicet antichristus operetur in suis discipulis **mysterium iniquitatis**, id est, adumbratam falsa religione hypocrisim & haeresin: vel quod ipse

quod fiet in iudicio ei occurrant

Epho. 5. b

Antichristus qui futurus est mysterium iniquitatis, iam operatur, & ut
græci dicunt, ἐπιφθάνει. id est vim suam profert, & exerit in sui simili-
bus & præcursoribus, hæreticis & seductoribus. qui etiam intelligi pos-
sunt esse mysterium iniquitatis, dum sub prætextu præclarorum nomi-
num, Christi, fidei, gratiæ, ac similitum, atq; omnino fictæ religionis, &

malæ aptatis scri-
pturis, suas hære-
ses celant, sed in-
terim tamē patrē
suum Antichristū
præstolantes, fide-
les clam seducendo,
operantur, vñq;
& energiam iniqui-
tatis suæ pferunt.

8. Tantū vt qui
tenet teneat. do-
nec de medio fiat,
ita græce ἐν μισοῦ
γενήσεται. quidā in-
terpretatur de gen-
te Romana, quæ
tenet imperium, te-
neat: donec ab ea
auferatur. mihi vi-
detur de fide intel-
ligi, quasi dicat, et-
iam iam mysterium
iniquitatis, id est,
Antichristi præcur-
sores occulti hære-
tici, vim suam pro-
ferunt seducendo:
tantum id super-
est, vt qui tenet te-
neat, id est, fideles

8 tantum vt qui tenet nunc teneat, do-
nec de medio fiat. Et tunc reuelabitur
ille iniquus; quem dominus Iesus inter-
ficiet spiritu oris sui, & destruet illustra-
tione aduentus sui, eum, cuius est aduē-
tus secundum operationem satanæ, in
omni virtute, & signis, & prodigijs men-
dacibus, & in omni seductione iniqui-
tatis ipsi qui pereunt, eo q̄ charitatem
veritatis non receperunt, vt salui fie-
rent: Ideo ^{permittere} mittet illis deus operatio-
nem erroris: vt credant mendacio, vt
iudicentur omnes qui non crediderūt
veritati, sed consenserunt iniquitati. **D**
Nos autē debemus gratias agere deo
semper p̄ vobis fratres dilecti à deo,
quòd elegerit vos deus ^{per} primitias in
salutem, in sanctificatione spiritus, & in
fide veritatis. Ad quod & vocauit vos

quam habent fidem, retineant, donec de medio fiat, id est donec de me-
dio ecclesiæ exeāt occulti hæretici, & tūc reuelabitur ille iniquus. Quā
enim eousque vesaniæ prodierint hæretici, vt non in conciliabulis, sed
palam & aperte fidem, & ecclesiam oppugnare non erubescant, tunc ar-
gumentum erit instantis Antichristi.

9. **Mittet illis deus** &c. id est abire sinet, vt credant mendacio, id est
atque ita dimissi, relicta veritate mendacio credent, & iudicabuntur.

10. **Primitias in salutem.** quidam græci codices habent ἀρχαίαις
ἀρχαίαις, id est, quòd ab initio nos elegerit, alij ἀρχαίαις, id est, pris-
mitias. alludit autem ad ritum Iudæorum qui iubebantur in lege de nos-
tris fructibus terræ primos, & præcipuos deo offerre, quos primitias vo-
cabant: ita vocat Paulus Christi apostolos, & discipulos primitias spiri-
tus & Christi, quos velut primos & præcipuos ecclesiæ fructus deo pa-
tri Christus consecrauit.

^{1b/oyū}
 Galat 6.c
 D ^{de fatigari in} ^{ciendo}
 um panem manducent. Vos autē fra-
 tres, ⁷ nolite deficere benefacientes.
^{6.c} D Quòd si quis nō obedit verbo nostro,
 per epistolam, hunc ^{iudicate} notate: & ne cō-
 misceamini cum illo, ^{puore si fu datur} vt confundatur:
 & nolite ^{tangamur} quasi inimicum existimare,
 sed ^{admonete} corripite, vt fratrem. Ipse autem
 deus pacis det vobis pacem sempiter-
 nam ^{omnib; modis} in omni loco. Dominus sit cum
 omnibus vobis. Salutatio mea manu
 Pauli: quod est signum in omni episto-
 la. ita scribo. Gratia domini nostri Ie-
 su Christi cum omnibus vobis. Amen.

sexto capi. quarto,
 A fer venuste, Mā-
 lium Suram i agē-
 do discursantem,
 salientem, manus
 iactantem, togam
 deicientem, & im-
 ponentem, non as-
 gere dixit, sed sata-
 gere. Et hoc pro-
 prie significat τὸ
 περιεργάζεσθαι.
 7. Nolite deficere.
 re. i. nolite cessare
 bene facere.

ARGUMENTVM EPISTOLAE.

¶ Timótheus Lystrensis patre gentili, matre Indæa natus, cui Eunice nomen, ob egregias animi dotes etiam iuuenis institutus à Paulo Ephesiorum Episcopus, admonetur hac epistola à Paulo functionis Episcopalis, & quales ecclesie ministros eligere debeat, quidq; etiam quòque pacto institere, cuiuscunque sexus ac conditionis hominem oporteat. ac demum contentiosas quæstiones & inanes disciplinas resijcere.

ARGUMENTVM CAP. I.

¶ Notat quosdam inanium quæstionum venditores, & legis assertores, quos argui vult à Timótheo, ostendens non opus esse lege iam iustificatis in Christo: cuius in se misericordiã commemorat, asserens se à Christo vocatum: vt suo exemplo sperare omnes docerentur, de hinc commendata Timótheo fide quosdam hæreticos notat.

Totū caput in sumit fere in doctrinā non danda et in danda. 5. nō docenda
 1. Lex male intellecta sed finis legis claritas
 Post 2° docet ad hunc finem et prædicationē electū fuisse
 3. Exhortatur Timotheū vt videt q̄ se gerat ne erret ut alij

eph
 6.c
 colo
 4.a

fec

11. In acquisitionem glorie etc. i. ut vos sibi in gloriam domini nostri Iesu Christi acquireret, vel vos gloriam domini nostri Iesu Christi in eum credendo acquireretis.

12. Siue per sermonem. facit hic locus contra eos, qui nulli rei fidem haberi volunt, quæ non expresse caueatur in scripturis. contra quos hoc

per euangelium nostrum ^{II} in acquisitione gloriæ domini nostri Iesu Christi. Itaque fratres state: & tenete traditiones quas didicistis, ¹² siue per sermonem, siue per epistolam nostram. Ipse autem dominus noster Iesus Christus & deus & pater noster qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia: ¹³ exhortetur corda vestra, & confirmet in omni opere & sermone bono.

1. ut per euos ad gratiam gratia loco Chryso. & græca scholia καὶ γὰρ καὶ ἀγράφως καὶ ἰγγράφως παρὶδω = καὶ οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἀξιοφύλακτα καὶ ἀμφότερα, τοιχροῦν καὶ ἡ ἀγραφή τῆς ἐκκλησίας παρὰδοσις φιλακτικά δὴν. id est, Etenim & scripta, & non scripta præcepta tradiderunt apostoli: & utraq; obseruatione digna. Igitur & ecclesiæ quoq; vel non scripta traditio seruanda est.

ARGUMENTVM Cap. 3.

Admonet, ut pro se orent, vicissim illis bene precatus: utque inquietos, & turbulentos, & desides atq; otiose degentes euitent, & coherceant, & omnino à contumacibus caueant.

13. Exhortetur. παρακαλεῖσαι. id est, consoletur.

CAPVT III.

Quod superest

E cætero fratres, orate pro nobis, ut sermo dei currat & clarificetur, sicut & apud vos: & ut liberemur ab importunis & malis hominibus. non enim omnium est fides. Fidelis autem dominus est, qui confirmabit vos & custodiet à malo. Confidimus autem de vobis fratres in domino, quæcunque præcipimus, & facitis & facietis. Dominus autem dirigat

1. Clarificetur. δοξάζεται illi illustratur, & magnificatur.

2. Importunis. ἀπὸ τῶν ἀτόπων ὧν qd magis sonat ab inquietis, qd nullo loco stare possunt. notat aut, inquit Chryso. hoc verbo hæreticos, qd ne deprehendantur ad sua conciliabula subinde sedes mutant.

3. Non enim omnium est fides.

eph 6.c colo 1. 4.2

feti de dno

quos

id est, non omnes qui se Christianos fingunt, veri fideles sunt.

4. Inordinate.

ἀτάκτως. *ἀτακ-*
τέιν verbum græcum militare est, significatq; extraordinariam se ponere, ac se de classe subducere, & nonnunquam petulantiter, ac luxuriose vivere. quo significato Ambrosius vertit intemperater. Mihi autem videtur alludere ad germanam significationem *τὸ ἀτακτέιν* Paulus, atq; hæreticos notare, qui intra ecclesiasticæ militiæ ordinem sese continere nolunt, sed se de classe subducunt nolentes ecclesiæ subditis legibus, quod in castris *ἀτακτοί* milites faciunt. vnde ad hanc sententiam subdit, qui non ambulant secundum traditiones quas acceperunt à nobis.

5. Panem manducauimus. id est, viximus, panis enim nomine quicquid ad victum pertinet Hebræis intelligitur, vnde Lucæ decimo quarto scribitur, Cum introisset Iesus in domum cuiusdam principis Pharisæorum sabbato manducare panem, id est, prandere aut cœnare. & I. reg. 1. Maledictus inquit Saul, qui comederit panem usq; ad vesperam, ubi panis nomine omne esitabile venit, vnde Ionathas gustato melle, res est execrationis.

6. Ambulantes inquiete. græce *ἀτάκτως*, quod hoc loco quadrat, pro intemperanter, vel extra ordinem aliorum. nihil operantes, iquit, sed curiose agentes. græce pulchra allusio *μηδὲν ἐργαζομένους ἀλλὰ περιεργάζομενους* quæ ita reddi potest, nihil agentes, sed satagentes. nam pro curiose, & inaniter, atque importune quidpiam agere etiam satagere Quintiliano sumitur, ex sententia Afri, inquit enim libro

corda vestra in charitate dei & patientia Christi. denuntiamus autem vobis fratres in nomine domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab oī fratre ambulante ⁴ inordinate, & non secundum traditionem quam acceperunt à nobis. Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos, neq; gratis panem manducauimus ab aliquo, sed in labore & in fatigatione nocte & die operantes, ne quem vestrum grauaremus. Non quasi non habuerimus potestatem: sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. Nā & cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, Quoniam si quis non vult operari, nec manducet. Audiuimus enim inter vos quosdam ⁶ ambulantes inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes. Ijs autem qui eiusmodi sunt denuntiamus & obsecramus in domino Iesu, vt cum silentio operantes, su-

Acto.
20. g
I. cor.
4. c

Acto.
16. a

Facio

Acto.

7. c

gratiā nō est opus lege pædagogō ac manuducēte, vel lex, id est terror legis peccata inhibentis iusto non est posita. non quōd ea non teneatur facere quæ lege iubentur, & vitare quæ lege vetatur, sed quia quod impij timore legis ^{irreverētibus et probanis} inuiti faciunt, hoc iusti spōte ōbq; dei amorem.

4 Plagiariis. græce ^{αυτοπαροδία} ^{αυτοπαροδία} dicuntur aut plagiarij iuriscōsultis, qui aliena mācipia furto subducunt: quod fur- ^{comissū} tum plagiū appel- ^{potentem reddidit} lant.

5. Qui me cōfortavit in Christo ^{τῷ κυρίῳ Ἰησοῦ} ^{σαυτὶ με χριστῷ} id est, gratias ago ei qui me fortificavit. i. vires suppeditavit Christo. no-ster interpretes legit ^{ἐν χριστῷ} neq; enī confortavit, vt vulgo solent pro cōsolatus est sumere ^{in tribulatione} oportet: s; deo gratias ago qui ad rē tanti momenti exequendam, nimirū euangelij prædicationem, vires suppeditarit alioqui imbecilli, & minus valenti.

6. Fidelis sermo ^{τὸ κ. i.} certa & indubitata res est, omniq; approbatione digna, q̄ Ie- ^{obterno qui per oia secula durat} sus venerit peccatores saluos facere. ^{πιστὸν} enim dicimus ^{δολογός} ^{μυόν}. i. quod compertum, exploratum, & confessum est: ^{αὐτοδοχία} autē quod acceptionem vertit, approbatio vel acceptatio clarius dicitur.

7. Ut in me ostēderet oēm. i. pfectā patiētā, græce ^{εὐακροθυμίαν} i. longanimitatē. hoc ē, vt p me se Christus ostēderet patiētē, & lōganimē in sustinendis, & expectandis ad conuersionem peccatoribus: atque ita meo exēplo instruerētur q̄ credituri sunt, dei sperare misericordiā:

8. Soli deo. qdā legūt ^{μόνῳ θεῷ} ^{σοφῷ θεῷ}. i. soli sapiēti deo, q̄ v̄ba si ad pa-

ratis & cōtaminatis, patricidis, & matricidis, homicidis, fornicarijs, masculorum cōcubitoribus, ⁴ plagiarijs, mēdacibus, & periuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur, quæ est secū- ^{du} dum euangeliū gloriæ beati dei, quod ^{creditū} ē mihi. Gratias ago ei ⁵, q̄ me ^{confortauit} in Christo Iesu domi- ^{no} nostro, quia fidelem me existima- ^{uit}, ponēs in ministerio, qui prius blas- ^{phemus} fui, & persecutor, & cōtume- ^{liosus}. sed misericordiam dei consecutus sum, quia ignorās feci in incredulitate. ^{Superabundauit} autem gratia domini nostri cum fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu. ⁶ Fidelis sermo, & omni acceptione dignus: quōd Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorū primus ego sum. Sed ideo misericordiā cōsecutus sum, ⁷ vt in me primo ostēderet Christus Iesus omnē patientiā, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitā æternā. Regi autē sæculorum immortalī, inuisibili, ⁸ soli

dignus q̄ cum
ob acceptio-
nem dicitur

deo honor & gloria in sæcula sæculo-
 rum. Amen.⁹ Hoc præceptum comē-
 do tibi fili Timothee: secundum præ-
 cedentes in te prophetias, vt milites
 in illis bonam militiam, habēs fidem,
 & bonam conscientiam; quam quidā
 repellentes, circa fidem naufragave-
 runt. ex quibus est Hymenæus & Ale-
 xander: quos tradidi satanæ, vt discāt
 non blasphemare.

ARGUMENTVM Cap. 2.

Communes orationes fieri in ecclesia postu-
 lat, omni hæsitacione & animi indignatione
 carētes. Mulieres quoq; tum in sermone tum
 in habitu modestas esse iubet.

CAPVT I I.

A B seculo igitur primum omnium
 fieri obsecrationes, orationes,
 postulationes, gratiarum actio-
 nes, pro omnibus hominibus, pro regi-
 bus, & omnibus qui in sublimitate cō-
 stituti sunt, vt quietam & tranquillam
 vitam agamus in omni pietate & ca-
 stitate. hoc enim bonum est & acce-
 ptum coram saluatore nostro deo: qui
 omnes homines vult saluos fieri, & ad
 agnitionē veritatis venire. Vnus enī
 de⁹, vn⁹ & mediator dei & hominū,
 homo Christus Iesus: qui dedit¹ redē-
 ptionem semetipsum pro omnibus.²

Cuius testimonium temporibus suis
 vere ἀντίλυτρον Christo p nobis mortuus est, vt æternū viueremus.
 2. Cuius testimonium, græci legunt ἡ μαρτύριον καὶ τοῦ ἰδίου.

trē referūtur, itel-
 ligēdis est sol⁹ sa-
 piēs, nō excluso fi-
 lio, ac spiritu san-
 cto, sed quod solus
 ipse fons sit, & pri-
 cipium omnis sapi-
 entia.

9. Hoc præceptū
 comēdo. Chry-
 sost. Interpretatur,
 sicut per prophe-
 tias. i. spiritus sc̄i
 reuelationes insti-
 tutus es episcopus,
 ita volo, & iubeo,
 vt in illis. i. secun-
 dum illas bonā mi-
 litiā exerceas. Mi-
 hi videtur hic sicut
 I. Corinth. 14. no-
 mine prophetiæ sa-
 crarum literarum
 intelligi posse cog-
 nitio: atq; ita sen-
 sus erit, hoc præce-
 ptū tibi comēdo,
 vt secundū præce-
 dētes in te ppheti-
 as. i. quēadmodū à
 puero sacrarū lras
 rū notitiā habes,
 ita te in illis exer-
 ceas, & iuxta illas
 bonā militiam mi-
 lites.

1. Redemptio
 nem. græce ἀντί-
 λυτρον & signifi-
 cat p̄tū redēptio-
 nis. λύτρα enī di-
 cūtur q̄ vulgo rās
 sonās vocant. ἀν-
 τίλυτρον ergo di-
 citur quū vita vni-
 us vita alterius, &
 caput capite redi-
 mitur, quomodo

of
 a:
 od
 na
 u:
 ē:
 a:
 cū
 od
 ne
 ni
 as
 as
 e:
 cu
 lu
 ia
 e,
 er,
 dd
 m
 ri
 liā
 en
 ā,
 tu
 tē
 oli
 s:
 aut
 ar
 ni
 ue
 iā:
 pa

1. perpetua & oīa tempora
 2. docendi munus
 3. in ista militis boni
 4. quare p̄uīsa
 5. i. fides naufragium
 6. i. facturo
 7. maledicere
 8. arte oīa
 9. amētia
 10. placidam
 11. cum
 12. honestate
 13. sequēsar cōciliatōr
 14. p̄uīuū

qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus, testimonium suis temporibus. quæ verba Chrysoſtomus explicat, quia veritati & patri testimonium præbuit suis temporibus, & congruis. Latinus interpres legit,

cuius testimonium confirmatum est suis temporibus. quod scilicet testimonia prophetarum de Christo singulari suo tempore confirmata sunt, in quo siue in quod testimonium positus sum, id est ad quod prædicandum delegatus sum.

3. In habitu ornato. græce *κοσμιω. κοσμιω*. Quæ autem ornatum significat & honestum, ac modestum, quod hoc loco magis quadrat: ut scilicet non se comant, sed habitus sint honesto, frugi ac modesto.

4. Sobrietate. *μετὰ σωφροσύνης*, quod sobrietatem significat, & modestiam ac frugalitatem, quod hoc loco magis quadrat, ob id quod sequitur, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis: aut veste pretiosa, sed in frugalitate.

5. Sed quod dicitur mulieres. est elipsis est. sub. volo facere.

6. Filiorum generationem. generatio hæc non tam genitura, ac liberorum gestatio, Chrysoſtomo videtur intelligenda: quàm educatio, & ea non quælibet, sed si in fide, & dilectione, & sobrietate educare perseverauerit: unde pro eo quod interpres habet, si permanserint, græci legunt de filiis *ἐὰν μείνωσιν* si permanserint: quæ hoc modo nihil est quod verbo plurali respondeat:

confirmatum est: in quo positus sum ^{ad quod promulgandum} ego ^{proco} prædicator & apostolus (veritatem dico non mentior) ^{ad inveniendam caritatem} doctor gentium in fide & veritate. Volo ergo viros orare in omni loco: leuantes puras manus sine ira & disceptatione. Similiter & mulieres ^{modeste honeste} in habitu ornato: cum verecundia & ^{castitate} sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste ^{negatum} pretiosa: ^{ita sumptuosum} sed quod decet mulieres ^{proficientes} promittentes pietatem per opera bona. Mulier in silentio discat, cum omni subiectione. Docere autem ^{1. primum erga Deum} mulieri non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio. Adam enim primus formatus est: deinde Eua. & Adam non est seductus, mulier autem ^{transgressa est. sub. mandatum dei} seducta in præuaricatione fuit. Saluabitur autem per ^{1. educationem} filiorum generatio ^{mulieres} nem: si permanserit in fide & dilectione & sanctificatione cum sobrietate.

ARGUMENTVM Cap. 3.

¶ *Episcopos, diaconos, & ecclesie ministros mulieres, definit quales esse debeant.*

& domum bene regentem. filiosq; habentē subditos. græce ἔχοντες ἐν ὑποταγῇ. id est, in obedientia continerem, cum omni castitate. σεμνότητος, quod græcis significat castitatem, sanctimoniam, severitatem, & gravitatem, morumq; honestatem, ac verecundiam: qualis esse in virginib; ac iuuenib; bñ institutis solet: & hoc significato magis hoc loco quadrat, nec est

otiosum quod hic admonet Ambros. epistola 82. Paulū dicere habentem filios, nō facientem. 12. Diligentiam habebit. ἐπιμελήσεται, id est, diligentiam adhibebit vel quomodo curā geret ecclesiæ? id enī significat ἐπιμελήσεται.

13. Neophytum. νεόφυτον, id est, nuper natum, aut plantatum, siue recens Christo insitū per baptismum. 14. In opprobrium incidat. i. ne opprobrio & scandalo sit gentibus.

15. Bilingues. διλόγος. Chryso. interpretatur non subdolos, aliud in ore, aliud in pectore habentes.

16. Habentes mysterium, τ. id est pura conscientia fidei mysterium exercentes, vel ser-

uantes apud se in conscientia pura fidei mysterium. Nam & ἔχω seruare & custodire significat: vult autem diaconos non passim fidei reuelare mysteria neque temere.

17. Nullum crimen habentes. non hic crimen simpliciter pro peccato sumendum est, quis enim id præstare possit? sed pro criminatione: id enim significat verbum græcum ἀνεγκλήτος, id est, incriminabilis. est enim proprie ἐγκλημα criminis apud iudicē expositulatio. vult autem sic se illos gerere, ne data occasione in ius vocentur.

18. Unius uxoris viri. eo modo quo Ambrosius & Chryso. de episcopis intelligunt.

^{æquum alienā contentionē} bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suæ præesse nescit: quomodo ecclesiæ dei ^{2. e. u. r. b. i. a.} diligentiam habebit?

Non ^{12. c. n. e. a. m. a. g. c. c.} neophytum: ne in superbiā elatus in iudicium incidat diaboli. Oportet autem illum & testimonium habere bonum ab ijs qui foris sunt: vt non

^{13. n. o. u. i. t. i. a. n. u. p. e. r. b. a. p. t. i. s. m. u. m.} in opprobrium incidat, & in laqueū diaboli. Diacones similiter pudicos, non ^{14. p. r. o. b. u. m.} bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes: ^{15. c. o. n. d. e. m. n. a. c. i. o. n. e. m.} ^{16. c. a. l. u. m. n. i. a. s. u. i. s.} habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi autem probentur primum: & sic ministrent, ^{17. u. t. u. s. p. o. s. s. i. t. e. i. s. c. r. i. m. i. n. a. r. i.} nullum crimen habentes. Mulieres similiter pudicas, nō detrahentes, sobrias, fideles in omnibus. Diacones sint ^{18. c. a. l. u. m. n. i. a. s. u. i. s.} unius uxoris viri: qui filijs suis bene præsent, & suis domibus. Qui enim bene ministrauerit: gradum bonum sibi acquirunt, & multam

^{19. a. l. t. i. s. c. o. n. s. c. i. e. n. d. u. n. t.} ^{20. p. r. o. f. i. t. e. n. t. i. s. f. i. l. i. o. s.}

19. Et manifeste magnum est pietatis sacramentū, quod manifestatū ꝛc. græci non habent quod sed pro eo θεός, id est, deus, ut hoc pietatis & religionis sacramentū intelligatur deus Christus qui manifestatus est in carne, qui enim homines antea latebat in diuinitate, per carnis assumptionem illis innotuit. iustificatus est in spiritu

Ab illo tempore in ueritate manifestantur
 fiduciam in fide quæ est in Christo Iesu. Hæc tibi scribo fili Timothee: sperans me ad te venire cito. Si autē tardauero: ut scias quomodo oporteat te in domo dei conuersari, quæ est ecclesia dei uiui, columna & firmamentum ^{stabilimentum} veritatis. ^{extra concubetiam} 19 Et manifeste magnum est pietatis sacramentū ^{mysterium} quod ^{manifestato} manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gentibus, creditū est in mundo, assumptum est in gloria.

ARGUMENTVM Cap. 4.

Centuros post se hæreticos ostendit, qui & nuptias damnent, tanquam illicitas, & cibos velut immundos: Timotheum quoque reiectis fabulis ad pietatē se exercere hortatur, & sic se componere, ut omnibus bene vivendi sit exemplū.

CAPVT IIII.

ecce
 Spiritus autem ^{demonstrat} manifeste dicit, ^{spiritus nro} quia in ^{posterioribus} nouissimis temporibus ^{fallacibus} discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, in hypocriti loquētium mendacium, & ^{per simulacram bonitatem} cauteriatam habentium suam conscientiam, ^{contaminatam} prohibentiū

taphora a maleficis quibus ferro cadenti cutis inurebatur, in argumētū delicti & infamiae. at hæretici non cutem sed mentem infamia cauteriatam habent. 3. Prohibentiū nubere, abstinere a cibis ꝛc. Non facit hic locus, ut

p. iij.

quod indubie secundum humanitatem intelligi debet, secundum quā iustificatus dicitur quomodo & sanctificatus. Ioan. 10. Quē pater sanctificauit & misit in mundū. iustificatus est autē spiritu. i. per spiritum sanctū & plenitudinem gratiæ non per legem ita quidam græci. vel iustificatus .i. iustus apparuit. nam et si comessator audiret & vini potor, & dæmoniū habēs ab ipsis Pharisæis, agnitus tamē est iustus ab omnibus. Apparuit angelis, antea mysteriū incarnationis ignorantibus. predicatus est gentibus & creditus mundo & assumptus in gloria in die assumptionis. 1. Nouissimis temporibus *ὄσπισ*. i. posterioribus vel sequentibus: ne quis de nostra tantū tempestate intelligat, ut postea dicetur. 2. Cauteriatā conscientiam. i. corruptā & igne concupiscentiæ adustā, sumpta metaphorā

A
 2. tim
 3. d
 2. pet.
 3. a
 Iudæ
 1. f

putant nostræ tempestatis hæretici contra ecclesiasticas sanctiones, quibus sacerdotibus, & monasticen professis matrimonio interdicitur, & ieiunantibus certis cibis abstinere indicitur: sed vt testantur in hunc locū

Chrysoft. & Theophylactus græci, & ex latinis Ambrosius, Augustinus quoq; & Hieronymus libro primo aduersus Iovinianū. facit hic locus aduersus duas hæreses à Martionitis, Marcionis, & Tatiano Enkratitæ præcipere asseruas, q̄ nō solū nuptias, s; cibos quoq; quos deus creauit ad vtendum, dābant. Hoc autē loco **inhibentium abstinere**, non est intelligendum q̄ illi vetarent abstinētiam à cibis, sed carniū vsūm potius. Et ideo græci explicant hunc locū cū inhibentiū abstinere à cibis. i. ne cibis vterentur, quomodo qui dicit, caue abstineas à carnibus, nō abstinētiam inhibet, sed præcipit.

4. Enutritus ἐντρέφόμενος. i. inutritus atq; à puero in sacris literis conuersatus, sicut postea dicit, & quia ab infantia sacras literas didicisti.

5. Quā affectus es. παρρηκολάθει

κας. i. cū itelligētia affectus; & cōsequutus es: nō affectatus vt quidā voluit.

6. Corporalis exercitatio ἡσ. quidam, inquit Chrysofto. (quales & hac ætate multi) hæc apostolum de ieiunio dixisse ferūt, sed errant: neq; enim corporalis exercitatio est ieiunium, sed spiritualis.

7. Noli negligere gratiā ἡσ. vel gratiā doctrinæ, q̄ tibi data est p̄ p̄

^{matrimonium contrahere} nubere, abstinere à cibis quos deus creauit ad percipiendum cū gratiarū actione fidelibus & ijs qui cognouerūt veritatem, ^{scilicet} Quod omnis creatura dei bona est, & nihil reijciendum quod cum gratiarum actione percipitur. sanctificatur enim ^{ostenditur} per verbum dei & orationem. Hæc proponens ^{ostenditur} fratribus: bonus eris minister Christi Iesu, ^{ostenditur} enutritus verbis fidei & bonæ doctrinæ ^{ostenditur} quam ^{ostenditur} affectus es. Ineptas autem & aniles fabulas deuita. ^{ostenditur} exerce autem te ipsum ad pietatem. Nam ^{ostenditur} corporalis exercitatio, ad modicum utilis est. pietas autem, ad omnia utilis est: ^{ostenditur} promissionē habens vitæ ^{ostenditur} quæ nunc est, & futuræ. ^{ostenditur} Fidelis sermo, & omni acceptione dignus. ^{ostenditur} In hoc enim laboramus & maledicimur, quia speramus in deū viuū qui est saluator omnium hominū, maxime fidelium. ^{ostenditur} Præcipe hæc & doce. Nemo adolescentiā tuā contēnat, sed exēplū esto fidelium in verbo, in cōuersatiōe, in charitate, in fide, in castitate. ^{ostenditur} Dū venio, at tēde lectioni, exhortationi, doctrinæ. ^{ostenditur} **Noli negligere gratiā** ^{ostenditur} quæ i te est: quæ

^{ostenditur} i. pastorale officium quod tibi datum est ad p̄p̄

phetiā .i. sacrarū līrarū cognitionē, vel gratiā ep̄alis officij, quæ tibi data est per prophetiā .i. spūs sancti inspirationē vnā cū impositione manū presbyterij. i. quādo vnā p manū ī positionē presbyter fact⁹ es. 8. *hec meditare* id est, in his te exerce.

data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum ^{i. cetera presbyteroꝝ} presbyterij. 8. *Hæc meditare*, in his esto: vt profect⁹ tuus manifestus sit omnib⁹. Attende enim tibi & doctrinæ: ^{permanet} instā ī illis. Hoc enim faciens: & te ipsum saluū facies, & eos qui te audiunt.

ARGUMENTVM Cap. 5.

Quo pacto erga omnem ætatem se habere debeat ostendit, veras viduas describens, & quales ad ministerium ecclesiæ deligi velit aperiens: presbyteros quoq; suum recte officium fungentes præmiari, & delinquentes argui, neq; temere ordinari iubet.

CAP. V. V.

Eniolem ne ^{seniꝝ obiurges} increpaueris: sed ^{adhortare} obsecra vt patrem, iuuenes vt fratres, anus vt matres, iuuen- ^{iuuente} culas vt sorores, in omni castitate. Viduas honora quæ verè viduæ sunt. Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet: ^{pie gubernare} 1. discat primum domum suam regere, & mutuā vicem reddere parētib⁹. hoc enim acceptum est coram deo. Quæ autem 2. verè vidua est & desolata: 3. speret in deum, & instet

vocat, quæ & viri & liberorū amicorūq; ac rerū suarū omni præsidio destitutæ essent, quales erant quæ ex Iudaismo aut paganismo transibant ad Christianismum, quarum etiam plerumq; bona proscribebantur.

3. **Speret in deo.** declarat quales illas esse oportet, quidam legunt spes

1. **Discat primum** *μανοῦν τω*, quod significat discat & doceat. doceat ergo domum suā. id est, familiam regere. græce est p regere *εἰσι βέη*, quod absolute sumi potest, pro piam ac religiosam vitam degere: & sic sensus esset, doceat familiam suā pie ac religiose in hie viuere, & mutuam vicem parentibus reddere, vt sicut ab ipsis in iuuentute aliti sunt, ita in senectute eos alant. Si legimus discat, sensus est, discat domum suā ac familiam pie regere, discat etiam mutuā vicē parentib⁹ reddere, quod græci dicūt *ἀντιπελαργῆρ*, vt sicut ipsa à parētib⁹ alita ē, ita liberos, ac familiam alat. Quidā legūt *μανθάνεωσαν*. i. discant scilicet liberi à matre & familiā suam pie regere, & parentibus vices reddere.

2. **Uere vidua est.** veras viduas

rat & instat, tūcq;
declarat veræ vi-
duæ conditionem,
quæ omni humano
præsidio destituta
in deum tantum
sperat.

4. Fidem nega-
uit. hac scilicet in
parte: quia fidei ad-
uersaria opera fa-
cit, estq; infideli ea-
tenus deterior, q̄
infidelis et si alios
abijcit, suorum ta-
men curam habet.
5. Deligatur. scili-
cet in ministerium
episcoporum & sa-
cerdotum.

6. Subsecuta est.
græce ἐπισημο-
λόγησεν. id est, si
in omni bono ope-
re assidua ac sem-
per intenta fuerit.
7. Luxuriate fue-
rint. græce κατα-
σφηνιάσωσι τὸ
χρῖσθ. id est, quī
aduersus Christum
ac fidem illi pro-
missam lasciuierint
luxuriatæq; fuerit
nubere volunt.

8. Honore. id est,
præmio. nam He-
bræis honorare nō
tam est reuereri q̄
necessaria suppedi-
tare, vt hoc loco se-
mel atq; iterum &
Latini honorem
quoq; pro præmio
sumunt. vnde mu-
nus honorarium.

obsecrationibus & orationibus nocte
& die. Nam quæ in delicijs est: viuens
mortua est. Et hoc præcipe: vt irrepre-
hensibiles sint. Si quis autē suorū & ma-
xime domesticorum curā nō habet: 4
fidem negauit, & est infideli deterior.
Vidua 5 deligatur nō minus sexaginta
annorum, quæ fuerit vnus viri vxor,
in operibus bonis testimoniū habens,
si filios educauit, si hospitio recepit, si
sanctorum pedes lauit, si tribulationē
patiētib⁹ subministrauit, si omne opus
bonum 6 subsecuta est. Adolescentio-
res autem viduas deuita. Cum enim 7
luxuriatæ fuerint in Christo, nubere
volunt: habentes damnationem, quia
primam fidem irritam fecerunt: simul
autem & otiosæ discunt circumire do-
mos: non solum otiosæ, sed & verbo-
sæ, & curiosæ, loquentes quæ non
oportet. Volo ergo iuniores nubere, &
filios procreare, matres familias esse:
nullam occasionem dare aduersario
maledicti gratia. Iam enim quædam
conuersæ sunt retro post satanam. Si
quis fidelis habet viduas, subministret
illis, vt nō grauetur ecclesia: vt ijs quæ
vere viduæ sunt, sufficiat. Qui bene
præsunt presbyteri: duplici 8 honore
digni habeantur: maxime qui laborant
in verbo & doctrina. Dicit enim scri-
ptura, Non alligabis os boui triturati.
Et, Dignus est operarius mercede sua.

Deute
25.a
I. cor.
9.a
Matth
10.b

9. Sine p̄iudicio. gr̄ce χωρίς προκριματ̄. i. sine personarū acceptione. Nam προκρινειν anteferre aliquē alteri significat, vel p̄iudicium vt Latini sumunt intellige, & sic interpretatur Chryso. vt scilicet pro nullo ante iudicium sententiam feras.

10. Manus cito τ̄c. id est, neminem temere ordinaueris.

11. Adhuc. gr̄ce μη̄τι. i. noli post hæc vel amplius.

12. Quorundam τ̄c. Referendum est istud ad id qđ p̄cessit, manus cito nemini imposueris, quasi si dicat Timotheus, Quomodo vero dignoscere potero idoneos? & Paulus respondeat, Quorundam peccata manifesta sunt p̄cedentia ad iudicium, id est, quorundam adeo manifesta sunt peccata, vt ad dignoscendū, iudicij examinatione vel extremi non indigeant, & hos cauere potes, quorundam autē subsequuntur peccata iudicium: quæ non nisi iudicij examinatione caueri possunt, hos tu obserua, de ijs inquire. sic enim quidam ex antiquiss. gr̄corum. Similiter facta bona manifesta sunt, quia virtus sese vel inuitā prodit, Quæ autē aliter se habent. id est, vel manifesta

Luco
101b

Aduersus presbyterum accusationem noli recipere: nisi sub duobus aut tribus

testibus. Peccantes, corā omnibus argue: vt & cæteri timorem habeant.

Testor coram deo & Christo Iesu & electis angelis, vt hæc custodias sine p̄iudicio, nihil faciens in altera parte declinando.

10 Manus cito nemini imposueris, neq; cōmunicaueris peccatis alienis. Te ipsum castum custodi. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino vttere propter stomachū tuum, & frequētes tuas infirmitates.

12 Quorundam hominum peccata manifesta sunt, p̄cedentia ad iudicium: quosdam autē & subsequuntur. Similiter & facta bona manifesta sunt: & quæ aliter se habent, abscondi non possunt.

ARGUMENTVM Cap. 6.

¶ Seruos infidelibus etiam dominis obedire vult, neq; nos inutilibus doctrinis, aut auaritiæ intentos esse, sed modico contentos, & virtutes sectari, & in doctrina sana ac fideli perseuerare, diuites autē spem in diuitijs non ponere, sed beneficos esse, & inutiles ac novas doctrinas Christianos vitare.

non sunt vel bona non sunt, abscondi diutius non possunt, quia qualis quisque sit, tandem declarabitur.

Vicunq; sunt sub iugo serui, do-
 q; minos suos omni honore di-
 gnos arbitrentur: ne nomen do-
 mini, & doctrina blasphemetur. Qui
 autē fideles habent dominos, nō con-
 temnant, quia fratres sunt, sed magis
 seruiant, quia fideles sunt & dilecti,
 qui¹ beneficij participes sunt. Hęc do-
 ce & exhortare. Si quis aliter docet,
 & non acquiescit sanis sermonibus do-
 mini nostri Iesu Christi, & ei quę secū-
 dum pietatem est, doctrine: superbus,
 nihil sciens, sed languens circa quæ-
 stiones & pugnas verborum, ex quib;
 oriuntur inuidiæ, contentiones, blas-
 phemiæ, suspiciones malæ, conflictæ
 tiones hominum mente corruptorum
 & qui veritate priuati sunt, existimā-
 tium quæstum esse pietatem. Est autē
 quæstus magnus: pietas cū sufficiētia.
 Nihil enim intulimus in hunc mundū:
 haud dubium, quia nec auferre quid
 possumus. Habentes autem alimenta
 & quibus tegamur: his cōtenti simus.
 Nam qui volunt diuites fieri: incidunt
 in tentationem & in laqueum diaboli,
 & desideria multa inutilia, & nociua,
 quę mergunt homines in interitum &
 perditionem. Radix enim omnium ma-
 lorum est cupiditas. quā quidā appe-
 tentes errauerunt à fide, & inseruerūt
 se doloribus multis. Tu autē ô homo

1. Beneficii par-
ticipes sunt. id
 est, beneficia à do-
 minis accipiunt.
 Aluntur enim &
 vestiuntur.

infrugifera disputationes

pietatem esse occasionem

seruari quæstus

qui autem

in pericula

secantes

auaritia

studij

2. Bonā confessionem constantem vocat fidei professionem.

3. Bonam confessionem testimonium scilicet veritatis, quando Pilato ait, Ego in hunc mundum veni vt testimonium perhibeam veritati.

dei, hæc fuge: sectare vero iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen fidei: apprehende vitam æternam, in qua vocatus es & confessus bonam confessionem coram multis testibus. Præcipio tibi coram deo qui vivificat omnia, & Christo Iesu qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, vt serues mandatum ⁴ sine macula, irreprehensibile usq; in aduentum domini nostri Iesu Christi ⁵ quem suis temporibus ostendet beatus & solus potes, rex regum & dominus dominantium: qui solus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest, cui honor & imperium sempiternum. Amē. Diuitibus huius sæculi præcipe nō sublimē sapere, neq; sperare in incerto diuitiarū, sed in deo viuo (qui præstat nobis omnia abunde ad fruendū) bene agere, diuitēs fieri in bonis operibus, facile tribuere, ⁶ comunicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendāt veram vitam. O Timothee, ⁷ depositū custodi: deuitans prophanas vocum ⁸ nouitates, & ⁹ oppositiones falsi nominis sciētię,

4. Sine macula irreprehensibile. id est, nulla hæretica prauitate infectū quanquā græce ἄνεπιληπτόν. i. sine reprehensione referri potest vel ad mandatū vel ad Titū, scilicet sine macula & reprehensione permanēs, serues mandatū: vel serua mandatū irreprehensibile & immaculatū, & immaculatum.

5. Quem. ἢν græce. i. quā ad ἐπιφανείαν. i. aduentum refertur, non ad Christū.

6. Cōicare. i. humanos esse & sociales.

7. Depositum. i. doctrinam tibi cōmendatam, vel gratias tibi cum episcopatu traditas.

8. Nouitates vocum. καὶ νοφονίας. quidā legunt καὶ νοφονίας i. inanitates vocum.

9. Oppositiones falsi nominis sciētię. græce ἀντιδίσεις. i. cōtrarias opiniones & cōtentiones de ea quæ falsum habet nomē sciētię quā sciētiā pmitentes quidā. i. habere se profitētes, exciderunt à fide.

Apoc.
17. d
& 19
c

D

Ioan.
1. b
1. Ioā
1. c
Luc.
12. b
Io. 1. b

Non oportet
fugere

Non dicitur
nisi

1. fidē nō attingē

quam quidam ^{profitentes} promittētes, circa fidē
exciderunt. Gratia tecum. Amen.

Missā è Laodicea per Tychicum diaconum.

ARGUMENTVM EPISTOLAE.

Spem sui reditus superiore epistola Timotheo quum fecisset, neq; prestare posset Romae in vincula coniectus: ipsum hortatur bono animo esse, nec suis afflictionibus frangi, sed sollicitam sui gregis curam gerere, vigilare aduersus hostes fidei, quales multos ecclesiam inuasuros praedicat. sciens autem & praenuntians obitum suum instare, eum ad se cum Maraco venire iubet.

ARGUMENTVM Cap. I.

Protestatus suum erga eum affectum constanter iubet in sibi credito munere conuersari & confidenter euangeliū annuntiare, & prout à se institutus est ita praedicare: dolēs interim de quibusdā trās fugis & apostatis, contra vero Onesiphori fidei cōgratulans.

maior
stitutione
cu fuero co
sua
distingui no
Ror
8. c
gignētē m
co potētē ut
cu sing

EPISTOLA DI

VI PAULI APOSTOLI

AD TIMOTHEVM

SECUNDA.

CAPVT ^{legato} I.

Aulus ^{legato} apostol⁹ IESV
Christi per voluntatē
dei, ^{ad annuntiandam} secundum promissio-
nem vitæ ^{datur} quæ est
in Christo Iesu Timotheo
charissimo filio,

grā & misericordia, & pax à deo patre nostro, & Christo Iesu dño nostro.

Gratias ago deo meo, cui seruiō à
progenitoribus meis in cōscientia pu-
ra, quòd sine intermissione habeā tui
memoriam in orationibus meis, nocte
ac die desiderans te videre, memor la-
chrymarum tuarum, vt gaudio imple-
ar recordationem accipiens eius fidei
quæ est in te non ficta: quæ & habita-
uit primum in auia tua, Loide, & ma-
tre tua Eunice, ^{persuasum habes} certus sum aut quòd
& in te. Propter quam causam admo-
neo te, vt ^{excites donum} resuscites gratiā dei, quæ
est in te per impositionem manuum
mearum. Non enim dedit nobis deus
spiritum timoris, sed ^{potentie} virtutis, & dile-
ctionis, & sobrietatis. noli itaq; erube-
scere testimonium domini nostri, ne-
que me vinctum eius: sed ^{non te pudeat} collabora

1. Resuscites.

αναζωοψεναι quod
significat ignē ex-
citare. i. & reaccen-
das neq; intermo-
risinas gratiam tibi
collatam p'impo-
sitionem manuum
mearum. ibi græci
aiunt, Simul enim
atq; man⁹ illi Pau-
lus imposuit epi-
scopū ordinans, si-
mul in illum dea
scēdit gratia docē-
di, miracula edēdi,
ecclesiāmq; regēdi.
2 Collabora. *συ-
κκοοζαθισον*.
i. coaffligere prout
tibi virtutem dñs
dabit, neq; pudeat
te vinculorū meo-
rum pro Christo.

ser afflictionem et tu p'p' euangelium

*maiorū
institucionem.*

*in seruo cōmo-
nitate.*

*adhortor
extingui non si-
nas
Rom.
8. c*

*in ignatē metū
ut potētē ut for-
tissimā*

Ius & Hermogenes. Det misericordiā dominus Onesiphori domui: quia sæpe me refrigeravit, & catenam meam non erubuit: sed cū Romam venisset: sollicitè me quæsiuit, & inuenit. Det illi dominus inuenire misericordiam a deo in illa die. Et quata Ephesi ministravit mihi: tu melius nosti.

ARGUMENTVM Cap. 2.

Timotheum confirmat & cohortatur suo exemplo ad ferendas pro Christo afflictiones, & predicandum euangelium: iubens à prophanis & vaniloquijs abstinere, ac pure dei verbum tractare: obiter hæreticorum mentionem faciens qui sunt ecclesiæ vasa in contumeliā, inutiles quoque quæstiones & inueniles cupiditates fugiendas docet.

CAPVT fortis esto II.

Vergo fili mi, confortare in gratia quæ est in Christo Iesu: & quæ audisti à me ^{coram multis} per multos

testes, hæc comenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere.

² Labora sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans deo, implicat se negotijs ³ sæcularibus vt ei placeat ⁴ cui se probauit. Nam & qui certat in agone: non coronabitur, nisi legitime certauerit. ⁵ Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.

Intellige quæ dico. dabit enim tibi dominus in omnibus intellectum. Meus mor esto, dominum Iesum Christum

1. Per multos testes quidam hos leges & prophetas interpretatur, alij testium multitudinem coram quibus intrepide prædicauit, non quæadmodum hæretici occulte in conciliabulis.

2. Labora. græce κακοπαθεισον. κακοπαθειν autem significat afflictiones ferre & obdurare in aduersis.

3. Sæcularibus. græce γὰρ τῶν βίῃ πραγμάτων, vitæ huius negotijs & molestijs, vt πραγματεία ἀντὶ τῶν πραγμάτων sumatur, vel mūdānis etiā negotijs.

4. Cui se probauit. id est, qui cum elegit. Ambro. legit cui se probauit, id est in cuius militiam concessit. græci legunt ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρίσῃ. i. vt ei qui se in militem delegit placeat. Triplici autem analogia hortatur eum ad ferendas afflictiones: militis, pugilis, & agricolæ.

5. Laborantē agricolam. ἵνα nō dixit laborare, sed quo amplius ad laborandū inuitaret, de labore p̄miū & primos fructus percipere agricolam,

inquit, oportet percipere primum fructus, sed laborantem.

6. Quasi male operans. i. vincetus sum pro Christo quasi flagitiosus & facinorosus aliquis: sed vtcūq; manus & pedes vinciantur, nō est verbum dei alligatum. Nam in carcere etiam Paulus prædicabat & epistolas scribebat, vnde ad ic membranas & libros Timotheū afferre iubet.

7. Si non credimus. i. siue negauerimus eū, siue i eum non crediderimus, nihil illi inde accedit aut decedit. Idem & fidelis permanet, seipsum negare non potest, & mētiri seipsum nequit, quū idem sit semper qui ab æterno fuit.

8. Probabilē, græce δὲξιμον, id est probū siue probatum operariū inconfusibile & ἀνεκταίχλυτον quē non pudeat crucis Christi. Multi enī illā christiani prædicare verebantur quoddam ridicula quædam res videretur multis.

9. Recte tractantē verbū. græce ὀρθοῦ μοῦντα, id est, recte diuidentem & secernentem superflua & noxia dogmata à bonis & sanctis.

10. Firmamētū dei stat. etsi illi multos à fide auertūt, tamē vel fides in deū vel fideles electi fundati ī fide Christi qui sūt dei fundamentum stant, id est immoti permanēt: nec deturbari possunt. fundatū enim est supra firmā petram hoc fundamentum.

resurrexisse à mortuis ex semine Dauid, secundum euangeliū meū, in quo laboro vsque ad vincula, quasi male operans. sed verbum dei non est alligatum. Ideo omnia sustineo propter electos: vt & ipsi salutem consequantur quæ est in Christo Iesu, cum gloria cælesti. Fidelis sermo. Nam si comortui sumus: & conuiuemus. si sustinebimus, & conregnabimus: si negauerimus, & ille negabit nos. 7 si non credimus: ille fidelis permanet, negare se ipsum non potest. Hæc commune testificans coram domino. Noli contendere verbis. ad nihil enim vtile est: nisi ad subuersionem audientium. Sollicite autem cura, te ipsum probabilem exhibere deo operarium inconfusibilem, 9 recte tractantem verbum veritatis. Prophana autem & vaniloquia deuita. multum enim proficiunt ad impietatem: & sermo eorum vt cancer serpit. ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui à veritate exciderunt, dicentes resurrectionem esse iam factam. & subuerterunt quorundam fidem. Sed firmum 10 fundamentum dei

Regricx
dolor an
Dios

stat, ¹¹ habens signaculū hoc, Cognouit dominus qui sunt sui. & Discedat ab iniquitate omnis qui ^{licolite chrum} iuocat nomē domini. ¹² In magna autē domo, nō solum sunt vasa aurea & argētea, sed & lignea & fictilia: & quædā quidē in honorem, quædā autem in contumeliam. Si quis ergo emundauerit se ^{S. hominib9} ab istis: ^{accomodum} erit vas in honorem, sanctificatum & vtile domino, ad omne opus bonū paratum. Iuuenilia autē desideria fuge: sectare vero iustitiam, fidem, spem & charitatem, & pacem cum ijs qui inuocāt dominum de corde puro. Stultas autem & sine disciplina quæstiones ^{mezuritas} deuita: sciens quia generant litēs. Seruum autem domini nō oportet litigare: sed māsuētum esse ad omnes, ^{pacis} docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistūt veritati. nequādo deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, & resistant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem.

ARGVMENTVM Cap. 3

Ab impijs quos venturos prævidet canere iubet Timotheum, & doctrinam abs se traditam seruare, & sacris literis vacare.

CAPVT

III.

Oc autem scito, quia in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, & erunt ^{enim} homines seipso amantes, cupidi, elati, superbi,

11. Habēs signaculū hoc. i. habēs in aīo veluti sigillatū & impressū cognouit dñs qui sunt eius nimirū q̄ cogniti sunt à deo & iūt eius. Ip̄e em̄ spūs testimoniū reddit spiritui nostro, q̄ filij dei sum⁹: habēs etiā hoc signaculū discēdat ab iniquitate oīs qui inuocat nomē dñi i. habens hoc in animo fixū, q̄ qui fidelis est ab iniquitate debet discedere. 12. In magna autem domo. hinc ostendit nō esse diffidēdum, siquidem multi ad impietate seducūtur: quoniam sicut in magna domo sūt alia vasa ī honorē, alia in contumeliā: ita in mūdo vel ecclesia p̄bi sūt & īprobi. 13. Cū modestia ēν πρῶοτητι. i. māsuētudine, nequādo det illis deus pœnitentiam id est, ne forte te negligente conuertat illos de⁹, & resistant à diaboli laqueis. q̄bus captiui tenētur ad ipsius volūtate. vel diaboli, quia illis quādiu tenet ad arbitriū vtitur: vel dei, quia nō āplius habet in nos dñi diabol⁹ q̄ de⁹ sinit.

q. ij.

EPISTOLA PAULI II.

1. sine pace. græce ἀσπαστοι. qui nemini amicitia iuncti sunt.

2. sine benignitate. ἀφιλάγχοι. id est, rerum omnium bonarum hostes.

3. habentes speciem quidem pietatis. i. pietatem quidem simulantes sed eam vere non habentes. hoc enim significat virtutem eius abnegantes.

1. resistenter legidatæ Moysem

4. Affecutus es. id est, plane tenes ac nosti.

5. Qualia. De ijs Pauli afflictionibus videre potes in actis apostolicis.

blasphemi, parentibus non obediētes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, pterui, tumidi, & voluptatū amatores magis quā dei; habentes speciem quidem pietatis, virtutē autē eius abnegātes. Et hos deuita. ex his enī sunt qui pernetrant domos: & captiuas ducūt mulierculas oneratas peccatis, quę ducūtur varijs desiderijs: semper discētes, & nunquam ad scientiā veritatis peruenientes. Quēadmodū autē Iannes & Mambres resistenter Moyfi: ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente: reprobi circa fidem, sed ultra non proficient. insipientia enim eorū manifesta erit in omnibus: sicut & illorum fuit. Tu autē affecutus es meā doctrinā, institutionē, propositū, fidē, longanimitatem, dilectionem, patientiā, persecutiones, passiones: qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij, Lystris: quales persecutiones sustinui, & ex oīb⁹ eripuit me dñs. Et oēs qui pie volūt viuere in Christo Iesu: persecutionem patientur. Mali autem homines & seductores proficiēt in peius: errantes, & in errorē mittētes. Tu vero permane ī ijs quę didicisti, & credita sunt tibi: sciēs a quo didiceris, & quā ab infantia sacras literas nosti, quę te possunt instruere ad salutē, per fidem

1. sapientem reddere

que est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinit^{um} inspirata, utilis est ad docēdum, ad arguēdū, ad corripiendū, ad erudiendū in iustitia: vt pfectus sit ho^{mo} dei ad omne opus bonū instruct^{us}. ^{deo di. satis} ^{perfecto l. cō sumatg}

ARGUMENTVM Cap. 4.

Intentū esse verbo & vigilatē atq; assidū ob futuros hereticos hortatus, obitū suū præsedit: & quia ob omnibus sit derelictus ad se venire cū sarcinulis aliquot & Marco iubet, deinde prioris absolutionis mentione facta: saluatione & precatione epistolam claudit.

CAPVT IIII.

Estifcor corā deo & Iesu Christo qui iudicaturus est viuos & mortuos per aduentū ipsius, & regnū eius: prædica verbū, instā¹ oportune, importune: argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina. Erit enim tempus cū sanā doctrinā non sustinebunt: sed ad sua desideria coaceruabūt sibi magistros² prurientes auribus, & à veritate quidē auditū auertent, ad fabulas autē cōuertētur. Tu vero vigila, in omnib³ labora, op^{us} fac euāgelistę, ministeriū tuum imple. Sobrius esto. Ego enim iam³ delibor: & tēpus resolutionis meæ instat. Bonū certamē certavi, cursum cōsummaui, fidem seruaui. In reliquo reposita est mihi corona iustitię, quā reddet mihi dominus in illa die, iustus iudex. non solū autē mihi: sed & ijs qui dili-

1. Opportune im^{portune}. i. quocūque tempore. nulum enim tempus dei verbo nō com^{modum}.

2. Prurientes. hoc loco prurientes nō accusatiui sed recti casus est, greci κυσθόμενοι, id est, qui titillantur & prurriūt auribus, id est quærentes qui sibi adblādiātur impunitatem promittētes, & leniter aures scalpant. nō veritate & gehennæ terrore radant.

3. Delibor. i. immolandum & sacrificandus deo propero. & meæ resolutionis, id est, dissolutionis & mortis tēpus instat.

q. iij.

4. Diligens hoc seculi. id est, ma-
lens deliciarum in sae-
culo quam periculi
pro Christo.

5. Pænula. græce
φαιλονης, & latine
pænula, vestis est
qua vice pallij ad-
uersus imbres & fri-
gora vtimur, q̄ & tu-
nicæ superiduitur.

6. Carpum. Hus-
ius Carpi meminit
Dionysius Areopa-
gites epistola 8. di-
cens: Cū aliquando
in Cretā venissem
sanctus Carpus me
suscepit hospitio,
vir si quis alius ob
eximiā mentis mū-
ditiā ad dei specula-
tionem aptissimus.
Et Gorgias in para-
phraſi: Hic est Car-
pus de quo 2. ad Ti-
motheum epistola
meminit Paulus.

7. Ostendit. i. fe-
cit. nā Hebræi ostē-
dere pro facere su-
mūt. sic Psal. 4. mul-
ti dicūt, quis ostēdit
nobis bona, id est, fe-
cit? & 70. Ostēdisti
mihi tribulationes
multas & malas. p̄
eo autē quod est A-
lexāder ærari⁹, græ-
ce est χαλκεύς. i.
Faber ærarius, ne
quis existimet pe-
cuniæ publicæ fuisse
præfectum.

8. Leonis. i. impij
& crudelis Neronis.

9. Liberabit. græci quidam legunt ἐλευθερωθήσεται, id est, liberabit, & conforta-
bitur ob sequens futurum saluum faciet.

gūt aduentū ei⁹. Festina ad me venire
cito. Demas enim me reliquit,⁴ dili-
gens hoc seculum, & abiit Thessalo-
nicam: Crescēs in Galatiam, Titus in
Dalmatiā. Lucas est mecū solus. Mar-
cum assume, & adduc tecū. est enim
mihi utilis ī ministerio, Tychicū autē
misi Ephesum.⁵ Pænulam quā reliqui
Troade apud⁶ Carpū, veniēs affer te
cum: & libros, maxime autē membra-
nas. Alexāder ærari⁹ multā malā mi-
hi⁷ ostendit, reddet illi dñs secundū
opera eius: quē & tu deuota. valde enī
restitit verbis nostris. In prima mea
defensione nemo mihi affuit, sed ōnes
me dereliquerunt. nō illis imputetur.
Dñs autem mihi astitit, & cōfortauit
me, vt per me prædicatio impleatur,
& audiāt omnes gentes. & liberatus
sum⁸ de ore leonis.⁹ Liberabit me do-
minus ab omni opere malo: & saluum
faciet in regnum suum cæleste. cui glo-
ria in sæcula sæculorum. Amen. Salu-
ta Priscillam & Aquilam: & Onesipho-
ri domum. Erastus remansit Corinthi.
Trophimū autē reliqui īfirmū Miletī.
Festina ante hyemē venire. Salutāt te
Ebul⁹ & Pudēs, & Linus, & Claudia:
& fratres ōnes. Domin⁹ Iesus Christ⁹
cū spiritu tuo. Gratia vobiscū. Amen.

ARGUMENTVM EPISTOLAE.

Titum fidelem discipulum quum in sula Cre
tae episcopu[m] praefecisset, huic ex vrbe Nicopo
liquae in Actiaco litore sita est, scribit: monēs
instituerē per regionem episcopos, vnā etiam
quales deligendi sint praescribens, quōq; pacto
erga omnem aetatem hominūque conditionē
gerere se debeant, vt debitam infidelibus do
minis obedientiam praedicent, & à vanis do
ctrinis haereticisq; hominibus cauere doceāt:
rogans tandem quū ad eum Artemas, & Ty
chicus venerint, iter ad se Nicopolin arripere.

ARGUMENTVM Cap. I.

Euangelium sibi creditum praefatus, ac Tis
to gratiam precatus, admonet per singulas
ciuitates presbyteros instituat, quales ipse des
pingit, qui haereticis in faciem contradicere
possint, & sanam doctrinam praedicare.

1. Secundum fidem electorum dei. apostolus, inquit, & à Christo ad predicandum euangelium delegatus κατὰ τὴν πίσιν τῶν ἐκλεκτῶν θεῶν, ad fidem electorum dei. i. ut græci exponunt, ut electi dei credant, & agnoscant veritatem non quolibet, sed que est secundum pietatem. i. que in pietate, & religione consistit. Nam scientiis humanis est sua veritas, sed illa in pietate non consistit, nec sui possessores pios facit. Apostolus ergo, inquit, secundum fidem electorum, id est, propter fidem electorum, ut me predicante credant, & secundum agnitionem veritatis, id est ut agnoscant veritatem Christianam, quæ est secundum pietatem, & in spem vitæ æternæ, id est spem vitæ æternæ habens, & ut Christianam veritatem quæ secum habet spem vitæ æternæ annexam agnoscant electi, ne vero spem hanc frustratoriam putares addit, quam ante tempora secularia. i. ab æterno deus verax promisit, licet promissam hanc vitam diu distulerit. Manifestavit autem suis temporibus verbum. definito autem tempore verbum. i. spem vitæ æternæ promissam, ut Hierony. interpretatur manifestavit in predicatione. i. per predicationem euangelij, que mihi credita & commissa est ex iniunctione saluatoris nostri dei. Paulus ergo ille apostolus Tito dilecto, siue ut græci habent γυναικῶ. i. legitimo ac germano filio per communem fidem. i. per fidem quam ego illum docui. sub salutem dicit. 2. Unius uxoris vir. de hoc vide. 1. Timoth. 3 numero. 2. Bigamos autem hoc loco arcet ab episcopi dignitate, qui unica uxore non fuerit cōs

ΕΠΙΣΤΟΛΑ

DIVI PAULI APOSTOLI AD TITVM.

CAPVT I.

Aulus seruus dei, apostolus autem Iesu Christi secundum fidem electorum dei & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est in spem vitæ æternæ, quam promisit qui non mentitur deus ante tempora secularia, manifestavit autem temporibus suis verbum suum in predicatione quæ credita est mihi secundum præceptum saluatoris nostri dei: Tito dilecto filio secundum communem fidem, gratia & pax à deo patre & Christo Iesu saluatore nostro.

Huius rei gratia relinquitte Cretæ, ut ea quæ desunt corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi, Si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens

quem nemo possit accusare
 I. tim 3.2
 quem nemo possit accusare
 I. tim 3.2

centus argumentum nonnullum præstitit incontinentiæ.

3. *Luxurie*. ἀσωτίας quod non tantum libidinem significat, sed immodicum rerū omnium luxum.

fideles, non in accusatione ³ luxuriæ, aut non subditos. Oportet enim episcopū sine crimine esse, sicut ^{Tanquam} dei ⁴ dispensatorem: non superbum, non irascendum, non vinolentum, nō percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, prudentem, sobrium, iustum, sanctum, continentem, amplectentem eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, ut potes sit exhortari doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui & seductores, maxime qui ⁵ de circuncisione sunt: quos oportet redargui, qui vniuersas domos subuertūt, docētes quæ non oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidā ex illis proprius ipsorum ⁶ propheta, Cretēses semper mendaces, malæ bestię, ventres pigri. Testimoniū hoc verū est. Quam ob causam increpa illos dure, ut ⁷ sani sint in fide, nō attendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium se a veritate. ⁸ Omnia munda mūdis: coinquinatis autem & infidelib⁹ nihil est mundum: sed inquinatæ sunt eorū & mens & conscientia. Confitentur se nosse deum: factis autem negant, cum sint abominati & ⁹ incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

4. *Dispensator* rem. administratorem verbi dei.

5. *De circuncisione*. ij sunt Iudæi apud Cretam nati, nam de his intelligere oportet ob sequentia.

6. *Propheta*. prophetam poetā vocat. Is est autē Epimenides qui dicitur proprius illorum, quia Cretensis erat.

7. *Sani sint in fide*. i. sanā rectamque fidē sequantur.

8. *Omnia munda*. Iudæorum superstitionem arguit, q̄ putabāt aduic immundū esse aliquid ciborū, & ita persuadebant nonnullis. contra quos Paulus nullum cibū sua natura, aut dei præcepto Christianis immundum esse docet.

9. *Incredibiles* ἀπιστοίς, id est, increduli, & inobedientes.

Epi:
meni:
des.

roma.
24. d

excoꝛatio
medigni

Cerga vnamquamq; etatem & sexum quo pacto se gerere debeat ostendit, admonens interim sui officij & Timotheum, & seruos omnes, deique in omnes nos abundantem charitatem aperiens.

CAPVT II.

V autem loquere quæ decent a
 t sanam doctrinam. Senes, vt sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia. An^o similiter, ^{calumniatvices} in habitu sancto, non criminales, non multo vino seruientes: bene docētes, vt prudentiā doceant. Adolescentulas, vt viros suos ament, filios suos diligant, prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, vt non blasphemetur verbum dei. Iuuenes similiter hortare, vt sobrii sint. In omnibus ^{videtur} teipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate: verbum sanum, irreprehensibile. vt is qui ex aduerso est vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Seruos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes, ^{responsabiles} nō contradicētes, ^{suffragantes} nō fraudātes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes. doctrinam saluatoris nostri dei ornent in omni

1. In habitu sancto. græce ἐν κατὰσίματι ἱεροπρεπῆς. i. eo habitu qui sacras & deo dicatas matronas decet, vt habitus nō vestimenta tantum sed etiam gestum, & incessum omnem que corporis compositionem signet.
 2. Teipsum præbe τc. exemplum bonorum operū in doctrina, in integritate, in grauitate. Hęc duo nouissima græce legit in accusatiuo, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφθορίᾳ, σεμνότητι, ἀφθαρσίᾳ. i. exhibe in doctrina tua integritatem, vt solida sit, & integra, grauitatem vt non sit de nugis inutilibus, in corruptionē, ne hæreson veneno sit infecta, verbum sanum, irreprehensibile. Noster iterpres q̄ præcedētia in ablatiuo legit, hūc sensum facit, præbe & exhibe in omni doctrina, integritate, grauitate verbum sanum & irreprehensibile vt is qui ex aduerso est, id est, aduersarius vester & eatur, græce ἐν τραπεζῇ. i. pudentiat, & cōfūdatur nihil habēs malū dicere de vobis. i. non habēs in quo de vobis maledicat.

3. Non fraudātes. græce μή νοσφιζομένους, est autem νοσφιζοῦν proprie furtim aliquid decerpere, & detrahere, quū rem totam nō ausis

Ephes 6. a
 1. pet 2. c.
 1. subdit
 1. heretici
 074

bus. Apparuit enim gratia dei saluatoris nostri omnibus hominibus: erudiens nos vt abnegantes impietatem & saecularia desideria, sobrie, & iuste, & pie viuamus in hoc saeculo, expectantes beatam spem, & aduentum gloriae magni dei & saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. Haec loquere & exhortare: & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

tollere, qđ seruis furacibus est peculiare.

4. Acceptabilem graece *προσδεξιον* quod vocabulum negat Hierony. aliam quam in scripturis reperiri, sed fictum a septuaginta, nunc sumi pro grato, & accepto: nunc pro egregio, & peculiari.

5. Cum imperio. graece *μετα imperio* id est cum iniunctione, ne imperiosum aliquid putes.

ARGVMENTVM. Cap. 3.

Principibus parere iubet & mansuetos exemplo Christi esse, cuius apparuit in nos ab impietate conuersos benignitas. Deinde varias & contentiosas disciplinas & haereticos vitare praecipiens, ad se Titum accersit.

CAPVT III.

A Domone illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse, neminem blasphemare, non litigiosos esse sed modestos: omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. Eramus enim aliquando & nos insipientes, increduli, errantes, seruietes desiderijs & voluptatibus varijs, in malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem. Cum autem benignitas & humanitas apparuit saluatoris nostri

i. Dicto obedire graece *παραταξαμεν* quod proprie est magistratibus parere.

erga homines amor

stri dei: non ex operibus iustitiæ quæ
 fecim⁹ nos, sed secūdu suā misericor
 diā saluos nos fecit p lauacrū regene
 rationis ² & renouatiōis spirit⁹ sancti
 quē effudit ī nos abūde p Iesum Chri
 stū saluatorē nostrū, vt iustificati grā
 ipsi⁹: heredes simus ³ secūdu spē vitæ
 eternæ. Fidelis sermo est. Et de his vo
 lo te cōfirmare: vt curēt bonis opibus
 præesse, q credūt deo. Hęc sunt bona
 & vtilia hominibus. Stultas autē que
 stiones, & genealogias, & cōtētiones,
 & pugnas legis deuita. sunt enim inu
 tiles & vanæ. Hēreticum hominē post
 vnam & secundā correptionē deuita:
 sciens quia subuersus est qui eiusmodi
 est, & delinquit cū sit proprio iudicio
 condemnatus. Cum misero ad te Ar
 teman, aut Tychicū, festina ad me ve
 nire ⁴ Nicopolim. ibi enim statui hys
 mare. Zenam legis peritum & Apollo
 solicite ⁵ præmitte, vt nihil illis desit.
 Discant autē & nostri, bonis operibus
 præesse ad vsus necessarios; vt nō sint
 infructuosi. Salutant te, qui mecū sunt
 ōnes. Saluta eos qui nos amāt in fide.
 Gratia dei cum omnib⁹ vobis. Amen.

ARGUMENTVM EPISTOLAE.

¶ Philemonem virū probum Phrygē genere,
 Onesim⁹ seru⁹ clā sublati pecunijs reliquerat,
 Romā profectus: vbi quū à Paulo cōuersus ac
 baptizatus esset, cū hac depretatoria furti, & cō
 mēdatitia epistola ad eundē à Paulo remittitur.

2. Renouationis
 græcus genitiuus,
 ἀνακαινώσιμος
 verti potest in ac
 cusatiuum per re
 nouationem spiri
 tus sancti.

3. Secūdu spem.
 nondum enim hæ
 redes sumus in re
 sed in spe.

concordationes quos
 ex lege oriūtur omi
 te

cū in iudicent dignos dān
 bita 4. Nicopolim.
 Chryso. hic dici exi
 timat Nicopolim
 Thraciē ciuitatem,
 Hierony. Nicopo
 lim Epyri.

5. Præmitte. græ
 ce, πρόωρον, quod etiam signi
 ficat comitare, &
 honoris gratia de
 ducito.

EPISTOLA DI-

VI PAULI APOSTOLI

AD PHILEMONEM.

CAPVT

I.

^{propter christum}
DAulus uinctus Christi Iesu & Timotheus frater:
 Philemoni dilecto & adiutori nostro, & Apphia^{collega}
 sorori charissime, & Archippo comilitoni nostro,
 & ecclesie quae in domo tua ^{sub dicunt} est, gratia vobis & pax a deo patre nostro, & domino Iesu Christo.

Gratias ago deo meo, semper memoriae tuae faciēs in orationibus meis, audiens charitatem tuam & fidem quam habes ^{in domino Iesu} in domino Iesu, & in omnes sanctos: ut ^{in fide} communicatio fidei tuae ^{efficax et apertiora. quanto omnino bono} evidens fiat in agnitione omnis operis boni in vobis in Christo Iesu. ^{quod contigit} Gaudium enim magnum habui & consolationem in ^{propter rem am} charitate tua: quod viscera ^{refocillata sunt} sanctorum ^{cum liberum mihi sit} requieverunt per te frater. Propter quod ^{dicens est} multa fiducia habens in Christo Iesu imperandi tibi quod ad rem pertinet: propter charitatem magis obsecro, ^{sim paulo} cum sis talis ut Paulus senex, nunc autem & uinctus Iesu Christi. obsecro te pro meo filio quem genui ^{inquam} in vinculis, Onesimo: qui tibi aliquan-

1. Euidens fiat. interpret legit.

ἐναργής. Chryso. *ἐνεργής*. i. efficax, & sensus est, ut comunicatio fidei tuae. id est, quam nobiscum comunem habes, euidens & efficax fiat, id est, appareat in agnitione omnis boni operis. id est, dum in bona opera exhibit in Christo Iesu. i. per Christum.

2. Gaudium. interpret legit *χαρὰ* *παρ*. i. gaudium: quidam *χαρῆν*. i. gratiam.

3. Requieverunt. grece *ἀναπαύσασθαι* quod etiam signa fiat refocillata sunt.

4. Quis sis talis. graeci legunt quem ego Paulus talis: sim ut tu, nimirum senex, quanquam idem sensus.

do inutilis fuit, nunc autem & mihi & tibi utilis, quem remisi tibi. Tu autem illum, id est ^{hominem dilectissimum} mea viscera, suscipe, quem ego ^{volebam} volueram mecū detinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis ^{quod dicitur} euangelij: sine ^{iudicio} consilio autem tuo nihil volui facere, uti ^{beneficium} ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium. Forfitan enim ideo discessit ^{perpetuo tibi ministraret} ad horam a te, ut ^{subva seruum} æternum illum reciperes: iā non ut seruum, sed pro seruo charissimum fratrem, maxime mihi, quanto autem magis tibi & ^{in carnalia ministraret} in carne & in domino. Si ergo habes me socium: suscipe illū sicut me. Si autem aliquid nocuit tibi aut debet: hoc mihi ^{in vobis} imputa. Ego Paulus scripsi mea manu. Ego reddam, ut non dicam tibi quod & te ipsum mihi debes. Ita frater ego te fruor ^{in vobis} in domino. Refice viscera mea in Christo. Confidens in obediētia tua scripsi tibi: sciēs quoniam & ^{super id quod dico} super id quod dico, facies. Simul & para mihi hospitium. nā spero per oratiōes vestras donari me vobis. Salutat te ^{Epaphras} Epaphras concaptius meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas & Lucas adiutores mei. Gratia dñi nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

6. Ne velut ex necessitate. netā coact⁹ q̄ vltione, & sponte hanc mihi gratiā fecisse videreris.

5. Ad horam. i. ad tēpus. nam græce ὡρα tempus significat, sed breue.

7. Imputa. græce ἐπιμαρτυροῦμαι. i. ser expē sum.

q̄d. ne dubites ego dependam

8. Super id quod dico. i. plusq̄ dico.
9. Epaphras. hic Colossensis erat, vnde & Colossensem ait Chrysostomus fuisse Philemonem.

Missæ à Roma per Onesimum seruum.

ARGUMENTV M EPISTOLAE.

Cetsi ad gentes potissimū apostolus delegatus esset Paulus, quantopere tamē Iudeorum salutem cuperet testatur ad Roma. 9. dicens, Optabam ego anathema esse à Christo pro fratribus meis. & II. Quādiu quidē ego sum gentium apostolus ministeriū meum honorificabo: si quo modo ad emulandum provocem carnē meā, & saluos faciā aliquos ex illis. quinimo ex omnibus apostolis Paulus & Barnabas ad ministrandas illis eleemosynas delicti sunt. Ad Iudeos ergo & conversos Hebræos in Palestina & Hierosolymis habitantes, qui ab infidelibus varie affligebātur, cōsolatoriā hanc scribit epistolam, patienter afflictiones ferre, & in Christum remuneratorem sperare admonens, in quē omnē fiduciam relicta lege collocare docet, quippe qui abrogato legis sacerdotio æternus apud deū pontifex pro illis interpellat, cuius fide (de qua & de patiētia multis differit) saluari illos oporteat. De industria autē nomē suum omittit, quòd ob circūcisionem, quā enervaret odiosus illis esset, tū etiā (sicut in actis legimus) quòd illis neglectis ad gentes transisset. Quare inutile est argumentum eorum qui ob tacitū nomen hanc esse Pauli epistolā negant: neq; magis validū ob styli differētiā. Paulus enim græcæ linguæ non admodum peritus, nisi (quatenus prædicandi necessitas exigebat) hebraice doctissimus fuit. vnde & hæc epistola cæteris est eloquentior, & ut ita dicā magniloquētiore: quā hebraicè scriptā Lucas græcè doctissimus vertisse fertur. Subfrigidum est quosque argumentum quòd 2. capite de euangelica doctrina dicat: Ab eis qui audierūt in nos cōfirmata est: quū ad Gal. dicat nihil se ab apostolis adiutū. Nā, sicut eo loco dicemus, p̄ nos, nō se sed eos ad quos scribit, intelligit Inania autē alia argumenta, & similes nugas peruersasq; opiniones, quibus suas in scripturam sanctam farragines inspersit Caietanus, ab hūc retudit frater Lancilotus, Dominicanus, homo pius & doctus. Aduersus

autē omnes qui Pauli negant hanc esse epistolam Theophylacti
 sententiā adscribā in explicatione huius loci, portans omnia ver-
 bo virtutis suæ, ita dicentis, Non possum equidem non admirari
 multorum hominum impudentiā, qui quum intelligant per episto-
 lā huius exordiū tot fuisse hæreses confutatas, haud tamen desi-
 nant asserere epistolam hanc Paulo non convenire, ceu à cæ-
 teris epistolis alienam. Velim tamen hos non esse nescios episto-
 lā huius & sensum & profunditates, & vim illam inconfutas-
 bilem, nullius alterius esse posse nisi Pauli, qui Christum haberet
 in se loquentem. Quòd si dicendi modus illos offendit, intelligāt
 Paulū hebraica lingua hanc ipsam dictitasse epistolā, ut qui ad
 Hebræos haberet sermonem, & unū aliquem è suis contuberna-
 libus in græcū vertisse. Et pleriq; Lucam hanc transtulisse ferūt,
 aut Clementem. Nec secus hi peccant qui hanc esse Pauli epistolam
 negant, quàm si Paulo abesse Christum negarent.

ARGUMENTVM Cap. I.

Christum, per quem ad eos locutus est deus pater, Verum deū
 & hominem confirmans, longe angelis excellentiorem esse, multis
 rationibus ostendit.

Primo cap. ostendit excellentiam Chri sup angelos

Et eadem oīo præcādam obedientiam, Tum qz ei angelos Pē subiecerit ipūm post pa-
 sionem glorificans, Tum qz nos bñfī magno affecerit frater nū effectū.

EPISTOLA DI

VI PAULI APOSTOLI

AD HEBRAEOS.

CAPVT

I.

Varie

Per multiplices

^{figuror} ^{quod} ^{as} ^{per} ^{in extremis} ^{per} ^{um} ²
I Multiphariam multisq;
modis olim de^o loquēs
patribus in¹ prophetis,
nouissime diebus istis
locutus est nobis in fi-

Omnium

liū, ² quem constituit
hæredem vniuersorum, per quem fe-
cit & sæcula. ³ qui cum sit splendor
gloriæ & ⁴ figura substantiæ eius

Græ. character hypostasos

1. Multifarsame
Ab initio Christia-
nos hebræos cōso-
latur, ostēdēs, maio-
re eos grā dignatos
quā patres, quōd
nouissima ætate ad
eos per vnigenitū
filium pater loquu-
tus sit, patribus au-
tem in prophetis
tantū, hoc est per
prophetas. nā hic
cō græcum & in
Latinum, pro per
sumitur.

2. Quem constituit ꝛc. Christus enim tanquam homo vniuersi orbis à patre constitutus est dominus & hæres, vt psal. 2. dicitur, Postula à me & dabo tibi gentes hereditatem tuam. Hæredis autem nomen pene omnes ad Christi humanitatem referunt. Photius ad diuinitatem, dicens eum hæredem vniuersorum à patre constitutum, quia ab æterno paternæ substantiæ & gloriæ omniumq; ex æquo bonorum cum patre sit particeps, & omnia est filius quæ est pater, præterquam quòd non est pater. per quem fecit, inquit, & secula. id est, quicquid vsquā est factum. Ecce, inquit, quomodo δ'ημις ρηθς est & omnium cum patre opifex. si ergo per Christum sæcula pater fecit, cōficitur Paulus samosatenus qui Christum negat ante Mariam fuisse.

3. Qui cum sit splendor gloriæ, græce ὡς ἀπαύλασμα. id est, existens splendor & relucētia paternæ gloriæ, splendor autem procedētem à patre naturam significat, vt Photius inquit, nec otiosum putat participium ὡς, existimans illud esse nomen filij, sicut & patris qui Moyse dicit ἐγώ εἰμι δ' ὡς. id est, ego sum qui sum. Cyrillus cōæternitatem cum patre hoc loco per splendorem significari ait.

4. Figura substantiæ eius. græce χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως. Est autem character forma ex alio expressa. Est ergo filius forma, character, imago, & omnimoda similitudo patris. Idē enim est hoc loco figura substantiæ paternæ cum eo quod ad Philippenses vocat, formam dei: quoniam autem splendor iuxta humanam rationem non dicit sustans

r. j.

nam, ne expertem illum putares paternæ substantiæ addidit, & figuræ substantiæ eius. id est, omnimoda similitudo & expressio ut sicut per se subsistit pater & alio ad perfectionem non indiget, ita & filius.

5. **Portans omnia verbo virtutis sue.** græce τῆς δυνάμεως. id est potentia hoc est omnia ferens, regens, & continens potenti verbo, vocabulo autem verbi & portandi, ut inquit Chrysosto. facilitas omnia continendi & regendi intelligitur.

6. **Purgationem peccatorum faciens,** græci habent δι' ἐαυτοῦ καθαρισμὸν ποιησάμενος τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. id est, per semetipsum peccatorum nostrorum purgatione facta sedet ad dexteram maiestatis in excelsis. id est, homo ille ratione humanitatis à verbo assumptæ, in eadem maiestate & dignitate cū patre habitat in celis. Nam sedere pro habitare & dextera pro summo honore & dignitate sumitur.

7. **Tanto melior angelis effectus** quanto differentius præ illis nomen hæreditavit, græce pro melior est κρείττων, quod etiam præstantiorem & potentiorē significat: & pro differentius διαφορώτερον quod excellentius significat. Sensus est ergo quod Christus tantò præstantior factus est angelis, secundum humanitatem assumptam, & tantò illius hominis à verbo assumpti conditio potior quam angelorum fuit, quanto excellentius nomen hæreditavit quàm illi, nomen scilicet filij dei. Nam per incarnationem verbi factus est homo, dei filius, & hoc nomen hæreditavit: angelus autem serui tantum nomē habet.

8. **Cui enim dixit &c.** Probat præstantiorem esse Christum angelis, & excellentius filij nomen hæreditasse, quod à deo patre nullus angelorum vocetur filius, hoc autem loco, hodie genui te, & genui significat, Christum non adoptione aut gratia quatenus verbum est, sed natura dei esse filiū, & hodie nō tps significat, sed æternitatē iportat. Sicut enim ὁ ὢν participiū præsentis temporis nomen est dei, quia in deo nihil est præteritum aut futurum sed præsentia sunt omnia, ita hoc loco dicitur hodie genui. i. semper & ab æterno.

9. **Ego ero illi in patrem.** hoc loco temporalem filiationem innuit, qua Christus, quatenus homo adoptione & gratia dei fuit filius.

10. **Quum iterum introduxerit primogenitum in orbem terre.**

id est, quum eum in possessionem orbis terrarum misit: quod factum est, dum incarnatus est Christus, nam ante incarnationem etsi mundi dominus esset dei filius, nondum tamen hæreditatem suam adiuerat: nihil commune habebat cum mundo, qui totus erat spiritus. Quum autem

Virg aut inducit

iterum introducit primogenitum in

Psal.

96. c

C

Psal.

103. a

Psal.

44. b

orbem terræ, dicit, Et adorent eum omnes angeli dei. Et ad angelos qui-

dem dicit, Qui facit ^{DE ANGELIS} angelos, suos ^{CREAT} spiritus: & ministros suos flammam

ignis. ^{II} Ad filium ^{DE FILIO} autem, Thro-

nus tuus deus in sæculum sæculi: vir-

ga æquitatis, ^{RECTITUDINIS} virga regni tui. Dilexi

sti ^{1. IMPERIUM TUUM RECTIS} iustitiam & ^{1. IUSTOS} odisti ^{INIQUOS} iniquitatem:

propterea ^{OB ID QUOD} vnxit te deus, deus tuus ^{QUOD} oleo exultationis præ ^{VLTRA CONSORTIIS TUOS} participibus ^{TUOS} tuis.

Psal.

101. d

Et, ¹² Tu in principio domine ^{INATIO} terram ^{TERRÆ FUNDAMEN-} fundasti: & opera manuum tuarum

tem humanam nostram naturam assumpsit. tunc inductus est in possessionem orbis terræ, hoc est quod Paulus ait, Quum introduxit eum in orbem terrarum. id est, quum illi visum est ut primogenitus suus in carne appareret hominibus mundum incolentibus: tunc dixit, Adorent eum omnes angeli dei. Ergo præstantior est quem adorare iubentur, quod etiam confirmat, dicens, & ad angelos quidem dicit. id est, de ange-

lis: qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. Qui locus ita ordinandus est, qui facit spiritus suos angelos. id est, nuntios. angelus enim officij nomen est, spiritus naturæ & ministros suos flammam ignis. id est, igneæ ac velocissimæ naturæ. His autem verbis nihil aliud vult Paulus nisi quod angelis filij nomen non tribuitur, ut Christo, sed nuntiorum & seruorum.

II. Ad filium autem. sequentibus auctoritatibus comprobat Paulus Christi dignitatem & excellentiam. Thronus tuus, inquit, in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui: Thronus autem vel regnum vel iudicium significare potest, & virga æquitatis, vtriusque potestatem executiuam. Dilexisti iustitiam &c. propterea vnxit te deus deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis, quanquam græce sit δ θεός δ θεός, tamē græca scholia dicunt prius sumi pro ω θεός. id est, δ deus vocandi casu. id est, propterea o deus Christe deus tuus scilicet pater vnxit te oleo exultationis, id est spiritus sancti gratia, & hoc secundum humanitatem præ participibus tuis. id est, supra omnes consortes tuos homines, quia Christo non ad mensuram data est gratia, sed ad plenitudinē. Quod vero ait vnxit te deus interpretari possumus, mentiam te & regem constituit, vel vnxit oleo exultationis, id est, spiritu sancto quem infudit, te inunxit: sicut Lucæ quarto ait, Spiritus domini super me est quod vnxit me.

12. Et tu in principio &c. Excellentiam quoque hoc loco Christo ostendit ex ipso officio, quod celos & terram creauerit, & hoc ad diuinitatem refertur:

r. ij.

quā enī ante dixisset quādo introduxit eū ī orbē terrarum, ne ex illis
 vbi quispiā existimaret illum tunc primū cōpisse, quū assumpta car-
 ne in orbē terrarū introductus est, post habita de humanitate verba nūc
 rursus ad diuinitatem redit, ostendens eum terrā fecisse, & cælos, quos
 perituros dicit: non quod eorum sit desitura natura, sed quod in aliam

immutādi sunt spe-
 ciem meliorem, &
 innouandi

13. Ad quem au-
 tem angelorum

7c. alio Dauidis te-
 stimonio. Christū

angelis præstan-
 tiorem ostendit,

quod illi dictū sit
 à patre, sede à

dextris meis. i.
 habita & quiesce ī

plenitudine meæ
 maiestatis, Donec

ponam inimicos
 tuos scabellum pe-

dem tuorum. vbi
 donec non fi-

nem temporis si-
 gnificat, sed æter-

nitatem potius:
 quo significato ali-

quoties sumitur in
 scriptura: vt de

Maria dicitur Mat-
 thæi primo, quod

non cognouit eam
 Ioseph donec pe-

perit filium suum
 primogenitū. Vel

donec ponitur pro
 vt, sicut psal. 122.

Oculi nostri ad do-
 minum deum no-

strum donec misereatur nostri, id est, vt misereatur: sic sede à dextris
 meis donec ponam, id est, vt ponam inimicos tuos scabellum pedum
 tuorum. id est, humanitati tuæ subiciam: quando eam super omnes cæ-
 los & angelos exaltauero.

14. Nonne omnes 7c. angelos non filios dei sed hominū etiam tan-

tum ministros docet, eorum scilicet qui hæreditatem cælestem sunt per-

cepturi. non iubentur ergo sedere vt Christus, sed ministrare, vnde tās-
 cō illo sunt inferiores.

^{peribunt.} sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem per-

manebis, & omnes vt vestimentū ve-

terascant. Et velut amictum mutabis

eos & mutabuntur: tu autē idem ipse

es, & anni tui non deficiēt. 13 Ad quē

autem angelorum dixit aliquādo, Se-

de à dextris meis, ^{1. in p. dextris hominis donec posuerit} Quoad usq; ponam

inimicos tuos scabellum pedum tuo-

rū? 14 Nonne omnes sunt administra-

torij spiritus in ministerium missi pro

pter eos qui ^{qui emittuntur} hæreditatem ^{hæredes erunt salutis.} capient sal-

lutis? ^{1. futuri sunt hæredes salutis}

ARGUMENTVM Cap. 2.

Retinendam cum tremore Christi doctrinā
 varijs in nos miraculis & gratijs confirmas-
 tam: Christum autem vt mortem qua tenebamur
 destrueret, similem nostri effectum, &
 vsque ad passionem humiliatum ostēdit: post
 modum autem omnibus sibi subiectis gloria
 & honore coronatum.

strum donec misereatur nostri, id est, vt misereatur: sic sede à dextris
 meis donec ponam, id est, vt ponam inimicos tuos scabellum pedum
 tuorum. id est, humanitati tuæ subiciam: quando eam super omnes cæ-
 los & angelos exaltauero.

14. Nonne omnes 7c. angelos non filios dei sed hominū etiam tan-
 tum ministros docet, eorum scilicet qui hæreditatem cælestem sunt per-
 cepturi. non iubentur ergo sedere vt Christus, sed ministrare, vnde tās-
 cō illo sunt inferiores.

1. Propterea abundantius id est, quum ergo per proprium filium loquutus sit nobis deus, tantò abundantius id est, præstantius ac maiori obseruatione obseruare nos oportet quæ ab eo audiuimus, quancò præstantior est euangelici verbi administer Christus, quàm vel prophetæ vel angeli legis administratores, ne forte pereffluamus, græce

CAPVT

II.

παρρησιάζομαι

id est, inquit Chrysostomus. pereamus.

Græca scholia ne à recto ac via salutis excidamus, ad verbum significat ne perfluamus. id est, more præterfluentis aquæ dilabamur ac prorsum pereamus.

A

^{Vehementis diligentis}
1. Propterea abundantius oportet obseruare nos ea quæ audiui-
^{attendere} ^{is}
mus: ne forte pereffluamus.

2. Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem? 3. quæ cum initium accepisset enarrari per dominum: ab eis qui audierunt, in nos confirmata est, contestante deo signis & portentis & varijs virtutibus, & spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem. 4. Non enim an-

potuerunt, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? scilicet euangelicam doctrinam, quæ nobis salutem adfert? Et ne excusare possent, nequaquam illam esse sibi sufficienter traditam, subdit.

3. Que quum &c. id est, quam quum prior ipse prædicasset dominus, ex ore illius excipientes discipuli, ad nos deriuarunt: eam diuinis signis & portentis ac virtutibus confirmantes. id est, miraculis & spiritus sancti distributionibus, hoc est diuersis donis & gratijs quæ enumerantur prima ad Corinth. 12. b. non quòd huiusmodi signa suapte virtute ederent, sed deo pro sua voluntate hæc in illis ob euangelij testimonium operante. Quod autem ait in nos non est existimandus de se Paulus intelligere, sed in persona sua de illis loquitur, vt quum de ijs qui tempore iudicij viuierunt dicit, deinde nos qui viuimus.

Non enim angelis &c. hunc locum græci referunt ad præcedens ut. prosequitur enim his verbis excellentiam Christi supra angelos quo quum dixisset, quum introduxit in orbem terræ: & allegasset illud, Initio domine terram fundasti, subdit, nō enim angelis subiecit deus orbem terræ futurum. id est, cælum futurum nouum & terram nouam,

EPISTOLA PAULI

vel orbem terre futurum, regnum Christi spirituale dicere possumus, quodd tale in omnium resurrectione futurum est, de quo videtur Esaias dicere. 9. cap. Princeps pacis pater futuri seculi.

5. Testatus est autem. Davidis testimonio probat orbem terrarum Christo non angelis subiectum. Quid est homo, id est, quam vilis & abiecta res

est, quod memor es eius. id est, quodd eius meminisse dignaris? aut filius hominis. id est, quiuis & abiectus homo quia eum visitas? Filius autem hominis Hebreis dicitur quiuis est plebe & abiectus homo, atque ita se Christus ubique vocat humilitatis gratia, non ostentans quam communitatem cum patre habebat dei aequalitatem, sed hominem tantum atque

gelis subiecit deus orbem terrarum futurum, de quo loquimur. 5 Testatus est autem in quodam loco quis, dicens, Quid est homo quod memor es eius: aut filius hominis quoniam visitas eum? Minuisti eum paulominus ab angelis: gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius. 6 In eo enim quod omnia ei subiecit: nihil dimisit non subiectum

ex abiectissimis vnum se faciens. Sic Ezechiel ne magnitudine reuelationum extollatur, filius hominis, ubique appellatur. id est, vilis & abiectus, vt suae, id est, humanae conditionis memor, non insolescat ob reuelationes. Hunc autem locum mystice ad Christum Paulus transtulit, & tunc admiratiue legendus est, Quid est homo. id est, quae magna res est, quod eius tu memor es? aut filius hominis. id est, Christus quia tu eum visitas? quando eum abiectum & velut leprosum habitum, visitas gloriaque & honore coronas? Minuisti eum, inquit, paulominus ab angelis, siue vt alij legunt a deo. Nam eloyim hebraea vox deum & angelos significat. Imminutus est autem Christus paulominus, graece βραχυτι. id est, modico ac breui tempore ab angelis, quia immortales illi sunt, Christus mortalis ac mortuus, sed βραχυτι. id est, breui tempore, scilicet triduo: & haec illi temporaria immunitio cessit ad gloriam, cuius praemium sequitur, Gloria & honore coronasti eum. Nam gloria immortalitatis & reliquis dotibus in resurrectione affectum est ipsius corpus, in assumptione autem honore coronatus est totus homo, super omnes caelos, & angelos assumptus. Omnia, inquit, subiecisti sub pedibus eius. id est, eius humanitati subiecta omnia fecisti, quod licet nondum peractum est, futurum est tamen in alijs.

6. In eo enim, quod dicit omnia, nihil dimisit ei non subiectum, praeter eum tamen qui subiecit sibi omnia, scilicet deum. vt prima Corinth. 15. ait, hoc autem dicit propter angelos, vt ipsos Christo hominis subditos ostendat. Nec dum tamen, inquit, omnia subiecta sunt ei, non repugnat hoc ei quod ante dixit omnia subiecisti sub pedibus eius, nam de futuro

Christi post resurrectionem, generali imperio propheta loquebatur, propter rei certitudinem quod futurum erat, præterito enuntiatis. Sed non omnia quidam de omnibus electis tantum intelligunt, quia nondum sunt omnes subiecti, necdum enim omnes Christum agnoscunt, quem in iudicio sunt agniture. Potes etiam generaliter intelligere, quod non nunc

ei. Nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei. ^{Paulus} 7 Eum autem qui modico quam angeli, minoratus est, videmus

^{infra angelos diminiatus est} Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum, ^{Cruciatum} ut gratia dei, pro omnibus gustaret mortem.

^{Beneficio} 8 Decebat enim eum ^{patrem} propter quem omnia, & per quem omnia, ^{luna} qui multos filios in gloriam adduxerat, ^{afflictiones} authorem salutis eorum, per passionem consummari.

his imminutum videmus propter passionem vel per passionem, mortis gloria & honore coronatum. Mihi enim videtur hoc loco *δ'ία* pro per sumi, & mortis referri posse non ad passionem, sed ad gloriam propter sequentem locum, ut pro omnibus gustaret mortem. Atque ita hic esset sensus, Iesum autem paululum, scilicet triduana morte, ab angelis imminutum, videmus per vel propter passionem, mortis gloria & honore coronatum, id est, in crucem subleuatum & exaltatum, ut illic pro omnibus scilicet redimendis gustaret mortem, hoc est mortem pateretur, sed non diuturnam hoc enim importat verbum gustus. quod enim gloriam, & honorem non resurgentis Christi dotes, & gloriosam in cælum assumptionem, sed ignominiosam mortem & pudendam crucem interpretor, cum græcis facio, qui gloriam & honorem crucem interpretantur hoc modo, Δόξα καὶ τιμὴ ἐσφραζόμενον. δόξα καὶ τιμὴν καλεῖ τὴν σαυρον, ὅ γὰρ οὕτως ἄξιον τοῦ θεοῦ καὶ ὑπερένδοξον, τὸ ποιῆσαι ὁρανοῦ καὶ γῆς καὶ ἀνθρώπων καὶ τὰς ἀνω δυνάμεις, ὡς ἡ κατὰξιοῦσα δ' ἡμᾶς σαυρωθῆναι, id est, gloria & honore coronatum: gloriam & honorem crucem appellat. Neque enim tam gloriosum tantæque maiestatis fuit deum cælos terram & hominem ac supernas illas condidisse angelorum virtutes, quàm quod nostra gratia cruci dignatus est affigi. Bene autem ait ut gratia dei, id est, ob gratuitam dei in nos benevolentiam gustaret mortem, non nostris meritis.

8. Decebat enim eum, &c. per passionem consummari. græca sic habet, ἐπεὶ γὰρ αὐτῷ δ' ἴον τὰ πάντα, καὶ δ' ἴον τὰ πάντα πολυλοῦς υἱὸς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὴν ἀρχηγὴν τῆς σωτηρίας αὐτῶν, δ' ἴον παθημάτων τελευτῶσαι, id est, conueniebat enim illi scilicet patri, propter quem omnia & per quem omnia, eum scilicet Christum qui multos filios in gloriam adduxerat, ut pote salutis illorum author, per passiones & afflictiones consummare. Consummare autem hic sumitur

omnia sunt subiecta, quia & demones seducendo electos, & peruersi bonos, nunc Christo repugnant, post iudicium autem omnia erunt illi subiecta, quia boni parent in amore, mali in tremore: neque enim iam bonos, aut peruersi aut demones seducent.

7. Et si autem quis id est, Iesum autem paululum ab angelis

perfecte gloriosè reddere

EPIST. PAULI

pro perfecte gloriosum reddere, dum scilicet ex summa ignominia passione ad summam resurrectionis & ascensionis gloriam peruenit. Secundum interpretem sensus est, decebat Christum propter quem & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, authorem salutis eorum consummari, id est, perfectum fieri, atque ita legit *αὐτόν & τελειῶσαι*

.i. decebat eum consummari, pro quo alij, consummare.

9. Qui enim non admodum apparet quod referatur illud enim, & plerumque Paulus *γὰρ* pro deo id est, enim pro autem sumit, nisi referam⁹ ad id quod paulo ante praecessit, ut gratia dei pro omnibus gustaret mortem. Qui enim, id est, nam & Christus qui nos sanctificat, & nos qui ab eo sanctificamur, ex vno omnes scilicet deo patre sumus, omnes eius filij, & ideo oportebat

^{1. aut} ^{1. Christus} ^{1. nos christiani}
 9 ^{patre Adamo} ^{ob} ^{ad} ^{annuntiabo} ^{velut homo verus} ^{ministri}
 Qui enim sanctificat & qui sanctificatur: ex vno omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare: dicens, Nuntiabo nomen tuum fratribus meis: in medio ecclesiae laudabo te. Et iterum, Ego ero fideus in eum. ¹⁰ Et iterum, Ecce ego & pueri mei: quos dedit mihi deus. Quia ergo pueri ^{commercium habent cum carne} communicauerunt carni & sanguini: & ipse similiter ^{particeps factus est eorum} participauit eisdem. ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum: & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruitus

Psal. 21. c
 Psal. 17. a
 osee. 8. d.
 D
 osee. 13. d
 I. cor. 15. 8

Christum pro omnibus gustare mortem, quia omnes a deo sumus, sed ille aliter, nos aliter: ille natura, nos creatione, & gratia, & adoptione. Quod autem cum Christo licet alia ratione deum patrem communem habemus, probat ex Psal. verbis in quibus non confunditur, id est, erubescit nos vocare fratres. Locus autem quo ait, Ego ero fideus in eum, etsi non plane fratres nos illi esse manifestat: ostendit tamen eiusdem esse nobiscum iuxta humanitatem naturae, quod a sui similibus hominibus derelictus, omnem in deum confidentiam ponat: quod & locus sequens aperit.

10. Et iterum ecce ego. hic locus ex Esaiae octauo capite sumitur, ubi pueri ad literam intelliguntur prophetae & filij prophetarum, quem tamen locum etiam de Christo intelligi asserente Paulo dubitare non oportet. Pueri autem hi sunt apostoli & discipuli Christi. Ex hoc autem loco nihil aliud probare Paulus intendit, nisi quod & nos & Christus vnus secundum humanitatem naturae sumus. Hoc enim indicat pronomen mei, suos enim vocat. id est, eiusdem cum illo naturae. Quia ergo pueri (quos suos vocat) communicauerunt carni & sanguini, id est, veram carnem & sanguinem, hoc est animam habuerunt (hic enim sanguis pro anima) ita & Christus participauit eisdem, id est, veram cum illis carnem habuit. Quare autem opus fuit eam illum habere: ut per mortem quam non nisi homo factus pati poterat, destrueret eum, id est, diabolum qui mortis habebat imperium, id est, qui inuenta per pecc

eatum morte tyrānum agebat. Sicut ergo per Adæ mortem imperium diabolus vsurpauerat in nos, sic per secundi Adæ mortem destructum iri diabolus oportebat à Christo, vt liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti, id est, vt eos qui nō habentes spem remissionis peccatorum nimium horrebāt mortem, atque

ti.¹¹ Nusq̄ enim angelos apprehendit: sed semen Abrahæ apprehēdit.¹² Vnde debuit per omnia fratribus similari: vt misericors fieret & fidelis pontifex ad deum, vt repropitiaret delicta populi. in eo enim in quo passus est ipse & tentatus: potens est & eis qui tentantur auxiliari.

ARGVMENTVM Cap. 3.

¶ *Excellentia Christi præ Moyse ostenditur: ad cuius vocem ne obsurdescamus in incredulitate permanentes, exemplo Iudæorum adhortatur, ne quemadmodum illis præpediente peccato non est concessum in terram promissionis ingredi, sic & nobis promissa cælesti requie interdicitur.*

interpretantur apprehendere: pro labantes angelos reducere, quod non fecit. bene autem periclitantem hominē reduxit, & apprehendit. Et bene ait apprehendit, vt pote reluctantem & fugientem.

12. unde debuit, &c. id est, quum illi visum sit hominem assumere: par erat etiam, vt omnes illius infirmitates peccatum non importantes assumeret, vt misericors fieret & fidelis pontifex, id est, vt misereri disceret, intellecta per assumptionem illius hominis miseria, & fieret fidelis pontifex ad deum, vel vt græci habent τὰ πρὸς τὸν θεόν. i. in his quæ ad deum pertinent, vt repropitiaret delicta populi, id est, ad impetrandam delictorum veniam. Est enim pontificis officium reconciliare deo populum, & ideo quo facilius id faceret, decuit eum similem nostri fieri, & pares nobiscum ferre infirmitates. in eo enim in quo passus est & tentatus, potens est eis qui tentantur auxiliari, easdem ipse tentationes & tribulationes expertus.

in eo timore per totam vitam obnoxij erant seruituti. id est, instar seruorum erant, quibus iugis incumbit timor dominorum. vt ergo nos & ab hac seruitute & ab hoc timore mortis Christus liberaret, humanitatem nostram assumpsit, in qua per mortē diabolum & eius imperium eneruaret. 11. Nusquam enim. &c. probat his verbis Paulus quod corpus & animā Christi assumpsit, quia nusquam angelos apprehendit, vbi apprehendit presentis est temporis, græce ἐπιλαμβάνεται. sed semen Abrahæ, id est, Abrahamæ filios. Quidam

EPIST. PAULI

CAPVT

III.

1. Unde fratres sancti, &c. Ante prædixit Christum similem nostri effectum, vt fidelis pontifex esset pro nobis interpellans apud deum: nunc hortatur nos in illum intendere præ Moyse: quòd longe præstantior Moyse sit, vnde inquit, quum ipse sit pontifex noster, vos fratres sancti, id est, baptisimo sanctificati, cælestis vocationis: id est, cælestis patriæ participes, con-

siderate apostolum & pontificem confessionis nostræ, id est fidei, Iesum: vocationis autem cælestis mentione faciens hortatur eos neglectis terrenis cælestia quærere.

Apostolum autem fidei Iudæorū Christum vocat, quoniã sicut ipse testatur specialiter missus erat ad oues quæ perierant domus Israel. Pontificem autem quia pro nobis interpellat apud deum qui fidelis est, inquit, ei scilicet patri qui fecit illum sacerdotem & pontificem, dum hominem fecit, sicut & Moy- ses fidelis erat in omni vel tota domo. græce ὅλων. id est, in gubernatio-

^{1. Christianismi} Unde fratres sancti, vocationis ^A
^V cælestis participes, cōsiderate ^{legatum}
 apostolum & pontificem ^{professionis} con-
 fessionis nostræ Iesum: qui fidelis est
 ei qui ^{constituit} præfecit illum, sicut & Moyse ^{nūeri 12. b}
 in omni domo eius. ^{2. Tanto maiore} Amplioris enim
 gloriæ iste præ Moyse dignus est ha-
 bitus: quanto ampliorem honorē ha-
 bet domus qui fabricauit illā. Omnis
 namq; domus, fabricatur ab aliquo. qui
 autē omnia creauit: deus est. Et Moyses
 quidem fidelis ^{fuit} erat in tota domo
 eius tanquam famulus, in testimoniū
 eorū quæ ^{post} dicenda erant: Christus vero
 tanquam filius ^{gr. sup domum. i. illum administrauit} in domo sua: quæ
 domus, sumus nos, si fiduciā & gloriā ^{gloriationi}
 spei vsq; ad finē, firmam retineamus.

ne totius Israelitici populi. Sicut enim per omnia deo Moyses paruit, ita per omnia deo patri, Christus.

Amplioris enim. Rursum pergit ostendere excellentiam Christi præ Moyse, ex eo quòd Moyses minister tantum domus erat, Christus autem dominus & opifex. Tantò ergo, inquit, maiore gloria dignus est Christus quàm Moyses, quantò maiorem honorem domus habet qui illam fabricauit, quàm qui in ea seruit. etsi enim græce τῷ θεῷ ad τὴν οἰκονομίαν referripotest, vt sit sensus, quòd maiorem honorem habet qui domum ædificauit, quàm ipsa domus habeat, tamen hoc minus quadrare videtur. neq; enim Christum cum domo comparat, sed cum Moyse: quem ex eo excellentiorem ostendit quòd huius domus seruus tantū erat Moyses, sicut postea dicet: Christus autē opifex & dominus. Quòd autem domum illam scilicet Iudaicum populum fabricauerit Christus, hinc probat, quòd omnis domus ab aliquo fabricatur. Qui autem omnia

psal. 94. c

creauerit, deus est. Quum ergo omnia Christus & deus creauerit, iudai-
cæ domus opifex est Christus. Ne autem Moysen spernere videatur,
& Moyses inquit fidelis erat in tota domo eius (sed tanquam famulus)
in testimonium eorum que dicenda erant, id est, vt dei volunta-
tem Iudæis aperiret, Christus autem non vt seruus sed dominus in do-
mo sua. Quæ do-
mus vel græce οἶκος,
id est, cuius
Christi domus, nos
sumus, si vsque ad
finem retineamus
fiduciã, græce πρὸς
ἐπιτοίαν, id est, libe-
ram loquendi confi-
dentiã, & spei glo-
riam, græce καύ-
χημα, id est glo-
riationem, hoc est,
si nihil trepidãtes,
nō modo constan-
ter ac libere Chris-
tum prædicemus,
sed nostram in il-
lum confidentiam
ac spem palã iacte-

3 Quapropter sicut dicit spiritus san-
ctus, Hodie si vocem eius audieritis:
nolite obdurare corda vestra sicut in
exacerbatione secundum diem tenta-
tionis in deserto, vbi tentauerunt me
patres vestri: probauerunt & viderunt
opera mea. Quadraginta ānis, ppter
quod infensus fui generationi huic &
dixi, Semp errant corde. Ipsi autē nō
cognouerunt vias meas. quib⁹ iuraui in
ira mea, Si introibūt in requiē meam.

mus, & de ea vsque in finem gloriemur, nihil crucis hostes veriti.

3. Quapropter, id est, quū nos simus domus dei modo permaneamus
in spe illius, vt spiritus sanctus per eos Dauid vobis dicit, **Hodie si vo-**
cem eius audieritis, id est, quotiescunque audieritis eius mandata,
nolite obdurare corda vestra: agnitam veritatem sponte reiicientes, **sic-**
ut in exacerbatione, id est, quando exacerbauerunt & irritauerunt
deum patres vestri, **secundum diem tentationis in deserto**, id est,
in die quo tentauerunt deū, id est, de deo diffisi sunt, sicut Numeri deci-
motertio & decimoquarto legitur q̄ reuersis Iosue & Caleb de lustrãda
terra promissionis, quum audissent ibi gigantes esse noluerunt ascen-
dere, & murmurauerunt contra eos dicentes, Odit nos dominus, & ideo
eduxit nos de terra Aegypti, melius est reuerti in Aegyptum, & simi-
lia, & voluerunt Iosue & Caleb lapidare. Hoc ergo murmur Iudæo-
rum vocat Dauid tentationem in deserto, nolite ergo, inquit, obdurare
corda vestra sicut patres vestri quum me exacerbauerunt tentantes, &
de mea potestate diffidentes in deserto, vbi tentauerunt & viderunt o-
pera mea quadraginta annis, propter quod offensus fui illis, quia quum
interim tot opera & miracula viderēt, non credebant, sed murmurabāt:
ideo offensus sum illis & dixi, sēper ij errant corde, nec nosse vias meas
volunt, quibus iuraui: vel vt Græci habent ὡς ὁμοσα, id est, adeo quòd
iuraui eis in ira mea, Si introibunt in requiem meam, id est, quòd non
introibunt in requiem meam. scilicet terram promissionis, vbi requietu-
ri erant à continuis bellis. Hic ergo recitat Paulus historiam Iudæorum
qui diffidentes de potentia dei non meruerunt ingredi terram promis-
sionis: nunc eam explicat, dicens.

4. Videte fratres. Proposito exemplo patrum incredulorum, hortatur ne similes illorum sint dicens, videte ne in aliquo sit cor malum, id est peruersa voluntas discedendi per desperationem, & infidelitatem à deo viuo, sed **adhortamini** *παρακαλεῖτε*, id est, vel cohortamini vel consolamini, & ædificate vos inuicem per singulos dies donec hodie cognominatur in vobis.

id est, quãdiu viuitis, quandiu hodie, id est presens tempus & vita suppetit vobis, & tempus poenitendi superest, vt ne qs ex vobis fallacia peccati. id est peccato fallente, & per quãdam suauitatem illiciente ac blandiente, obduretur.

5. Participes enim Christi effecti sumus. i. iam enim per fidem illi coniuncti sumus, iam vnum corpus in eo effecti sumus. ipse caput nostrum: quapropter nõ est

ab eo discedendum, alioqui moriendum nobis erit: quum iam influere in membra à capite diuisa spiritus qui à capite manat non poterit: participes autem eius sumus, si in illum credere, & sperare perseueramus sicut subdit.

6. Si tamen initium substantie eius, id est, si fidem Christi vsq; in finem firmam retineamus. nam fides initium est substantie spiritualis per quam spiritualiter subsistimus, & viuimus: sicut Hebr. II. dicitur q̄ fides est *ὑπόστασις*, id est, substantia rerum sperandarum: & bene initium substantie est, quia sicut per animæ infusionem primum corpus subsistere naturaliter, & inesse nature subsistere incipimus, ita per fidei infusionem subsistere spiritualiter, & in esse gratie incipimus.

7. Dum dicitur, hodie. quod hic latini iungunt cum præcedentibus si initium substantie retineamus dum. i. quãdiu dicitur hodie &c. id est semper (semper enim est hodie) græca lectio non fert quæ non habet dum pro quãdiu, sed *ἐν τῷ λήθειαι*, & ideo hic græci dicunt esse hyperbaton, & ad finem suppleunt timete vel timeamus, vt sit sensus, dum intellegimus dictum nobis, hodie si vocem eius audieritis nolite obdurare corda vestra, timeamus ne illi præcepto contraueniamus, ne similiter pereamus cum illis, qui deum irritauerunt.

8. Quidam enim *καὶ* quasi diceret nihil proderit nobis si vocem Christi audiamus, nisi & credamus & speremus. Audierant enim dei promiss:

4 Videte fratres, nequando sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discedendi à deo viuo: sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur, vt nõ obduretur quis ex vobis fallacia peccati. 5 Participes enim Christi effecti sumus: 6 si tamẽ ^{substantie} initium substantie eius vsque ad finem firmum retineamus 7 dum dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra quemadmodũ in illa ^{irritatione} exacerbatione. 8 Quidam enim ^{cum audierint} audientes, ^{prouocantur} exacerbauerunt: sed non vniuersi qui profecti

siones vestri patres, sed tamē dum diffisi de deo murmurant, exacerbant eum, & irritarunt: quanq̄ non vniuersi qui duce Moyse venerunt ex Aegypto, Iosue nempe, & Caleb audierunt, & crediderunt, nec murmurarunt: ideóq; in terram promissionis intrare meruerunt.

9. Quibus autem infensus est. ostendit deum infensum esse illis so-

sunt ab Aegypto per Moysen. 9. Quibus autē infensus est quadraginta annis? Nōne illis qui peccauerunt, quorum cadauera prostrata sunt in deserto? Quibus autem iurauit nō introire in requiem ipsius: nisi illis qui increduli fuerunt? Et videmus quia non poterunt introire in requiem ipsius. propter incredulitatem.

num.
14. f

lis qui peccarunt desperationis, & murmuratiōis peccato, atq; ob id terram promissionis non viderunt moriētes ī solitudine, eò quòd iurasset dominus nō intraturos illos ī requiem, ac terrā promissionis, in quā de potentia dei diffidentes, & metuētes ab aduersariis, non intrauerunt.

ARGUMENTVM Cap. 4.

Admonet ne Iudæorum exemplo diffidentes, excludamur à vera requie, scilicet æterna gloria: sicut & illi à requie terræ promissionis per incredulitatem sunt exclusi: sed constantes in fidei confessione permanentes, cum fiducia ad Christū adeamus, interim verò verbi dei vim energiámq; aperit.

CAPVT

IIII.

1. Timeamus ergo ne forte relicta pollicitatione introeūdi ī requiē ei⁹: existimetur aliquis ex nobis deesse. 2. Etenim & nobis nū

1. Timeamus ergo & timeamus inquit, ne neglecta promissione introeundi in requiem eius, scilicet Christi. i. in regnū

caelorum videatur aliquis ex nobis defuisse. i. ne quis ex nobis inueniatur abesse quando introeundum erit in illam requiem. pro deesse vero grece est ὄσσειναι qd etiā significat tardius venisse, & hic quadrat. 2. Etenim & nobis &c. id est, nam nobis facta, & annuntiata est promissio ingrediendi in requiem æternam, sicut & illis in terram promissionis, sed illis non profuit sermo auditus, siue auditionis. Nam

1. parces suas minq̄ obijisse

ad oēs vere Christianos. vnde & subdit, dixit enī scilicet scriptura quos
dā loco de die septima sic, & requieuit de^o die septima ab oībus opib⁹
suis, qđ factū est cōsummatis mūdi opib⁹. In quo intelligēdū ē requies
uisse deū nō lassitudine, sed operū cōpletiōe, q̄ de nouo creare desierit
nō gubernare. de secūda autē requie q̄ fuit in requie palestina atq; p eā,
de tertia, cui⁹ & ipsa figura fuit, subdit dicēs, & ī isto. sub. loco iā allega

to ex David. Rur-
sum de alia requie
dictū est, Si introi-
erūt in requiē me-
am. quoniam ergo
superest quosdam
introire in illā res-
quiē, & hi quibus
prioribus annūcia-
tū ē. i. Iudēi quib⁹
pmissa erat terrā
sanctā requies, nō
introierūt in illā,
ppter incredulita-
tē, iterū terminat,
.i. definit, scilicet
scriptura, diē quan-
dam hodie, David

supra
3. b
c
1. requies
est
post tantum temporis, sicut supradic-
tum est, Hodie si vocem eius audie-
ritis: nolite obdurare corda vestra.
Nam si eis Iesus ^{Iosue} ^{veram.} requiem præstitisset: nunquam de alia loqueretur post
hac die. ⁴ Itaque relinquitur sabbatis-
mus populo dei. ^{Qui enim ingressus}
est in requiem eius: etiam ipse requie-
uit ab operibus suis, sicut & a suis
deus. ⁵ Festinemus ergo ingredi in illā

dicēdo. i. vocādo eā p David hodie. idq; post tātum tps a palestina res-
quiē. Definit autē quādā diē eā hodie appellādo ac dicēdo, vt supra dis-
ctū ē, hodie si voce eius audieritis nolite obdurare corda v̄ra. Arguit autē
hoc loco Paulus ipsum David noīe requiei palestinae, figuratiter de alia
requie itellexisse, dicēs, Nā si eis Iesus. i. Iesus Naue, siue Iosue requie
verā præstitisset, nunquā post hac David de alia loqueretur die, admo-
nens nos nō obdurare corda nostra, ne ab illa vera requie excludamur.
4. Itaq; relinquitur sabbatismus populo dei. id est, quia veram
requiem Iosue non præstitit, relinquitur & iuperest populo dei. i. fides
libus alius sabbatismus, id est, alia quietio. Nam id Hebræa vox signi-
ficat. Iste autem sabbatismus vita æterna est, in qua perpetuum beatū
requiescent a laboribus. Qualis autem sabbatismus ille futurus est,
subdit dicēs, Qui enim ingressus est in requiem eius etiam
ipse requieuit ab operibus suis, vbi ἡ γὰρ pro & positum est, id
est, enim pro autem: sicut plerunque his coniunctionibus abutitur Pau-
lus. Est autē huius sensus quod qui semel ingressus fuerit in æternam
illam dei requiem, requiescet ab omnibus operibus suis, scilicet seruilis-
bus, & molestis, & omnibus omnino externis, atq; a persecutionibus,
tētationibus & afflictionibus sicut τ a suis deus. i. sicut septima die
cessauit ab oī ope externo deus: sic in illo magno sabbato & æterna illa
requie ab oī externo opere, & carneo reqescemus toti spirituales facti.
5. Festinemus ergo ingredi in illam requiem. dixerat prius. Ti-
meamus ne quis nostrum videatur deesse vel tardius venisse, sicut etiā
græcum ὀσπερὴναι significat. Nunc, inquit festinemus ingredi in illā
requiem fide scilicet & bonis operibus. hoc enim modo vim ἔχει

δ' αὐτῶν. i. connitamur & operam demus, græci explicant. Propositio
 autem ante præmio nunc terrorem addit negligētibus. vt ne in idipsum
 quis incidat, inquit, incredulitatis exemplum. i. ne quis eodē exemplo
 eodē concidat *incredulitatis*
 cū Iudæis per in
 delitatem excidat,
 & peat. i. ne sicut
 illi per incredulita
 tem in deserto p
 strati in palestinae *acutior*
 requiē ingressi nō
 sunt: ita & nos p
 infidelitatē in pec
 cati solitudine, ac
 deserto morientes
 excludamur ab illa
 requie æterna.
 6. **Uiuus est. n.**
sermo dei τc.
 Hoc loco vel de v
 bo ingenito, vel de verbo quod interne homini inspirat intelligere possu
 mus. Festinemus, dixit, ingredi in requiem ne quando per incredulitatē
 excludamur, **uiuus enim τ efficax est dei sermo.** i. nunq̄ intermo
 ritur, sed manet semper immutabilis, & quod pollicitus est præstat: p
 misit autem non ingressuros in requiem qui increduli fuerint, Creda
 mus igitur, vt ingrediamur. Proprie tamen hoc loco sermo dei p verbo
 increato, & filio dei sumitur qui viuus, & efficax dicitur ppter viuificā
 eius operationem, & penetrabilior omni gladio ancipiti. i. vtriq;
 scindente. **pertingens vsq; ad diuisionem spiritus τ anime.** vbi
 nonnulli, per animam potētias animales, per spiritum rationabilem fa
 cultatem intelligunt. Itaq; sermo dei Christus vsq; ad diuisionem
 anime ac spiritus pertingit, dum animales, & spirituales cogitatio
 nes discernit **compagum quoq; ac medullarum vsq; ad diuisionem**
 pertingit. i. interna & externa nostra nouit. Nam compagū nomine que
 sunt externæ membrorum colligationes, externa opera: medullarū aut
 quæ intus latent, internas intelligit cogitatioēs His autem verbis nihil
 aliud vult Paulus, nisi quod sermo dei viuus Christus, omnia nouit etiā
 internas cordis cogitationes, vnde in eandem sententiam subdit, Et non
 est vlla creatura inuisibilis in cōspectu eius, omnia autē nuda, & aperta
 sunt oculis eius. Pro aperta autē græci habent *τετραχιλισμός*. Est
 autem *τράχιλα* spina dorsi quæ procedit à vertice vsq; ad finem, in
 de *τραχιλίρειν* est medium animal per spin m diuidere ita, vt inter
 na, & intestina omnia pateant. Hac ergo metaphora vsus est Paulus, vt
 ostenderet intestinas omnes nostras cogitatioēs deo patere. Hæc omnia
 ergo huc adducit Paulus, vt Hebræos terreat ne de pmissa requie æter
 na dubitent, quasi diceret, ne desperetis, viuit enim adhuc viuētq; æter
 num sermo ille dei vnigenitus Christus, qui cum tot millia incredulos
 rum in deserto prostrarit, & vos etiam si icreduli fueritis, pessundabit.
 neq; est quod illū fallere posse putetis, si vel tantillū apud vosmetipsos
 desperetis. nouit enim ille omnia etiam cordis intima **ad quem, ingt,**
nobis sermo, græce *ἀ λόγ* quem illic rationem græci interpretātur

ecci.
 15. d
 Psal.
 33. c

2. cor.
 3. b

id est, apud quem ratio nobis reddēda est recte aut secus gestorum. possumus etiam forte interpretari de quo nobis futurus est sermo, sicut ante ad angelos aut de angelis dicit.

7. habentes ergo &c. quum ergo tantum habeamus pontificē in cælis pro nobis interpellantem, confidamus in eum: quod qui in illam re-

Domnia autē nuda & aperta sunt oculis eius, ad quem nobis sermo. 7. Habentes ergo pontificem magnum qui penetrauit cælos Iesum filium dei, teneamus spei nostræ confessionem. Non enim habemus pontificem qui nō possit compati infirmitatibus nostris: tentatum autē per omnia pro similitudine absq; peccato. 8. Adeamus ergo cū fiducia ad thronum gratiæ eius: vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.

ARGUMENTVM Cap. 5.

Cofficiū pontificis describit, ostendens verum pontificem fuisse Christum: ac pro nobis interpellantem exaudiri, obiter ruditatem illorum carpens.

CAPVT

V.

Amnis nāq; pōtifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in ijs quæ sunt ad deū: vt offerat dona & sacrificia pro

men absque peccato. i. quū peccato non esset obnoxius.

8. Adeamus ergo. i. nihil ergo in fide hæsitantes, sed in promissionibus eius libere confidentes, adeamus cum fiducia, & animo confidente ad thronū gratiæ ei, vt misericordiā cōsequamur. i. remissionē peccatorū, & gratiā inueniamus in auxilio opportuno. i. quū tēpus est, in hac scilicet vitā, quærendi, & inueniēdi auxiliij. nō enim post hāc vitā sese offeret occasio vt adiuuari possimus, si semel ab hac requie excludimur.

1. Omnis nāq; pōtifex oīs, inquit, in lege pōtifex ex hominibus

quem introiuit, in eam nos ipse inducet, vel tātō Moyse maior, quod ille in requiem palestinae ingredi non potuit, Christus in æternam requiē ingressus est. Hūc ergo habētes, teneamus. græce κρᾶσι τῶ μω. i. apprehēdamus confessionē spei nostræ. i. professionem fidei, & nostrā in illum fiduciam. Non enim habemus pontificem qui nō possit compati infirmitatibus nostris. tentatum autem per sed tentatum, per omnia pro similitudine. græce καὶ ὁμοιότητά, id est, ad similitudine, scilicet nostri, hoc est omnibus modis tentatus, & affligtus est, quibus & nos homines affligi solemus. pro similitudine ergo. i. ad instar nostri vel periude atque nos, & id ta-

i. homo, ac de numero hominū assumptus pro hominibus constituitur in ijs quæ sunt ad deū. i. in sacrificijs & orationibus publicis, quæ p̄ cōmuni salute hoīm fiunt, vt scilicet offerat dona, & sacrificia pro peccatis. i. & statuta in lege sacrificia, & oblatiōes sp̄taneas. Accipitur aut̄ talis. i. homo hoc est fragilis, vt suæ. i. humanæ conditionis memor facile condolere possit errantibus, & ignorantibus ignoscere, quoniā & ipse infirmitate cir-

cūdatus est. i. peccatrice natura, & ad deliquēdū p̄ cliui, propterea debet quēadmodū p̄ peccatis populi offerre, ita & p̄ suis. Munus ergo assumpti p̄tōficis ē orare, & pro suis, ac populi delictis, sacrificia offerre (sicut. I. euitici 9. Aaron sacerdos, & p̄tōfex pro suo p̄tō vitulum mactat, hircum pro peccato populi) & agno-

scere se p̄tōrē, atq; ita populi peccatis cōdolere. Nec quisquā, inquit, sumit sibi hunc honorem, sed qui vocatur à deo tanquā Aarō. Nō debet se p̄tōfex intrudere, quomodo id ætatis Iudæorum pontifices faciebant, sed illos vocari à deo oportet, vel per se, vt Aaron, vel per electionem aut successionem ex dei ordinatione factam. Pro eo autem quod est cōdolere, græci habēt *μετριοπαθειν*, id est moderate ferre, & cum moderatione aliorū delicta portare, vt ne nimium indulgentes nimiumq; seueri sint. quomodo autem à domino vocatus sit Aaron virga germine nante, vide Numeri 17.

2. Sic et Christus. Sicut in lege nō oportebat intrudi pontificē, sed à deo vocari: ita & Christus non semetipsum clarificauit, vel glorificauit, græce *ἐδοξασεν*, vt pontifex fieret. i. nō per gloriam pontificatū ambiuit, sed ille pater qui loquutus est ad eū, & dixit, filius meus es tu, ego hodie genui te, sub. clarificauit, & ad gloriā pontificij vocauit, & certe non ambiuit hanc gloriā, qui se toties à patre in hanc functionē missum ostēdit. Non veni, inquit, à meipso, sed ille me misit. Iste locus autē ego hodie genui te, non facit ad probandum Christū pontificē à deo cōstitutū, sed quia illud postea probaturus est, premisit testimoniū Christi diuinitatis, vtpote qui filius dei esset, ne similē legalibus pontificē putaret. i. purū hominē, & subdit quēadmodū in alio loco dicit, Tu es sacerdos in æternū secundū ordinē Melchisedec, sensus est ergo, nō sibi vsurpauit sacerdotiū Christus, sed pater qui ad eū dixit, filius meus es tu, is illū glorificauit, & vocauit. quēadmodū alio loco scriptū est, Tu es sacerdos in æternū &c. Ecce ergo rationē veri p̄tōficis in Christo, quia p̄tōficatum non ambiuit, sed à patre ordinatus est.

^{1. moderate ferre} peccatis. qui condolere possit ijs qui ^{eos} ignorāt & errant: quoniam & ipse cir ^{hanc} cundatus est infirmitate: & propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiā & pro semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam ^{vsurpat} sumit sibi honorem: sed qui vocatur à deo, quemadmodum & Aaron.² Sic & Christus nō semetipsum clarificauit, vt pontifex fieret: sed qui locutus est ad eum, Filius meus es tu: ego hodie genui te.

3. Qui in diebus ꝛc. dixit pontificū esse pro delictis hostias offerre, nunc id Christū fecisse docet. qui in diebus carnis sue. i. vitæ mortalis, preces supplicationēsq; ad deū qui possit illū saluū facere à morte cum clamore valido & lachrymis offerēs, exauditus est pro sua reuerentia. tota autē vita pro nobis, ac pro sua resurrectione, aut magis pro nostra in sua, patrē orabat Christus. clamor autē validus nō exaltationē

vocis, sed ingēs desiderii significat. Exauditus est autē, inquit pro reuerentia sua. i. sui passive, græce ἐὺλαβείας, quod & pietatē, & reuerentiā, ac venerationē significat. Chryso. reuerentiā, seu venerationem interpretatur, & ad humanitatē refert, q̄ Christus hō ratioe tamē cōniti sibi verbi dignus erat quem veneraretur pater. adeo q̄ non tam ex gratia patris exauditus est,

psal. 109. b
 Quemadmodum & in alio loco dicit, Tu es sacerdos in æternum, secundū ordinem Melchisedec. ³ Qui in diebus carnis suæ, preces, supplicationēsq; que ad eum qui possit illum saluū facere à morte, cum clamore valido & lachrymis ^{obtulit} offerens ^{et} exauditus ^{sit} est pro sua reuerentia. ⁴ Et quidem cum esset ^{tamen} filius dei, didicit ex ijs quæ passus est obedientiam: & cōsummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis æternæ, appellatus à deo pon-

q̄ ob suā dignitatē, quippe qui dignus esset q̄ pro sui reuerentiā & dignitate exaudiretur. Quidā simul iungūt qd̄ sequitur, Et quidē quū esset filius dei. i. quia nō purus hō, sed dei quoq; filius esset, sed p̄stat iungere cū sequētibus. Photius autē hoc loco ἐὺλαβείας, interpretatur pietatē, & φιλανθρωπιαν, siue humanitatē Christi erga nos, & interpretatur hūc locū hoc mō, q̄ Christus in passioe duplicē orationē ad patrē fecerit. vnā mortis deprecatoriā, alterā supplicatoriā. Deprecatoriā, cū diceret, Si possibile ē trāseat à me calix iste. Supplicatoriā, cū diceret, nō sicut ego volo, sed sicut tu. similiter cū diceret, pater clarifica filiū tuum, vt & filius tuus clarificet te, vbi clarificationē, Christi crucem & mortem interpretantur. In hac autē supplicatione nouissima exauditus est, inquit, ἀπὸ τῆς ἐὺλαβείας. i. pro sua erga nos humanitate & pietate.

4. Et quidem quum esset dei filius ꝛc. i. quanq̄ dei fili⁹ esset oīa ab æterno intelligens, didicit tamē ex his q̄ passus est obedientiā. i. expiētia didicit quāta, & q̄ magna v̄t⁹ est obedientiæ, p̄pter quā exaltauit illū deus, & dedit illi nomē qd̄ est sup̄ oē nomē, vñ & subdit Paul⁹, Et cōsummatus, græce τελεωθεὶς. i. p̄fect⁹ vel imolatus (passio enī Christi p̄fectio illius, & cōsummatio fuit) cōsummatus ergo, & ad summū honoris, & glorię gradū de cruce p̄brosa euectus, fact⁹ est oīb⁹ obtēperantibus sibi causa salutis æternæ, quā i cruce opatus est, appellat⁹ à deo pōtifex scdm ordinē Melchisedec. vere pōtifex, qui p̄ delictis populi hostiā deo obtulit. idem suimetipsius hostia factus. quia autem de genere Leuitico non erat Christus, subdidit secundum ordinem Melchisedec.

l. ij.

De quo nobis grandis sermo ꝛc. pro grandis græce est πολλὸς. id est, multus, & sensus est, de quo multa dicenda sunt nobis & interpretatu difficillima ob crassum vestrum ingenium, quia imbecilles facti estis ad audiendum, qui antea mente integra fuistis, sed eò per ignaviã recidistis. Etenim cum deberetis magistri esse, & alios docere nō doceri propter tempus. id est, vel ex ipso tēpore, quia dudum est quòd credidistis: rursus indigetis, vt doceamini q̄ sint elementa exordij sermonū dei.

Elementa autem Christi humanitatem dicit à qua rursus initiandi erāt rudiores effecti, vt inde ad diuinitatē ascenderent, & facti estis, inquit, quibus opus sit lacte id est, humili & de minimis Christi operibus sermone, non solido cibo, id est, perfectiore doctrina, vtpote quæ diuinitatē cōcernit. Omnis enī qui lactis est particeps, id est, qui lacte tantū vescitur, inhærens humanitati Christi, neque altius quicquam in eo considerans, expers ē, sermonis iustitie i. iustificationis, nec bene doceri potest iustificationem è Christo petendam, vtpote quæ illi ratione diuinitatis comparat: quam in eo adhuc non intelligunt, qui paruuli sunt, & infantes, nec tantī capaces mysterij. Perfectorum autem est solidus cibus, scilicet eorum qui pro consuetudine, græce δὴα τὴν ἐξίτην, id est, per longum habitum exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali, id est, ad discernendum sana ne an hæretica sit doctrina. Non passim ergo ea de re cuilibet credendum, sedijs qui longa scripturarum versatone exercitatos habent sensus.

tifex iuxta ordinem Melchisedec.
De quo nobis grandis sermo, & hinc interpretabilis ad dicendum: quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.

Etenim cū deberetis magistri esse propter tps, rursus indigetis, vt vos doceamini quæ sint elementa exordij sermonū dei: & facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo. Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ: paruulus enim est. Perfectorū autē est solidus cibus: eorum qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.

ARGUMENTVM Cap. 6.

Hortatur eos ommissis fidei elementis ad perfectiorem disciplinã euadere, nec in iterata per baptismum pœnitentia confidere, ostendēs nō de futurum illis deum, sed illorum in sanctos beneficentiam præmiaturum, qui promissioēs Abrahæ factas indubie præstiturus est.

I. Quapropter &c. Quum eos arguisset tanquam paruulos, & infantes, ne animum desponderent tanquam altioribus disciplinis indigni: nunc hortatur eos, ut omissis elementis ad perfectiorem disciplinam euadant. Omittentes ergo inchoationis Christi sermonem, id est, initialem de Christo sermonem, hoc est elementa, & primordia Christianae fidei ad perfectionem huius doctrinae, & sermonis de Christo feramur: vel omis-

CAPVT

VI.

A ^{omisso q̄ in ch̄o rudes incho}
g ^{at sermone} **V**apropter intermittentes in
 choationis Christi sermonem,
 ad perfectionem feramur, non
 rursus iacentes fundamentum poenitentiae ab operibus mortuis & fidei ad
 deum, baptismatum doctrinae, impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum, & iudicij aeterni. Et hoc faciemus: si quidem permiserit deus.

atq; id quidem praescribitur. i. docēbim; p̄fectiora

monis de Christo initia & quae perfectio. Sermo ergo initij de Christo, siue initialis de fide Christi sermo est per poenitentiam renuntiare sathanæ, credere in deum, baptizari, doceri euangelium esse à deo, spiritum sanctum accipere, nosse resurrectionem mortuorum, credere futurum iudicium. Perfectio autem est post poenitentiam initialem, & instructionē in fide ac baptismū in virtutibus promouere, persecutiones & tentationes patienter ferre, quantum humana fert infirmitas. Christi diuinitatem cōphēdere. Sēsus ergo huius loci hic est, Omittam; ista fidei elementa, & ad perfectiorē, ac solidiorē morū, ac fidei doctrinam feramur: neque rursus fundamentum iaciam; poenitentiae &c. i. neque iam de innouanda per poenitentiam vita vos moneamus, ut ab operibus mortuis peccati per poenitentiam recedatis: id enim iam fecistis, & facere satis estis instructi, neque fundamenta fidei ad deum iaciam;. i. neque vos tanquam tyrones in fide erudiam;, quia iam dudum instructi estis. Neque iaciamus fundamentum baptismatum. i. neque vos doceamus baptizari qui iam baptizati estis, nec baptizari iterum potestis. neque doctrine. i. neque vos doceamus euangelium esse à deo, id enim nostis, neque impositionis manuum. i. neque denuo de spiritus sancti gratia quae per impositionem manuum in baptismo confertur, vobis disseram;: non enim indigetis, neque de resurrectione mortuorum, neque de aeterno iudicio. Omittamus ergo inquit, de hominibus omnibus quae sunt initia fidei Christianae vobis verba facere, ne fundamentum nouum iacere videamur haec vos elementa fidei docentes, sed ad perfectionem feramur de perfectioribus vos instituentes, scilicet de afflictionibus patienter ferendis, de Christi aeterno sacerdotio, & eius diuinitate verba facientes, & hoc faciemus si quidem permiserit deus, hoc enim referendum est ad id quod praecessit ad perfectionem feramur.

l. iij.

2. **Impossibile est enim**, quoniam per baptismū ad nouā vitā immu-
tamur, erant qui cōfidentius peccarēt sperātes post diu ductā in pecca-
tis vitam rursus p baptismū innouatum, & oīa sibi cōdonatū iri. Itaque
quēadmodū in lege plura erant figuraliū baptismatū, & lauacrorū gna:
ita plures in Christo baptismos faciebāt: cōtra quos hęc scribēs Paulus,
impossibile est, inquit, eos, **qui semel illuminati sunt**. i. baptizati sūt.

Nam veteres sacra-
mentum baptismi
sacramētū φωτισ-
μῶν. i. illumina-
tionū vocāt, gu-
stauerunt etiā do-
nū cælestē. & par-
ticipes facti sunt
spiritus sancti. i. re-
missionem peccato-
rum, & spiritus san-
cti gratias in bap-
tismo acceperunt,
gustauerūt nihilo-
minus bonum dei

^{pro, certe}
2 **Impossibile enim est eos** qui semel
sunt illuminati: gustauerunt etiam do-
num cælestē, & participes facti sunt
spiritus sancti, gustauerunt nihilominus
bonum dei ^{potentias} **verbum, virtutesque**
^{perierunt} **sæculi venturi, & prolapsi sunt: rursus**
renouari ad pœnitentiam, rursus cruci-
figentes sibi metipsis filiū dei, & ostē

^{in suam ipsorum perniciem et pro id est}

verbum, scilicet vel quod suavis est dominus his qui diligunt eum, vel euan-
gelicam doctrinam, virtutesque venturi sæculi, scilicet & resurrectio-
nem, & æternū iudicium, in quo vitæ nostræ rationem reddituri sumus.
Qui gustauerunt ergo virtutes venturi sæculi, id est, æterna & suppli-
cia, & præmia fixa habent in animo. Impossibile est ergo eos qui hęc gu-
starunt, & nihilominus prolapsi sunt rursus renouari ad peniten-
tiam. Nō ait impossibile est pœnitere, sed renouari ad pœnitentiā, pœni-
tentiā in quā baptismatis, vt inquit Cyrillus, nā de ea intelligi satis indicat
verbum ἀνακαινώσεως, id est, renouationis, quando per solum bap-
tismum vere innouamur ab omni prorsus culpa, & pœna liberi: & de ea
quoque pœnitentia intelligi indicat locus sequens, rursus crucifigentes si-
bi metipsis filium dei & ostentui habentes. Baptismus enim est nobis vi-
ce crucis Christi, quia sicut Christus semel crucifixus, peccata omnia no-
stra abstulit, ita baptismus in virtute crucis Christi cuius est similitudo,
semel collatus, ab omnibus nos delictis abluat. Sicut enim Christus se-
mel crucifixus & mortuus, nunquam iterum moritur: ita semel bap-
tizatus in Christo nunquam iterum baptizatur. quem qui sterare cupit,
quantum in se est Christum rursus sibi crucifigi cupit, existimans cru-
cem Christi primo baptismō semel applicatam non fuisse sufficientem,
& quantum in se est ostentui habet Christum, & derisioni. Id enim si-
gnificat verbum παραδειγματίζοντες, id est, ludibrio habentes. Sunt
qui hunc locum nec male, interpretantur de peccato & blasphemiā in
spiritum sanctum, quæ est recta deum & agnitam veritatem impugna-
re, & peccatum etiam affectatę incredulitatis, de quo peccato Ioannes in
prima canonica, capite quinto, Est peccatum ad mortem, non pro illo di-
co, vt roget quis: vel quum quis destinata malitia nulla re illectus pec-
cat, & de eo dicit Paulus quod impossibile est, id est, admodum diffi-
cile renouari ad pœnitentiam. quod hi pene à deo deserantur.

3. Terra enim sepe venientem. Hic locus magis quadrat cum ex-
positione quæ impossibile pro difficile sumit, vt difficillimum sit eos
qui tot bona receperunt, ex certa propriaque malitia peccantes & in spi-
ritum sanctum blasphemantes, redire ad pœnitentiam: quod probat pa-
rabola terræ frugiferæ ac sterilis, quia terra bona quæ supernè imbrè

recepto herbam bo-
nâ cultoribus suis
generat, à deo be-
nedicitur, quæ aus-
tem tribulos ac spi-
nas sufficienter ac
large suscepta plus
uia profert, repro-
bata est agricolis,
atque adeo maledic-
tioni propinqua,
vt si pergat in ea
sterilitate, nihil ali-
ud superet, nisi
vt eam ignis deuor-
ret, hoc est quod
ait, cuius consum-
matio in combustio-
nem. Terra bona
anima bona est, quæ
supernam ac cæles-
te pluuiâ vel gra-
tiæ vel prædicationis
recte excipiens,
herbam bonam ger-
minat cultoribus

Ludibrio

B tui habentes. ³ Terra enim sæpe ve-
nientem super se bibens imbrè, & ger-
minans herbam opportunâ illis à qui-
bus colitur: accipit benedictionem à
deo. proferens autem spinas ac tribu-
los: reprobata est, & maledicto proxima,
cuius consummatio in combustionem.

generans
per quos

⁴ Confidimus autem de vobis dilectis-
simi meliora & viciniore salutem, tãet si
ita loquimur. Nō enim iniustus deus,
vt obliuiscatur operis vestri & dilectio-
nis quã ostendistis in nomine ipsius
qui ministrastis sanctis & ministratis.

exiit
miseratur

ex dilectio-
ne suscepti
erga ipsum

C Cupimus autem vnumquemque vestrum
eandem ostentare sollicitudinē, ad ex-

suis. id est, prædicatoribus. Terra autem mala cui imber supernus non
prodest, sed spinas tantum profert ac tribulos, anima est peruersa, quæ
spiritus sancti monitionibus & prædicatione neglecta, opera tantum
peccati profert & emittit, & hæc toties imbre prædicationis complutam,
totiesque negligentem, & infructiferam permanentem, certum est esse
maledictioni æternæ proximam: quod si in ea sterilitate permanserit,
finis eius est æterna combustio.

4. Confidimus enim &c. his verbis consolatur eos, quasi dicat, non
hoc dico quod vos putem combustioni proximos, neque enim iniustus
est deus vt obliuiscatur operis vestri & charitatis, quam in omnes san-
ctos ostendistis, & nunc quoque ostenditis. quia autem qui perseue-
rauerit in finem hic saluus erit, subdit, Cupimus vos eandem
ostendere sollicitudinē, id est, idem studium, eundem feruorem, ad
expletionem spei vsque in finem, vt vos nequaquam à spe in æternam
requiem introeundi excidisse doceatis, vt non segnes efficiamini. id est,
in benefaciendo desides, verum imitatores eorum qui fide & patien-
tia hæreditant promissiones. Quoniam enim valde affligebantur,
nec patebat consolatio proxima, consolatur dicens, imitatores estote
patrum vestrorum qui iam hæreditant promissiones sibi factas

l. iiii.

verum in fide & patientia, quum longanimes fuerint in expectando. Ex longa enim expectatione probatur fides hominis & patientia, quam diutius habentes multi ex vestris maioribus, hæreditatem tandem promissionum factarum sunt consequuti, vnum autem ex omnibus opponit Abraham dicens:

5. **Abrahe nãq̃.** ^{plena spei certitudinem} **pletionem spei vsq̃ in finem: vt nõ se-**
gnes efficiamini, verum imitatores eo-
rum qui fide & patientia hæreditabũt ^{longanimitate} **promissiones.** ^{notandum capite} **5. Abrahe nãq̃ promit-**
tens deus: ^{sub. sobolem} **quoniam neminem habuit**
per quem iuraret maiorẽ, iurauit per
semetipsum, dicens, Nisi benedicens ^{pro certe} **Genb**
benedicam te: & multiplicans multi- ^{valde de falsum reddam} **22. c**
plicabo te. Et sic longanimiter ferens: ^{hand iudic}
adeptus est repromissionẽ. ^{cum patienter expectaret} **Homines** **D**
^{promissionem}

autem Pauli Hebræorum more *nisi* affirmantis magis est particula quam dubitantis. Huiusmodi ergo promissionẽ Abrahamæ factam cui vel simplici credi debuerat, iuramento confirmauit deus. Quod si promissionem hominis iusiurandum firmat ac stabilit, vt eo intereedẽte cesset omnis apud iudicẽ controuersia: longe stabilior est dei promissio, quam iuramento firmavit per semetipsum iurans, quum alium non haberet per quem iuraret, maiorẽ. In quo. id est, in quibus verbis volens deus abundantius immobilitatem consilij sui ac propositi heredibus pollicitationis. id est, his qui hæredes futuri sunt promissionis factæ Abrahamæ, ostẽdere vt per duas res immobiles siue immutabiles, quibus. id est, in quibus impossibile est mentiri deum, scilicet per promissionem & per iuramentum illi accedens, fortissimum solatium habeamus si quando non nihil differri promissionem videmus. Vt, inquã, solatium habeamus, nos qui confugimus ad spem propositam tenendam, græce εις τὸ κρατῆσαι. id est, ad apprehendendam spem æternæ hæreditatis nobis in Abrahamæ promissione propositã: quam sicut anchoram animæ tutam ac firmam habemus. Spes enim huius hæreditatis inter afflictiones ac mundi huius fluctuationes, est animæ nostræ velut anchora, retinens eam ne vel in aduersitatibus ad imum desperationis barathrum deiciatur, neve prosperitatibus in altum superbiæ euehatur. Et quam spem, inquit, habemus incedentem vsque in interiora velaminis. Alludit hoc loco Paulus ad velum quod in lege erat ante sancta sanctorum. Ipsa autẽ sancta sanctorum secreta regni cælorum significant, & velum ante oppositum cælum significat. Hòc ergo potiore Hebræorũ Christianorum conditionem facit Paulus q̃ olim veterum in lege, quibus non licebat in sancta sanctorum introspicere. Ipsi autem per spem sibi in Abrahamo propositã incedunt, & inspiciunt vsq; in interiora velaminis. i. intima regni cælestis præmia, atq; in his iam spe habitant.

vbi, inquit, id est, in quæ interiora, Præcursor pro nobis introiit Iesus. Si ergo ille præcucurrit nobis viam facturis, & nos indubie sequuturi sumus. Introijt autem constitutus à deo patre & factus in æternum secundum ordinem Melchisedec pontifex, tantò præstantior, ac nobis vtilior quàm legis olim pontifices, quòd ij semel tantum in

enim per maiorem se iurant: & omnis controuersia eorum finis ad cõfirmationem, est iuramentum. In quo abundantius volens deus ostendere pollicitationis hæredibus ^{firmatorem} immobilitatem consilij sui: interposuit iusiurandum. vt per duas res immobiles quibus impossibile est mentiri deum: fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut ancoram habemus anime tutam ac firmam, & ^{incedentem} usque ad interiora velaminis. vbi præcursor pro nobis introijt Iesus, secundum ordinem Melchisedec pontifex factus in æternum.

ARGUMENTVM Cap. 7.

¶ Christum esse verum sacerdotem secundum ordinem Melchisedec, cuius sacerdotio, quod æternum est, abrogatum sit Leuiticum: Christum quoque præstantissimum esse pontificem, pro nobis & non pro se interpellantem.

agnouit. Aliæ autem promissiones in Christo ac per Christum in nobis sunt impletæ.

anno sancta sanctorum introibãt, neque alios secum admitterebant, Christus autem in æternum ibi habitat, ac nobis quòd sequeremur viam præcucurrit, quaque pergeremus pontem effecit. Aduertendum autem quòd promissionis Abrahamæ, duplici de causa hoc loco meminuit. primum vt promissionis in Christo illos doceret esse participes, si quidem vestigia patris sui Abrahamæ, id est, fidem imitari vellent. Deinde vt non desperarent dilatione promissorum, sed per fidem, & patientiam, se tandè sperarent adepturos, sicut de Abraham dicit, Et sic longa nimitè ferens adeptus est re promissionem, quia (quod illi promissum erat) in temporalibus & spiritualibus benedictionem dei expertus est, & semen illius hæredem sui

1. **Hic enim &c.** Ostensurus Christum esse sacerdotem secundum ordinem Melchisedec ipsius historiam præmittit. Melchisedec autem Hebræi tradunt esse Sem primogenitum Noe, qui rex Salem fuerit illius quidem quæ iuxta Scitopolin est, in qua etiam Hieronymo teste Melchisedec palatium ostenditur ex ruinis operis excellentiam præferens. de hoc Mel-

chisedec neque nomen, neque ciuitas, neque mors in scripturis inuenitur, sed tantum in Genesis decimo quarto scribitur, quod Abraham reuertenti à cæde Chodorlahomor Melchisedec rex Salem quum esset sacerdos dei altissimi, proferens panem & vinum benedixit, cui vicissim pro accepta benedictione tantumquam sacerdoti dei summi omnium spoliatorum, quæ habe-

Hic enim Melchisedec, rex Salem, sacerdos dei summi, qui obuiauit Abraham regresso à cæde regum. & benedixit ei, cui & decimas omnium diuisit Abraham. primū quidem qui interpretatur rex iustitiæ: deinde autem & rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem

bat decimas Abraham dedit: quod non abs re Paulus allegat, sed ut ostendat quod si Melchisedec Christi tantum figura, Abraham dignitate anteierit, utpote cui benedixit, & à quo decimas ille accepit, multo magis Christus alios sacerdotes & pontifices qui ex Abraham descendunt, antecellit: quem multis modis à Melchisedec præfiguratum ostendit, dicens,

2. **Primum quidem &c.** Melchisedec, inquit, interpretatur rex iustitiæ: Melec enim, regem significat, & Sedec, iustitiam. Salem autem vel Solom pax dicitur, quibus nominibus recte Christus exprimitur, veræ iustitiæ rex & pacis: cuius alia ratione verus typus fuit Melchisedec sine patre, sine matre, sine genealogia, non quod patrem aut matrem non haberit: sed quia de illis nihil scriptura dicit. Sic autem Christi typus est Melchisedec, quia sicut illius pater non inuenitur, ita neque Christi secundum carnem: & sicut illius mater non legitur, ita neque Christi secundum diuinitatem, imò nec re ipsa habuit. Et sicut Melchisedec sine genealogia græce ἀγενεαλόγητος, i. cuius generis origo reddi non potest, sic neque diuinæ Christi generationis origo & modus perfecte capi potest dicente Esaiâ, Generationem eius quis enarrabit: alia quoque ratione Christi figura est Melchisedec, neque initium dierum neque finem vite habens i. cuius ortus & interitus ignorantur: sic & Christus quatenus deus, initium non habet neque finem, quatenus deus & homo. Atque ita Melchisedec assimilatus filio dei manet sacerdos in æternum non in se sed in Christo: assimilatur autem quod ad sacerdotium attinet, quia sicut Abraham panem & vinum obtulit: ita Christus æternus sacerdos sub panis & vini speciebus carnem suam & sanguinem nobis obtulit, & patri qui verus est Abraham, id est, gentium

Leui, i. etiam sacerdotes Leuitici qui decimas ab alijs accipiunt decimas quodammodo Melchisedec obtulerunt. Adhuc enim erat in lumbis Abrahæ i. genitale semen eorum in Abrahæ lumbis erat, & ipsi futuri semen illius erant. In Abraham ergo quodammodo erant quando ei Melchisedec obuiauit, quapropter illi decimas Abraham offerete, & ipsi quodammodo obtulerunt.

Qui autem offert, inferior est accipiente: præstantior ergo Melchisedec Christi figura Leuiticis sacerdotibus, quando igitur & Christus?

6. Si ergo consummatio, id est, si consummatum & perfectum erat sacerdotium Leuiticum, & iustificare poterat, sub quo, id est, cuius sacerdotii tempore populus Iudaorum legem accepit, quid necesse fuit ut alius exurgeret sacerdos secundum ordinem Melchisedec, i. Christus de quo dictum est, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec? & non secundum ordinem Aaron, i. non de tribu Aaron de qua sumendi erant sacerdotes. Si enim iustificare illud poterat, Christi non opus erat sacerdotio: quia, ut ad Gal. ait, si per legem iustitia, Christus gratis ac frustra mortuus est.

7. Translato enim sacerdotio. hic mihi enim pro autem sumere videtur Paulus, ut sit sensus, Si necesse fuit alium sacerdotem secundum ordinem Melchisedec exurgere, ob imperfectionem Leuitici sacerdotii: indubie translatum est illud Leuiticum sacerdotium in Christi sacerdotium. Translato autem sacerdotio, legis translatio necesse est ut fiat, simul enim & lex & sacerdotium instituta sunt, quod si transfertur sacerdotium, legem quoque transferri oportet: vides quomodo sensim legem abrogat.

8. In quo enim etc. pergit probare translatum esse sacerdotium: in quo, i. de quo, vel ut Græci φ'ον, id est, ad quem. hoc est Christus enim ad quem vel de quo hæc dicuntur, Tu es sacerdos secundum ordinem Melchisedec, de alia tribu est: de qua nullus altario præfuit, id est, de tribu regali Iuda ortus est, de qua non licebat in sacerdotes assumere, non de tribu Leuitica, vnde assumebantur, vnde si de tribu Leui non fuerit,

^{1. De quo testatum est quod uiuit}
ibi autem cōtestatur quia uiuit. Et (ut ita dictum sit) per Abraham, & Leui qui decimas accipit decimatus est. adhuc enim in lumbis patris erat, quando obuiauit ei Melchisedec. ⁶ Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum erat (populus enim, sub ipso ^{sacerdotio} legem accepit) quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedec alium surgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron dici? ⁷ Translato enim sacerdotio: necesse est ut & legis translatio fiat. ⁸ In quo enim hæc dicuntur: de alia tribu est, de qua nullus altario præfuit. Manifestum est enim quod ex Iuda ortus sit dominus noster, in qua ^{ad quam} tribu nihil de sacerdotibus ⁱⁿ

Enim tantum Iudæos per ceremonias ab idololatria deterrens: nunc vero introductio. sub. facta est. melioris spei. i. lex euangelica introducta est spem habens annexam meliorem. Lex enim penè tantum temporalia habet præmia. Si audieritis me, si seruaueritis, bona terræ comedetis & similia. At vero euāgelium cælestia habet annexa præmia, & regni cælestis spem

indubiam, in qua

proximamus ad

Deum, quia per fidem

Christi & spem in

eum accessum habemus

ad deum. Rep:

bata ergo lege in:

troducta est per Christi

sacerdotium spes

melior & quantum

non sine iureiuramento,

hic enim locus

continue legendus est

quod clarius habetur

græce καὶ ὁμοῦν. i.

quatenus non sine

iureiuramento fuit in

stitutum Christi

sacerdotium. introdu:

cta est ergo melior

spes, quatenus non sine iureiuramento firmatum fuit Christi sacerdotium. quæ

vel ea ratione Leviticis sacerdotibus præstantior ostendit, quod alij sacer-

dotes nullo intercedente iuramento instituti sunt, Christus autem cum iureiur-

ando, ut scriptum est, Iuravit dominus, &c. Tu es sacerdos, &c. Et in tantum

melioris testamenti sponsor factus est Jesus. i. adeoque, tantum

melioris & præstantioris testamenti, legis scilicet nouæ, sponsor, id est,

mediator & intercessor factus est Jesus, quod eius sacerdotium iuramento

firmatum est, non item legale.

11. Et alij quidem. Et hac quoque ratione sacerdotibus Leviticis Christi

præstare ostendit, quod sacerdotes Levitici plures fuerunt alio alij

succedente eo quod morte interueniente veteretur perpetuum manere

in sacerdotio: Christus autem quia in perpetuum manet, sacerdotium habet

perpetuum, græce ἀπαράβατον, id est, incommutabile quod successio-

ne ad alium non demigrat. unde quum immortalis sit, accedentes per

semetipsum. i. per fidem ipsius ad deum, in perpetuum saluare potest

semper pro illis interpellans. ubi autem est in perpetuum, græci habent

εἰς τὸ ἀπὸ τελευτῆς, quod significare potest ad perfectum.

12. Talis enim. Talem nos habere decebat pontificem, qui iuxta huma-

nitatem non modo vitæ sanctimonia cæteris præstaret hominibus: sed ex-

celsior cælis esset, id est, cælestibus spiritibus angelis, vel supra cælos

etiam ad patris dexteram sublimatus, cui non esset necesse pro suis deli-

ctis hostias offerre, quia peccatum non fecit, nec inuentus est in ore

eius dolus: sed pro populi delictis, neque quotidie ut veteres sacerdotes,

sed semel: una enim sui corporis hostia semel omnium delicta Christus

abstulit, quare autem illos opus esset hostias sæpe repetere, Christus au-

11. Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere: hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. Unde & saluare in perpetuum potest accedentes per ipsum ad deum: semper uiuens ad interpellandum pro nobis. 12. Talis enim decebat ut nobis esset pontifex: sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus & excelsior cælis factus. qui non habet necessitatem quotidie (quæ

semel omnium delicta expiarit hostia ipse factus & sacerdos, ostendit: quia lex sacerdotes homines infirmos & peccatores statuit, ideo pro se aliisq; & sæpe sacrificia facere indigentes. Sermo autem iurisiurandi qui post legem vel supra legem est, vtrunq; enim significat ἢ μετὰ, sacerdotem constituit in æternum filium dei perfectum, adeoq; nec sui gratia neq; pluries offerre indigentem.

admodum sacerdotes) prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi. hoc enim fecit semel se offerendo. Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes: sermo autem iurisiurandi qui post legem est, filium in æternum perfectum.

ARGUMENTVM Cap. 8.

Christum verum esse pontificem docet, ac non nisi testamenti quod veteri longè præstat, mediator.

CAPVT VIII.

1. Capitulum autem super ea quæ dicuntur. Talē habemus pontificem, qui confedit in dextera sedis magnitudinis in cælis: sanctorum minister, & tabernaculi veri, quod fixit deus, & nō homo. 2. Omnis enim pontifex, ad offerendū munera & ho-

gelica dicit, Præcinget se & transiens ministrabit illis: aut quia pro illis quod pontificis est munus, apud deum interpellat: vel melius sanctorum vocabulo conformiter ad vetus pontificium verissima sancta sanctorum intelligere debemus, hoc est reconditissima dei patris archana, quorum administrator & proxeneta Christus est, his quibus vult. horum ergo sanctorum minister est Christus, & tabernaculi veri quod fixit deus & nō homo, quod quidē tabernaculum nonnulli summum cælum ipsam scilicet beatorum sedē interpretantur. possumus quoq; & ipsā beatitudinem qua fruuntur sancti & in qua habitantes quiescunt, intelligere.

2. Omnis enim pontifex. Probat hoc loco qd Christus ad dexterā patris assumptus vere pontificis ministerium agat, & deo patri pro nobis hostiam offerat. Omnis enim pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur & instituitur. hostias autē carnales victimas quæ in cruce offeruntur intelligunt, dona autē indifferenter, & munera, quascūq;

tem semel omnium delicta expiarit hostia ipse factus & sacerdos, ostendit: quia lex sacerdotes homines infirmos & peccatores statuit, ideo pro se aliisq; & sæpe sacrificia facere indigentes. Sermo autem iurisiurandi qui post legem vel supra legem est, vtrunq; enim significat ἢ μετὰ, sacerdotem constituit in æternum filium dei perfectum, adeoq; nec sui gratia neq; pluries offerre indigentem.

1. Capitulum autem super ea. i.

suma & caput eorum quæ dicta sunt,

hæc est, quasi diceret multa de Christi pontificio & sacerdotio diximus, omniū autē summa & scopus (Nā vtrūque significat ἢ κεφάλαιον) huiusmodi est, talem habemus pontificem i. sanctum, innocentē, impollutū, &c.

qualem paulo ante descripsimus, vel talem qui confedit in dextera sedis magnitudinis in cælis i. qui in plenitudine diuinæ maiestatis habitat sanctorum minister. i.

vt quidam dicunt, qui sanctis beatitudinē administrat, sicut in parabola euā-

gelica dicit, Præcinget se & transiens ministrabit illis: aut quia pro illis quod pontificis est munus, apud deum interpellat: vel melius sanctorum vocabulo conformiter ad vetus pontificium verissima sancta sanctorum intelligere debemus, hoc est reconditissima dei patris archana, quorum administrator & proxeneta Christus est, his quibus vult. horum ergo sanctorum minister est Christus, & tabernaculi veri quod fixit deus & nō homo, quod quidē tabernaculum nonnulli summum cælum ipsam scilicet beatorum sedē interpretantur. possumus quoq; & ipsā beatitudinem qua fruuntur sancti & in qua habitantes quiescunt, intelligere.

2. Omnis enim pontifex. Probat hoc loco qd Christus ad dexterā patris assumptus vere pontificis ministerium agat, & deo patri pro nobis hostiam offerat. Omnis enim pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur & instituitur. hostias autē carnales victimas quæ in cruce offeruntur intelligunt, dona autē indifferenter, & munera, quascūq;

tem semel omnium delicta expiarit hostia ipse factus & sacerdos, ostendit: quia lex sacerdotes homines infirmos & peccatores statuit, ideo pro se aliisq; & sæpe sacrificia facere indigentes. Sermo autem iurisiurandi qui post legem vel supra legem est, vtrunq; enim significat ἢ μετὰ, sacerdotem constituit in æternum filium dei perfectum, adeoq; nec sui gratia neq; pluries offerre indigentem.

1. Capitulum autem super ea. i.

suma & caput eorum quæ dicta sunt,

hæc est, quasi diceret multa de Christi pontificio & sacerdotio diximus, omniū autē summa & scopus (Nā vtrūque significat ἢ κεφάλαιον) huiusmodi est, talem habemus pontificem i. sanctum, innocentē, impollutū, &c.

qualem paulo ante descripsimus, vel talem qui confedit in dextera sedis magnitudinis in cælis i. qui in plenitudine diuinæ maiestatis habitat sanctorum minister. i.

vt quidam dicunt, qui sanctis beatitudinē administrat, sicut in parabola euā-

gelica dicit, Præcinget se & transiens ministrabit illis: aut quia pro illis quod pontificis est munus, apud deum interpellat: vel melius sanctorum vocabulo conformiter ad vetus pontificium verissima sancta sanctorum intelligere debemus, hoc est reconditissima dei patris archana, quorum administrator & proxeneta Christus est, his quibus vult. horum ergo sanctorum minister est Christus, & tabernaculi veri quod fixit deus & nō homo, quod quidē tabernaculum nonnulli summum cælum ipsam scilicet beatorum sedē interpretantur. possumus quoq; & ipsā beatitudinem qua fruuntur sancti & in qua habitantes quiescunt, intelligere.

2. Omnis enim pontifex. Probat hoc loco qd Christus ad dexterā patris assumptus vere pontificis ministerium agat, & deo patri pro nobis hostiam offerat. Omnis enim pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur & instituitur. hostias autē carnales victimas quæ in cruce offeruntur intelligunt, dona autē indifferenter, & munera, quascūq;

tem semel omnium delicta expiarit hostia ipse factus & sacerdos, ostendit: quia lex sacerdotes homines infirmos & peccatores statuit, ideo pro se aliisq; & sæpe sacrificia facere indigentes. Sermo autem iurisiurandi qui post legem vel supra legem est, vtrunq; enim significat ἢ μετὰ, sacerdotem constituit in æternum filium dei perfectum, adeoq; nec sui gratia neq; pluries offerre indigentem.

1. Capitulum autem super ea. i.

suma & caput eorum quæ dicta sunt,

hæc est, quasi diceret multa de Christi pontificio & sacerdotio diximus, omniū autē summa & scopus (Nā vtrūque significat ἢ κεφάλαιον) huiusmodi est, talem habemus pontificem i. sanctum, innocentē, impollutū, &c.

qualem paulo ante descripsimus, vel talem qui confedit in dextera sedis magnitudinis in cælis i. qui in plenitudine diuinæ maiestatis habitat sanctorum minister. i.

vt quidam dicunt, qui sanctis beatitudinē administrat, sicut in parabola euā-

gelica dicit, Præcinget se & transiens ministrabit illis: aut quia pro illis quod pontificis est munus, apud deum interpellat: vel melius sanctorum vocabulo conformiter ad vetus pontificium verissima sancta sanctorum intelligere debemus, hoc est reconditissima dei patris archana, quorum administrator & proxeneta Christus est, his quibus vult. horum ergo sanctorum minister est Christus, & tabernaculi veri quod fixit deus & nō homo, quod quidē tabernaculum nonnulli summum cælum ipsam scilicet beatorum sedē interpretantur. possumus quoq; & ipsā beatitudinem qua fruuntur sancti & in qua habitantes quiescunt, intelligere.

2. Omnis enim pontifex. Probat hoc loco qd Christus ad dexterā patris assumptus vere pontificis ministerium agat, & deo patri pro nobis hostiam offerat. Omnis enim pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur & instituitur. hostias autē carnales victimas quæ in cruce offeruntur intelligunt, dona autē indifferenter, & munera, quascūq;

oblationes. Quum ergo pōtificis partes sint offerre pro populo, necesse est hunc Christū habere aliquid quod offerat, nimirū humanitatē assumptam, quam semel in ara crucis immolatā deo patri pro nobis iugiter offert, ac præsētat. Vere ergo sanctorum minister est. ne videatur aut mirū quod tunc pontificē nostrū in cælis habitare dixerit atq; ita illum minime videamus, probat ex op-

posito nequaquam illum aliter verū pontificē, ac sacerdotē futurū, dicēs, 3. Si ergo esset super terram, hūc locum sic exponūt græca scholia, Si ī terris adhuc ageret Christus, nec mortuus esset ac resurrectionem in cælum assumptus, ne vere quidē sacerdos esset: quoniam

stias constituitur. vnde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat.³ Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos: cum essent qui offerrent secundum legē munera,⁴ qui exemplari & vmbre deseruiunt cælestium. sicut responsum est Moyfi, cum cōsummaret tabernaculum, Vide (inquit) omnia facito secundum exēplar, quod tibi ostēsum est in monte.⁵ Nunc autem me-

non haberet quam patri offerret sufficientē hostiā: solū enim Christi corpus piacularis & expiatrix peccatorū nostrorum victima sufficiens esse potuit: mortuus est ergo, vt semetipsum hostiam pro nobis offerret, & a resurrectione in cælum assumptus, vt vera sancta sanctorū cū corpore ingressus verus pontifex illic pro nobis sacra faceret, hoc est, pro nobis apud deū interpellaret. nam post peractū illud in cruce sacrificiū nil superest nisi vt p nobis ipse interpellat. Si ergo esset adhuc super terrā nec mortuus esset, nō esset verus sacerdos, quippe cui nulla suppeteret vera hostia (quā præter eius mortē nulla esset digna) & essent alij sacerdotes qui secundū legis institutionē terrena offerret munera & carnales hostias. Si ergo sup terrā adhuc esset & pontificiū exerceret ī terris nōdū mortuus, nec perfectā illā sui corporis hostiā imolaret, sed simile cū Leuiticis sacerdotibus: non esset plus q̄ illi verus sacerdos, imō ne sacerdos quidem esset: quia quum terrenū tantū offerret sacrificium non esset æternus secundum ordinē Melchisedec sacerdos, nec sacerdos quidē Leuiticus, qui de tribu Leui non esset, vnde legis assumuntur sacerdotes, de quibus subdit:

4. Qui exemplari & vmbre deseruiunt cælestium, i. qui tabernaculo legali deseruiunt: quod ē exēplar & vmbra rerum cælestium & tabernaculi illius cælestis. q̄ autem tabernaculum exemplar esset cælestis, probat dicens, sicut responsum est Moyfi quū cōsummaret tabernaculū, vide, inquit, omnia facito secundū exēplar quod tibi in monte monstratum est. Afferunt enim doctores & hoc loco græci q̄ Moyfi in monte dominus non modo corporale formā tabernaculi materialis ostenderit, sed etiā cælestis, & archana illi cælestia aperuerit, ac spirituale tabernaculū: cuius figurā & vmbra quandā materiale tabernaculū ædificauit: s. Nunc autem melius. Antea dixit si esset super terram & necdum

Hier.
31. cExod.
25. d
Acto.
7. f

mortuus esset, ne vere quidem sacerdos foret, quū sacerdotes legales essent q̄ similes cū illo hostias offerre possent. Nunc aut̄, inquit, melius sortitus est ministerium, præstātius scilicet sacerdotiū in cælis, q̄ illi in terris, & tantò præstātius quātò melioris testamēti mediator est & largitor, scilicet euangelij. Quod aut̄ præstātius sit euangelij testamētū q̄

lius sortitus est ministerium: quātò & melioris testamēti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. ⁶ Nam si illud prius culpa vacasset: non utique secundi locus inquireretur. ⁷ Vituperans enim eos dicit, Ecce dies venient, dicit dominus: & consummabo super domū Israel & super domum Iuda testamentum nouū, non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehēdi manū eorum vt educerem illos de terra Aegypti. quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo: & ego neglexi eos dicit dominus. Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit dominus, Dabo leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas: & ero eis in deum, & ipsi erūt mi-

legis ostēdit, dicēs, qđ ī melioribus p̄missiōibus sancitū est & confirmatū. vetus enī testamētū t̄palia aut terre na bona p̄mittēbat, dicēs, Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis, & similia. Nouū, cui⁹ mediator ē Christ⁹ eter na p̄mittit, ac cęlestia, sc̄z regnū cęlorum & salutē æternam. consequēter quoq; pergit ostendere excellentiam noui supra vetus, dicens,

6. Nam si illud pri⁹ culpa vac. gręce ἀμυμωτοῦ ἢ ἢ. i. irreprehēsi bile fuisset, nō æquidē tāq̄ malū in se cōtinēs sed tāq̄ īperfectū, hoc est, si p̄ficere sui obseruatores potuisset & iustificare, nō utiq; secūdi locus inqui-

reretur. i. necesse non fuisset nouum, ac secūdū testamētum accedere, qđ tamen ex ordinatione dei accessit.

7. Vituperans enim eos, &c. gręce μὲμψόμενος ὅτι γὰρ αὐτοῖς. i. cōquerens enim de ipsis deus dicit per Hieremiam scilicet 31. cap. Ecce dies veniunt, &c. quibus verbis nouum testamentum se daturum deus pollicetur domui Iuda spirituali, id est, Christum vere cōnitentibus, atq; omnino aliud. vnde addit, non secundum testamētum quod feci patribus eorū in die qua apprehēdi manum illorum, vt educerem eos de terra Aegypti. i. non secundum testamentum quod illis ab Aegypto liberatis in Sina monte dedi. hoc autem testamētū designauit ne testamētum & pactum Abrahamæ factū repudiāse videretur. Quale autem futurum sit hoc nouum testamentum subdit, dicens, Dabo leges me-

C. J.

Hier.
31. e
Exod.
25. d
Acto.
7. f

as in mētem eorum, & in corda eorum superscribam eas. Lex enim euāgelica apostolis & discipulis nō est scripto tradita, neq; velut olim Iudeis literis descripta in lapidib⁹, sed per spiritū sanctū. Quod vero ait, & nō docebit vnusquisq; nō ad hęc t̄ra referendū est quibus per malitiā hominū, & iā refrigescēte charitate, doceri ac docere vicissim idigem⁹: sed

ad tēpora apostolorū, i quib⁹ statim accepto spū fideles nullo labore docebātur quæ ad fidē spectabant, & hoc, inquit, quia propitius ero iniquitatibus eorū, & peccata eorū nō recordabor amplius, mens enī à peccatis mūdata prædicātib⁹ apostolis cōfestim Christi fidem suscipiebat. Hūc autē locū ex Hieremia adduxit Paul⁹ vt probaret prædictā esse veteris testamenti abrogationē, succedente nouo. vnde subdit.

8. Dicendo astit. nouum, veterauit prius. qđ autē antiquatur & senescit prope interitū est. quasi diceret, neq; quā aliud testamē

eum nouum appellaret, nisi prius antiquandū sciret, ac proxime interireturum & cessaturum: quod vtiq; factum est succedente euangelio.

1. Habuit quidem. Paul⁹ antē dixit antiquatū esse vetus testamentū, & illi successisse nouum, Nunc ne vetus dānare videatur subdit, habuit quidem & prius iustificationes culture. græce λατρείας quod delcultum significat. Iustificationes autē culturæ, græci interpretantur leges ac ritus colendi dei, & quicquid ad cultum dei, & iacrificium pertinebat. vnde quum in genere dixisset, subdidit in particulari & sanctū seculare & duo tabernacula, &c. Ad intelligētīā huius loci notandū id qđ hoc loco Oecumēni⁹ græcus dicit. Facit enim tria tabernacula. Prius qđ sanctum seculare vocat Paulus, siue vt græci habēt κοσμητόν. i. mundanum, sic dictum quidd, vt inquit Chrysostr. in illud indifferenter intrarent Iudæi & gentiles, in quo erat æneū altare holocaustorū, vbi victimas immolabāt. Secundū tabernaculum quod simpliciter san-

hi in populum: & nō docebit vnusquisque proximum suum & vnusquisq; fratrem suum, dicēs, Cognosce dominū: quoniā omnes sciēt me à minore vsq; ad maiorem eorum, quia ppitius ero iniquitatibus eorū, & peccatorū eorū iam non memorabor. 8. Dicendo autē nouū: veterauit prius. Quod autē antiquatur & senescit: prope interitū est.

ARGVMENTVM Cap. 9.

Veteris sacerdotij & pontificij cultus & ritus cum nouo componit, ostendens quantum à veteris legis pontifice versus pontifex Christus differat, quāmq; illo præcellat.

CAPVT

IX.

1. Abuit quidē & prius, iustificationes culturæ: & sanctū seculare. Tabernaculū enim factū est primū, in quo erant candelabra, &

Exod. 26. 2. & 36. 1.

sum vocat Paulus, in quo erat septem ramorum candelabrum, & mēsa & duodecim panes propositionis. Tertium interius in quo erat propitiatorium, arca, & cætera quæ Paulus enumerat: in quod solus summus pontifex sedque semel tantum in anno introibat sacrificaturus. primum tamen non inter tabernacula ponit Chrysoft. sed locum sub dio ante

mēsa, & propositio panū: quæ dicitur sancta.² Post velamētū autē secundū tabernaculū, quod dicitur sancta sanctorū, aureū habēs thuribulū: & arcā testamēti circumtectā ex omni parte auro, in qua vrna aurea habens māna & virga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ testamēti. supérq; eā erāt Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium. de quibus non est modo dicens

tabernaculū: quod re vera vnum erat triginta cubitos longitudinis habēs, decemq; latitudinis, totidemque altitudinis: & inter altare æreum vbi sub dio māsabatur: & hoc tabernaculum, velum erat distinguens. Deinde sequebatur primum tabernaculum, in quo inquit Paulus erant candelabra & propositio panum

quæ dicitur sancta. vbi autem habemus que dicitur sancta, græci habent ἅγιος λέγεσαι ἁγία, quod referri quidem potest ad ἅ propositio panum sed melius est referre ad ἅ tabernaculū, pro quo græce est σκηνή scemininū, & tunc sensus est, quod quidē tabernaculū dicitur scētā, plurali numero. i. sanctuariū, hoc prius tabernaculū viginti cubitos habebat longitudinis, post quod spatiū, erat oppositum velū diuidēs à priore parte reliquā partē longitudinis decē cubitorū, quæ dicebatur tabernaculū secundū & sancta scētōrum siue scētuarium scētuarij. & hoc dicit Paulus. 2. post velamen autē secundū taber. vbi ἅ secundum ad velamē refertur vt dicas, quod tabernaculum dictum scētā scētōrum, erat post secundum velum diuidēs à reliqua parte tabernaculi integri, Nam græce est μετὰ ἅ δευτερον κατὰ πρῶτασμα, id est post secundum velum: vbi ἅ δευτερον neutrum est, ἅ vero σκηνή. i. tabernaculum scemininum. In hoc tabernaculo ait Paulus fuisse aureum thuribulum, & arcam testamenti, quæ ita adpellatur, quod in ea tabulæ legis Moyse datæ recoderentur, in qua erat vrna aurea & virga Aaron & tabulæ testamenti, tæctū ab initio in arca solæ positæ sint testamēti tabulæ: verum, vt Theophylactus inquit, quum ingruētibus bellis abscondi arcā oporteret, vt Hieremie temporibus factum est, forte vnā inclusa sunt in arcā & vrna māna, & virga Aarō, sicut à Gamaliele didicisse poterat Paulus, super quā arcam, inquit Paulus, erant cherubin gloriæ. id est, gloriose facta cherubin, obumbrantia propitiatorium. Propitiatorium. Theophylactus fuisse putat operculum arcæ. Oecumenius autē asserit propitiariū fuisse, velut aureā mensam quadrangularem arcæ superpositam: quæ propitiarium dicebatur, quod inde respōsa daret deus, & ex deductione Exodi id manifestū est: nō quod propitiarium ipsam arcā contingeret, sed eminentius perpendiculariter tamen super arcā collocaretur. De omnibus autē his loquutus Paulus subdit, de quibus non est

t. ij.

modo dicendum per singula, id est, quanquam hæc ænigmatice alia significent, nunc tamen non est illa explicandi locus.

3. His vero &c. Superius tabernaculum descripsit & quæ in eo erant nunc de sacerdotibus & sacrificijs, asserens quod in prius tabernaculo sacerdotes quoties visum erat intrabant, & illic sacrificabant. In secundo autem solus pontifex intrabat, id est, quod semel in anno non sine sanguine quod notate additum notare oportet. Nam Exodi 30. iubetur Aaron adolere incensum in secundo tabernaculo singulis diebus mane, & propterea non dixit Paulus simpliciter quod semel introibat, sed semel cum sanguine, hoc enim significat non sine sanguine. unde Exodi 30. dicitur, Et decabitur Aaron semel per annum in sanguine, hoc est cum immolatione victimæ quæ offerretur pro sua & populi ignorantia. id est, pro delictis non ex certa scientia perpetratis quæ huiusmodi hostijs non expiabantur, sed pro peccatis ex ignorantia & fragilitate factis, in quo præstantior est Christus potifex quæ legalis, quod non pro suis delictis quibus caruit offerre, neque delicta tantum ex ignorantia, sed etiam ex certo proposito perpetrata expiaret.

4. Hoc significante, &c. nunc aggreditur Paulus anagogice interpretari quæ de tabernaculis dicta sunt. huiusmodi ergo, inquit, erant tabernacula, huiusmodi ritus. Hoc significante spiritu sancto per quæ scilicet quod in sancta sanctorum cæteris sacerdotibus non patebat accessus, significabat spiritus sanctus, quod priore tabernaculo. id est, lege adhuc statum habente. id est, stante ac in suo robore perseverante, ante Christi scilicet mortem, non dum propalata erat via sanctorum. id est, non dum ad sancta sanctorum. id est, ad ipsum cælum in illis figuratum patebat vel ipsis Iudæorum præcipuis sacerdotibus accessus, in quod solus sacerdos summus Christus prior ingressus antiquata per mortem suam lege, nobis aditum fecit, unde subdit.

5. Que parabola est, &c. græcè ἡ τις παραβολὴ εἰς τὸν καίρον ἐνεσηκώτα. quoquo modo varij hunc locum exponant, hic mihi videtur esse sensus, quæ tamen ex græca Pauli lectione, tamen ex Græcis scholijs olfacio. primo sic reddi græca possunt, Quæ parabola vel similitudo usque ad præsens tempus. sub. fuit vel duravit. nam εἰς ἄχρις usque ad poni frequens est. Est er-

go sensus, Quæ similitudo vel q̄ typus tabernaculi legalis vsq; ad præ-
sens tēpus durauit. Si enī omnia q̄ de tabernaculo dicta sunt typus erāt
Christi, cōpleta sunt illa, ac finē habēt. **Secūdu** quā, scilicet similitudinē
.i. secūdu quē ritū tabernaculi & sacrificiorū q̄ typus erāt tantū nostrorū

tempus correctionis impositis. **6.** Chris-
tus autem assistens pontifex futuro-
rum bonorum, per amplius & perfectius
tabernaculum nō manufactum, id est,
non huius creationis, neq; per sangui-
nem hircorum aut vitulorum, sed per
proprium sanguinem introiuit semel
in sancta, æterna redēptione inuenta.

rū, munera & ho-
stia. i. oblatiōes, ac
carnales victimæ
offerūtur, quę non
possunt secūdu cō-
sciētā. i. animam &
spiritualiter perfe-
ctū facere seruie-
tē λατρίουτα. i. e.
huiusmodi hostias
offerentē. Et quare
nō possent perfec-
re: quia carnalia tā-
tū offerebant, quæ

animā mūdare nō valerēt, vnde dixit, quæ non possunt perfectū facere
seruie-
tē solūmodo in cibus & in potib; & varijs baptismatib;, & iustitijs
carnis vsq; ad tēpus correctionis impositis. i. quæ perficere hominē non
poterāt p̄ sola illa carnalia quę vsq; ad tēpus Christi, quo corrigēda erāt
imposita erāt. tamē græci secus legūt, p̄ impositis legūt ἐπιπέμενα. i.
sita, & referūt ad munera & hostias. vt sit sensus, q̄ munera nō possunt
hominē pficere in ipsis tātū carnalib; rebus & mādatis sita. **In cibus &
potibus.** i. in mādatis quę qd edas quo abstineas decernūt. **In varijs
baptismatibus.** i. ablutionib;, quia si quid immūdū cōtigissent, statim
ablui illos oportebat. **Et iustitijs carnis,** vel iustificationibus. Carnis
autē iustificationes generaliter dixit ōnia sacrificia omnēsq; ritus, ac ce-
remonias, quæ ab immūditijs tantum corporis mundabant, non autem
animæ maculas abstergebant. Bene autem vsq; ad tēpus correctio-
nis, illa dona & sacrificia in illis carnalibus sita erant. i. vique ad Chris-
sti aduentum, qui omnia in meliorem formam erat emendaturus.

6. **Christus autē assistēs,** pro assistēs græcē est πρὸς ἄρχιν ὄμενος. qđ
etiā significat accedens. hoc autē loco pontificiū Christi describit Paulus,
dicēs, Christus accedēs in hūc mūdū vt pontifex esset futurorū bonorū
scilicet cælestiū gaudiorū, **per amplius & perfectius tabernaculū**
.i. corpus suū quod eo amplius est & capacius tabernaculo Iudæorū, q̄ in
eo habitat ōnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & pfectius, quia per-
fecte nos p̄ carnē suā iustificauit. Per hoc ergo tabernaculū introiuit in
sancta sanctorū Christus. Per tabernaculū autē nō manufactū. i. nō hu-
ius creationis, hoc est nō cæterarū creaturarū more cōfectū: quia in
vtero virginis sine viri semine spiritus sancti opera effigiatū est. Quē-
admodū autē pōtifici legali priusq; secūdu tabernaculū intraret, p̄ pris-
mū transire oportebat, ita Christus priusq; in cælū ascēderet, p̄ taberna-
culum sui corporis introiuit. Et rursus quēadmodū pōtifex nō sine san-
guine & præimmolata hostia introibat in sancta, ita Christus nō p̄ san-
guinē hircorū aut vitulorū, quod legalis pōtifex faciebat, sed per p̄priū
sanguinē immolata scilicet in ara crucis sui corporis hostia, semel introi-
uit in sancta sanctorū. i. in cælū & æternā gloriā. Bene autē ait semel

EPISTOLA PAULI

quia sicut pontifex legis semel tantum in anno cum sanguine introibat in sancta: ita Christus semel tantum cum sanguine introiuit in caelum. Quod enim mortuus est, mortuus est semel. Introiuit autem eterna redemptione inuenta, quia per illum ingressum aeterna nec opinantibus nobis redemptione inuenit, & perfectam iustificationem ac peccatorum emundationem peperit. quod re vera factum probat a fortiori, dicens.

7. Si enim sanguis hircorum. i. si sanguis & cinis irrationabiliu animalium emundare carne potuit, quanto magis sanguis Christi qui quum pontifex esset, hostia quoque factus est, quando semetipsum pro spiritu sanctum immaculatum deo patri obtulit in ara crucis, emundauit non carnem tantum, sed conscientiam & mentem ab operibus mortuis. i. peccatis ad seruiendum deo uiuenti. i. ut ab illis emundati vere deo seruiamus.

Alludit autem ad legem in qua qui morticinum contigerat immundus erat, & arcebatur a templo, nisi prius purgatione facta: Sic quoque morticinum peccati pro consensum attingit, immundus est, arceaturque a vero templo caelesti, sed ab illis nos immunditibus per suum sanguinem Christus emundauit. Quonia vero erant qui existimarent Christo mortuo iam non posse per eum peccata remitti, ostendit vel hoc magis remitti posse, dicens, 8. Et ideo noui testamenti emundauit nos antea dixit. nam quod facile id faceret, quum vetus testamentum praestare illud non posset, noui testamenti mediator factus est nobis, quod ipse nobiscum pactus est, scilicet de peccatorum remissione: ut morte interueniente in redemptionem earum praearicationum quae erant sub priori testamento repromissionem accipiant aeternae hereditatis qui ad eam fide vocati sunt (mors enim Christi necessaria erat ad aeternae hereditatis & promissionis adeptionem) prius pro cruce deletis praearicationibus legis quae in priori testamento erant & pro lege condonari non poterant. hoc autem dicit ut admoneat eos nequaquam deinceps in lege consistere. quod autem morte Christi opus fuerit, probat humana similitudine, dicens.

9. Ubi enim testamentum, &c. i. testamentum nunquam ratum est nisi testatoris morte intercedente, quod quandiu uiuit immutare potest, & prorsus abrogare: sic & testamentum vitae & hereditatis aeternae, quod nobis testatus est Christus, validum esse non potuit, nisi per mortem ipsius. unde bene dixit quod noui testamenti mediator factus est, ut morte in

7 Si enim sanguis hircorum & taurorum & cinis vitulae aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis: quanto magis sanguis Christi qui pro spiritu sanctum semetipsum obtulit immaculatum deo, emundauit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad seruiendum deo uiuenti: 8 Et ideo noui testamenti mediator est. ut morte intercedente, in redemptionem earum praearicationum quae erant sub priori testamento, repromissionem accipiant qui vocati sunt aeternae hereditatis. 9 Vbi enim testamentum: mors necesse est intercedat testatoris. Testa

D
leu. 16.
Ipet. 1. d.
I. d.
I. d.
I. d.
I. b.
I. pet. 3. 8.
ro. 8.
E
gal. 3.

exo 24.

precedente promissam hæreditatem apprehenderemus, & idcirco morte Christi & sanguine opus fuit, quemadmodum etiam ad veteris testamenti confirmationem, sicut subdit, 10. Unde nec primū quidē sine sanguine dedicatū est. i. confirmatū. Nā Exo. 24. legitur q̄ Moyses lecto volumine fœderis corā oī populo

mentū enī, in mortuis confirmatū est. alioquin nōdū valet, dū viuit qui testat^r est. ¹⁰ Unde nec primū quidē sine sanguine dedicatū est. Lecto enī oī mandato legis à Moysē vniuerso populo: accipiēs sanguinē vitulorū & hircorū cū aqua & lana coccinea & hyssōpo, ipsum quoq; librū & omnem populum asperfit dicēs, Hic sanguis testamenti quod mandauit ad vos de⁹. Etiam tabernaculum & omnia vasa ministerij sanguine similiter asperfit. Et omnia pene in sanguine, secūdum legem mūdantur: & sine sanguinis effusione, nō fit remissio. Nec ille est ergo exēplaria quidē cælestiū, his mūdari: ipsa aut cælestia, meliorib⁹ hostijs q̄ istis. ¹¹ Nō enī in manufacta sc̄ta Iesus introiuit, exēplaria verorum: sed in ipsum cælū vt appareat nūc vultui dei pro nobis. ¹² Neque vt sæpe offerat semetipsum, quemadmodū pontifex intrat in san-

vbi testamētum, & fœdus dei continetur, quū populus se respondisset oīa seruaturū, sumptū sanguinē respicit in populū dices, hic ē sanguis fœderis quē pepigit dñs vobiscum. Hęc rāta in exo. recitantur, vñ q̄ Paul⁹ sanguinem certorū animalium nominat, hirci sc̄3 & vituli, atq; illum aequē cōmixtum, nimirū quo liquidior fieret ad aspergendum: similiter q̄ lanę coccineę, & hyssopi meminit, quib⁹ confectum dicunt aspersiū, vero simile est Paulū legis peritū aut id scriptū legisse, aut à maioribus accepisse, nō tantū autē testamentum vetus, tūc à Moysē se sanguine confirmatū est, sed nulla penē in lege mandatio, nulla remissio sine sanguine fiebat. Et necesse erat, inquit Paulus, ex-

emplaria cælestiū. i. carnalia legis sacrificia, que typus & exēpla sunt cælestium & spiritualium nostrorum sacrificiorum, his aspersionibus mundari, que Christi sanguinis aspersionem p̄figurarent, ipsa aut cælestia. i. spiritualia Christianorum sacrificia melioribus ac perfectioribus hostijs: quod quidem per Christum pontificem factum esse probat dicens. ¹¹ Non enim in manufacta sc̄ta. quum sacrificia sacrifici, s. pontificem pontificibus legalibus comparasset, nunc sancta cum sanctis comparat dicens: quod Iesus nequaquam in sancta hominum facta manibus intrauit, quæ nec vera erant, sed verorum tantū exēplaria, sed in ipsum

t. iij.

caelum per illa figuratū, vt illic habitans appareat vultu dei pro nobis, ac pro nobis interpellet, non vt semetipsum saepius per sui corporis hostiam offerat, quemadmodum pontifex legalis per singulos annos intrare in sancta debebat, idq; in sanguine alieno. i. cū imolatiōe taurorū & hircorū, non sic autē Christus qui semetipsum obtulit in hostiam, idq; semel tantū quā saepius nō indigeret, alioqui, inq; Paulus, oportebat eum frequenter pati ab origine mundi. Si enī oīm delēdis pētīs neq; quam sufficit vna mors, toties oportuit illū pati, quoties ab ipso mundi initio peccauerunt electi. Nunc autē semel (ita vt nunq; postea) in cōsummatione seculorum. i. in fine tēporū ac nouissima aetate p hostiā suā. i. immolationem sui apparuit ad destitutionem peccati, grāce εἰς ἀθίτησιν. i. ad pfligatiōnem & extinctionē peccati.

cta per singulos annos in sanguine alieno (Alioquin oportebat eū frequenter pati ab origine mundi). Nunc autē semel in consummationem saeculorū, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit. ¹² Et quēadmodū statutum est hominibus semel mori, post hoc autē iudiciū: sic & Christus semel oblat⁹ est ad multorū exhauriēda peccata. secūdo sine pētō apparebit omnibus expectantibus se, in salutem.

ARGUMENTVM Cap. 10.

Legem cum omnibus suis sacrificijs iustificandi impotem fuisse ostendit. Quapropter & nos Christi corporis sacrificio semel oblato iustificatos, nec sperādū rursus illū pro nobis oblatum iri. Demū in afflictionibus quas sustineo rēt fidē & patiētā retinere illos adhortatur.

CAPVT

X.

V ^r Mbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum: per singulos

12. Et quemadmodū. Probat exēplo nri q semel tantū moriemur, & nequaquam vltra pro nobis sit moriturus Christus: quia sicut statutū est omnibus hominibus semel mori post hoc autē iudiciū. i. & quū oēs mortui fuerint, tūc seq̄tur iudiciū: sic & Christus ad multorū exhaurienda, ac prorsus abolenda peccata, per mortem semel, adeo vt nunq; postea oblatus, secundo expectantibus se in salutem. i. ad illorum salutem apparebit sine peccato. i. sine vlla pro peccatis hostia. Peccatum enim pro expiatrice peccatorum hostia frequenter sumitur, quomodo Christum qui non nouerat peccatum pro nobis pater peccatū effecit. Apparebit ergo sine peccato in secundo aduentu, quia nō iam peccata expiaturus veniet, sed vindicaturus.

1. Umbra enim habens &c. Lex, inq; vmbra tantū erat, & nō imas

romā
5. b
1. pet.
3. c

go futurorum bonorum, futura aut bona sunt, vel Christi imolatio p nobis, & peccatorum remissio, vel caelestis patriae premia: & secundum hoc duplex est sensus. Prior, quod lex umbram tantum habebat veri sacrificii, & remissionis peccatorum, & non ipsam verorum bonorum imaginem, id est veritatem. Sic enim Chryso. nec enim in lege vera peccatorum remissio erat, sed

annos eisdem ipsis hostijs quas offerunt indefinenter, nunquam potest accedere perfectos facere: ² alioquin cessassent offerri: ideo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati, cultores semel mundati, sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit. impossibile enim est, sanguine taurorum & hircorum auferri peccata.

B ³ Ideo ingrediens mundum dixit, Hostiam & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi. Holocaustomata & pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi, Ecce venio. in capite libri scriptum est de me: ut faciam deus voluntatem tuam. Superius dicens, Quia hostias, & oblationes, & holocaustomata, & pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi quae secundum legem offeruntur, tunc dixi, Ecce venio ut faciam deus voluntatem tuam: aufert

ginem futurorum bonorum habens, nunquam potest accedere ad se, & in se confidentes perfectos facere, eisdem ipsis hostijs & victimis, quas indefinenter offerunt sacerdotes per singulos annos. Neque enim huiusmodi hostiae toties repetitae iustificare poterant: quod probans Paulus subdit:

2. Alioquin cessassent &c. graeci legunt *επιειδεν ανειρωσασαν* &c. id est alioquin nonne cessassent offerri, ideo quod (si legis hostiae vere iustificarent) nullam haberent conscientiam peccati cultores, id est qui deum homini sacrificijs colerent, semel per homini hostias purgati, quemadmodum. n. Christi sacerdotium, quia omnis expiandis peccatis sufficiens fuit, iam non amplius imolatur: ita si sufficienter illae hostiae a peccato, offerentium conscientiam emundassent: quotannis offerri desissent. Non ergo in ipsis, & per ipsas conscientiae fit emundatio, sed peccatorum tantum commemoratio, & accusatio non remissio. Per legem enim, inquit alibi Paulus, cognitio peccati: non ite ablatio. Impossibile est enim sanguine taurorum & hircorum auferri peccata, & ideo huiusmodi sacrificia abrogata probat dicens, **3. Ideo ingrediens mundum** &c. id est quum assumpta humanitate in

leuit.
16. c

psal.
39. b

ibide.

corporales quaedam mutationes illius umbrae & figurae, neque verum sacrificium, quod omnia semel exhaurit peccata, sed illius tantum umbra, carnales quaedam victimae. Secundo modo sensus est, ad quem accedit Gregorius Nazarenus futura bona gaudia sunt caelestis patriae illorum imago euangelica lex, & vita, quae illa nobis quae proxime fieri in hac vita potest, representat. Nouum ergo testamentum futurorum bonorum imaginem habet. Lex autem umbra: quam aenigmatice tamen & obscure illa nobis praefert ad quae per hanc euangelicam spe contigimus, imo illorum per gustum mota quaedam habent gustauerunt quae bona & suavis est deus. Lex ergo umbram tantum, & non ima-

mundū venit dei filius p os David patri iquit, hostiā & oblationē nolui
 sti pater. i. neq; carnales victimaę legis, neq; exptes sanguinis oblatiōes tibi
 placuerūt: sicut Hiere. 6. dī, holocaustomata v̄ra nō sūt accepta, & victi
 mę v̄re nō placuerūt mihi, quia ergo, inqt, noluit i hmōi hostias coz
 pus apta sti mibi, siue ipsam sacrificiorū veritatē, & nō vmbra. (Nā
 corpus solida veritas euāgelij dī) siue magis corpus humanitatis meę,
 qđ tibi in sacrificiū offerre holocaustomata, & p p̄ctō nō tibi placuerūt.

holocaustomata
 differunt ab hostiis,
 q̄ que in holocau
 stomata offereban
 tur aīalia, tota in
 cendebātur, hostiæ
 nō itē: sed deo obla
 tæ sacerdotum cibo
 erant. Ostēdit ergo
 nulla oīno veteris
 legis sacrificia ita
 deo placuisse, vt p
 ea peccatum remit
 teret. Sacrificia er
 go, inquit, Christus
 patri, quum scire ti
 bi nō placere, tunc
 dixi ecce venio, vt
 scz me tibi verum
 sacrificiū offeram.
 hoc est. n. qđ inqt,
 vt faciā deo volun

primū, vt sequēs statuat. In qua volū
 tate sc̄tificati sumus p oblationē cor
 poris Iesu Christi semel. ⁴ Et oīs quidē c
 sacerdos p̄ito est quotidie ministrans,
 & easdē sæpe offerēs hostias quæ nō
 possunt auferre p̄ctā: hic aut vnā p
 p̄ctis offerēs hostiā, in sempiternū se
 det i dextera dei, de cetero expectās
 donec ponātur inimici ei⁹ scabellū pe
 dū eius. Vna enī oblatione, cōsummas
 uit i sempiternū sc̄tificatos. Cōtestat̄
 autē nos & spūs sanctus. postq̄ enī di
 xit, Hoc aut testamētum qđ testabor

psal.
 19. a
 1. cor.
 15. d

hiere.
 31. f.
 supra
 8. e

tatem tuam: sicut ipse ait Ioan. 4. Meus cibus est, vt faciam voluntatem
 patris mei, & perficiam opus eius, opus scz redemptionis. Venio ergo, in
 quit, vt faciam voluntatem tuam. In capite libri scriptū est de me,
 & hoc per parenthesis legendum græci docent. i. nam in cap. libri scri
 ptum est de me, siue vt Hebræi hnt, in volumine libri: in cap. autem oī.
 in summa libri, scilicet in lege ipsa quia omnia veteris legis sacrificia de
 me scripta sunt. i. in figuram veteri sacrificij quod eram in cruce oblatu
 rus. Quum autē hoc testimonium Christi de sacrificijs legis Paulus attu
 lisset, subdidit dicēs, **Auferit primū vt secundū statuat.** i. priores le
 gis immolationes abrogauit, vt secundum sui corporis sacrificium statuat
 ac stabiliat, quod est intelligendum per voluntatem patris cui per filij
 mortem redimere nos visum est, sicut ipse declarans subdit, in qua vo
 luntate sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel.
 semel autem quia amplius non est immolandus nec moriturus.

4. Et omnis quidem sacerdos &c. Differentiā facit sacerdotis lega
 lis & Christi, q̄ sacerdos legalis quotidie p̄sto est, græce ἑστηκέν. i. stat,
 ministrās siue sacrificās, & easdē hostias sæpe offerēs. i. taurum aut hir
 cum, quæ quidē hostiæ auferre peccata nō possunt. hic autē scilicet Chris
 tus, vnā non sæpius, sed semel in sempiternum pro peccatis nostris
 offerens sui corporis hostiam, sedet in dextera dei: & hinc sacerdote lega
 li superior, quōd ille tantum stat, per hoc ministrantis habitum præ se

ferens: Christus autem, quod regnantis est, sedet de cætero expectās, donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius. i. tempus iudicij expectans, in quo postquam plenitudo gentium intrauerit, & omnis Israel saluus fuerit, completo electorum numero, omnes inimici eius & demones, & increduli subijcientur illi, quando iam in seducendis, si fieri potest, electis illi repugnare cessabunt, ac vel inuiti, dominum gloriæ agnoscent: qui quidem vna oblatione consummauit in sempiternum

sanctificatos. i. baptizatos in suo sanguine, sui corporis oblatione in sempiternum consummauit, & perfecit, vt nunquam in æternum si velint illis peccata imputentur. Quod per Hieremię verba probatur dicens, Contestatur autem nobis spiritus sanctus, id est testimonium nobis præbet, quod non imputanda sint sanctificatis peccata, qui quum dixisset per Hieremiã, Hoc autem testamentum quod testabor ad illos post dies illos dicit dominus

ad illos post dies illos, dicit dñs, Dabo leges meas in cordibus eorū, & in mentibus eorū inscribā eas: & peccatorū, & iniquitatum eorū iam nō recordabor amplius. Vbi autē horū remissio: iam nō est oblatio pro peccato. Habētes itaq; fratres fiduciā in introitu sanctorū in sanguine Christi: quam initiauit nobis viam nouam & viuentem per velamen, id est, carnem suam, & sacerdotem magnū super domum dei, accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à cōscientia mala, & abluti corpus aqua mūda, teneamus spei nostrę

minus, dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas, & peccatorum &c. Est in his verbis Pauli eclipsis. Nam post hæc verba, superscribam eas, suppleunt græci προσιδυνη. id est, quum dixisset, hoc autem & cætera, addidit, & peccatorum. scilicet postquam hæc dixit spiritus sanctus, addidit, & iniquitatum eorum non recordabor amplius, ostendens per hæc nouissima verba iam oblitis, & oblitteratis in nouo testamento per Christi hostiam peccatis, non opus esse alio sacrificio: vnde subdit, vbi autem horum, id est peccatorum facta est remissio, iam non est oblatio pro peccato necessaria.

s. Habentes itaq; &c. Ostēsa Christi sacrificij efficacia pro quē remissa nobis sunt peccata, hortatur nos ad sperandū in illo, dicēs, habētes. Est autē hic locus paululū hypbaticus, quē nos quo dilucidior esset ita vtimus, Itaq; fr̄es quū liber nobis in sanctā sanctorū aditus per Christi sanguinē pateat, quō nobis ille viā fecit, & inouauit, nouā ac viuentē & virētē, eo pro carnis suæ velamen ingressus, quūmq; sacerdotē magnū Iesum domui dei perfectū habeamus, nihil hesitantes, sc̄ certissime nos exauditū iri persuasi, & ac nō ficto corde ad eū accedamus, ab iniquā cōscientia purā aspersi, & aqua munda corpus abluti, constantē spei nostrę professionē, ac nō nutantē retineamus. Fidelis enim deus est qui adiutorē se fore promisit. Auget

a utē Hebræis spem Paulus ijs verbis, quod non quemadmodū olim solī
 pōtifici in sancta sanctorū patebat aditus, ita & nūc: sed in vera sancta. i.
 cælū ipsum via pateat omnibus, quō pontē stravit verus pōtifex Chris-
 tus, ac nouā viā dedicauit domui dei p̄fectus, vbi per domum dei vel
 fideles ipsos in quibus habitat deus, vel etiā regnū cælorum intelligere
 potes. Et sicut per
 velamen in sancta
 ingrediendū erat, sic
 Christ⁹ per vela-
 men in cælū intra-
 uit, hoc est p̄ carnē
 suā quæ diuinitatē
 ipsius nobis vela-
 bat & occultabat,
 quō nos ingressuri
 sum⁹, mēte purifi-
 cati, & aqua bap-
 tismatis abluti, modo
 in spe percepta p̄se-
 ueremus, neq; vaci-
 llem⁹. fidelis enī
 adiutor deus, modo
 cōstāter propositā
 spem retineamus.
 quo autē id pacto
 fiat admonet dicēs,
 6. Et considere-
 mus inuicem. i.
 vt græca scholia di-
 cunt, agnoscamus
 nos inuicē & consi-
 deremus q̄ vnus
 pastoris grex vnus
 sumus, vel cōsideremus inuicē alter alterius perfectiōes, in prouocas-
 tionē charitatis & bonorū operū. græce εἰς ἀλλήλων προκλήσεις. i. ad incita-
 tionem, hoc est vt incitemur ad mutuā charitatē ac vicissim bona opera
 imitanda ac facienda. Non deserentes collectionem nostrā græce
 ἐπιτομίαν ἀγάπης. i. aggregationem, tū corporū tum aīorum, & vt Pho-
 tius interpretatur mutuā cōsensionem. Admonet autem ne sint singula-
 ritas & per sectas diuisi, sed sæpius in domino cōueniant ad mutuā cha-
 ritatem retinendā, & nō discedant ab ecclesiæ cōmunionē: sicut, inquit,
 est cōsuetudinis quibusdā nolle cū cōmuni ecclesia sentire, sed ab ea se-
 met segregare, & discedere. Consolantes inuicē, quanto magis videritis
 appropinquare diem, vel diem iudicij, vel extremum cuiusque diem.
 7. Voluntarie enim. Quia dixerat sufficientem esse Christi hostiam
 hominū expiandis peccatis, ne inde fiduciā peccandi sumerent, sperātes
 rursus pro suis peccatis oblatū iri Christū, aut rursus per baptismum,
 quod ex sacrificio Christi vim habet sese ad nouā vitā immutandos hāc
 opinionem tollit dicens, Voluntarie enim &c. & referēdū est ad id quod
 p̄cessit, teneamus spei nostrę cōfessionem indeclinabilē, & inuicem

Supra
6.6Deut.
17.6
Matt.
18.6

charitatem custodiamus & cōsolemur, voluntarie enim peccantibus nobis. i. post agnitā Christi veritatē si volūtarie peccamus. i. de industria peccatorū poenitere nolimus, vel vt explicat Oecumenius, Si vsq; ad finē in peccatis permanemus & immorimur, vel si ex certa malitia agnitā veritatē impugnamus, nā hos postea vocat aduersarios. hoc

qui filium dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ contumeliā fecerit? Scimus enim qui dixit, Mihi vīdictam: & ego retribuā. Et iterum, Iudicabit dñs populū suū. Horrendum est incidere in manus dei viuētis. ⁸ Rememoramini autem pristinos dies: in quib⁹ illuminati, magnū certamen sustinuitis passionum, & in altero quidem opprobrijs & tribulationibus spectaculum facti: in altero autem focij taliter conuersantium es-

aut videtur esse peccatū ad mortē, de quo Ioānes, iam non relinquitur pro peccatis hostia. i. iam nō est sperandū pro illorū ablutiōe rursus crucifixū & oblatū iri in crucē xp̄m, vel nō relinquitur hostia. i. mors Christi per baptis. num applicanda. Sic em̄ Chrysost. & sancti oēs doctores explicāt, & hoc satis cogit, quod toties ante prædixit semel oblatum xp̄m ne rursus oblatū iri speremus. non

ergo relinquitur hostia, sed terribilis quædam expectatio &c. Si enim legis transgressor sine miseratione moritur, quanto grauiora meretur supplicia qui filium dei conculcauerit. id est, despectui habuerit, mandata illius negligendo? Et sanguinem testamenti pollutum duxerit i. immundum existimauerit ac pro re vili habuerit, quod tamen redemptus est. pro pollutā græce est κοινόν quod aliàs Hebræis immundū significat, græca tamen scholia interpretantur κοινόν. i. cōmunem. i. qui Christi sanguinē in quo testamētū vitæ æternæ habuimus, cōmunem duxerit, nihilq; ab aliorū aīalium vel hoīm sanguinē differre putarit, & quod Paulus ait, nō dijudicans corpus domini. Et spiritus gratiæ cōtumeliā fecerit. i. spiritui sancto, dū acceptam gratiā reiecit. Deinde q̄ animaduersurus sit in huiusmodi probat testimonio scripturarum dicens, ex deuter. & psal. mihi vindictam &c.

⁸ Rememoramini autē. Quū non nihil præcedentibus eos verbis tenuisset ignis & vindictæ dei, & horribilis iudicij mentione facta, nunc cōsolatur dicens, Rememoramini pristinos dies, vestræ cōuersionis ad fidem in quibus illuminati fide scilicet in baptismo, magnū certamen sustinuitis passionū. Opponit eis iā olim ab initio fidei propter Christū toleratas afflictiones vt ne aīo deficient, quasi diceret, Si adhuc neophyti tantū pertulistis, indignū est vt iā veterani succūbatis, qui tam dura sustinuitis. In altero quidem. i. partim quod opprobrijs & tribulationibus spectaculum facti. i. traducti mūdo & per opprobria ac diuersas afflictiones spectaculo & derisui habiti oībus estis. In altero autem

Joan.
8. c
2. cor.
13. a

F
Deut.
32. e
Rom.
12. d

id est, partem etiam socij taliter conuersantium effecti, grece τῶν ἀνασπίστων μύων. i. eorum q in similibus opprobrijs & afflictioib⁹ versantur socij facti vel cōpatiēdo, vel vestra illis elargiēdo, prout κοινῶν οἱ signifi- care pōt vel socios, vel eos qui libenter sua alijs impartiuntur. Nā κοι- νῶν οἱ impartiri significat. Effecti ergo, inquit, socij estis aliorum q si-

militer affligēban- tur, vel simul cum illis patiēdo & ip- sis condolēdo, vel socij, κοινῶν οἱ i. communicatores vestra illis elargiē- do.

9. Nā & vincētis cōpassi estis. gre- ca secus habent, ni- mirum καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς με- σιωπέσθαι. i. nam & vinculis meis cōpassi estis, ex quo loco probe cōiicit valla huius epistolæ auctorem esse Paulum, quis enim alius i Italia vincētis, ministro Timotheo præter Paulū vti potuit? Noster i terpres nō legit με. i. meis, & pro δεσμοῖς legit

fecti.⁹ Nam & vincētis compassi estis: & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & manentē substā- tiam. 10 Nolite itaq; amittere cōfidē- tiam vestram quæ magnam habet re- muneratōnem. Patientia enim vobis necessaria est: vt voluntatem dei fa- cientes, reportetis promissionem. Ad- huc enim modicum aliquātulumquē: qui venturus est veniet, & non tarda- bit. iustus autem meus ex fide viuit. q si subtraxerit se: non placebit animæ meæ. Nos autem non sumus subtra- ctionis filij in perditionem: sed fidei in acquisitionem animæ.

Abac. 2. a Rom. 1. b Galat. 3. b

δεσμοῖς. i. vincētis, quin etiā græca scholia sic explicant, quanq legunt τοῖς δεσμοῖς με, cui addunt in explicationē ὁ μόνον φησὶν, ὁ μὲν δὲ ἐδέθητε παρὰ κλήσεως, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις δεδεσμένοις χεῖρας ἔριχτε. i. nō solum, inquit, cōsolatione opus non habuistis, sed & alijs vincētis manus porrexistis. Amplius autē illos collaudat subdens, Et ra- pinā bonorum vrorum cum gaudio suscepistis. Proscribebātur enī fide- lium Iudæorum bona ab infidelibus, quā bonorum iacturā nō mō, inqt, nō ægretulistis sed cum gaudio suscepistis. Cognoscente vos habere me- liorem & manentem substāntiam. i. nunq interituras gloriæ cæle- stis diuitias præ quibus terrena omnia bona neglexistis. 10. Nolite itaq; hortatur eos his verbis ne à spe excidāt, sed quicq aduersi acciderit, oēm in deum cōfidētī ponāt & patiēter ferāt. id enī deo placere. nec sine remuneratiōe esse: veturum em iudicē q afflictio- num illis præmia reddat, pbat ex Abacuc dicente, Adhuc enim. &c. Vba sunt Abacuc. 2. capi. quæ ad Isam de primo xpī aduentu in hunc locum Hieronymus exponit. Paulus autē ad scdm aduētum trāstulit quasi diceret, Nolite deficere in afflictioib⁹ neq; desperare. Adhuc enim modicum tps superest, & tunc q vetur⁹ ē i iudicium xp̄s, bona pmiata

rus & mala puniturus, veniet, & nō tardabit: iustus autem ex fide vivit vel sua quā habet in deum, vt Hebręi legunt: vel vt 70. ex fide mea. i. illi a me ifusa vivit, q̄ si diceret quādiu credit iustus & sperat in deū, vita vivit spiritali. Et vos itaq; credite in deum & xpm, remuneratorēmq; eum sperate & vivetis, nec deficietis in certatiōibus. Vt autē vehementius

illos ad sperādū invitet subdit ad testi monium Abacuc. q̄ si subtraheret se non placebit aīe mee. i. si se ab hac spe & expecta tiōe xpi p̄miatoris subtraheret, nō pla cebit aīe mee. i. mihi. Nos autē, in quit, nō sum⁹ sub stractionis filij in pditiōe, sed fidei

ARGUMENTVM Cap. II.

C Fidei vim energiāmq; ex antiquorum pas trum exēplo, qui fide insignes fuerint, aperit.

CAPVT XI.

St autē fides, sperandarū sub stantia rerum, argumētum nō apparentium. In hac enim tes

timonium consecuti sunt senes. ² Fi

gr. 1. a

in acquisitionē aīe. gręci hoc loco nō habēt filij. Pro vocabulo substra tiōis autē quo septuaginta vsi sunt ἡ ἀπιστία Hebręi incredulitatē habēt, vñ & hic sensus est, nō sumus substructionis siue infidelitatis in perditionē. i. quæ ad perditionem ducit, hoc est, infideles non sumus, sed fidei, id est, fideles in acquisitionē anime, hoc est, vel vt animas Chri sto acquiramus, vel vt anima nostra deo acquiratur.

1, Est autē fides. Fides hoc loco describit ac definit nō definitiōe ppria. Est autē, inquit, fides sperandarum rerum substantia argumētum nō appa rētium. gręci habēt, *Εστὶ δὲ ἐλπὶς ὁ μὲν ἔστι τὸ πρὸς αἰῶνα πρᾶγμα τῶν ἐλεγχῶν ὅς βλεπωμένων. ἢ ἐλπὶς ὁ μὲν ἔστι τὸ πρὸς αἰῶνα.* i. speratorum, siue vt noster interpretes vertit sperandarum rerum. Aug. 14. cap. in Ioā. vertit sperātium, nec male. nā participium medlum est, dicit, Fides est speran tium substantia, ad hunc sensum, q̄ sicut aīa in esse naturæ est substantia hoīm, ita in esse gratiæ fides est substantia sperātium hoīm. nisi enī cre derēt se asseq posse q̄ sperāt, a spe exciderēt. Est autē rerū sperāda rū vel speratarum substantia fides, q̄ eas quodā mō acsi in rerum natura essent, easq; iā possideremus subsistere facit; q̄q; tā certi illarum sum⁹, q̄ si iā tenerem⁹. **Argumentū quoq; siue ἐλεγχῶν. i. ostēsiō & demō stratio est rerū nō apparētū, quia eas tā certo mētis oculo respicit q̄ si oculo corpali pviderētur. Quod autē sequitur. In hac enim testi moniū cōsecuti sunt senes, vel ἡ γὰρ π. d. i. enī, d. autē ponitur, vel ad finē p̄cedentis capitis refertur vbi dicitur, q̄ fidei sumus in acqui sitionē aīe, vt scilicet in eā aīe salutē acquiramus. In hac enī. i. p hac, senes. i. antiqui patres ac patriarchæ testimonium consecuti sunt, gręce ἡ μαρτυρηθῆσθαι. i. approbati sunt a deo, vel vt gręca scholia expli cant, testimonium consecuti sunt se deo placuisse.**

2, fide, intelligimus. Fide, inquit intelligimus secula. i. oīa q̄ in mū do sunt & creata oīa, vbo d. i. aptata esse, gręce καθιερωθῆναι. i. coagnē cata omnibusq; numeris pfecta & absoluta esse, & sic cōdita, vt ex inuisi bilibus visibilia fierent. Inuisibilia autē quidā p̄iacētē inuisibilē, in formēmq; rerū omnium materiā intelligunt: quā primū creauerit deus,

atq; in illa simul oīa vt Eccle. 18. dicitur, qui viuit ī æternū creauit oīa simul. Ex hac autē informi inuisibilisq; materia visibiles postmodū res eduxit. A li) inuisibiliū noīe ideā rerum omnium quæ in deo est intel- ligunt ex qua creaturæ oēs fluxerunt: quanq̄ reuera nihil aliud in deo est idea nisi deus ipse inuisibilis ex quo, per quem, & in quo oīa. Quo-

mō autē mōdi hui⁹ ornatus tā poten- ter cōditus tamq; sapiēter gubernat⁹ sit, ratio non capit humana, & id o- uere inquit Paulus, quōd fide intelli- gimus aptata, perfe- cta, & cōdita esse se- cula verbo dei, qua quī prisci philoso- phicaruerit & hu- mana ratioe rerū creatarū principiū aliunde quā ex deo quæsierint, exi-

de, intelligim⁹ aptata esse sæcula ver- bo dei: vt ex inuisibilibus visibilia fierēt. 3 Fide, plurimā hostiā Abel q̄ Cai, obtulit deo: per quā testimonium cō- secutus est esse iustus, testimoniū phi- bēte muneribus eius deo, & p̄ illā de- functus adhuc loquitur. 4 Fide, Enoch trāslatus ē ne videret mortē, & nō in- ueniebatur: quia trāstulit illū de⁹. ante trāslationē enī testimoniū habuit pla-

stimantes se sapientes esse stulti facti sunt, & obscurat⁹ est cor eorum. 3. **Fide plurimam** &c. Recensiturus catalogū eorū qui fide insignes fuerunt, recte ab Abel incipit, quōd is primus afflictatus est à fratre: vt & ipsos à fratribus & cōtribulibus afflictatos cōsoletur. Fide, inquit, Abel plurimā, græce πλεονα. i. copiosiorē siue honoratiorē hostiā & oblationē obtulit q̄ Cain, per quā testimoniū cōsecutus est esse iustus. quā autē hoc loco referre pōt & fidē & hostiā, sed præstat vt ad hostiā, per quam testimoniū iustitiæ à deo accepit, dum vt fertur ignis è celo descēdens eius hostiā vorauit, de qua dicitur Gene. 4. Respexit domin⁹ ad Abel & ad munera eius, ad Cain autē & munera ipsius non respexit. Quōd autē testimoniū iustitiæ cōsecutus sit patet ex verbo Christi ad Iudæos Mat. 23. Vt eueniat super vos oīs sanguis iustus qui effusus est super terrā à sanguine Abel iusti vsq; ad sanguinem Zachariæ: hostiā autē fide Abel obtulit, credens remuneratōre deū fore, & per illā fidem, defunctus adhuc, vel etiā defunctus (vtrumq; enim significat ἔτι) loquitur, vt Gene. 4. dictū est ad Cain, vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra, si ad hoc tempus referas sensus est, quōd fama adhuc in hominum opinione viuit.

4. **Fide Enoch.** De Enoch dicitur Gene. 5. quōd ambulauit Enoch cū deo, & post paululum, Ambulauitq; cū deo & nō apparuit quia tulit eū deus. hoc est quod inquit Paulus, quōd translatus est ne videret mor- tē. i. ne moreretur, & nō inueniebatur, quia trāstulit illū deus. Quōd autē fide translatus sit probat, quia testimonium habet quōd placuerit deo, ut Eccle. 44. dicitur, Enoch placuit deo & trāslatus est in paradisu. sine fide autē ī possibile est placere deo: ergo fide placuit, atq; ita fide trā- slatus est. Minorem autem probat dices, Credere enim oportet accedēte ad deū quā ē, & ingretibus se remunerator sit, sicut ipse dixit ad Abrahā Gen. 15. Noli timere ego p̄tector tuus sum, & merces tua magna nimis.

5. **Fide Noe.** Fidē quoq; Noe cōmēdat q diluuii futuri de quo ne suspicari quidē poterat, accepto oraculo arcā aptauit, vbi se aduersus imbres cū tota familia saluū faceret per quam, inquit, **damnauit mundū**, scilicet vel p fidē cōparatiue dū ceteris pmanētib⁹ incredulis & pereūtib⁹ solus ipse credidit & euasit, vel p quā arcā, quia dū virū probū deiq; me-

tuētē, arcā aduers⁹ diluuiū fabricare viderūt, neq; sic quid crediderūt, phāc arcā ergo dānauit mūdū, quia nisi ille arcā fabricasset nō essent illi auditi ac non crediti diluuii rei. De Noe autem subdit & iustitiæ quę p fidē est, hæres institutus est. Quod autē iustitię hæres sit institut⁹, docet scriptura geneleos 6. dicens, Noe vir iustus atq; perfectus ambulauit cum deo.

6. **Fide, qui vocatur Abraham** Multiplicē Abrahę fidē cōmēdat quem illis pponit vt fidē illius imitetur, quos secundū carnē patre, tātōpere gloriaban-

B cuiſſe deo. sine fide autē, impossibile est placere deo. Credere enī oportet accedētē ad deū quia est, & iquirētib⁹ se remunerator sit. 5. Fide, Noe respōso accepto de ijs quę adhuc nō videbātur: metuēs, aptauit arcā in salutē domus suę, p quā dānauit mūdū, & iustitię quę p fidē est, hæres est institutus. 6. Fide, q vocat̄ Abrahā, obediuit, in locū exire quē acceptur⁹ erat ī hereditatē, & exijt, nesciēs quō iret. Fide demorat⁹ est in terra repromissionis tāquā in aliena, in casulis habitādo, cū Isaac & Iacob coheredib⁹ repromissionis eiusdē. Expectabat enim fundamēta habentē ciuitatē: cuius artifex & cōditor, deus. 7. Fide, & ipsa Sara sterilis virtutem in-

Gene.
6.c
Eccle.
44.c

Gene.
12.a

tur. primū itaq; fidē proponit de qua Gen. 12. qua deo precipiēte relictis Charris vbi habitabat, in ignotā sibi terrā fide pfectus est. Fide quoq; moratus est in terra promissionis, quam illi Gene. 15. & 17. promittit de⁹: quę etsi sua esset donāte deo, habitauit tamē, tāquam in aliena, vt pote quā dato pretio cōparauit, & in qua cū Isaac & Iacob eiusdē terrę promissæ coheredib⁹ habitauit in casulis tātū & tētorijs more viatorū & peregrinorū q in alieno solo nō ædificāt. Quāq; enim in ea terra velut peregrini habitaret, nō dubitabāt tamē suā esse, quā promisit de⁹: sed velut peregrini in ea habitabāt, aliā se in cælo patriā inquirere significātes. Id enī est quod ait. **Expectabat enim fundamēta habentem ciuitatem**, hoc est firmissimā, cuius artifex & cōditor de⁹ scilicet celestē patriā. hoc autē addidit Paulus vt Iudæos à carnalib⁹ promissionib⁹ abstraheret exemplo Abrahę, qui terrenæ possessionis spem ad cælestia transtulit. Bene autem dixit Paulus **qui vocatur Abraham**, quia ante fidem Abram tantum vocabatur, postmodum autem Abraham, quod multarum gentium pater interpretatur.

7. **Fide & ipsa Sara.** quāq; Gene. 18. nō nihil incredula ab initio Sara videtur, quę pmittēte deo filiū, risit: tamē postea timore pterrita cres-

EPIST. PAULI

didit quod fidelis esset deus, & potes que promiserit prestare, unde & vult
 tute in coceptione seminis accepit. *græce. δὲ ὑναμιρ ἐς κατὰβολὰρ
 σπέρματος ἔλαβε.* i. in ipsam seminis constitutionem vim accepit. Quam
 enim retinendi & attrahendi seminis, adeoque generandi, quod ei muliebria de-
 fecissent impos esset, fide tamen potes effecta est: unde etiam propter ætatē nō
 agenaria peperit.

Propter quod inquit,
 ab vno scilicet A-
 brahe semine & hoc
 emortuo. i. inutili
 ad generationē siue
 ex se siue ob sterilis-
 tatē & senium Sarre,
 orti sunt. sub. filij:
 tanquam sidera celi
 & arena maris in-
 numerabilis. i. val-
 de multi, Hyperbos-
 lica est locutio: quā
 tamē Isaac tantū ex
 Sarra sustulerit, re-
 cte dicitur propter se
 quētium nepotū mul-
 titudinē in plurali,
 quod ab eo orti sūt filij.
 8. **Iuxta fidem.**
 Ostēdit patres nō
 dum factas sibi pro-
 missiones plene af-
 secutos esse, vt eos

coceptione seminis accepit, etiā præ-
 ter tēpus etatis: quoniā fidelē credidit
 esse eū q̄ repromiserat. Propter quod
 & ab vno orti sunt (& hoc emortuo)
 tanquam sidera celi in multitudinē, & si-
 cut arena que est ad orā maris innume-
 rabilis. 8. Iuxta fidē defuncti sunt om-
 nes isti, nō acceptis repromissionib⁹:
 sed a lōge eas aspiciētes & salutātes,
 & cōfitētes quia peregrini & hospites
 sunt super terrā. Qui enī hec dicūt: si
 gnificāt se patriā inquirere. Et si quidē
 ipsius meminissent de qua exierūt: ha-
 bebāt vtique tēpus reuertēdi. nūc au-
 tē meliorē appetūt, id est celestē. ideo

in expectādo lōganimes esse hortetur, dicēs, Isti omnes nimirū Abrahā,
 Isaac & Iacob ad quos facta est de terra Chanaā pmissio, iuxta fidē. i. p
 fidē & cū fide defuncti sunt, nō acceptis repromissionibus, quia pro-
 missionē hereditatis æternæ nodū plene acceperūt in corpore & anima
 beati, sed a lōge eas aspiciētes, quia a lōge in Christo futurā viderūt
 resurrectionē: unde de Abrahā inquit, Sciēs quia & a mortuis suscitare
 potēs est deus, & salutantes eas a lōge. i. de ea lōge preuisa gauden-
 tes, quomodo nauē lōge portū inspiciētes, etiā si nodū peruenerint cū
 gaudio salutāt. græci huc addūt *περὶ τῆς ἐλπίδος*. i. psuasi se tādē eas promisi-
 siones assecuturos, & cōfitētes quia peregrini sunt & hospites su-
 per terram, nequaquā in carnali terra pmissa fixā spē ponētes, in quo
 aliā se patriā in qua ppetuū habitēt, quærere significāt. Cōfitētur autē
 se peregrinos esse sicut Abrahā Gene. 23. Aduena sum & peregrinus a-
 pud vos, date mihi ius sepulchri. Quod autē ex ipsis promissionib⁹ nō in-
 tenderēt in carnalē terrā pmissionis, ostēdit dicēs, Et si quidē ipse
 meminissent de qua exierūt. i. si Abrahā dum se peregrinū in terra
 Chanaam cōfitetur, a Mesopotamia, unde exierat peregrinū intelligeret
 se esse, & in eo posteri, tēpus haberet & opportunitatē reuertēdi in illā,
 nūc autē dū sese peregrinos in Chanaam agnoscut, nec ad terram natiuitatis
 reuertitur, ostēdūt peregrini vocabulo meliorē se patriā inquire-
 re: Ideo nō cōfunditur. i. erubescit deus, illorū deus vocari, quū toties

Gene.
22. a
Eccle.
44. d

Gene.
21. b

Rom.
9. b

Gene.
27. d

& f. &
48. c

& 50.
d

Gene.
48. c

Gene.
50.

Exod.
2. a

dicat, Ego sum de⁹ Abrahā, de⁹ Isaac, de⁹ Iacob. Parauit enim, inquit, illis ciuitatē Hierusalē scilicet celestē, sicut ipse ait in euāgelio, Venite benedicti patris mei possidete paratum vobis regnum ab origine mundi.

9. **Fide obtulit Abrahā Isaac.** pergit ostēdere insignē Abrahæ fide, qui accepta pmissione de multiplicādo eius semine, nō dubitauit im-

nō cōfunditur de⁹ vocari de⁹ eorū. parauit enim illis ciuitatē. **9 Fide, obtulit Abrahā Isaac: cū tētaretur. & vnigenitū offerebat in quo susceperat re promissiones: ad quē dictum est, In Isaac vocabitur tibi semē, arbitrās quia & a mortuis suscitare potēs est deus. vnde eum & in parabolā accepit. ¹⁰ Fide, & de futuris benedixit Isaac, Iacob & Esau. Fide, Iacob moriēs, singulos filiorum Ioseph benedixit: & adorauit fastigiū virgē ei⁹. Fide, Ioseph moriēs de pfectiōe filiorū Israel memorat⁹ est: & de ossib⁹ suis mādauit. ¹¹ Fide, Moyses**

molare filiū, cōfidēs promissis dei, & cre dēs quia etiā immo latū a mortuis sus citare potest deus: vnde inqt Paulus, & in parabolā illū accepit. i. Abra hæ datus est Isaac filius in similitudine. vterq; enī præ ter rei gestæ histo riā, aliquid præfigu raut. quia sicut A brahā filiū immola re voluit, ita Abra hā. i. gentiū omniū verus pater p fidē deus nostra causa fi liū vnigenitū Iesū immolauit: & sicut Isaac quātum in se fuit (erat enim pa-

rato animo) immolatus est, ita & pro nobis Christus: sed in hoc veritas figuram superauit, quōd reuera immolatus est Christus non Isaac.

10. Fide, & de futuris. fidem Isaac ostēdit, qui Iacob & Esau filijs futu rorum bonorum largitus est benedictionem. Deinde de Iacob fide sub dit dicens, quōd Ephrain & Manasse filijs Ioseph, benedixit fide, cre dens scilicet indubie euentura quæ illis pollicebatur bona, & adorauit, inquit, fastigiū virgē eius, vbi græci addunt ἐπι. i. ad fastigium & ita quidam locum ex Hebræo græci verterunt. Hieronymus autem ex Hebræo vertit, Adorauit Israel dominum ad lectuli caput conuer sus. Hebræa autem vox anceps est, græcorum autem sensus est, quōd adorauit Iacob dominum ad summitatem virgæ Ioseph, id est virgæ Ios eph, quia imbecillis & senior, innixus. Photius tamen græcus inter pre tatur quōd adorauerit Iacob fastigiū virgē Ioseph. id est, re gnum ipsius in filijs, vt in ipsa. s. tribu Ephrain & Manasse quæ decem tribubus subiectis & seruientibus, regnauit. Regnatos ergo poste ros Ioseph præuidens Iacob, in signum futuri illius regni fastigiū virgæ Ioseph adorauit: vel vt alij dicunt ipsum Ioseph adorauit, quem secundum Pharaonem totius Aegypti dominum sciebat, quomodo & Hester legitur adorasse virgam Assueri. Ipsius quoque fidem Ioseph memorat q̄ scilicet moriens fide prænuntiauit Hebræos in suam ter ram reuersuros, in qua fiducia adiurauit fratres vt sua ossa in terram Chanaan asportarent.

11. Fide Moyses natus, occultatus. Moyse fidem explicaturus &

Gene.
22.a
Eccle.
44.d

Gene.
21.b
Rom.
9.b
Gene.
27.d
& f &
48.c
& 50.
d

Gene.
48.c
Gene.
50.
Exod.
3.2

parētū ei⁹ fide incipit, q̄ nihil veriti Pharaonis edictū de occidēdis masculis natū Moysen quū elegātī facie & leniter ridibūda vidissent, tribus mētib⁹ occultarūt, ac demū quū p̄ vagitū seruare nō possent, fiscelle seirpeæ impositū ad Nili ripā exposuerūt, fide credētes illū à deo liberatū iri. de hoc vide Exo. 1. & 2. Fide Moyses. Nūc ipsius Moysi fidē declarat

quī quū filia Pharaonis charus esset atq; illi filij loco nutritur, negavit ei⁹ se esse filiū, malens cū populo dei affligi q̄ in delicijs aule cū filia Pharaonis iocūditatē ac fruitionē habere peccati temporalem. i. momētaneā & transitoriā. Nā quod in terpres habet tēporalis, græci legunt *πρόσκαιρον*. peccatū autē vocat relictis in aduersitate fratrib⁹ frui delicijs quod neglexit Moyses facere, maiores diuitias existimans thesauro & diuitijs Aegyptij Pharaonis **improperium**

nat⁹, occultat⁹ est mētib⁹ trib⁹ à parētib⁹ suis: eo q̄ vidissent elegātē infantē, & nō timuerūt regis edictū. Fide, Moyses grādis factus, negavit se esse filiū filie Pharaonis: magis eligēs affligi cū populo dei, quā tēporalis peccati habere iocūditatem: maiores diuitias estimans, thesauro Aegyptiorū, improperiū Christi. aspiciebat enim in remunerationē. Fide, reliquit Aegyptum: non veritus animositatem regis. Inuisibilem enim tanquam videns sustinuit. Fide, celebrauit pascha & sanguinis effusionem: ne qui vastabat primitiua, tangeret eos. Fide, transierunt

Christi. Improperiū autē Christi vocat afflictiones, murmuraciones & inuidias, q̄s exēplo Christi à cōtribulib⁹ suis sustinuit. Sicut enī egregie de se meritū & saluatore suū Ch̄m iniuria & cōtumelijs Iudēi afficiebat: sic & liberatore suū Moysē plerūq; iniuria affecisse Hebræi legūtur, quas tamē iniurias & afflictioēs Pharaonis thesauro prætulit fide aspiciēs & sperās in remuneratore deū. Bene autē hui⁹ improperij meminit Paulus vt exēplo Moysi & Christi Hebræos cōsoletur à suis cōtribulib⁹ afflictos. **Fide, inquit, reliquit Aegyptū, nō veritus Regis animositatē** siue iracūdiā & ferociā. vtrūq; enim hoc loco significat *ὀδυμός*. hūc locū græci exponūt de fuga Moysi quādo accusat⁹ de occiso Aegyptio fugit in terrā Madiā: sed quū Exo. 2. historia doceat quōd metu Pharaonis fugerit, neq; hoc loco fugiēdi sit verbū sed relinquēdi, prætstat intellegere de generali egressu Aegypti quādo nihil veritus p̄sequētē Pharaonē fide reliquit Aegyptū & inde Hebræos eduxit, nō dubitās affuturū sibi deū, hoc est enim quod ait, **inuisibile enī tāquā vidēs sustinuit.** i. deū quē nō videbat. perinde ac si vidisset remuneratore sustinuit & expectauit. Eadē quoq; fide phase siue pascha celebrauit, & agni sanguine superliminaria domus & postes aspersit, vt exterminatoris āgeli & primogenita occidētis furorē euaderēt. Qui quidē agn⁹ & agni sanguis Christiū Ch̄stiq; passionē p̄ quā liberati sumus designat, vide historiā Exod. 12. Eadē fide duce Moysē mare rubrū pedib⁹ aggredi nō dubitarūt quōd

per fidem illorū apertū & diuisum viā illis tanq̄ per aridam fecit, qđ sine fide ingredi tentantes Aegyptij perierunt.

12. **fide, muri Hierico.** de fide filiorū Israel loquitur, qui non dubitauerunt duce Iosue sine armis Hierico se posse capere, de quo & seruata Raab, vide Iosue 6. & de seruatis à Raab exploratoribus Ios. 2. de reli-

quorum fide quos Paulus summatim annumerat, vide in biblijs suo loco, de Gedeone iudicū 6. de Barac 4. de Samfone 14. 15. & 16. de Iepte 11. de Dauid, & Samuele in libris regum, similiter & de alijs pphetis, vide suo loco.

13. **Per fidem.** hi. inquit, fide vicerūt regna. nā Abraham reges deuicit, similiter Moyses & Iosue. operati sunt iustitiam, in deū & proximos iusti. adepti sūt promissiones, hoc nō de omnib⁹ neq; de omnibus promissionib⁹, quia paulo antedixit, nondū acceptis

re-promissionibus, ideo de Abraham intelligere potes qui de Sarra sterili semen habuit: & de David q̄ in folio suo sedentē filiū vidit. **Obturerūt ora leonū,** vt Samson & Daniel. **Extinxerūt impetum ignis,** sicut 3. pueri socij Danielis, iussu Nabuchodonosor in fornacem missi. **Effugauerunt aciem gladij.** i. hostiū fortitudinē à se repulerūt. græcitamē secus legunt, scz *εφυγον.* i. effugerūt q̄ scz persequētes se hostes effugerunt sicut Helias Iezabel furorē, & Saulis David fide effugerūt & deuitarūt. **cōualuerūt de infirmitate,** siue de infirmitate captiuitatis Babylonicæ, quādo permittente Cyro Hierosolyma reuersi sunt, siue de egrotatione, vt de Job & Ezechia legimus, **fortes facti sunt in bello,** vt Iosue & alij iudices, David & Machabæi. **Castra verterunt exterorū.** græce *παρεμβολὰς ἐκλινασαντων ἀλλοτριων.* hoc lōge elegantius vertit interps̄ q̄ qui vtit, incurssiōes auerterūt exterorum: est enim *παρεμβολή* tentoriorū ordo cōsertus ordinatione castrēsī cōstās. Sensus est ergo, Castra exterorū. i. alienigenarū gētīū inclinauerūt, & omnium castrorum ordinem perturbauerunt in illa per fidem inuadentes. **Acceperūt mulieres de resurrectione mortuos suos.** i. nōnullæ mulieres fide resurrectionē possibile credentes, ob illam acceperūt mortuos suos. i. filios suos quos illis suscitauerūt prophetae, sicut Helias Saareptanz viduæ, & Sunamitidis filiū Heliseus suscitauit. **Alij distētī sūt**

Ios.
6. c
Ios.
6. d
& 2. a

dem
2. a
discutiōne
vltor

potentes redditi sunt ex infirmitate
acres auerterunt. i. declinauerunt

EPISTOLA PAULI

græce *τυ μπάνια θισακρ.* id est, velut tympani coriū cruciatibus distēti vel verberati sunt, prout solet tympanū, ac fustib⁹ cōtusi sunt. id enim si gnat etiā *τυ μπάνιζ εθαί*, & sic græ. exponūt. Sic autē affecti & afflicti non acceperūt repromissionem. i. à presentib⁹ supplicijs liberationem, vt meliōrē ac potiorē inuenirent resurrectionem ad tantō maiora

præmia resuscitati quātō grauiora passi sunt supplicia.

14. Circūierūt in melotis *τς. μηλο* *τη* græcis dicitur ouilla pellis vnā cū lana, siue ouillum exuuium, *αποδ τς μηλο.* qđ ouē significat. Egestatē autē veterū patrum indicat, quorum bona pars caprarū & ouium tantū pellib⁹ vestirentur. Quđ aut ait circūierūt indicat eos certā ac quietā māsiōnē nō habuisse, sed huc illuc peruagatos persequentib⁹ aduersarijs, vnde subdit, egestes, afflictī, quibus tamen vt interim nihili fierent mūdo, dignus nō erat mūdos. i. q̄ mundo mūdānisq; & omnibus quæ in mundo sunt longe superiores erant, interim in montibus & speluncis latitantes vt Helias alijq̄o prophetæ.

asperrati liberationem quæ proponebatur illis,
nō suscipiētes redēptionē: vt meliōrē inuenirēt resurrectionē. Alij vero ludibria & verbera experti, insup & vīcula & carceres: lapidati sūt, secti sūt, tēti ti sunt, i occisiōe ^{gladijs} ^{coesi} gladij mortui sūt, ¹⁴ circūierūt in melotis, in pellib⁹ capris ^{ouillis} nis, egestes, angustiati, afflicti: quib⁹ dignus nō erat mūdos, in solitudinibus errātes, in mōtib⁹ & spelūcis, & in cauernis terre. ¹⁵ Et hi omnes testimonio fidei p̄bati, nō acceperūt repromissionē, deo p̄ nobis melius aliquid p̄uidēte, vt non sine nobis cōsummarentur.

ARGUMENTVM Cap. 12.

Hortatur eos exemplo Christi ad fortiter ferendas afflictiones, q; illæ sint argumenta diuinæ in nos charitatis, & ex his multus tandem fructus surgat: deinde ad pacem & concordiam inuitat, & ad Christo obaudiendum.

15. Et hi omnes. enumeratis illorum fide, & pro ea afflictionibus toleratis consolatur Hebræos, si non tam cito liberentur à suis afflictionibus, aut tam cito quā velint, premientur, quia hi omnes fidei testimonio probati non acceperunt repromissionem, perfectionem scilicet quæ est animæ & corporis beatificatio, de qua Esaias ait, in terra sua duplicia possidebunt. scilicet in terra viuentium & corporis & animæ gloriam. hanc ergo repromissionem nondum acceperunt deo aliquid melius pro nobis providente, ac melius nobis prospiciente vt non sine nobis consummentur, id est, ne sine nobis perfectionem glorificationis corpore & anima accipiant. simul enim resurgentibus electis omnibus erit consummata glorificatio.

1. Ideoq; & nos. id est, quum tantam habeamus nubem testium impositam, græce περιημιμβρον. i. circumiacentem nos, hoc est quum vndique tot patriarchas & patres videamus diuini in afflictionibus auxiliij testes. Bene autem nubem illos appellat, quorum doctrina & exemplo gratia celestis imbre sumus irrigati. Talem ergo nubem testium quum habeamus, deponamus

CAPVT XII.

1 Deoq; & nos tantam habentes impositam nubem testiū: deponentes omne pondus & circumstantes nos peccatū, per patientiam curramus ad propositū nobis certamē, aspicientes in authorē fidei, & cōsummatorē Iesum: qui proposito sibi gaudio sustinuit crucē cōfusione contēpta, atq; in dextera sedis dei sedet. Recogitate enī eū q̄ talē sustinuit à peccatorib; aduersum semetipsum cōtradictionē: vt ne fatigemini animis vestris deficientes. 2 Nōdum enim vsq; ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum repugnantes, & obliti estis cōsolationis, quę vobis tanquam filijs loquitur, dicens, Fili mi, noli negligere disciplinā domini: neq; fatigēris: dum ab eo ar-

omne pondus terre narū affectionū & peccatū nos circumstantes græ. ἐπισηματόν, id est, tenaciter inherens, vt per patientiam curramus ad propositum nobis certamē, quanq̄ nonnulli græcica, rent ad præpositione, etsi idem sensus est, scilicet vitā hęc quę militia est super terrā, & in qua nobis continue cū mundo, carne & diabolo cōflictationes sunt, per patientiam curramus. i. patienter transigamus: & nequando deficiamus, habemus, inquit, fidei & spei nostrę authorē & principem & cōsummatorē, in quē intendere nos oportet, Christū Iesum qui

A
Rom. 6.2
Colof. 3.b
Ephē. 4.e

puer. 3.b
Apoc. 3.d

proposito sibi gaudio. i. vt inquit Nazianzenus, quū liceret sibi paternis frui delicijs, nec mortē gustare, cōfusione tamē & ignominia contēpta sustinuit crucem; ob quā sui abiectiōnem nūc in dextera dei sedet. in hūc ergo, inquit, animum intendite, & animo repetite qualem à peccatoribus ipse inocēs, ipse dō, e aduersus semetipsum sustinuerit cōtradictionem. contradictionis autem nomine omnes Christi afflictiones & iniurias cōprehendit. Ad hęc ergo cogitate vt non fatigemini animis deficientes, dum vestra causa longe plura perpeffum Christum intelligetis. 2. Non dum enim. &c. quasi diceret parū est q̄ cōuicia pertulistis facultatibus vestris estis spoliati, nondū enim vsque ad sanguinem. i. mortem restitistis aduersus peccatū repugnantes. id est, vel aduersus infidelitatem quę principaliter peccatum dicitur, vel aduersus quodlibet aliud peccatū. Christus ergo vsq; ad sanguinem restitit, vos nondū hucus vsque: & tamen obliti estis cōsolationis quę vobis vt filijs loquitur, dicens, fili mi, &c. quibus verbis ex Solomone allegatis probat Paulus afflictiones à deo immittas esse paternę in nos amicitia argumena

tum: quinimo ex ipsa domini correctione & disciplina nos esse nec alter esse posse dei filios, vnde ait quod si extra disciplinam estis, id est, si omnino afflictionū expertes, quarū sancti omnes participes facti sunt, non estis germani filij dei, sed adulteri aut verius adulterini, id est, illegitimi. græce *νόθοι*, id est, spurij. Omnib⁹ autē locis hic τὸ disciplinᾶ καὶ τῶν

ἰσθῆται pro castigacione, ac paulo seueriore animaduersione sumere debemus. Vbi autē nos interpretes habet in disciplina perseuerate. græci habēt *ἐν τῷ ἰσθῆται* id est, si disciplinam & correptionem sustinetis, tanquā filij, &c. In ceteris legit *ἐν τῷ ἰσθῆται*.

3. Deinde patres &c. humana similitudine ostēdit dei castigaciones patienter nos ferre debere, quoniā si patres carnis nostræ .i. carnales habuimus eruditores, aut seueriusculos magis castigatores. vtrūq; enim significat *τὸ ἰσθῆται* & eos tamen patienter

guēris. Quē enim diligit dominus, castigat, flagellat autē omnē filiū quem recipit. In disciplina perseuerate. Tanquam filijs, vobis offert se deus. Quis enim filius: quem non corripit pater? Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes: ergo adulteri & non filij estis. ² Deinde patres quidem carnis nostræ: eruditores habuimus, & reuerēbamur eos, nū multo magis obtēperabimus patri spiritū, & viuemus? Et illi quidē in tēpore paucorū dierū, secūdū volūtātē suā erudiebāt nos: hic autē ad id quod vtile est ī recipiēdo sanctificationē eius. Omnis autē disciplina ī presēti quidē videt nō esse gaudij, sed mœroris. postea autē fructū pacatissimū exercitatis per

ter venerabamur: nōne magis deo patri spiritū .i. animarū nostrarū parēti & auctori, quas ex nihilo cōdidit obtēperabimus castigātī, & viuemus? Nā quod deū castigantē patienter nō recipit, ne is quidē viuit quia à vera sese vita abalienat. Quod autē magis obedire deo debeamus quā parētibus probat, dicēs, quia parētes nō ad nostrā semper vtilitatē sed plerūq; iuxta suā volūtātē ac pro arbitrio nos erudiebāt, siue magis castigabāt, ac ne id quidem diu, sed in tempore paucorum dierum, quando quidem vel manumissi tēpore, parentū castigationi iā nō sūt obnoxij filij. quod si ob grauem castigationē quę plerūq; nihil nobis fructus afferret, castigatibus parentibus nō reluctabamur, quātō magis parere deo debemus nos castiganti & afflictiones inferenti ad id quod vtile est. .i. ad nostrā vtilitatem in recipiēdo. .i. ad recipiēdā sanctificationē eius, dū enim à domino corripimur, diligimur & sanctificamur: vt autē ad castigationē ferendā magis cohortetur subdit, etsi nūc omnis castigatio iuxta cōmunē mūdī opinionē nō gaudiū sed mœrore ā nexū habere videtur: postea autē in futuro seculo p̄ eā exercitatis fructū iustitię reddet pacatissimū: quasi diceret nūc tribulamini & inter tot afflictiones turbulēti nec animo quies

eo estis, & si patientes eas tuleritis, tādē fructū iustitię ac remuneratiōis placidum, ac quietū referetis, propter quod remissas manus & soluta genua erigite. Antea dixit propositū nobis certamē curramus, qđ athletarū est & pugilū, quibus validas manus ad luctādū, & fortes pedes ad currendū esse oportet. nūc autē methaphorā psequēs remissas

eam, reddet iustitię. Propter quod remissas man⁹ & soluta genua erigite: & gressus rectos facite pedibus vris, vt nō claudicās quis erret: magis **4** tem sanetur. **4** Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniā: sine qua nemo videbit deum. contemplantes ne quis desit gratię dei. ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediāt, & per illā inquinentur multi. **5** Ne quis fornicator, aut pphanus vt Esau: qui propter vnā escā vēdidit primitiua sua. scitote enim quoniā & postea cupiēs hæreditare benedictionē, repro batus est. nō enim inuenit pœnitentię locum: quāq̄ cū lachrymis inquisisset

ai manus & soluta mētis genua iubet erigere, hoc est ne animum despō deāt, nec sint mēte pigra & deside in ipsis afflictionib⁹, Et gressus rectos, iqt, facite pedibus vestris

1. rectā intētionē in opibus vris habete, vel gressus rectos facite. i. rectā icedite nec alterā ptē claudicate, vñ subdit, vt ne claudicans quis erret. sic Esaias 35. cap. Confortate manus dissolutas & genua debilia roborate, hoc est, forti & cōstanti aio estote. Oībus autē his vbis innuit Paulus qđ si sanari ab his atli-

ctionibus velint, constanti illis & patienti animo esse opus est.

4. Pacem sequimini. postq̄ eos ad paciētā sufficiēter hortat⁹ est, nūc ad mutuā cōcordiā morumq; puritatē inuitat, dicēs, pacem sequimini. græce *διώκετε*. i. psequimini cū oībus etiā recusantibus; vt David qui dicebat, Cū his qui oderunt pacē erā pacificus. Pacē autē mutuam dicit cōcordiā & charitatē, ad pacē autē addidit & sanctimoniā, hoc est corporis animiq; puritatē, sine qua nemo videbit deū. Nihil enim immūdū in sctā ciuitatē introire pot. Hęc ergo psequimini interim cōtemplantes. græce *πισκοποῦντες*. i. diligenter inspiciētes, ne quis desit gratię dei. i. gratia dei destituatur. Vult enī nō sui tātū quēq; sed aliorū etiā habere curā: videte quoq; ne qua radix amaritudinis sursum germinās impediāt, græ. *ἐνοχλή*. i. obturbet dei gratiā. **Amaritudinem** autē possu mus vel ai indignationē & irā q̄ pacē interturbat, intelligere: vel infidelitatis peccatū, vel quodlibet. vult ergo nos oēm peccati radicē euellere, ne per illā multi inquinētur: quia vt radix serpit, atq; se in multas partes findit, & i altū germinat euaditq; i ramos, ita ad multos peccatū p meat p imitationē & cōsensionē, atq; in multos ramos multāsq; species si semel radice in homine fixerit, exurgit.

5. Ne quis fornicator. referendus est hic locus ad id quod præcessit

Rom
12. d

Gene.
25. d

Gene.
36. f

pacem sequimini & sanctimoniam contemplantes ne quis. sub. sit inter vos fornicator, sed puri omnes sitis, aut prophanus, vt Esau qui propter vnam escam vendidit primogenita sua. Nota est historia Gene. 25. de Esau, qui pro edulio lenticulæ ius progenituræ Jacob fratris vendidit. Erant autē id ætatis primogeniti sacerdotes, vnde & recte

prophanus dicitur qui insigne dei donum temerari, nec pluris q̄ lenticulæ pulmetū fecerit. Penē oēs hoc loco & græci & latini prophanum gastrimargū & gulæ deditū interpretantur, aiuntq; Esau exē-

plo gulæ notari quosdā ex Hebræis. Mihi autē non tam gulæ notādu Esau videtur q̄, vt ita dicā, irreligiositatis, qui excellens dei donū vsq; a deo nihili fecerit, eiūsq; exēplo argui Hebræos qui donū ac perceptā dei gratiā nihili faceret tēporali voluptati plerunque eā cōmutātes, in hoc Esau similes, de quo ait Paulus q̄ postea cupies hæreditare benedictionē sicut Genesis 27. multis eam precibus postulasse legitur, reprobatus est, atq; a sua postulatiōe reiectus, græci enim de reprobatione non dei sed patris hunc locū interpretantur, & conformiter locū sequentē interpretari possumus. Non enim inuenit pœnitentiæ locū quanq̄ cū lachrymis inquisisset eam. Quanq̄ enī ac penē oēs interpretatur pœnitentiā pro peccatorū venia quā lachrymis nō meruit, quod illæ magis inuidentis q̄ pœnitētis essent, vt manifestauit dicens, Veniēt dies luctus patris mei & occidā Jacob fratrem meū. Tamen mihi videtur hic pœnitentiā pro facti mutatione sumi posse, quomodo vulgo dicimus de re iā facta quæ infecta fieri nō pōt, aut de iā transacta & rata cōuentione, q̄ pœnitere ibi nihil prodest, sic quanquā pœniteret Esau venditæ primogenituræ, locum tamen nō habuit ea pœnitentiā, ad quā neq; ex consequenti ad benedictionē redire potuit, quāquam cum lachrymis eam a patre postulasset, sicut Genesis 27. eiulatu magno fuisse legitur. hoc autē exemplo deterret Hebræos Paulus ne perceptā dei gratiam profanent, ne forte cum Esau ad eā redire volentes abijciantur.

6. Non enim accessistis, &c. Ante dixit, Sectamini pacem & sanctimoniam, & ne fornicatores sitis, ac pphani. nō enī accessistis ad tractabilem montē & accessibilem ignem. p accessibile græce est κεναν μωωω ωυρι. i. accessum ignē, vnde puto interpretē vtiisse accessibile s; libriorū vitio errorē inoleuisse, sensus huius loci est, Nō sitis fornicatores & pphani, nō enī accessistis ad mōtē Sina vbi lex data est, tractabile & palpabile, neq; ad accessum vel ardentē ignē & turbinē & caliginē & procellā & tubæ sonū, q̄ omnia quū lex lata est i mōte Sina apparuerūt. vt Exo. 19. & 20. legitur, neq; accessistis ad vocē verborū. i. ad terribile dei vocē è mōte loquētis, quā q̄ audierunt timore pterriti excusauerūt se, græce ωαρηθησαν αυτο. i. deprecati sūt, ne eis fieret vbi. i. ne p se ad eos deo loq̄retur. dicētes, loq̄re tu nobis nō loq̄tur nobis dñs ne forte moriamur. Non enī portabāt quod dicebatur. i. dei vocē loquētis ferre nō poterāt, vel ferre nō poterant id quod dicebatur, & Moyse dis-

Exod.
19. b
& 20.
c

Et si bestia tetigerit montē lapidabitur: horrēdū enī erat q̄ nō
mō hō ratiōis capax, sed bestia quoq; accedēs lapidari iubetur. vñ sub
dit, **Et ita terribile.** i. adeo terribile erat qđ videbatur. Moyses enim
dixit, **Exterritus sum & tremebūdus.** Vult aut̄ his v̄bis ostēdere Paul⁹
culpabiliores esse xp̄ianos Hebræos si xp̄o nō puerint q̄ olim Iudæos, q̄

**Et si bestia tetigerit montē: lapida
bitur. Et ita terribile erat qđ videbat̄.
Moyſes dixit, Exterrit⁹ sum & treme
būdus)⁷. Sed accessistis ad Siō montē,
& ciuitatē dei viuētis, Hierusalē cæle
stē & multorū miliū angelorū frequē
tiā, & ecclesiā primitiuorū q̄ cōscripti
sunt in cælis, & iudicē oīm deū, & spi
ritus iustorum perfectorum, & testa
menti noui mediatorem Iesum, & san
guinis asperſionē melius loquētem q̄**

illi tot portētis &
visis p̄territi neq;
ad montē accedere
neq; dei vocē exau
dire possent loquā
tis, cātū secū tre
morem afferebat:
Vos aut̄, iqt, si for
nicatores & p̄pha
ni estis, nihil habe
tis quod excusare
queatis. Nō enī ter
ribilia ista vobis cō
tigerūt, neq; acces
sistis ad montē &c.
7. Sed accessistis
Ostendit beneuolē
tiorē deū se illis p̄
stitisse quā̄m olim

Iudæis, maiorib⁹sq; ab eo beneficijs illos affectos, quo minus sunt excu
sabiles. Non enim, inquit, accessistis ad palpabilē montē Sina, sed ad sp̄i
ritualē montē Sion & ciuitatē dei viuētis Hierusalem cælestem, sc̄z cæ
lū ipsum ad quod iā spe accessimus & multorū miliū angelorū fre
quentiā. non enim vulgaris turbæ & mortaliū hominū sed angelorū
cōsortes, & cōciues effecti estis immortalū, & infinitorum, Nā hoc loco
millia, & græcū *μυριας* qđ decē millia significat p̄ infinito nūero poni
tur. Et accessistis, inquit **ad ecclesiā primitiuorū qui cōscripti sūt
in celis.** Primitiui aut̄ siue primogeniti, nā id significat verbū græcū
πρωτότοκος, dicitur fideles quorū noīa scripta sunt in cælis. Nam
etsi oēs tū electi, tum reprobi creatiōe filii dei sunt, præ illis tamen pri
mogeniti sunt adeoq; regni hæredes, electi. Vult ergo Paulus q̄ ipsi ele
cti sunt à deo, & inter dei primogenitos habiti. Et accessistis, inquit, **ad
iudicē oīm deū,** sc̄z xp̄m cui omne iudicium dedit pater. Tātō ergo
maior illis gratia facta q̄ olim Iudæis, q̄ Iudæi non modo deum audire
nō sustinerent loquentem, sed ne ad montem quidem vnde loquebatur
accedere possent. xp̄iani autem ad ipsum xp̄m facile accedunt deum &
iudicem oīm & spiritū iustorū perfectorū. hoc loco p̄ spirituum
græci legūt sp̄s in plurali, vt sit sensus, q̄ xp̄iani accesserūt ad sp̄s. i.
aias iustorū & p̄fectorū. i. cū sanctis aiabus fœlicitatis æternæ cōsortes
facti sunt. Noster legit *πνευματων*. i. spirituum, & refert ad iudicē,
vt sit sensus q̄ xp̄s iudex est oīm etiā iustorum & p̄fectorū sp̄uū hoc
est aiarū, qb⁹ v̄bis nō nihil eos terret, ne sc̄z si tot dei beneficia tantāmq;
beneuolētiā neglexerint, seueritatē tandē iudicātis experiātur. Ad be
neuolētiā tñ iterū redit dicēs, **Et accessistis ad noui testamēti mediatō
rē Iesū,** quasi diceret, nihil est q̄ horribilē dei patris vocē formidetis, q̄
noui testamēti mediatōrē habetis Iesū, p̄ quē dei mādata facile itelliga
tis: q̄ppe q̄ seq̄ster sit, & p̄xeneta iter deū & vos ad quē facile accessistis.

Exod.
19. c
F

& ad aspersione quoque sanguinis melius loquentem quam Abel. i. ad Christi passionem accessistis, & diuinæ gloriæ pro eius sanguinem participes estis effecti, qui quidem sanguis Christi melius, siue ut greci habent κρείττονα. i. meliora, & potiora loquitur quam sanguis Abel. Ille enim vindictam clamabat aduersus fratrem, sanguis autem Christi in eum confidentibus

patam veniam remissionemque; clamat, & vitam largitur.

8 Videte ne recusetis. postquam illos maioribus beneficiis affectos deumque familiariorē habere ostendit, adeoque maioris peruariationis reos, subdit, itaque videte ne loquentē ad vos Iesum recusetis, & auersamini, loquitur enim vobis per euangelium, per proposita promissa, per suos ministros & predicatores. Si enim patres nostri non effugerunt sub. v. dictam dei Mo-

sen recusantes & auersantes, qui super terram loquebatur: multo minus nos qui de caelo loquentem nunc in suo euangelio christum auersamur, effugiemus, cuius quidem vox tunc quum lex in monte Sina ferretur, commouit caelum & terram, adeoque terribilis ipsique populo tremendo apparuit. Nunc autem si eum neglexerimus, terribilior multo apparebit, cuius effectus terribilis, argumentum est quod caelum, & terram se concussurum Aggaei 2. promittit, dicens: Adhuc semel & ego mouebo non solum terram, sed etiam caelum. qui locus etiam, ut illic Hieronymus interpretatur de primo christi aduentu intelligi potest, non inepte tamen ad secundum Christi aduentum applicat Paulus, quoniam veniente in iudicium cum gloria domino, mouebuntur & caelum & terra, ut in meliorem immutentur formam, hoc autem ait Paulus, ut terrorem incutiat dei verbum negligentibus. Quod autem ait semel, declarat mobilium translationem tanquam factorum, hoc est, quod semel tantum ait caelum & terram concussurum, declarat mobilium, graece τῶν σαλευομένων. i. turbulentorum & fluctuantium terrae & caeli translationem. i. immutationem: eorum inquam mobilium & fluctuantium, nec certam quietem habentium, tanquam factorum. i. tanquam rerum creaturarum naturaque sua interiturarum. commouebit enim omnia, & mutabit, ut maneant ea que sunt. i. caeli & terra que nunc videmus, immutabilia. i. corruptioni postea non obnoxia, commouebuntur enim, & mutabuntur, ut quiescant, & immutabilia permaneant, quomodo predicans David aiebat Psal. 75. Terra tremuit, & quieuit. quum exurgeret in iudicium deus. Quod si ista nunc terrena ac naturae interiturae, immobilia sunt futura, longe magis immutabile, ac perpetuum futurum est regnum dei, vnde subdit. 9. Itaque regnum etc. i. ideo spe regnum dei immobile, ac perpetuum

Abel. 8 Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur: multo magis nos qui de caelis loquentem nobis, auertimus. cuius vox mouit terram tunc: nunc autem remittit dicens, Adhuc semel: & ego mouebo non solum terram, sed & caelum. Quod autem adhuc semel dicit: declarat mobilium translationem tanquam factorum, ut maneant ea que sunt, immobilia. 9 Itaque regnum immobile suscipientes habemus gratiam: per quam seuiamus placetes deo cum metu & reuerentia. Etenim deus noster, ignis consumens est.

G
agg.
2. b

Deut.
4. d

apprehendentes, habemus gratiā, scilicet fidei, spei, charitatis, & patientiæ, per quā placentes deo, illi seruiamus cum metu formidātes, vt iudicē, & reuerentiā, reuerentes & venerātes vt patrem. deus enim noster ignis consumens est, ideóq; si negligentes, & irreuerentes fuerimus nolite adeo de bonitate confidere, quin seueritatem formidētis, est enī

velut ignis consumēs, qui nos vel ī momento cōsumere possit & pdere.
 1. Charitas fraternitatis maneat ī nobis. &c.
 Quū piclitaretur in eis iter tot affliētiones mutuacharitas & fraternitas, illi^o eos admonet, & hospitalitatis, exēplo antiquorū patrū Abrahā, & Loth dicens, Per hāc enī placuerūt qdā angelis hospitio receptis. Videtur hic errore librariorū irrepsisse placuerūt p̄latuerūt quū græcis oīno, nō sit placēdi v̄bū, sed ἐλαθὸν τινες ξενίσαντες τοὺς ἀγγέλους hic loquēdi modus græcorū, latinis est insuet^o.
 Verti aut pōt, Per

ARGUMENTVM Cap. 13.
 ¶ Paræneses habet hoc caput, præfectos autē suos & vinctos illis cōmendat, noui altaris, nouiq; sacrificij mentione facta: demum illorū preces efflagitans, & vicissim illis bene precatus, salutationibus epistolam claudit.

CAPVT XIIII.

1 Charitas fraternitatis maneat in vobis. Et hospitalitatem nolite obliuisci: per hanc enī placuerūt qdā, angelis hospitio receptis.
 2 Mementote vinctorū, tanquā simul vincti: & laborantiū, tanquā & ipsi in corpe morātes. 3 Honorabile cōnubiū in omnibus: & thorus immaculatus. Fornicatores enim & adulteros iudicabit deus. Sint mores sine auaritia: contenti præsentibus. ipse enim di-

A
 Rom
 12. a
 1. Pet
 4. c

hanc enim quidā angelos hospitio exceperunt, nescientes angelos esse. sicut ἐλαθὸν λαλήσας ad verbū significat latui locutus, sed latine verti potest, imprudens locutus sum. His autem verbis Abrahā & Loth hospitalitatis meminit, quī hospitio exceperunt angelos, quum puros homines crederēt, alioqui nō magna digni laude si angelos esse rescissent. Si interpres placuerunt vertit, aliud indubie græce legit, nec sensus est incōmodus, placuerūt enim angelis hospitio receptis Abrahā & Loth, quando pro gratia hospitij Loth angeli liberarunt.

2. Mementote. vult eos fraternitatē, & charitatē exercere erga vinctos. mementote, inquit, vinctorū tanquā simul vincti. i. p̄inde ac si vincti essetis, illorū mementote illisq; subuenite p̄inde ac vobis vinctis subueniri velletis, & laborantiū, græce κακοχσμενων. i. afflictorū & eorum qui quacunq; necessitate p̄muntur, mementote, inquit eorum, illis subuenite tanquā & ipsi in corpore morātes. i. tanquam iisdem afflictioib^o corp^o obnoxiiū habētes, ideóq; nō ignari quātū illi patiūtur.
 3. Honorabile connubiū. Connubium extollit aduersus eos qui nu-

ptias dānabant, sed tamē ob fornicationem penē tantum vitandam satra dare videtur, quum subdit, q̄ fornicatores, & adulteros iudicabit deus. **Sint mores** ꝛc. auaritiam inhibet, modico iubens esse contentos, probans ex scriptura nihil verendum neq; defuturum adiutore deo.

4. Mementote. præfectos ecclesijs iubet, vt & beneficentia prosequantur alentes, & honestam eorum conuersationem (quæ ab exitu spectari maxime debet) ac sanam doctrinam imitetur. Erant autem qui peruers

se de Christo docerent, asserentes alium Christum & Messiam venturum, sicut & hodie falso Iudæi putant: ideo subdit, Iesus Christus heri & hodie, idem ipse permanebit in secula, id est, idem est qui ab æterno fuit, hoc significat heri: qui nūc est, hoc significat, hodie & qui permanebit in æternum, Et propterea, inquit, nolite varijs & peregrinis doctrinis abduci. i. alienis à fide Christi cuiusmodi erat doctrina de cibis mundis & immundis quam post baptismum acceptū multi docebāt, vnde subdit, Bonū est stabilire cor. i. mentem atq; animum gratia euangelica, ꝛ non escis, i. esca-

rum discretionem mundarum atq; immundarum, quæ nihil profuerunt ambulatib; in eis. i. huiusmodi ciborum discretionem maxime post legem euangelicam facientibus.

5. habemus altare, de quo edere non habent ꝛ cetera. Quum Iudaicorum ciborum discretionem damnasset, ostendit excellentiorem nobis esse cibum, à quo edendo arcerentur quicumque legi inhærent, & deseruient: habemus, inquit, altare, id est, hostiam in ara crucis oblatam. ipsum, scilicet Christi corpus, de quo edere non possunt qui tabernaculo deseruunt, id est, legem mordicus tenent: quod probat à similitudine sacrificij legalis quod in festo propiciationis

xit, Non te deseram neque derelinquam. ita vt confidenter dicamus, Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo. ⁴ Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum dei: quorum intuentes exitum conuersationis, imitamini fidem. Iesus Christus heri & hodie: ipse & in sæcula. Doctrinis varijs & peregrinis nolite abduci. Optimum est enim, gratia stabilire cor, non escis quæ non profuerunt ambulatibus in eis. ⁵ Habemus altare: de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deseruunt. Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Iesus, vt sanctificaret per suum sanguinem populū, extra portam passus est.

B
Ios.
I. a
Psal.
117. a

Num
19. a

siebat, vbi vitulo & hirco apud castra immolatis sanguinem illorum pontifex solus in sancta sanctorum oraturus deferebat, carnes vero eorum animalium edere sacerdotibus non licebat, sed extra castra deferebantur concremanda: quæ omnia in figurâ Christo contigerunt. Christus enim verus pontifex cum sanguine suo in sancta sanctorum cælestis patriæ

patriæ oraturus intravit: & quemadmodum animalium immolatorum in lege extra castra corpora cremabantur, ita corpus Christi extra Hierusalem in monte Caluarie ardore passionis est combustum. hæc est vera hostia per quam sanctificatur, & de qua spiritualiter, & sacramentaliter vesci possunt quicumque in eum credunt, non qui fiduciam in veteri lege habentes, veteri adhuc tabernaculo deserviunt. Exeamus ergo, inquit, ad eum extra castra. id est, conuersatione de mundo, & castrorum turba recedamus, in improperiū eius portantes, id est, eius

Exeamus igitur ad eum extra castra: improperiū eius portantes. Non enim habemus hic manentem ciuitatē, sed futurā inquirimus, per ipsum ergo offeram⁹ hostiā laudis sēper deo, id est fructum labiorum confitentium nomini eius.⁹ Beneficentiæ autem & communicationis nolite obliuisci, talibus enim hostijs promeretur deus. Obedi-
 dite p̄positis vestris & subiace-
 te eis. ipsi enim peruigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri: ut cū gaudio hoc faciant, & non gementes. hoc enim non expedit vobis. Orate pro nobis: confidimus enim quòd bonam conscientiam habemus, in omnibus bene volentes conuersari. Am-

vestigia imitantes, hoc est sicut ipse pro nobis passus est, ita pro eo affligi non dubitemus. Nam improperium Christi sustinere est simile atque ille iniurias patienter ferre: sicut de Moyse, vndecimo capite dixit, quod improperiū xp̄i diuitijs Aegyptiorū prætulit, de quo vide in eo loco. Exeamus ergo ad Christum extra castra, id est, extra mundi huius desiderium. Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futurā inquirimus. Ad eum ergo ad xp̄m passum & per ipsum deo patri offeramus, hostiam laudis. id est, fructum labiorum confitentium nomini eius. Alludit autem Paulus ad oblationes veteris legis in qua primi, & præcipui terræ fructus deo offerebantur. Non vult ergo nos terræ fructus, sed fructum offerre labiorum nostrorum confitentium nomini dei, id est, dei nomen laudantium laudes scilicet dei, & gratiarum actiones, de quo sacrificio inquit Dauid, immola deo sacrificium laudis. 6. Beneficentiæ ꝛc. Sequentibus verbis, quæ facilia sunt, ad eleemosynas eos hortatur, & exhibendam præfectis suis obedientiam: ut cum

EPISTOLA. PAULI

hilaritate & non ex tristitia ad recte sibi ministrandum eos inuitent. Deinde vt pro se orent precatus de innocentia sua protestatur. suaque erga illos beneuolentia. **Confidimus inquit.** i. nihil cuiusquam accusationes veremur, quoniam in rebus omnibus bonam conscientiam habemus, quippe qui apud omnes bene cōuersari cupimus. **Videō,** inquit,

amplius deprecor vos hoc facere. i. **De** me orare vt celerius vobis restituar. Erat enim vincētus Paulus.

7. Deus autē ꝛc. Antea pro se precari supplicās nūc bene illis precatur dicens, deus pacis qui de mortuis i. de morte & sepulchro eduxit pastore magnū ouium scz Christianorum Iesum in sanguine testamenti eterni. i. q. ea gratia illum suscitauit vt sanguis eius ꝑ nobis fusus esset in testamentum & pactum æternum, nostræ cum eo reconciliationis. **Ap**petet vos. i. ꝑficiat in omni bono, vt

plius autem deprecor vos hoc facere: quo celerius restituar vobis. **7** De^s autē tē pacis qui eduxit de mortuis pastore magnū ouium in sanguine testamēti æterni, dñm nostrū Iesum Christū: appetet vos in omni bono, vt faciatis ei^s voluntatē, faciens in vobis quod placeat corā se per Iesum Christū. cui ē gloria in sæcula sæculorū, Amē. **8** Rogo autē vos fratres vt sufferatis verbum solatij. Etenim ꝑ paucis scripsi vobis. Cognoscite fratrem nostrū Timotheū dimissum: cū quo (si celerius venerit) videbo vos. Salutate oēs ꝑꝑositos vestros: & omnes sanctos. Salutant vos de Italia fratres. Gratia cū omnibus vobis. Amen.

faciatis eius voluntatem. Quia autem quicquid boni facimus non tã nos quàm deus ipse facit, subdidit faciens in vobis &c.

8. Rogo autē vos ꝛc. Admonet eos cōsolari in aduersis. dehinc Timotheum illis cōmendat, & postmodum salutationibus epistolā claudit.

FINIS

+

Yonca O de L. y.

de Santianey de

Atolenej Obispado

de Oviedo

Año de 1786

